Karl Marx - Friedrich Engels

Komünist Manifesto

ve hakkında yazılar

Yordam Kitap

Komünist Manifesto'nun çevirisinde
aşağıdaki Almanca kaynak esas alınmıştır:

Karl Marx ve Friedrich Engels,
Werke, C. 4, s. 459-493; Dietz Verlag Berlin, 1974.

İnternetten ulaşmak için bkz:
http://www.marxists.org/deutsch/
archiv/marx-engels/1848/manifest/index.htm

Önsözlere (İngilizce) internetten ulaşmak için bkz:
http://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/
communist-manifesto/preface.htm#preface-1893

★

Komünist Manifesto
&
Hakkında Yazılar

Karl Marx – Friedrich Engels

Çeviri:
Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu
Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut

★

Yordam Kitap: 40 • **Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar**

Karl Marx ve Friedrich Engels • ISBN-978-9944-122-29-0

Manifesto Çevirisi: Nail Satlıgan • *Düzeltme:* Özlem Çekmece

Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Şendoğan Yazıcı

Birinci Basım: Nisan 2008 • Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1 Cağaloğlu 34110 İstanbul

T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com

E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Graphis Matbaa**

Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

2. Cadde No:202/A Bağcılar-İstanbul

Tel: 0212 629 0607

Komünist Manifesto
&
Hakkında Yazılar

İÇİNDEKİLER

010 | Yayınevinin Notu
015 | Türkçede Manifesto *Rasih Nuri İleri*

019 | Komünist Manifesto *Karl Marx – Friedrich Engels*
022 | I. Burjuvalar ve Proleterler
033 | II. Proleterler ve Komünistler
041 | III. Sosyalist ve Komünist Edebiyat
041 | 1. Gerici Sosyalizm
046 | 2. Muhafazakâr Sosyalizm ya da Burjuva Sosyalizmi
047 | 3. Eleştirel-Ütopyacı Sosyalizm ya da Komünizm
050 | IV. Komünistlerin Çeşitli Muhalefet Partileri Karşısındaki Konumu

053 | Komünist Manifesto *Önsözler*
055 | 1872 Tarihli Almanca Baskıya önsöz
057 | 1882 Tarihli Rusça Baskıya önsöz
059 | 1883 Tarihli Almanca Baskıya önsöz
060 | 1888 Tarihli İngilizce Baskıya önsöz
065 | 1890 Tarihli Almanca Baskıya önsöz
070 | 1892 Tarihli Lehçe Baskıya önsöz
072 | 1893 Tarihli İtalyanca Baskıya önsöz
074 | Sözlükçe

083 | Komünist Beyannamesi *Karl Marx ve Friedrich Engels*
088 | Burjuva ve Proletarya
098 | Proleterler ve Komünistler
105 | Sosyalist ve Komünist Edebiyatı
115 | Sözlükçe

119 | Manifesto Hakkında Değerlendirmeler *Dünyadan*
121 | Manifesto'nun Tarihsel Önemi *Paul Sweezy*
141 | 150 Yıl Sonra Komünist Manifesto *Ellen Meiksins Wood*
163 | İktisat ve Komünist Manifesto *Anwar Shaikh*
165 | Manifesto'ya Yeniden Bakarken *Prakash Karat*
177 | 150 Yıl sonra Komünist Manifesto *Prabhat Patnaik*
195 | Komünist Manifesto'da Tarihin Yorumlanması *İrfan Habib*
213 | Kendi Zamanında ve Bizim Zamanımızda Komünist Manifesto *Aijaz Ahmad*

243 | Manifesto Hakkında Değerlendirmeler *Türkiye'den*
245 | Manifesto: 160 Yıl Öncesi ve Günümüz *Metin Çulhaoğlu*
251 | Komünist Manifesto: Teorinin Pratiği, Pratiğin Teorisi *Ertuğrul Kürkçü*
271 | Çağdaşımız Komünist Manifesto *Sungur Savran*

298 | Katkıda Bulunanlar
300 | Dizin

Manifest

der

Kommmiſtiſchen Partei.

Veröffentlicht im Februar 1848.

Proletarier aller Länder vereinigt euch

London.

Gedruckt in der Office der „Bildungs-Geſellſchaft für Arbeiter"
von J. E. Burghard
46, Liverpool Street, Bishopsgate.

★

YAYINEVİNİN NOTU

★

Yordam Kitap, yayınlanışının 160. yılında *Komünist Manifesto*'nun yeni bir basımını sunuyor. *Manifesto*'nun her yeni basımı, bu önemli tarihsel belgenin güncelliğinin ve yeni kuşaklarca okunduğunun bir göstergesi olarak önemlidir. Ama sanıyoruz ki, bu yeni basım, başka bazı özellikleriyle de önemli görülmeyi hak ediyor.

Öncelikle, bu kitap, *Manifesto*'nun yeni bir çevirisini kapsamaktadır. Marksist kuram alanında Türkiye'nin en yetkin çevirmenlerinden biri kabul edilen Nail Satlıgan'ın imzasını taşıyan bu çeviri, bugüne dek yapılmış belli başlı *Manifesto* çevirilerinden yararlanılarak Almanca aslından gerçekleştirilmiştir. Bu yeni çevirinin, doğru, güvenilir ve güzel bir çeviri olarak benimseneceğini umuyoruz.

Yazarlarının *Manifesto*'ya yazdıkları önsözlerin çevirisi ise bir başka önemli çevirmenimiz Tektaş Ağaoğlu'na ait.

Anlama kolaylığı sağlayacağı düşüncesiyle *Manifesto*'da geçen başlıca kavramları, akımları ve isimleri kapsayan bir sözlükçe de çevirinin sonuna eklendi.

* * *

Manifesto, 160 yıl boyunca, çok yönlü tartışma ve değerlendirmelerin, yanı sıra saldırı ve geçersiz kılma girişimlerinin odağı oldu. Özellikle dünyanın 1990'da yaşadığı büyük altüst oluştan sonra, gerici saldırı ve karalamalar bir yana, *Manifesto*'nun zamanın sınavından nasıl geçtiği üzerine sol kesimlerde yoğun tartışmalar yapıldı ve yapılıyor. Bu nedenle, dünyadan ve Türkiye'den önemli Marksist yazarların *Manifesto* hakkındaki değerlendirmeleri bu kitabın ağırlıklı bölümünü oluşturuyor.

20. yüzyılın en büyük iktisatçıları arasında anılan Paul Sweezy'nin *Manifesto*'nun 100. yılında yazdığı yazıyı, 150. yıl vesilesiyle yazılan yazılar izliyor. Prakash Ka-

rat, Aijaz Ahmad, İrfan Habib ve Prabhat Patnaik'in makaleleri, *A World To Win* (LeftWord Yayınları, Yeni Delhi, 1998) adlı kitaptan alınmıştır. 150. yıl vesilesiyle yazılan diğer iki yazı ise alanlarında yetkin iki önemli akademisyene ait: Siyaset bilimci Ellen Meiksins Wood ve iktisatçı Anwar Shaikh.

Çoğu Türkçeye ilk kez kazandırılan bu değerli makaleleri Türkiye'den yazılar tamamlıyor. Metin Çulhaoğlu, Ertuğrul Kürkçü ve Sungur Savran, *Manifesto*'nun 160. yılında bu kitap için yazdılar.

Manifesto'nun 160. yıl basımını daha da anlamlı kılacağı düşüncesiyle, *Manifesto*'nun, çevirisi Şefik Hüsnü'ye ait ilk Türkçe basımı da derlemeye alındı. Bu geniş derleme, Türkiye'nin kıdemli komünistlerinden Rasih Nuri İleri'nin *Manifesto*'nun Türkçede yayınlanış serüvenine ışık tutan önsözüyle sunuluyor.

* * *

Bu kitabın hazırlanması çok sayıda insanın yardımı ve emeği sayesinde mümkün oldu. Bu katkıların tümünü burada anmak mümkün olmasa da bazılarından söz etmeden geçemiyoruz. En başta, kitaba yazılarıyla katılan yazarlara teşekkür borçluyuz. *Manifesto*'nun çevirisini üstlenmenin yanında kitabın hazırlanmasının tüm aşamalarındaki aktif danışmanlığıyla kitaba çok şey katan Nail Satlıgan'a, Şefik Hüsnü çevirisinin çevrimyazısını gerçekleştiren Şeyda Oğuz'a ve kullanmamızı sağlayan TÜSTAV'a müteşekkiriz. Kitapları *A World To Win*'i olduğu gibi derlememize aktarmamıza izin veren Hindistanlı dostlarımıza, LeftWord Yayınevi'ne ve kitabı yayına hazırlayan Hindistan Komünist Partisi (Marksist) Politbüro üyesi Prakash Karat'a, yanı sıra bu ilişkiye ön ayak olup yazışmaları sürdüren yazarımız Gökhan Atılgan'a teşekkürü borç biliyoruz. Ve son olarak, başarılı kapak ve iç tasarımlarıyla Yordam Kitap'a özgün, tutarlı bir görsel kimlik kazandıran tasarımcımız Savaş Çekiç ile yardımcıları Şendoğan Yazıcı ve Gönül Göner'e, bugüne kadarki yaratıcı emekleri ve özellikle de bu kitabın tasarım ve uygulamasına gösterdikleri özen için yürekten teşekkürler.

Yordam Kitap

★

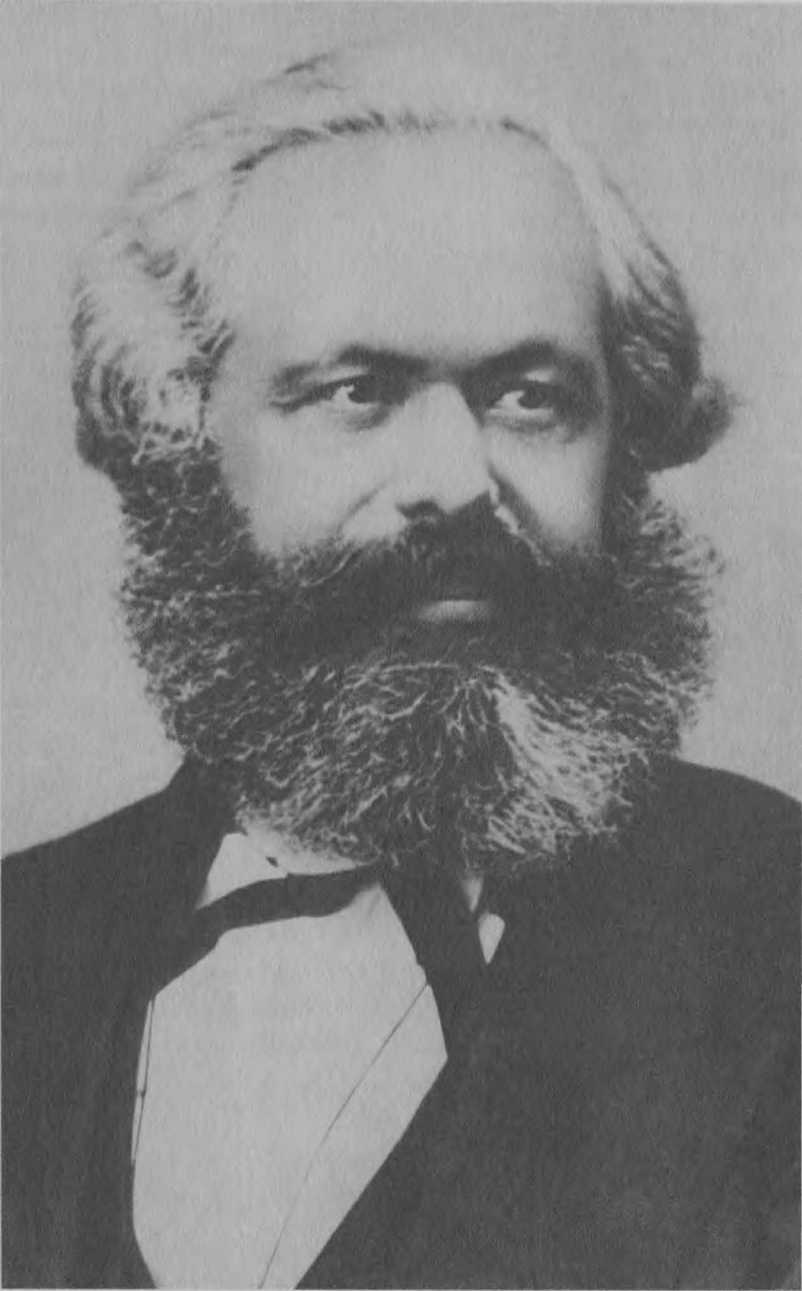

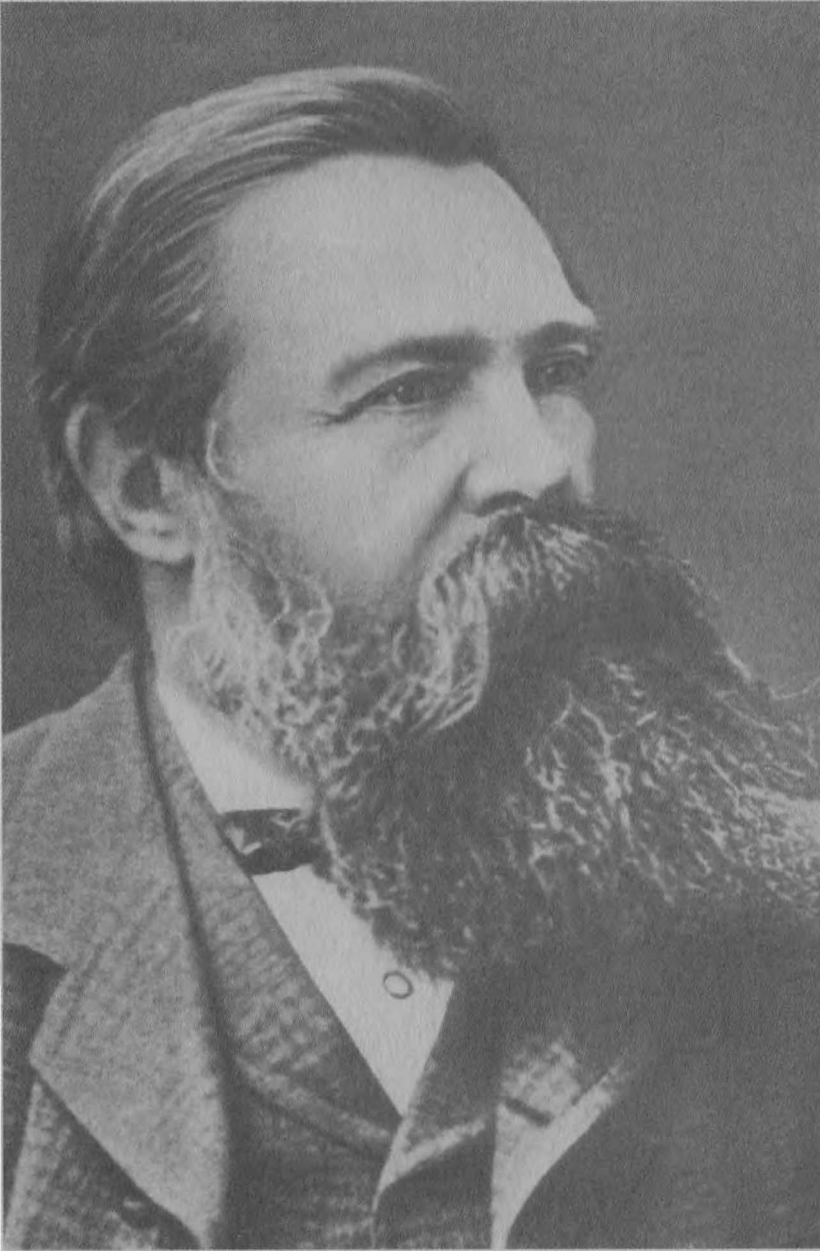

★

TÜRKÇEDE MANİFESTO

Rasih Nuri İleri

★

Türkiye'de Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'su Türkiye Komünist Partisi'nin iki önemli lideri tarafından; biri tamamen biri de kısmen çevrilmiştir. Mustafa Suphi yoldaşın çevirisi tamamlanmış olmadığı gibi, yazıldığı dönemde yayınlanmış da değildi. Bu çeviri denemesi elimizde var olan ilk örnektir ve Prof. Dr. Mete Tunçay'ın *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* kitabında (s. 27-46) yer almaktadır. Bu tamamlanmamış metin ve de öyküsü *Manifesto* hakkında yapılan bir araştırmada mutlaka yer almalıdır.

İkinci çeviri Dr. Şefik Hüsnü'ye aittir. Aydınlık Yayınları tarafından 1923 yılında yayınlanmıştır ve bu kitaba da alınmıştır. Bu çevirideki "Birkaç Söz" başlıklı önsözde *Manifesto*'nun Ermenice çevirisinin yayınlandığını Dr. Şefik Hüsnü vurgulamaktadır. Oysa Engels'in *Manifesto*'ya yazdığı 1890 tarihli önsözde İstanbul'da Ermenice bir çeviri yapıldığı ve yayın izni alınamadığı söylenmektedir. Eski komünistlerden Hasan Kaşarcı (Komsomol Hasan) Unkapanı'nda bir Ermeni dini kuruluşunun kitaplığında aynı çevirinin basılmış bir örneğinin bulunduğunu bana söylemişse de, sözü geçen adresi bulamadım. Bu konunun etraflıca araştırılmasında fayda var.

Ondan sonraki çevirilere ulaşmak mümkündür. Ancak bu konuda da bir iki açıklama yapmamız gereklidir.

Cumhuriyet tarihinin uzunca bir dönemi boyunca *Manifesto*'nun bütün çevirileri devletin sert kontrolüne maruz kalmıştır. O kadar ki, dostum, ağabeyim Kerim Sadi Bey, polisi ve adliyeyi şaşırtmak için bir defasında garip bir yönteme başvurmuştur. Manifest'i "Tarihi Bir Vesika" başlığıyla yayınlamış ve bölümlerini karmakarışık olarak okuyucuya sunmuştur. Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerim'i kitap haline getirirken "ıkra-oku" ile başlayan Kur'an'ı değişik yöntemlerle ve inzal sırasını göz önünde bulundurmadan hâlâ okuduğumuz şekilde basması gibi. Oysa bu yapılırken Kerim Sadi Bey'in nedenleri bulunmamaktaydı. İşin ilginç tarafı aynı dönemde babam Prof. Dr. Suphi İleri'nin İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi Ders Kitapları'ndan

Koperatifler'in 1935 baskısında şaşırtmaca olarak kitabın 6. bölümünde (sayfa 300-322) "Manifest'ten parçalar" arabaşlığı ile Kerim Sadi Bey'in "Tarihi Bir Vesika" kitabını kaynak göstererek bu çeviriyi olduğu gibi sunmuştu. Gerçekten de adli makamlar ve Milli Eğitim Bakanlığı durumu fark etmemiş ve okutulmasına izin vermiştir. Şunu da not edelim ki, aynı dönemde Milli Eğitim Yayınları'nda Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl'ın şiirleri yan yana yer almaktadır.

Bilindiği gibi daha sonraları 27 Mayıs 1960 ve 1961 Anayasası ilanından sonra Birinci Türkiye İşçi Partisi, Sayın Senatör Niyazi Ağırnaslı partiye transfer edilince, 141. ve 142. maddelerin iptali için dava açabilmişti. 1963'te dava açılmış; 1965'te Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararda, faşist Devleti Koruma Kanunu'ndan kopya edilen 141. ve 142. maddeler iptal edilmemiş ancak bilimsel yayınların 142. maddenin kapsamına girmediği ve işbu maddenin sadece propagandayı yasakladığı belirtilmiş ve bu şekilde sol yayınlara yol açmıştır. Bu karar her ne kadar ancak iki yıl sonra Resmi Gazete'de yayınlandıysa da karara dayanarak sol yayınlar, Türkiye'de çığ gibi yayıldı. Ancak yine de mahkemeler, Sulhi Dönmezer ve diğer bazı faşist profesörlere taraflı bilirkişi raporları verdirerek birçok kitabı yasaklayıp sorumlularını yedi buçuk yıl hapse mahkûm etmişlerdir. Bu arada Süleyman Ege dostumun Bilim ve Sosyalizm Yayınları'ndan 1968 yılında yayınladığı *Komünist Manifesto* çevirisi toplatılmış fakat kitap beraat etmiştir. Bunun üzerine, Süleyman Ege, 1970 yılında kitabı gözden geçirerek yeniden basmış ve bu arada Temyiz (Yargıtay) ilk beraat kararını bozduğundan Süleyman Ege kitabın her iki basımından da mahkûm olmuştur.

Bilim ve Sosyalizm Yayınları'ndan çıkan bu baskının ilginç bir öyküsü vardır. Çevirenin adı bu baskılarda yer almamaktadır. Oysa çeviri, genç öğretim üyesi Sayın Mete Tunçay'a aitti. Tunçay, o sıralarda askere alınacağından çeviriye ismini koydurtmamıştır. Ancak ilk baskısı yayınlandığında, kitabın redaksiyondan geçtiği ve özellikle Marx ve Engels'in burjuva ve komünist toplumlarda kadın ve evlilik konusundaki sözlerinin, redaksiyonu yapan Mihri Belli tarafından sansür edilip değiştirildiği ortaya çıkmıştır. Bu gerçeği Sayın Mete Tuncay'ın onayını alarak belirtiyorum.

Ondan sonraki çeviriler bilinmektedir. Ancak 141. ve 142. maddeler kaldırıldıktan sonra *Manifesto*'nun ve diğer eserlerin yasaklanmasına imkân kalmadığını belirtmekle fayda vardır. *Komünist Manifesto*'nun ilk baskıyı izleyen baskılarında yazarların çok önemli önsözleri bulunmaktadır. Bu önsözlerde özellikle Alman-Fransız Savaşı sonucunda oluşan Paris Komünü'nün derslerinin eserin bazı yerlerini eskittiği belirtilmekte fakat Marx ve Engels, tarihi bir belgenin kesinlikle redaksiyondan geçirilemeyeceğini belirtmektedirler.

Yukarıda söylediğimiz gibi Osmanlı topraklarında yapılan Ermenice baskısını da önsözlerin birinden öğrenmiş bulunuyoruz. En son Oğlak Yayınları'ndan Rekin Teksoy'un yaptığı güzel çeviri büyük bir özellik taşımaktadır. Ne var ki, bu basımda Marx ve Engels'in önsözlerine yer verilmemiştir. Bu arada elinizdeki kitapta yer alan *Manifesto* çevirisini gerçekleştiren Nail Satlıgan'ı da çevirisinden dolayı kutlamamız gerekir.

Bu açıklamaları Türkiye'mize özgü gerçek bir fıkra ile bağlamak istiyorum:

Sevgili sınıf arkadaşım Turgay Zihni Anadol kişisel davranışlarından dolayı komünistlikten 6 aya mahkûm olduktan sonra Karabük Kaymakamı olan ağabeyi tarafından Karabük Demirçelik Fabrikası'na memur olarak alınmıştı. Kaymakam biraderi Zihni Turgay, işçi ve ustabaşılardan 15 kişilik bir grubu toplamış, aralarından bir idare reisi seçilmiş; içkili toplantılar yapmış ve (1944 TKP davası fezlekesinde görüldüğü gibi) Marx'ın Manifestosu isimli kitabında yazıldığı üzere azanın çalıştığı fabrikalarda bulunan makine aksamını tahrip edeceklerine dair gerçekdışı iddialarda bulunmuş ve grup üyelerine sabotaj emirleri vermiştir. Bu gerçekte komünizmden habersiz, *Manifesto*'yu okumamış bir gencin tehlikeli gayretkeşliğinden başka bir şey değildi. Ancak sabotaj emrini alan ve fabrikada ustabaşı bulunan Beşir Hazinedar ile Hüsnü Ergen toplantıdan çıkınca korkup müdüre durumu bildirince, sözüm ona Karabük olayı 1944 davasına ithal etmiştir. Oysa davada partiyle irtibatlı oldukları iddia edilenlerin beraat etmeleri, konunun bir delikanlı fantezisini geçmediği dava sonunda belli olmuş ve o sayede de Anadol arkadaşımız, ilginç hapishane anılarını sol edebiyatımıza *Truva Atında İlk Akşam* kitabıyla kazandırmıştır.

Manifesto'nun Türkiye'deki çevirileri ve onu açıklayan önsözleri bizim için çok değerli bir belgedir. Bu nedenle hiçbir tümcesinin göz ardı edilmemesi ve olduğu gibi okuyucuya aktarılması şarttır. Şüphesiz dünyada değişen şartları yansıtan yorumlarla birlikte sunulması yararlıdır. Ama Zihni Turgay Anadol dostumuzun gençliğinde yaptığı türden "katkıda" bulunulmaması, eklenti yapılmaması ve "sakıncalı bulunan" taraflarının göz ardı edilmemesi şartıyla.

Dünyadaki komünist hareketin bu çok önemli belgesini duyarlı her gencin okuması şarttır. Ondan başlayarak günümüzün gereklerine uygun olarak Marksizm-Leninizmin bütün birikimini öğrenmemiz ve o yöntemle bugünün şartlarını değerlendirmemiz en önemli görevimizdir.

★

KOMÜNİST MANİFESTO[1]

Karl Marx – Friedrich Engels

Almancadan çeviren: Nail Satlıgan

★

Komünist Manifesto, bilimsel komünizmin en önemli program belgelerinden biridir. "Bu küçük kitapçığın ağırlığı pek çok cilde denktir. Bugüne dek uygar dünyada örgütlü ve mücadeleci proletaryanın tümüne hayat ve hareket veren onun ruhudur." (Lenin)

Karl Marx ile Friedrich Engels tarafından Komünistler Birliği'nin programı olarak kaleme alınan *Komünist Partisi Manifestosu*'nun ilk baskısı 1848 Şubatında Londra'da 23 sayfa hâlinde yayınlandı. 1848'in Mart ile Temmuz ayları arasında Alman göçmenlerinin demokratik organı *Deutsche Londoner Zeitung*'da tıpkıbasımı yapıldı. Aynı yıl Londra'da 39 sayfalık bir risale hâlinde yeniden basıldı; burada birinci baskının bazı dizgi hataları ve noktalama düzeltildi. Marx ile Engels kendilerinin izniyle yapılmış sonraki baskıları bu baskıya dayandırdı. 1848 yılında *Manifesto* birkaç Avrupa diline daha çevrildi (Fransızca, Lehçe, İtalyanca, Danca, Flamanca ve İsveççeye). 1848 yılındaki baskılarda *Manifesto*'nun yazarları ismen belirtilmiyordu; bunlar ilk kez 1850'de, G.J. Harney'nin *Red Republican* adlı Çartist gazetede basılan birinci İngilizce çeviriye yazdığı yayıncı notunda yeraldı.

Avrupa'da bir heyula kol geziyor –komünizm heyulası. Yaşlı Avrupa'nın bütün devletleri, Papası ve Çarı, Metternich'i ve Guizot'su, Fransız Radikalleri ve Alman hafiyeleri bu heyulaya karşı kutsal bir sürgün avında el ele vermişlerdir.

İktidardaki hasımları tarafından komünistlikle suçlanmamış tek bir muhalefet partisi gösterebilir misiniz? Bu komünizm karalamasını gerici hasımlarına olduğu kadar kendinden daha ileri muhaliflere de gerisin geri fırlatmamış tek bir muhalefet partisi gösterebilir misiniz?

Bundan iki sonuç çıkıyor.

Komünizm daha şimdiden bütün Avrupa devletlerince bir güç olarak kabul edilmiş bulunuyor.

Komünistlerin görüşlerini, amaçlarını, eğilimlerini açıkça bütün dünyanın gözleri önüne sermelerinin ve bu komünizm heyulası masalına partinin kendisinin bir manifestosuyla karşılık vermelerinin tam zamanıdır.

İşte bu amaçla çeşitli milliyetlerden Komünistler Londra'da bir araya gelmişler ve İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Flamanca ve Danimarka dilinde yayınlanmak üzere aşağıdaki manifestoyu kaleme almışlardır.

I. Burjuvalar ve Proleterler*

Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi** sınıf mücadeleleri tarihidir.

Özgür yurttaş ile köle, patrisien ile pleb, baron ile serf, lonca ustası ile kalfa, sözün kısası ezen ile ezilen sürekli karşı karşıya gelmişler, her seferinde ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşüme uğramasıyla ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan, kimi zaman gizliden gizliye, kimi zaman açıktan açığa, ama dur durak bilmeyen bir mücadele içinde olmuşlardır.

Tarihin daha eski dönemlerinde hemen her yerde toplumun çeşitli zümreler hâlinde tamamıyla eklemlenişini, toplumsal konumların çok yönlü olarak derecelenişini görüyoruz: Eski Roma'da patrisienler, şövalyeler, plebler, köleler; Ortaçağda feodal beyler, vasallar, lonca ustaları, kalfalar, serfler ve bu sınıfların hemen hepsinde de özel derecelenmeler.

Feodal toplumun yıkıntıları arasından filizlenip yükselen modern burjuva toplumu sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamıştır. Modern burjuva toplumu eski sınıfların yerine yeni sınıflar, eski baskı koşullarının yerine yeni baskı koşulları, eski mücadele biçimlerinin yerine de yeni mücadele biçimleri getirmekten öteye gitmemiştir.

Bununla birlikte dönemimizin, burjuva döneminin, ayırt edici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmıştır bu dönem. Bütün bir toplum iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa, yani burjuvazi ile proletaryaya her geçen gün daha fazla bölünmektedir.

* Burjuvazi denince toplumsal üretim araçlarının sahipleri olup ücretli emeği sömüren modern sermayeciler sınıfı, proletarya denince kendi üretim araçlarına sahip olmadıklarından emek güçlerini satmaya muhtaç olan modern ücretli işçiler sınıfı anlaşılır. (Engels'in 1888 tarihli İngilizce baskıya notu.)

** Yani daha doğru bir ifadeyle yazılı olarak aktarılan tarih. 1847'de toplumun tarih öncesi, her türlü yazılı tarihten önce gelen toplumsal örgütleniş, hemen hemen hiç bilinmiyordu. O zamandan beri Haxthausen Rusya'da topraktaki kamu mülkiyetini keşfetti; Maurer bunun bütün Alman tribülerinin içinden çıktığı toplumsal temel olduğunu kanıtladı ve yavaş yavaş toprak mülkiyetinin ortak olduğu köy topluluklarının Hindistan'dan İrlanda'ya dek toplumun ilk biçimi olduğu anlaşıldı. Bunları jensin ve tribü içindeki konumunun gerçek niteliği konusunda Morgan'ın taçlandırıcı keşfi izleyince bu ilk komünist toplumun tipik biçiminin iç örgütlenişi açığa çıkarılmış oldu. Bu ilkel toplulukların çözülmesiyle toplumun ayrı ve sonunda birbirine karşı sınıflara bölünmesi başlamış olur. Bu çözülme sürecini *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde izlemeye çalışmıştım. (Engels'in 1888 tarihli İngilizce baskıya notu.)

Ortaçağın serfleri arasından ilk kentlerin kasaba eşrafı (Pfahlbürger) doğdu. Bunların arasından da burjuvazinin ilk unsurları gelişti.

Amerika'nın keşfi, Afrika'nın gemiyle dolaşılması yükselen burjuvaziye yepyeni alanlar açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelerle yapılan ticaret, mübadele araçlarının ve genel olarak metaların artması,ticarete, denizciliğe, sanayiye o güne kadar görülmemiş bir canlanma sağladı ve böylelikle parçalanan feodal toplumun bağrındaki devrimci unsurun hızla gelişmesine yol açtı.

Sanayinin şimdiye kadarki feodal ya da lonca kurallarına uygun işletme tarzı,yeni pazarlarla gittikçe büyüyen ihtiyacı artık karşılayamıyordu. Onun yerini manifaktür aldı. Lonca ustaları sanayici orta sınıfça bir köşeye itildi; değişik loncalar arasındaki iş bölümü bir tek atölyenin içindeki iş bölümü karşısında yok olup gitti.

Bu arada pazarlar durmadan büyüyor, ihtiyaç durmadan artıyordu. Manifaktür bile yetersiz kalıyordu artık. İşte o zaman buhar ile makine, sanayi üretiminde devrim yaptı. Manifaktürün yerini modern büyük sanayi aldı, sanayici orta sınıfın yerini ise sanayici milyonerler, dev sanayi ordularının komutanları, modern burjuvalar.

Büyük sanayi Amerika'nın keşfiyle yolu açılan dünya pazarını kurdu. Bu pazar ticarette, denizcilikte ve kara ulaşımında çok büyük gelişmeye yol açtı. Bu gelişme de sanayinin yayılmasını sağladı; sanayi, ticaret, denizcilik ve demiryolları yayıldıkça burjuvazi de gelişti, sermayelerini artırdı ve Ortaçağ artığı sınıfları bir bir arka plana itti.

Demek ki modern burjuvazinin kendisinin de,uzun bir gelişme seyrinin, üretim ve mübadele tarzında meydana gelen bir dizi altüst oluşun ürünü olduğunu görüyoruz.

Burjuvazinin bu gelişme aşamalarından her birine ona denk düşen siyasi bir ilerleme eşlik etti. Feodal beylerin hâkimiyeti altında ezilen bir zümre, komünde* silahlı ve kendi kendini yöneten bir birlik (Assoziation) olan; kimi yerde bağımsız bir kent cumhuriyeti, kimi yerde monarşinin vergi ödemekle yükümlü üçüncü

* Fransa'da oluşmakta olan kentler,feodal beylerinden ve efendilerinden "Üçüncü Zümre" olarak yerel özerklik ve siyasi haklarını koparmadan önce bile kendilerine "komün" adını verirlerdi. Genel olarak söyleyecek olursak burada burjuvazinin iktisadi gelişimi için İngiltere'yi, siyasi gelişimi için ise Fransa'yı tipik ülke olarak aldık. (Engels'in 1888 tarihli İngilizcebaskıya notu.)
İtalya veFransa'dakikentsoylular ilk özerklik haklarını feodal beylerinden parayla ya da zorla aldıktan sonra kent topluluklarına bu adı vermişlerdi. (Engels'in 1890 tarihli Almanca baskıya notu.)

zümresini oluşturan, daha sonraları da manifaktür döneminde soyluluğa karşı bir ağırlık unsuru olarak ya meşruti monarşiye ya da mutlak monarşiye hizmet eden, genel olarak büyük monarşilerin temel taşı olan burjuvazi en sonunda, büyük sanayinin ve dünya pazarının oluşmasından bu yana modern temsilî devlette siyasi hâkimiyeti tek başına ele geçirdi. Modern devlet iktidarı bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kuruldan başka bir şey değildir.

Burjuvazi tarihte son derece devrimci bir rol oynamıştır.

Burjuvazi hâkimiyeti ele geçirdiği her yerde bütün feodal, ataerkil, kır yaşamına özgü ilişkilere son vermiştir. İnsanı tabii mafevkine bağlayan karmakarışık feodal bağları acımasızca kesip atmış ve insan ile insan arasında katıksız çıkardan, katı "nakit ödeme"den başka bir bağ bırakmamıştır. Dinî bağnazlığın, şövalye ruhunun, küçük burjuva duygusallığının ilahî vecde gelişlerini bencil hesabın buzlu sularında boğmuştur. Kişisel onuru mübadele değerine dönüştürmüş ve sayısız müseccel ve müktesep hürriyetin yerine o tek, acımasız özgürlüğü, ticaret yapma özgürlüğünü, geçirmiştir. Sözün kısası dinî ve siyasi yanılsamaların ardına gizlenen sömürünün yerine açık, hayâsız, dolaysız, gaddar sömürüyü geçirmiştir.

Burjuvazi onca zamandır onurlu sayılan ve önünde huşuyla eğilinen her faaliyeti çevreleyen haleyi söküp atmıştır. Hekimi de hukukçuyu da rahibi de şairi de bilim adamını da kendi ücretli işçisi yapıp çıkmıştır.

Burjuvazi aile ilişkisinin dokunaklı-duygusal örtüsünü yırtıp atmış, basit bir para ilişkisine indirgemiştir bu ilişkiyi.

Burjuvazi gericiliğin o kadar hayranlık duyduğu Ortaçağdaki kaba kuvvet tezahürünün nasıl olup da en miskin bir tembellikle tam bir uyum içinde olduğunu açığa çıkarmıştır. İnsan faaliyetinin neler yaratabileceğini ilk ortaya koyan burjuvazi olmuştur. Mısır'ın piramitlerinden, Roma'nın su kemerlerinden ve Gotik katedrallerden kat kat üstün harikalar yaratmıştır burjuvazi; göçleri ve Haçlı seferlerini gölgede bırakan seferler gerçekleştirmiştir.

Burjuvazi üretim araçlarını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve bunlarla birlikte bütün toplumsal ilişkileri durmadan devrimcileştirmeksizin var olamaz. Oysa eski üretim tarzının olduğu gibi korunması daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varoluş koşuluydu. Üretimin durmadan altüst edilmesi, bütün toplumsal koşulların aralıksız sarsılışı ve bitmek bilmeyen bir belirsizlik ve çalkantı burju-

va dönemini öteki bütün dönemlerden ayırt eder. Bütün kemikleşmiş, donmuş ilişkiler,arkaları sıra gelen,eskiden beri saygıdeğer tasavvurve görüşlerle birlikte silinip gider; yeni oluşanlar ise daha kemikleşmeye fırsat bulamadan eskir. Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor ve insanlar nihayet hayattaki konumlarına, karşılıklı ilişkilerine soğukkanlı bir gözle bakmaya zorlanıyorlar.

Ürünleri için durmadan genişleyen bir pazara gerek duyması burjuvaziyi yeryüzünün dört bir bucağına salar. Her yerde yuvalanmak, her yere yerleşmek, her yerle bağlantılar kurmak zorundadır burjuvazi.

Burjuvazi dünya pazarını sömürerek bütün ülkelerdeki üretim ve tüketime kozmopolit bir nitelik kazandırmıştır. Burjuvazi sanayinin üzerinde durduğu ulusal zemini ayaklarının altından çekip alarak gericileri büyük bir yasa boğmuştur. Köhne ulusal sanayiler yıkılmıştır ve günden güne yıkılmaktadır. Bunların yerini, kurulmaları bütün uygar uluslar için bir ölüm kalım sorunu hâline gelen yeni sanayiler, artık yerli hammaddeleri değil de en uzak yerlerden getirilen hammaddeleri işleyen ve ürünleri yalnızca ülke içinde değil, aynı zamanda bütün kıtalarda tüketilen sanayiler almaktadır.

Ülke içinde üretilen malların karşılayabildiği eski ihtiyaçların yerini uzak ülke ve iklimlerin ürünlerini zorunlu kılan yeni ihtiyaçların aldığı görülmektedir. Eski yerel ve ulusal kendi kendine yeterliliğin ve içe kapanıklığın yerini çok yönlü ilişkiler, ulusların çok yönlü karşılıklı bağımlılığı almaktadır. Üstelik yalnızca maddi üretimde değil, zihnî üretimde de. Tek tek ulusların yarattığızihnî ürünler herkesin ortak malı olmaktadır. Ulusal tek yanlılık ve dar kafalılık her geçen gün biraz daha olanaksızlaşmakta ve çeşitli ulusal ve yerel edebiyatlardan bir dünya edebiyatı doğmaktadır.

Burjuvazi bütün üretim araçlarının hızla iyileşmesi, iletişimin son derece kolaylaşması sonunda bütün ulusları, hatta en barbarlarını bile uygarlığın bağrına çekiyor. Burjuvazinin metalarının ucuz fiyatları bütün Çin setlerini yerle bir eden, barbarların yabancılara karşı duyduğu alabildiğine inatçı nefreti zorla dize getiren ağır toplardır. Burjuvazi,bütün ulusları,yok olup gitmemek için burjuvazinin üretim tarzını benimsemek zorunda bırakıyor; bütün ulusları kendisinin uygarlık dediği şeyi kabullenmek, yani burjuva olmak zorunda bırakıyor. Açıkçası burjuvazi kendi suretinde bir dünya yaratıyor.

Burjuvazi kırsal alanı kentin boyunduruğuna soktu. Koca koca kentler yarattı, kırsal nüfusa oranla kent nüfusunu büyük ölçüde artırdı ve böylece nüfusun hatırı sayılır bir parçasını kır hayatının yalıtılmışlığından kurtardı. Tıpkı kırsal alanı kente bağımlı kıldığı gibi barbar ve yarı barbar ülkeleri uygarülkelere, köylü halkları burjuva halklara, Şark'ı Garp'a bağımlı kıldı.

Burjuvazi üretim araçlarının, mülkiyetin ve nüfusun dağınıklığına her geçen gün biraz daha son veriyor. Burjuvazi nüfusu bir araya topladı, üretim araçlarını merkezîleştirdi ve mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırdı. Bunun zorunlu sonucu siyasi merkezîleşme oldu. Ayrı ayrı çıkarları, yasaları, hükûmetleri ve vergileri bulunan bağımsız, neredeyse yalnızca müttefik durumundaki eyaletler tek bir ulus, tek bir hükûmet, tek bir yasa, tek bir ulusal sınıf çıkarı, tek bir gümrük hattı altında birleştirildi.

Burjuvazi henüz yüz yılı bulmayan sınıf hâkimiyeti süresince daha önceki kuşakların hepsinden daha büyük ve daha görkemli üretici güçler yarattı. Doğa güçlerine boyun eğdirilmesi, makineler, kimyanın sanayi ve tarıma uygulanması, buharlı gemiler, demiryolları, elektrikli telgraflar, koskoca kıtaların tarıma, nehirlerin gemiciliğe elverişli kılınması, mantar gibi biten dev nüfuslar –daha önceki yüzyıllarda, toplumsal emeğin bağrında bu üretici güçlerin yattığına ilişkin bir önsezi olsun var mıydı acaba?

Demek ki burjuvazinin üzerinde yükseldiği temeli meydana getiren üretim ve mübadele araçları feodal toplumun bağrında oluşmuştu. Bu üretim ve mübadele araçlarının belli bir gelişme aşamasında feodal toplumun üretim ve mübadele koşulları, tarımın ve manifaktürün feodal örgütlenmesi, sözün kısası feodal mülkiyet ilişkileri, gelişmiş bulunan üretici güçlere artık ayak uyduramaz olmuştu. Bunlar üretimi geliştirecek yerde köstekliyordu. O ölçüde birer ayak bağı olup çıkmışlardı. Bunların sökülüp atılmaları gerekiyordu, sökülüp atıldılar. Bunların yerini kendilerine uygun bir toplumsal ve siyasi yapı ve burjuva sınıfının iktisadi ve siyasi hâkimiyetiyle birlikte serbest rekabet aldı.

Gözlerimizin önünde buna benzer bir hareket yaşanıyor. Burjuva üretim ve mübadele ilişkileri, burjuva mülkiyet ilişkileri, o dev üretim ve mübadele araçlarını peyda etmiş olan modern burjuva toplumu, büyüler yaparak çağırdığı cehennem kuvvetlerine artık söz geçiremeyen büyücünün durumuna düşmüş bulunuyor. On yıllardır sanayinin ve ticaretin tarihi, modern üretici güçlerin modern üretim

ilişkilerine karşı, burjuvazinin ve onun hâkimiyetinin yaşam koşulları olan mülkiyet ilişkilerine karşı isyanının tarihinden başka bir şey değildir.

Dönem dönem tekrarlanarak her seferinde bütün burjuva toplumunun varoluşunu daha da korkutucu bir biçimde tehdit eden ticari bunalımları belirtmek yeter. Ticari bunalımlar sırasında yalnızca eldeki ürünlerin büyük bir bölümü değil, daha önce yaratılmış üretici güçlerin büyük bir bölümü de yok olur. Bu bunalımlar sırasında daha önceki bütün dönemlerde olsa olsa bir saçmalık olarak görülebilecek toplumsal bir salgın –aşırı üretim salgını– baş gösterir. Toplum ansızın geçici bir barbarlığa geri döner; sanki bir açlık, genel bir imha savaşı bütün geçim araçlarının kökünü kurutmuş, sanayi, ticaret yok edilmiştir; peki, neden böyle olur? Çünkü çok fazla uygarlık, çok fazla geçim aracı, çok fazla sanayi, çok fazla ticaret vardır. Toplumun emrindeki üretici güçler artık burjuva mülkiyet ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlayamaz olmuştur; tam tersine artık kendilerini köstekleyen bu ilişkilere göre çok fazla güçlenmişlerdir; bu ayak bağlarından kurtulur kurtulmaz bütün burjuva toplumunu altüst eder, burjuva mülkiyetinin varoluşunu tehlikeye sokarlar. Burjuva ilişkileri bu üretici güçlerin yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar dardır. –

Peki, burjuvazi bunalımların nasıl üstesinden gelir? Bir yandan yığınla üretici gücü zorla yok ederek; öte yandan da yeni pazarlar ele geçirerek ve eski pazarları daha da fazla sömürerek. Yani daha yaygın ve daha şiddetli bunalımların yolunu açarak ve bu bunalımları önleyebilecek araçları gittikçe azaltarak.

Burjuvazinin feodalizmi yere çalarken kullandığı silahlar şimdi burjuvazinin kendisine çevrilmiştir.

Ama burjuvazi kendisine ölüm getiren silahları geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bu silahları kullanacak insanları, modern işçileri, proleterleri yaratmıştır.

Burjuvazi, yani sermaye geliştikçe, ancak iş buldukları sürece yaşayabilen ve ancak emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulabilen modern emekçiler sınıfı olan proletarya da gelişir. Kendilerini parça parça satmak zorunda olan bu işçiler bütün öteki ticari mallar gibi bir metadırlar ve bu yüzden de rekabetin yol açtığı bütün karışıklıkların, piyasada meydana gelen bütün dalgalanmaların etkisine açıktırlar.

Proleterlerin yaptığı iş, makinelerin yaygın bir biçimde kullanılması ve iş bölümü nedeniyle bütün bağımsız niteliğini ve bunun sonunda da işçi için bütün çekicili-

ğini yitirmiştir. Makinenin bir uzantısı olup çıkmıştır işçi; artık ondan istenilen, en basit, en tekdüze, en kolayedinilir bir beceridir yalnızca. Bu nedenle bir işçinin maliyeti neredeyse bütünüyle, hayatta kalabilmesi ve soyunu sürdürebilmesi için gerekli geçim araçlarıyla sınırlıdır. Ama bir metanın, dolayısıyla emeğin de fiyatı[1] onun üretim maliyetine eşittir. Dolayısıyla yapılan işin çekilmezliği arttıkça ücret azalır. Üstelik makinelerin kullanılması ve iş bölümü arttıkça bir yandan çalışma saatlerinin uzaması, bir yandan belli bir süre içinde yapılan işin artması, makinelerin hızlandırılması vb. sonunda işin kütlesi de ağırlaşır.

Modern sanayi ataerkil ustanın küçük işliğini sanayi sermayecisinin büyük fabrikasına dönüştürmüştür. Fabrikaya doldurulan işçi kitleleri askerler gibi örgütlenmiştir. Onlar sanayi ordusunun rütbesiz askerleri olarak tam bir subaylar ve astsubaylar hiyerarşisinin denetimi altına alınmışlardır. Onlar yalnızca burjuvazinin, burjuva devletinin köleleri olmakla kalmazlar, her gün, her saat makineler, ustabaşı ve en çok da tek tek imalatçı burjuvaların kendileri tarafından köleleştirilirler. Bu zorbalık, amacının kazanç olduğunu ne kadar açık bir biçimde ortaya koyarsa o kadar aşağılık, o kadar tiksindirici, o kadar dayanılmaz olur.

Kol emeği ne kadar az beceri ve kuvvet tezahürü gerektirirse, başka bir deyişle modern sanayi ne kadar gelişirse erkekemeğinin yerini o ölçüde kadın emeği alır. Cinsiyet ve yaş farklılıklarının işçi sınıfı için hiçbir ayırt edici toplumsal geçerliliği kalmamıştır artık. Bütün işçiler yaş ve cinsiyetlerine göre maliyetleri değişik olan birer emek aracıdırlar.

İşçinin fabrikatör tarafından sömürülmesi ücretini nakden almasıyla o an için sona erer mez bu kez de burjuvazinin öteki kesimleri, ev sahibi, bakkalı, tefecisi vb. çöker tepesine.

Şimdiye kadarki küçük orta zümreler, küçük sanayiciler, tüccarlar ve rantiyeler, zanaatkârlar ve köylüler, bütün bu sınıflar kısmen kendi küçük sermayeleri büyük sanayinin işletilmesine yetmediği ve daha büyük sermayecilerle rekabet içinde batıp gittiği için, kısmen de yeni üretim tarzları onların becerilerini değersizleştirdiği için proletaryanın katına inerler. Böylece proletaryaya nüfusun bütün sınıflarından katılmalar olur.

1 Marx ile Engels daha sonraki yapıtlarında "emeğin değeri" ve "emeğin fiyatı" kavramları yerine Marx tarafından ortaya atılmış daha doğru kavramlar olan "emek gücü değeri" ile "emek gücü fiyatı"nı kullandılar.

Proletarya çeşitli gelişme aşamalarından geçer. Daha doğar doğmaz burjuvaziye karşı mücadelesi başlar.

Önce tek tek işçiler, sonra bir fabrikanın işçileri, daha sonra da bir bölgede aynı işkolunda çalışan işçiler kendilerini doğrudan sömüren tek tek burjuvalara karşı mücadele ederler. Bunlar saldırılarını yalnızca burjuva üretim ilişkilerine değil, doğrudan doğruya üretim araçlarına yöneltirler; yabancı rakip malları kırıp döker, makineleri parçalar, fabrikaları ateşe verir, Ortaçağ işçisinin yitip giden konumunu yeniden kazanmaya uğraşırlar.

Bu aşamada işçiler ülkenin dört bir yanına dağılmış ve kendi içlerindeki rekabetten dolayı parçalanmış, bütünlükten yoksun bir yığın durumundadırlar. İşçilerin kitle hâlinde bir araya gelişleri henüz onların kendi birleşmelerinin bir sonucu değil, kendi siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bütün proletaryayı harekete geçirmek zorunda olan, daha bir süre de bunu başarabilecek durumda bulunan burjuvazinin birleşmesinin bir sonucudur. Demek ki proleterler bu aşamada kendi düşmanlarına karşı değil, düşmanlarının düşmanlarına karşı, mutlak monarşinin kalıntılarına, toprak sahiplerine, sanayici olmayan burjuvalara, küçük burjuvalara karşı savaşırlar. Böylece bütün tarihî hareket burjuvazinin elinde yoğunlaşır; böyle elde edilen her zafer burjuvazinin zaferi olur.

Ama sanayinin gelişmesiyle birlikte proletarya yalnızca sayıca artmakla kalmaz; daha büyük kitleler hâlinde bir araya gelir, güçlenir ve bu gücün daha fazla farkına varır. Makineler çalışmadaki bütün ayrımları silip attıkça ve ücretleri hemen her yerde aynı düşük düzeye indirdikçe proletaryanın saflarındaki farklı çıkarlar, yaşam koşulları da gitgide eşitlenir. Burjuvalar arasında durmadan büyüyen rekabet ve bunun sonunda ortaya çıkan ticari bunalımlar işçi ücretlerini gittikçe daha dalgalı kılar. Makineler gittikçe daha hızlı geliştiği, durmadan iyileştiği için geçimleri günden güne belirsizleşir; tek tek işçiler ile tek tek burjuvalar arasındaki çarpışmalar giderek iki sınıf arasındaki çarpışmalar niteliğini alır. İşçiler burjuvalara karşı koalisyonlar kurmaya başlarlar; ücretlerini savunmak için omuz omuza verirler. Hatta zaman zaman meydana gelen isyanlara önceden hazırlanabilmek için kalıcı birlikler kurarlar. Bu kavga yer yer ayaklanmalara dönüşür.

Kimi zaman işçiler galip gelir, ama yalnız bir süre için. İşçilerin mücadelelerinin gerçek sonucu hemen o anda elde edilen başarıda değil, işçilerin durmadan genişleyen birliğindedir. Büyük sanayice yaratılan ve farklı bölgelerdeki işçilerin

birbirleriyle bağlantı kurmalarını sağlayan gelişmiş iletişim araçları bu birliğe yardımcı olur. Hepsi de aynı niteliği taşıyan çok sayıda yerel mücadeleyi ülke çapında tek bir sınıf mücadelesinde merkezileştirmek için gerekli olan da sırf bu bağlantıdır işte. Ama her sınıf mücadelesi siyasi bir mücadeledir. Ve Ortaçağkent soylularının, köyler arası yollarıyla ancak birkaç yüzyılda ulaşabildikleri bu birliğe modern proleterler demiryollarıyla birkaç yılda ulaşırlar.

Proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonunda da bir siyasi parti olarak örgütlenmeleri işçilerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden ha bire tökezler. Ama her seferinde daha güçlü, daha sağlam, daha kudretli olarak doğrulup ayağa kalkar. Burjuvazinin kendi içindeki bölünmelerden yararlanarak işçilerin belli çıkarlarının yasal olarak tanınmasını sağlar. İngiltere'de on saatlik iş günü tasarısı böyle yasalaşmıştır.

Genel olarak eski toplumun içindeki çarpışmalar proletaryanın gelişme sürecini birçok bakımdan hızlandırır. Burjuvazi sürekli bir kavganın içinde bulur kendini: İlk başta aristokrasiyle; daha sonra burjuvazinin kendisinin, çıkarları sanayinin ilerlemesiyle çelişen kesimleriyle; her zaman da bütün yabancı ülkelerin burjuvazisiyle. Burjuvazi bütün bu kavgalarda proletaryaya başvurmak, proletaryadan yardım istemek ve dolayısıyla proletaryayı siyasi harekete çekmek zorunda kalır. Bu yüzden burjuvazi, kendi eğitiminin unsurlarını proletaryaya kendi eliyle sağlar, başka bir deyişle proletaryayı kendisine karşı savaşması için gerekli silahlarla donatır.

Ayrıca daha önce de gördüğümüz gibi sanayinin ilerlemesiyle birlikte hâkim sınıfın bazı bileşenleri tümüyle proletaryanın saflarına itilir ya da en azından yaşam koşulları tehlikeye girer. Bunlar da proletaryaya bir yığın eğitim unsuru sağlar.

En sonunda, sınıf mücadelesinin belirleyici anının yaklaştığı zamanlarda hâkim sınıfiçinde, bütün bir eski toplum içinde süreduran dağılma süreci öylesine sert, öylesine keskin bir nitelik alır ki hâkim sınıfın küçük bir kesimi kendini o sınıftan koparır ve devrimci sınıfa, geleceği elinde tutan sınıfa katılır. İşte bu yüzden bir zamanlar nasıl soyluluğun bir kesimi burjuvazinin safına geçtiyse şimdi de burjuvazinin bir kesimi, özellikle de burjuva ideologlarının tarihin akışının bir bütün olarak teorik anlayışına erişmiş bir kesimi proletaryanın safına geçer.

Bugün burjuvaziyle karşı karşıya gelen bütün sınıflar arasında yalnızca proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır. Öteki sınıflar büyük sanayi karşısında çürür ve yok olur; proletarya ise büyük sanayinin en has ürünüdür.

Orta zümreler, küçük sanayici, küçük tüccar, zanaatkâr, bütün bunlar orta zümreler olarak varlıklarını sürdürebilmek için burjuvaziye karşı mücadele ederler. Şu hâlde bunlar devrimci değil, muhafazakârdır. Dahası gericidirler, tarihin tekerleğini geriye doğru çevirmeye çalışırlar. Eğer devrimci bir yönleri varsa sırf proleterleşmek üzere oldukları için vardır; bu yönleriyle şimdiki çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını savunurlar, kendi bakış açılarını bir yana bırakır, proletaryanın bakış açısını benimserler. – Lümpen proletarya, eski toplumun en alt tabakalarının sessizce çürüyüp gitmesiyle oluşan bu yığın, yer yer bir proletarya devrimiyle hareketin içine sürüklenebilir, ne var ki içinde bulunduğu yaşam koşulları onu gerici kışkırtmaların satın alınmış bir aleti olup çıkmaya daha yatkın kılar.

Proletaryanın yaşadığı koşullarda eski toplumun yaşam koşulları şimdiden yok olmuştur. Proleterin mülkü yoktur; proleterin karısı ve çocuklarıyla olan ilişkisinin burjuva aile ilişkisiyle hiçbir ortak yanı kalmamıştır; İngiltere'de de Fransa'da da Amerika'da da Almanya'da da aynı olan modern sanayi emeği, sermayenin modern boyunduruğu proleterde ulusal karakterin zerresini bırakmamıştır. Proleterin gözünde yasalar da ahlak da din de ardında bir sürü burjuva çıkarının pusuya yattığı bir sürü burjuva önyargısından başka bir şey değildir.

Bugüne kadar hâkimiyeti elegeçiren bütün sınıflar toplumun tümünü kendi mülk edinme koşullarına tabi kılarak, elde etmiş oldukları konumu sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Proleterler daha önceki kendi mülk edinme tarzlarını ve böylece daha önceki bütün mülk edinme tarzlarını ortadan kaldırmaksızın toplumun üretici güçlerinin efendisi olamazlar. Proleterlerin güvenlik altına alınacak hiçbir şeyleri yoktur; onlara düşen daha önceki bütün özel güvenlik ve özel sigortaları ortadan kaldırmaktır.

Bugüne kadarki bütün hareketler ya azınlık hareketleri olmuşlardır ya da azınlıkların yararına hareketler. Proletarya hareketi ise muazzam çoğunluğun muazzam çoğunluk yararına bağımsız hareketidir. Günümüz toplumunun en alt tabakası olan proletarya resmî toplumu oluşturan tabakaların üstyapısı tümüyle havaya uçurulmadan ayağa kalkıp doğrulamaz.

İçerikte olmasa bile biçimde proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi ilk önce ulusal bir mücadeledir. Hiç kuşkusuz her bir ülkenin proletaryası önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmak zorundadır.

Proletaryanın gelişmesinin genel evrelerini resmederken mevcut toplumda hü-

küm süren az çok üstü kapalı iç savaşı, bu savaşın açık bir devrime dönüştüğü ve burjuvazinin zorla al aşağı edilmesi sayesinde proletaryanın hâkimiyetinin temelini attığı noktaya kadar izledik.

Daha önce de gördüğümüz gibi bugüne kadarki her toplum biçimi ezen ve ezilen sınıfların karşıtlığına dayanmıştır. Gelgelelim bir sınıfı ezebilmek için ona hiç değilse kölece varoluşunu güç bela sürdürebileceği koşulları sağlamak gerekir. Serflik döneminde serf kendini komün üyesi durumuna yükseltmiş, küçük burjuva da feodal mutlakiyetin boyunduruğu altında bir burjuva durumuna yükselmeyi becermişti. Oysa modern işçi sanayinin ilerlemesiyle birlikte yükseleceği yerde her geçen gün kendi sınıfının koşullarının altına düşer. İşçi sefilleşir ve bu sefaletnüfustan da zenginlikten de daha hızlı gelişir.

İşte bu noktada burjuvazinin artık toplumun hâkim sınıfı olamayacağı ve kendi sınıfının varoluş koşullarını öncelikli yasa olarak topluma dayatamayacağı apaçık ortaya çıkar. Burjuvazi yönetmekten âcizdir, çünkü kölesine bu kölelik koşullarında bir varoluşu bile sağlayamaz, çünkü kölesinin öyle bir duruma düşmesine yol açar ki kölesi onu besleyeceği yerde o kölesini beslemek zorunda kalır. Toplum artık burjuvazinin hâkimiyeti altında yaşayamaz, başka bir deyişle burjuvazinin yaşamı artık toplumla bağdaşmaz.

Burjuva sınıfının varoluşunun ve hâkimiyetinin temel koşulu özel kişilerin elinde servetin birikmesi, sermayenin oluşması ve büyümesidir; sermayenin koşulu ücretli emektir. Ücretli emek sırf işçiler arasındaki rekabete dayanır. Burjuvazi sanayinin ilerlemesinin iradesiz ve dirençsiz taşıyıcısıdır. Bu gelişme işçilerin rekabetten kaynaklanan soyutlanmışlığının yerine işçilerin ortaklaşmaktan kaynaklanan devrimci birleşimini geçirir. İşte bu nedenle büyük sanayinin gelişmesi, üstünde burjuvazinin üretim yaptığı ve ürünleri mülk edindiği temelin kendisini burjuvazinin ayaklarının altından çeker. Dolayısıyla burjuvazi en başta kendi mezar kazıcısını üretir. Burjuvazinin yıkılışı ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır.

II. Proleterler ve Komünistler

Komünistler genel olarak proleterlerle nasıl bir ilişki içindedirler? Komünistler öteki işçi partileri karşısında özel bir parti değillerdir. Komünistlerin bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarından ayrı ve farklı çıkarları yoktur.

Komünistler proletarya hareketini kalıba dökmeküzere hiçbir özel ilke koymazlar.

Komünistler öteki proletarya partilerinden yalnızca şu noktalarda ayrılırlar: Bir yandan proleterlerin farklı ulusal mücadelelerinde bütün proletaryanın ortak, milliyetten bağımsız çıkarlarını vurgular ve geçerli kılarlar, öte yandan proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin geçtiği çeşitli gelişme aşamalarında her zaman hareketin tümünün çıkarını temsil ederler.

Dolayısıyla Komünistler pratikte bütün ülkelerin işçi partilerinin en kararlı, hep ilerici bölümüdürler; teorik bakımdan proletaryanın geri kalan kitlesi karşısında proletarya hareketinin koşullarını, proletarya hareketinin seyrini ve genel sonuçlarını kavrama üstünlüğüne sahiptirler.

Komünistlerin yakın amacı bütün öteki proletarya partilerininkiyle birdir: proletaryanın bir sınıf olarak oluşması, burjuva hâkimiyetinin yıkılması, proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirmesi. Komünistlerin teorik önermeleri asla şu ya da bu nizam-ı âlemci tarafından icat edilen ya da keşfedilen düşüncelere, ilkelere dayanmaz.

Bu önermeler var olan bir sınıf mücadelesinin, gözlerimizin önünde süreduran tarihî bir hareketin fiilî ilişkilerinin genel birer ifadesidir, o kadar. Şimdiye kadarki mülkiyet ilişkilerine son verilmesi komünizmin ayırt edici bir özelliği değildir.

Bütün mülkiyet ilişkileri sürekli bir tarihî değişmeye, sürekli bir tarihî değişikliğe uğramıştır.

Söz gelimi Fransız Devrimi feodal mülkiyete son vererek onun yerine burjuva mülkiyetini geçirmiştir.

Komünizmin ayırt edici özelliği genel olarak mülkiyete son verilmesi değil, burjuva mülkiyetine son verilmesidir.

Ama modern burjuva özel mülkiyeti sınıf karşıtlıklarına, bazılarının başkaları

tarafından sömürülmesine dayalı üretim ve ürünleri mülk edinme düzeninin en son ve en eksiksiz ifadesidir.

Bu anlamda Komünistlerin teorisi tek bir ifadeyle özetlenebilir: özel mülkiyete son verilmesi.

Biz Komünistler kişisel olarak edinilmiş, insanın kendi emeğinin ürünü olan mülkiyete; her türlü kişisel özgürlük, faaliyet ve bağımsızlığın temeli olduğu ileri sürülen mülkiyete son vermek istemekle suçlanmışızdır.

İnsanın çalışarakelde ettiği, edindiği, kendi çabasıyla kazandığı mülkiyet! Burjuva mülkiyetinden önceki küçük burjuva, küçük köylü mülkiyeti mi sözünü ettiğiniz? Bunu ortadan kaldırmamıza gerek yok; sanayinin gelişmesi onu yok etmiş bulunuyor ve her gün yok ediyor.

Yoksa modern burjuva özel mülkiyetinden mi söz ediyorsunuz?

Peki, ücretli emek, proleterin emeği onun için mülkiyet yaratır mı? Asla. Ücretli emek sermaye yaratır, başka bir deyişle ücretli emeği sömüren, yeniden sömürülecek yeni ücretli emek oluşturmaksızın çoğalamayan bir mülkiyet yaratır. Bugünkü biçimiyle mülkiyet, sermaye ile ücretli emeğin karşıtlığı içinde hareket eder.

Bu karşıtlığın her iki yanını inceleyelim şimdi de:

Sermayeci olmak demek üretimde salt kişisel bir konum değil, aynı zamanda toplumsal bir konum da almak demektir. Sermaye ortaklaşa bir üründür ve ancak toplumun çok sayıda üyesinin birleşik eylemiyle, hatta son kertede ancak toplumun bütün üyelerinin birleşik eylemiyle harekete geçirilebilir. İşte bu yüzden sermaye kişisel değil, toplumsal bir güçtür.

Dolayısıyla sermaye ortak, toplumun bütün üyelerine ait bir mülkiyete dönüştürüldüğü zaman kişisel mülkiyet toplumsal mülkiyete dönüştürülmüş olmaz. Değişen, mülkiyetin toplumsal niteliğidir yalnızca. Mülkiyet sınıf niteliğini yitirir, o kadar.

Şimdi ücretli emeği ele alalım:

Ücretli emeğin ortalama fiyatı asgari ücrettir, yani işçinin bir işçi olarak hayatta kalabilmesi için gerekli olan geçim araçlarının tutarıdır. Bu nedenle ücretli emekçinin faaliyetiyle kazandığı, kuru canını yeniden üretmesine ancak yeter. Biz

emek ürünleri üzerindeki bu kişisel mülk edinmeyi, doğrudan doğruya hayatın yeniden üretilmesini sağlayan ve başkalarının emeğine hükmetmeyi mümkün kılacak hiçbir safi getiri bırakmayan bir mülk edinmeyi asla ortadan kaldırmak niyetinde değiliz. Bizim bütün istediğimiz bu mülk edinmenin işçinin yalnızca sermayeyi artırmak için yaşadığı, ancak hâkim sınıfın çıkarının gerektirdiği ölçüde yaşadığı sefil niteliğini ortadan kaldırmaktır. Burjuva toplumunda canlı emek birikmiş emeği artırmanın bir aracından başka bir şey değildir. Komünist toplumda ise birikmiş emek işçilerin yaşam sürecini daha kapsamlı kılmanın, zenginleştirmenin, ilerletmenin bir aracından başka bir şey değildir.

Demek ki burjuva toplumunda geçmişin bugüne hükmetmesine karşılık komünist toplumda bugün geçmişe hükmeder. Burjuva toplumunda sermaye bağımsızdır ve kişiseldir, faal birey ise bağımlıdır ve kişiliksizdir.

Burjuvaziye bakarsanız, bu ilişkinin ortadan kaldırılması, kişiliğin ve özgürlüğün ortadan kaldırılmasıdır! Haklıdır. Ancak söz konusu olan, burjuva kişiliğini, bağımsızlığını ve özgürlüğünü ortadan kaldırmaktır.

Günümüz burjuva üretim ilişkilerinde özgürlükten kastedilen serbest ticaret, serbest alım satımdır.

Ama bezirgânlık ortadan kalkarsa serbest bezirgânlık da ortadan kalkar. Serbest bezirgânlığa ilişkin bu boş sözler burjuvazimizin özgürlüğe ilişkin bütün öteki kurusıkı atıcılıkları gibi ancak Ortaçağın sınırlı bezirgânlığına karşı, eli kolu bağlı kent soylularına karşı söylendikleri zaman bir anlam taşır; yoksa bezirgânlığın, burjuva üretim ilişkilerinin ve burjuvazinin kendisinin komünizmce ortadan kaldırılmasına karşı söylendikleri zaman hiçbir anlam taşımazlar.

Özel mülkiyete son vermek istememizi dehşetle karşılıyorsunuz. Ama sizin bugünkü toplumunuzda nüfusun onda dokuzu için özel mülkiyete son verilmiştir; özel mülkiyetin bulunmasının nedeni onda dokuzun elinde bulunmamasıdır. Demek ki siz bizi ancak toplumun ezici çoğunluğu için hiçbir mülkiyetin bulunmaması koşuluyla var olabilen bir mülkiyete son vermek istemekle suçluyorsunuz.

Uzun sözün kısası bizi sizin mülkiyetinize son vermek istemekle suçluyorsunuz. Elbette bizim istediğimiz bu.

Emeğin artık sermayeye, paraya, toprak rantına, kısacası tekel altına alınabilecek bir toplumsal güce dönüştürülemez olduğu anda, bir başka deyişle kişisel mülki-

yetin artık burjuva mülkiyetine dönüştürülemez olduğu anda kişinin de ortadan kalkacağını söylüyorsunuz.

O zaman kişi derken burjuvadan, burjuva mülk sahibinden başkasını kastetmediğinizi itiraf ediyorsunuz. Elbette bu kişi ortadan kaldırılmalıdır.

Komünizm hiç kimseyi toplumun ürünlerini mülk edinme gücünden yoksun kılmaz, insanı böyle bir mülk edinme yoluyla başkalarının emeğini boyunduruk altına alma gücünden yoksun kılar, hepsi bu.

Özel mülkiyete son verilecek olursa her türlü faaliyet durur ve genel bir tembellik yayılır diye bir itirazda bulunulmuştur.

Öyle olsaydı burjuva toplumu atalet yüzünden çoktan yıkılıp gitmiş olurdu; çünkü bu toplumda çalışanlar kazanmazken kazananlar çalışmamaktadırlar. Bütün bu tereddüt şu totolojiden başka bir yere varmaz: Sermaye diye bir şey kalmayınca ücretli emek diye bir şey de kalmaz.

Maddi ürünlerin komünist mülk edinme ve üretim tarzına karşı ileri sürülen bütün itirazlar zihnî ürünlerin mülk edinme ve üretim tarzına da yaygınlaştırılmıştır. Burjuva sınıf, mülkiyetinin ortadan kalkmasını nasıl üretimin kendisinin ortadan kalkması olarak görürse sınıf eğitiminin ortadan kalkmasını da bütün eğitimin ortadan kalkması olarak görür. Burjuvanın yitirilecek diye yakındığı eğitim muazzam çoğunluk için bir makine gibi davranacak biçimde eğitilmektir.

Ama bizimle tartışırken kendi burjuva özgürlük, eğitim, hukuk vb. tasarımlarınızla burjuva mülkiyetine son verilmesini ölçüp durmayın. Sizin düşüncelerinizin kendileri burjuva üretim ve mülkiyet ilişkilerinin birer ürünüdür, tıpkı hukukunuzun da sizin sınıfınızın yasa hâline getirilen iradesinden, içeriği sizin sınıfınızın maddi yaşam koşullarınca belirlenen bir iradeden başka bir şey olmayışı gibi.

Sizi üretim ve mülkiyet ilişkilerinizi tarihî, üretimin seyri içinde gelip geçici ilişkilerden ölümsüz doğa ve akıl yasalarına dönüştürmeye yönelten bencil yanılgı, yok olmuş bütün hâkim sınıflarla paylaştığınız bir yanılgıdır. Antik mülkiyet söz konusu olduğunda kavradığınız, feodal mülkiyet söz konusu olduğunda kavradığınız şeyi burjuva mülkiyetine gelince kavrayamazsınız tabii.

Ailenin ortadan kaldırılması! En köklü değişiklikleri savunanların bile Komünistlerin bu yüz kızartıcı niyeti karşısında kanı beynine sıçrıyor.

Bugünkü aile, burjuva ailesi neye dayanıyor? Sermayeye, özel kazanca. Bu aile tam olarak gelişmiş biçimiyle yalnızca burjuvazi için vardır; ama bu durum proleterlere ailesizliğin dayatılmasıyla ve açık fuhuşla tamamlanıyor.

Kendisini tamamlayan şey kaybolup gittiği zaman doğal olarak burjuvaların ailesi de kaybolup gidecek ve sermayenin ortadan kalkmasıyla birlikte her ikisi de ortadan kalkacaktır.

Siz çocukların ana babaları tarafından sömürülmesine son vermek istemekle mi suçluyorsunuz bizi? Bu suç kabulümüzdür.

Ama, diyeceksiniz, ev eğitiminin yerine toplumsal eğitimi geçirmekle en sıcak ilişkileri yıkıyorsunuz.

Peki, sizin eğitiminiz de toplumca belirlenmiş değil mi? Onu da içerisinde eğitim yaptığınız toplumsal ilişkiler, toplumun okul vb. aracılığıyla yaptığı dolaysız ya da dolaylı müdahale belirlemiyor mu? Toplumun eğitimi etkilemesini Komünistler icat etmez; Komünistlerin yaptığı bu etkilemenin niteliğini değiştirmekten, eğitimi hâkim sınıfın nüfuzundan kurtarmaktan başka bir şey değildir.

Proleterler arasındaki bütün aile bağları büyük sanayinin sonucu olarak kopup parçalandıkça ve çocuklar basit birer ticari mal ve emek aracına dönüştükçe burjuvazinin aile ve eğitimden, ana baba ile çocukların sıcak ilişkisinden dem vurması bir kat daha iğrençleşiyor.

Ama siz Komünistler kadınların ortaklaşalığını getireceksiniz diye bir ağızdan yaygarayı basıyor bütün burjuvazi.

Burjuva, karısını sırf bir üretim aracı olarak görür. Üretim araçlarının ortaklaşa kullanılacağını duyunca da pekdoğal olarak ortaklaşalık kaderinin kadınların da başına geleceğinden başka bir sonuca varamaz.

Söz konusu olanın tam da kadınların sırf birer üretim aracı olmaları konumunun ortadan kaldırılması olduğu aklının ucundan bile geçmez burjuvanın.

Ayrıca burjuvalarımızın Komünistler tarafından resmen kurulacağını iddia ettikleri, kadınların ortaklaşalığı karşısında duydukları yüksek ahlaklı dehşetten daha gülünç bir şey olamaz. Komünistlerin kadınların ortaklaşalığını getirmelerine gerek yoktur ki; hemen her zaman var olan bir şeydir bu.

Burjuvalarımız, bırakalım resmî fuhşu, yanlarında çalışan proleterlerin karılarının ve kızlarının emirlerinde olmalarıyla da yetinmez, karşılıklı olarak karılarını ayartmaktan büyük bir zevk alırlar.

Burjuva evliliği gerçekte evli kadınların ortaklaşalığıdır. Komünistler olsa olsa kadınların ortaklaşalığını ikiyüzlülükle gizlenen bir şey olmaktan çıkarıp resmî, açık yürekli bir şey hâline getirmek istemekle suçlanabilirler. Ayrıca bugünkü üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıyla birlikte kadınların bu ilişkilerden kaynaklanan ortaklaşalığının, yani resmî ve gayriresmî fuhşun da ortadan kalkacağı kendiliğinden anlaşılır.

Komünistler ayrıca vatanı, milliyeti ortadan kaldırmak istemekle suçlanıyorlar. İşçilerin vatanı yoktur. Onlarda olmayan bir şeyi alamayız onlardan. Proletarya önce siyasi hâkimiyeti ele geçirmek, ulusal sınıf[2] durumuna yükselmek, kendini ulus olarak kurmak zorunda olduğu ölçüde kendisi de hâlâ ulusaldır, ama asla sözcüğün burjuva anlamında değil.

Ulusal bölünmeler ve halklar arasındaki karşıtlıklar burjuvazinin gelişmesiyle birlikte, ticaret özgürlüğüyle, dünya pazarıyla, sınai üretimin ve ona uygun düşen yaşam koşullarının bir biçimliliğiyle birlikte esasen her geçen gün biraz daha yok oluyor.

Proletaryanın hâkimiyeti bunların daha da büyük bir hızla yok olmasını sağlayacaktır. En azından uygar ülkelerin birleşik eylemi proletaryanın kurtuluşunun ilk koşullarından biridir.

Bireyin bireyi tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı ölçüde bir ulusun başka bir ulusu sömürmesi de ortadan kaldırılmış olacaktır. Ulusun içindeki sınıfların karşıtlığıylabirlikte ulusların birbirine beslediği düşmanlık da son bulacaktır.

Komünizme dinî, felsefi ve genel olarak ideolojik açılardan yöneltilen iddialar daha ayrıntılı bir incelemeyi hak etmiyor.

İnsanların yaşam koşullarıyla birlikte, toplumsal ilişkileriyle birlikte, toplumsal varoluşuyla birlikte tasarımlarının, görüşlerinin ve kavramlarının, sözün kısası bilincinin de değişikliğe uğradığını kavramak için daha derin bir anlayış gerekir mi?

Fikirler tarihi, maddi üretim değiştiği ölçüde zihnî üretimin de nitelik değiştirdi-

2 1888: ulusun öncü sınıfı

ğinden başka neyi kanıtlamaktadır? Her çağın hâkim fikirleri her zaman hâkim sınıfın fikirleri olmuştur.

Bütün bir toplumu devrimcileştiren fikirlerden söz edildiği zaman eski toplumun bağrında yeni bir toplumun unsurlarının oluşmuş olması, eski fikirlerin çözülüşünün eski yaşam koşullarının çözülüşüne ayak uydurmasından başka bir olgu dile getirilmiş olmaz.

Eski dünya yokolmak üzereyken Hristiyanlık eski dinleri alt etmiş bulunuyordu. Hristiyanlık fikirleri 19. yüzyılda aydınlanma fikirlerine yenik düştüğünde ise feodal toplum o zamanın devrimci burjuvazisine karşı ölüm kalım savaşı veriyordu. Mezhep serbestliği ve din özgürlüğüne ilişkin fikirler serbest rekabetin bilgi alanındaki üstünlüğünün bir ifadesinden başka bir şey değildi.

"Ama", denilecektir, "dinî, ahlaki, felsefi, siyasi, hukuki fikirler vb. tarihî gelişmenin seyri içinde hiç kuşkusuz değişikliğe uğrar. Din, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk bu değişme içinde hep ayakta kalmıştır. Üstelik bütün toplumsal durumlarda ortak olarak bulunan özgürlük, adalet vb. gibi ölümsüz doğrular vardır. Oysa komünizm ölümsüz doğruları ortadan kaldırır, dine, ahlaka yeniden şekil vereceğine bunları ortadan kaldırır, dolayısıyla da şimdiye kadarki bütün tarihî gelişmelere aykırı davranmış olur."

Bu iddia ne demeye geliyor? Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi değişik dönemlerde değişik biçimlere bürünen sınıf karşıtlıkları içinde hareket etmiştir. Ama bu karşıtlıklar hangi biçime bürünmüş olurlarsa olsunlar bütün geçmiş yüzyıllar için ortak bir olgu vardır; o da toplumun bir bölümünün öteki bölümünü sömürmesidir. Öyleyse gösterdiği olanca çeşitliliğe ve değişikliğe karşın bütün yüzyılların toplumsal bilincinin bazı ortak biçimler içinde, sınıf karşıtlığı tümüyle ortadan kalkmadıkça tamamen çözülmeleri olanaksız bilinç biçimleri içinde hareket etmesinde şaşılacak bir yan yoktur.

Komünist devrim geleneksel mülkiyet ilişkilerinden en köklü kopuştur; komünist devrimin gelişim seyrinin geleneksel fikirlerden en köklü kopuşu beraberinde getirmesine şaşmamak gerekir.

Ama burjuvazinin komünizme olan itirazlarını bir yana bırakalım. Yukarıda gördüğümüz gibi işçi devriminde ilk adım proletaryayı hâkim sınıf durumuna yükseltmek, demokrasi savaşını kazanmaktır.

Proletarya siyasi hâkimiyetini tüm sermayeyi burjuvazinin elinden adım adım söküp almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani hâkim sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezîleştirmek ve üretici güçler kütlesini elden geldiğince hızlı bir biçimde artırmak için kullanacaktır.

Elbette başlangıçta mülkiyet hakkına ve burjuva üretim ilişkilerine despotik tecavüzlerde bulunmaksızın, dolayısıyla iktisaden yetersiz ve savunulamaz gibi görünen, ama hareketin seyri içinde kendilerini aşan ve üretim tarzını tümüyle altüst etmenin aracı olarakkaçınılmaz olan önlemler alınmaksızın bunu gerçekleştirmek olanaksızdır. Bu önlemler hiç kuşkusuz farklı ülkelere göre farklı olacaktır.

Gene de aşağıdaki önlemler en ileri ülkelerde oldukça genel olarak uygulanabilecektir:

1. Toprak mülkiyetinin kamulaştırılması ve toprak rantının devlet masraflarında kullanılması.

2. Ağır bir müterakki vergi.

3. Miras hakkının kaldırılması.

4. Bütün göçmen ve isyancıların mülkiyetine el konulması.

5. Kredinin devlet sermayesiyle işletilen ve münhasır tekel uygulayan bir ulusal banka aracılığıyla devlet elinde merkezîleştirilmesi.

6. Nakliye işlerinin devlet elinde merkezîleştirilmesi.

7. Ulusal fabrikaların, üretim araçlarının çoğaltılması, bütün büyükemlak ve arazilerin ortaklaşa bir plan uyarınca tarıma elverişli duruma konması ve iyileştirilmesi.

8. Herkes için eşit çalışma yükümlülüğü, özellikle tarım alanında sanayi ordularının kurulması.

9. Tarım ile sanayi işletmesinin birleştirilmesi, kentile kırsal alan ayrımının giderek ortadan kaldırılması.

10. Bütün çocuklar için resmî ve parasız eğitim. Bugünkü biçimiyle çocukların fabrikada çalışmalarına son verilmesi. Eğitimin maddi üretimle birleştirilmesi vb.

Gelişimin seyri içinde sınıf farklılıkları ortadan kalktığı ve bütün üretim birleşmiş bireylerin elinde yoğunlaştığı zaman kamu iktidarı siyasi niteliğini yitirecektir. Ger-

çek anlamıyla siyasi iktidar bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek için kullandığı örgütlü zordur. Eğer proletarya burjuvaziye karşı verdiği mücadele sırasında ister istemez sınıf olarak birleşiyorsa, eğer bir devrimle kendini hâkim sınıf durumuna getiriyor ve hâkim sınıf olarak eski üretim ilişkilerini zorla ortadan kaldırıyorsa o zaman bu üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlığının varoluş koşullarını, genel olarak sınıfları ve böylelikle sınıf olarak kendi hâkimiyetini ortadan kaldırmış olacaktır.

Sınıfları ve sınıf karşıtlıklarıyla eski burjuva toplumunun yerini birimizin özgürce gelişmesinin hepimizin özgürce gelişmesinin koşulu olduğu bir birlik alacaktır.

III. Sosyalist ve Komünist Edebiyat

1. Gerici Sosyalizm

a) Feodal Sosyalizm

Fransız ve İngiliz aristokrasisi tarihî konumundan dolayı modern burjuva toplumuna karşı risaleler kaleme almayı kendine iş edindi. 1830'daki Fransız Temmuz İhtilali'nde, İngiliz reform hareketi sırasında bu sınıf o baş belası türedi karşısında bir kere daha pes etti. Ciddi bir siyasi mücadele söz konusu olamazdı artık. Yalnızca edebiyat kavgası kalıyordu geriye. Gel gör ki edebiyat alanında bile Restorasyon Döneminin* eski tumturaklı lafları olanaksızdı. Aristokrasi kendini sevimli gösterebilmek için kendi çıkarlarını görünüşte gözden kaybetmek ve burjuvaziye karşı şikâyetnamesini yalnızca sömürülen işçi sınıfı yararına formüle etmek zorunda kaldı. Böylece aristokrasi yeni efendisine hicviyeler düzerek ve yeni efendisinin kulağına az çok uğursuz kehanetler fısıldayarak teselli buldu.

İşte feodal sosyalizm böyle ortaya çıktı: Biraz yakınma, biraz taşlama, biraz geçmişin yankısı, biraz geleceğin gözdağı, zaman zaman burjuvaziyi canevinden vuran dokunaklı, alaycı ve keskin, modern tarihin seyrini zerre kadar kavrayamadığı için etkisi bakımından her zaman gülünç kalan bir yargı.

Halkı kendi arkalarında toplayabilmek için proleter dilenci torbasını ellerinde salladılar. Ama halk ne zaman onları izlediyse kıçlarındaki eski feodal armaları fark etti ve hiç de saygılı olmayan kahkahalar atarak dağıldı.

* Kastedilen 1660-1689 İngiliz restorasyon dönemi değil, 1814-1830 Fransız Restorasyon Dönemidir. (Engels'in 1888 tarihli İngilizce baskıya notu.)

Fransız Meşruiyetçilerinin[3] bir bölümü ve Genç İngiltere[4] bu temaşayı sundu.

Feodaller kendi sömürü tarzlarının burjuva sömürüsünden farklı olduğunu kanıtlarken kendilerinin çok farklı durum ve koşullarda sömürdüklerini ve o durum ve koşulların artık geçmişte kaldığını unuturlar. Kendi hâkimiyetleri sırasında modern proletaryanın var olmadığını ispatlarken tam da modern burjuvazinin kendi toplum düzenlerinin zorunlu yavrusu olduğunu unuturlar.

Bir de eleştirilerinin gerici niteliğini o kadar az gizlerler ki burjuvaziye yönelttikleri başlıca iddia tam da şu noktadan ibaret kalır: Burjuvazinin rejimi sırasında eski toplum düzenini tümüyle havaya uçuracak olan bir sınıf gelişmektedir.

Burjuvaziyi daha çok bir proletarya yarattığı için değil de devrimci bir proletarya yarattığı için kınarlar.

Dolayısıyla siyasi pratikte işçi sınıfına karşı alınan bütün cebir önlemlerine katılırlar, günlük hayatta ise ettikleri onca tumturaklı söze karşın altın elmaları toplamak ve sadakati, sevgiyi ve onuru koyun yünü, şeker pancarı ve ispirtolu içki bezirgânlığına değişmeye gönül indirirler.*

Papaz nasıl her zaman feodalle el ele yürümüşse papaz sosyalizmi de her zaman feodal sosyalizmle el ele yürümüştür.

Hristiyan çileciliğine azıcık sosyalizm karıştırmaktan daha kolay bir şey yoktur. Hristiyanlık da özel mülkiyete, evlenmeye, devlete şiddetle karşı koymamış mıdır? Bunların yerine hayırseverliği ve dilenciliği, evlenme yasağını ve riyazeti, manastır hayatını ve kiliseyi vaaz etmemiş midir? Hristiyan sosyalizmi aristok-

3 Meşruiyetçiler– 1830'da devrilen Bourbon hanedanının taraftarları; irsi büyük arazi sahipliğinin çıkarlarını temsil ediyorlardı. Finans aristokrasisi ile büyük burjuvaziye dayanan Orléans hanedanının hâkimiyetine karşı verilen mücadelede Meşruiyetçilerin bir kesimi zaman zaman sosyal laf ebeliğine başvurarak burjuvazinin sömürüsüne karşı emekçilerin koruyucusu gibi davrandı.

4 Genç İngiltere (Young England) – Muhafazakâr Partiye mensup İngiliz siyaset ve kalem erbabından oluşan grup; bu grup 19. yüzyılın kırklı yıllarının başlarında kuruldu. Genç İngiltere temsilcileri burjuvazinin gittikçe büyüyen iktisadi ve siyasi iktidarı karşısında toprak aristokrasisinin hoşnutsuzluğunu dile getiriyor, işçi sınıfını nüfuzları altına alarak burjuvaziye karşı mücadelede kullanmak için demagojik araçlara sığınıyorlardı. Genç İngiltere'nin ünlü temsilcileri arasında Disraeli, Thomas Carlyle ve başkaları vardı.

* Bu esas olarak toprak soyluluğu ile yunker takımının mülklerinin büyük bölümünü kendi hesaplarına kâhyalarına yönettirdikleri ve ayrıca büyük çapta pancar şekeri ve patates rakısı üreticisi oldukları Almanya için söz konusudur. Daha zengin olan İngiliz aristokratları şimdilik bu kadar düşmediler; ama onlar da gittikçe azalan rantların açığını unvanlarını ne idüğü belirsiz anonim şirket kurucularına teslim ederek kapatmasını biliyorlar. (Engels'in 1888 tarihli İngilizce baskıya notu.)

ratın yüreğindeki hiddeti kutsamak için papazın serptiği kutsal sudan başka bir şey değildir.

b) Küçük Burjuva Sosyalizmi

Feodal aristokrasi, burjuvazinin yıktığı, yaşam koşulları modern burjuva toplumunda yok olmaya yüz tutan ve körelen tek sınıf değildir. Ortaçağ kasaba eşrafı ve küçükköylü zümresi modern burjuvazinin ilk habercileriydiler. Sanayi ve ticaret bakımından az gelişmiş ülkelerde bu sınıf bugün hâlâ, yükselen burjuvazinin yanı başında âdeta bitkisel bir hayat yaşamaktadır.

Modern uygarlığın geliştiği ülkelerde proletarya ile burjuvazi arasında yalpalayan ve burjuva toplumunun tamamlayıcı bir parçası olarak kendini durmadan yeni baştan oluşturan yeni bir küçük burjuvazi oluşmuştur. Ne var ki bu sınıfın mensupları rekabetin etkisiyle sürekli olarak proletaryanın içine savrulmakta, hatta büyük sanayi geliştikçe modern toplumun bağımsız bir parçası olarak tümüyle yok olacakları ve ticarette, manifaktürde, tarımda yerlerini ustabaşılara ve hizmetkârlara bırakacakları anın yaklaştığını görmektedirler.

Köylü sınıfının nüfusun yarısından çok fazlasını meydana getirdiği Fransa gibi ülkelerde burjuvaziye karşı proletaryanın yanında saf tutan yazarların burjuva rejimini eleştirirken küçük burjuva ve küçük köylü ölçeğini kullanmaları ve işçilerden yana küçük burjuvazinin bakış açısıyla taraf olmaları doğaldı. Küçük burjuva sosyalizmi böyle doğdu. Yalnızca Fransa'da değil, İngiltere'de de bu edebiyatın başını Sismondi çekiyor.

Bu sosyalizm modern üretim ilişkilerindeki çelişkileri büyük bir basiretle teşrih etti. İktisatçıların ikiyüzlü methiyelerini açığa vurdu. Makinelerin ve iş bölümünün yıkıcı etkilerini, sermayelerin ve toprak mülkiyetinin yoğunlaşmasını, aşırı üretimi, bunalımları, küçük burjuvaların ve köylülerin zorunlu yıkılışını, proletaryanın sefaletini, üretimdeki anarşiyi, servet dağılımındaki rahatsız edici eşitsizlikleri, ulusların karşılıklı sınai imha savaşını, eski göreneklerin, eski aile ilişkilerinin, eski milliyetlerin çözülmesini yadsınmaz bir biçimde kanıtladı.

Gelgelelim olumlu içeriği bakımından bu sosyalizm ya eski üretim ve mübadele araçlarını ve onlarla birlikte eski mülkiyet ilişkilerini ve eski toplumu onarmayı amaçlar ya da modern üretim ve mübadele araçlarını bu araçlarca parçalanmış ve

parçalanması kaçınılmaz olan mülkiyet ilişkilerinin çerçevesi içine yeniden zorla hapsetmeyi. Her iki durumda da hem gericidir hem de ütopik. Manifaktürde lonca düzeni, kırsal alanda ataerkil ilişkiler, son sözü budur onun.

Daha sonraki gelişmesi içinde bu doğrultu korkakça bir vicdan azabına kapılıp gitti[5].

c) Alman Sosyalizmi ya da "Hakiki" Sosyalizm

İktidarda bulunan bir burjuvazinin baskısı altında doğan ve bu iktidara karşı mücadelenin edebî ifadesi olan Fransız sosyalist ve komünist edebiyatı Almanya'ya getirildiğinde bu ülkede burjuvazinin feodal mutlakiyete karşı mücadelesi henüz başlamıştı.

Alman filozofları, yarı filozofları ve edebiyat meraklıları bu edebiyatı şevkle kaptılar; ancak bu yazılar Fransa'dan göç ederken Fransa'daki yaşam koşullarının onlarla birlikte Almanya'ya göç etmediğini unuttular. Fransız edebiyatı Almanya'daki ilişkiler karşısında dolaysız pratik anlamını bütün bütüne yitirdi ve salt edebî bir görünüme büründü. İster istemez insanın özünün gerçekleştirilmesine ilişkin boş bir spekülasyon olarak görünecekti. Dolayısıyla 18. yüzyıl Alman filozofları ilk Fransız Devrimi'nin taleplerini genel olarak "pratik aklın" talepleri olarak görmekten ve Fransız burjuvazisinin irade beyanını da salt iradenin, olması gereken iradenin, gerçek insan iradesinin yasaları olarak anlamaktan öteye geçemediler. Alman kalem erbabı yeni Fransız fikirlerini eski felsefi vicdanıyla uyumlu bir duruma getirmekten, daha doğrusu kendi felsefi bakış açısından hareketle Fransız fikirlerini mülk edinmekten öte bir çaba göstermedi. Bu mülk edinme tıpkı genel olarak bir yabancı dilin mülk edinilmesi gibi, yani çeviri yoluyla gerçekleşti.

Keşişlerin, eski putperestlik döneminin klasik eserlerinin kayıtlı olduğu el yazmalarının üzerine Katolik azizlerin yavan hayat hikâyelerini yazdıkları bilinir. Alman kalem erbabı dünyevi Fransız edebiyatına keşişlerin yaptıklarının tersini yaptı. Kendi felsefi saçmalıklarını Fransızca asılların arkasına yazdılar. Söz gelişi para ilişkilerinin Fransızlar tarafından yapılan eleştirisinin arkasına "insan özünün dışsallaşması", burjuva devletinin Fransızlar tarafından yapılan eleştirisinin arkasına da "soyut genel olanın hâkimiyetinin aşılması" vb. gibi şeyler yazdılar.

5 1888'de bu cümle şöyledir: Sonunda inatçı tarihî olgular kendi kendini kandırmanın sarhoşluğunu dağıttığı zaman sosyalizmin bu biçimi yürekler acısı bir vicdan azabına dönüşerek soysuzlaştı.

Fransızlar tarafından geliştirilenlerin altına koydukları bu felsefi boş lafları "eylem felsefesi", "gerçek sosyalizm", "Alman sosyalizm bilimi" vb. türünden adlarla vaftiz ettiler.

Böylece Fransız sosyalist-komünist edebiyatı âdeta hadımlaştırıldı. Ve bu edebiyat Almanların elinde bir sınıfın bir başkasına karşı mücadelesini ifade etmekten çıktığı için Alman "Fransız tek yanlılığı"nın üstesinden geldiğine, hakiki ihtiyaçlar yerine hakikatin ihtiyacını, proleterin çıkarları yerine insan özünün, genel olarak insanın, hiçbir sınıfa, hele gerçekliğe ait olmayan, yalnızca felsefi fantezinin puslu âlemine ait olan insanın çıkarlarını savunduğuna seviniyordu.

Elindeki kaba saba okul alıştırmalarına böylesine ciddiyet ve vakarla sarılan ve onları bağıra çağıra pazarlayan bu Alman sosyalizmi bu arada yavaş yavaş kılı kırk yaran masumiyetini yitirdi. Alman burjuvazisinin, özellikle Prusya burjuvazisinin feodallere ve mutlak krallığa karşı mücadelesi, kısacası liberal hareket daha ciddi bir nitelik aldı.

Böylelikle "hakiki" sosyalizm siyasi hareketin karşısına sosyalizm talebiyle çıkmak, geleneksel beddualarını liberalizme, temsilî devlete, burjuva rekabetine, burjuva basın özgürlüğüne, burjuva hukukuna, burjuva özgürlüğü ve eşitliğine yağdırmak ve halk kitlesine bu burjuva hareketinin kendilerine hiçbir şey kazandırmayacağını, tam tersine her şeylerini yitirmelerine yol açacağını vaaz etmek için ne zamandır beklediği fırsatı ele geçirmiş oldu. Alman sosyalizmi, ruhsuz bir yankısı olduğu Fransız eleştirisinin kendisine uygun düşen maddi yaşam koşulları ve o koşullara uyarlanmış siyasi yapıyla birlikte modern burjuva toplumunu ön gerektirdiğini tam zamanında unutuverdi. Oysa Almanya'daki mücadelenin hedefi tam da bu ön koşulların elde edilmesinden başka bir şey değildi.

Alman sosyalizmi Alman mutlak hükûmetlerine ve onların maiyetindeki papazlar güruhu, ukala takımı, büyük toprak ağaları ve bürokratlara burjuvazinin tehdit edici yükselişi karşısındamemnunlukla karşıladıkları bir korkuluk olarak hizmet etti.

Aynı hükûmetlerin Alman işçi ayaklanmalarına verdikleri kamçı darbeleri ve filinta mermileri acı ilacının üstüne sunulmuş bir tatlı oldu Alman sosyalizmi.

Dolayısıyla "hakiki" sosyalizm hükûmetlerin elinde Alman burjuvazisine karşı bir silah olurken aynı zamanda doğrudan doğruya gerici bir çıkarı, Alman kasaba eşrafının (Pfahlbürgerschaft) çıkarını, temsil ediyordu. Almanya'da 16. yüzyıl-

dan devralınan ve o zamandan bu yana çeşitli kılıklarda durmadan ortaya çıkan küçük burjuvazi kurulu düzenin gerçek temelini oluşturur.

Bu sınıfı korumak demek Almanya'da kurulu düzeni korumak demektir. Burjuvazinin sınai ve siyasi hâkimiyeti bir yandan sermayenin yoğunlaşmasının, öte yandan devrimci bir proletaryanın doğmasının sonucu olarak bu sınıfı kesin bir yok oluşla yüz yüze getirmektedir. "Hakiki" sosyalizm bu iki kuşu bir taşla vuracağa benziyordu. Bir salgın gibi yayıldı.

Spekülatif örümcek ağlarından dokunmuş, tumturaklı belagat çiçekleriyle süslenmiş, aşk baygını duyguların çiy damlalarıyla ıslanmış kisve, Alman sosyalistlerinin tiridi çıkmış "ölümsüz hakikatler"ini sarıp sarmaladıkları bu abartılı kisve, yalnızca bu müşteriler arasında mallarının sürümünü artırdı. Alman sosyalizmine gelince o da bu kasaba eşrafının cafcaflı temsilcisi olma görevinin her geçen gün daha fazla farkına vardı.

Alman ulusunu normal ulus, dar kafalı Alman'ı da normal insan ilan etti. Bu normal insanın her vicdansızlığına gerçek niteliğinin tam tersine gizli, yüce, sosyalist bir anlam yakıştırdı. Bu çizgisini nihai sonucuna vardırarak komünizmin "kaba kuvvet" eğilimine doğrudan doğruya karşı çıktı ve bütün sınıf mücadeleleri karşısında tarafsız bir yücelik tasladı. Birkaç istisna dışında Almanya'da dolaşan sözde sosyalist ve komünist yayınların hepsi bu pis ve sinir bozucu edebiyatın alanına girer.*

2. Muhafazakâr Sosyalizm ya da Burjuva Sosyalizmi

Burjuvazinin bir bölümü burjuva toplumunun varlığını sürdürmesini sağlamak için toplumsal bozukluklara çare bulmak ister.

Buraya girenler: iktisatçılar, hayırseverler, insancıllar, emekçi sınıfların durumunu düzeltmeyi kendilerine iş edinenler, hayır işleri örgütleyicileri, hayvanları koruma derneği üyeleri, itidal ve kanaatkârlık derneği kurucuları, üçkâğıtçı reformcuların her türlüsü. Üstelik bu burjuva sosyalizminin tam bir sistem hâline getirildiği de olmuştur.

Proudhon'un *Philosophie de la misère*'ini buna örnek gösterebiliriz.

* 1848'deki devrim fırtınası bu pejmürde doğrultuyu tümden silip süpürdü ve taşıyıcılarının sosyalizmin ticaretini yapmaya devam etme heveslerini kırdı. Bu doğrultunun başlıca temsilcisi ve klasik numunesi Herr Karl Grün'dür. (Engels'in 1890 tarihli Almanca baskıya notu.)

Sosyalist burjuvalar isterler ki hem modern yaşam koşullarının nimetlerinden yararlansınlar hem de bu koşulların kaçınılmaz sonucu olan mücadelelerden ve tehlikelerden uzak dursunlar. İsterler ki mevcut toplum sürsün, ama onu devrimcileştiren ve çözen unsurlar olmasın. Proletaryasız burjuvazi isterler. Burjuvazi doğal olarak kendisinin hâkim olduğu bir dünyayı dünyaların en iyisi sayar. Burjuva sosyalizmi bu avutucu tasarımı üzerinde çalışarak yarım ya da tam bir sistem hâline getirir. Proletaryayı bu sistemlerini gerçekleştirmeye davet ederken ve böylece dosdoğru yeni Kudüs'e kavuşmaya davet ederken aslında onun tek istediği proletaryanın bugünkü toplumun içinde kalması, ama onunla ilgili kinci tasarımlarından sıyrılmasıdır.

Bu sosyalizmin ikinci, daha az sistemli, ama daha pratik bir biçimi şu ya da bu siyasi değişikliğin değil, sadece maddi yaşam koşullarında, iktisadi ilişkilerde bir değişikliğin ona yarar sağlayabileceğini kanıtlayarak işçi sınıfını her devrimci hareketten tiksindirmeye çalışmıştır. Ne var ki bu sosyalizmin maddi yaşam koşullarında değişiklikten anladığı asla burjuva üretim ilişkilerine son verilmesi, yani ancak bir devrimle mümkün olan bir son verme değil, yalnızca bu üretim ilişkilerinin temelleri üstünde olup biten, bir başka deyişle sermaye ile ücretli emek ilişkisine hiç ilişmeyen, olsa olsa burjuvazi için hâkimiyetinin maliyetini azaltan ve onun devlet bütçesini basitleştiren idari iyileştirmelerdir.

Burjuva sosyalizmi en uygun ifadesini ancak tam bir söz sanatı olup çıktığı zaman bulur.

Serbest ticaret! çalışan sınıfın çıkarına; koruyucu gümrükler! çalışan sınıfın çıkarına; hücre hapsi! çalışan sınıfın çıkarına; burjuva sosyalizminin son sözü, ciddi niyet taşıyan tek sözü budur.

Burjuvazinin sosyalizminin özü tam da şu iddiadır: Burjuvalar burjuvadır –çalışan sınıfın çıkarına.

3. Eleştirel-Ütopyacı Sosyalizm ya da Komünizm

Burada bütün büyük modern devrimlerde proletaryanın taleplerini dile getirmiş olan edebiyattan söz etmiyoruz. (Babeuf'ün yazıları vb.)

Feodal toplumun yıkılmakta olduğu bir genel galeyan döneminde proletaryanın kendi sınıf çıkarını dolaysızca kabul ettirmek üzere giriştiği ilk çabalar kaçınıl-

maz olarak başarısızlıkla sonuçlandı. Çünkü o sıralar hem proletaryanın kendisi gelişmemiş bir durumdaydı hem de proletaryanın kurtuluşunun maddi koşulları henüz yoktu; bu koşullar ancak burjuva döneminin ürünü olabilirdi. Proletaryanın bu ilk hareketlerine eşlik eden devrimci edebiyatın içeriği ister istemez gericidir. Genel bir çilecilik ve kaba bir eşitçilik telkin eder.

Gerçekten sosyalist ve komünist olan sistemler, St.-Simon'un, Fourier'nin, Owen'ın sistemleri vb., proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin yukarıda sözünü ettiğimiz ilk döneminde, gelişmemiş olduğu döneminde doğar. (bk. Burjuvazi ve Proletarya.)

Gerçi bu sistemlerin mucitleri sınıf karşıtlığını da çözücü unsurların etkinliğini de hüküm süren toplumun kendisinde bulurlar. Ama proletarya tarafında tarihî bir öz devim, kendine özgü bir siyasi hareket görmezler.

Sınıf karşıtlığı sanayinin gelişmesiyle uygun adım geliştiğinden proletaryanın kurtuluşunun maddi koşullarını bulamaz ve bu koşulları yaratacak bir toplumsal bilim, toplumsal yasalar ararlar. Toplumsal faaliyetin yerini onların kişisel yaratıcı faaliyeti, kurtuluşun tarihî koşullarının yerini onların kafalarında yarattıkları koşullar, proletaryanın adım adım sınıf hâlinde örgütlenmesinin yerini de bu mucitlerin kendi kafalarından özel olarak bulup çıkardıkları bir toplum örgütlenmesi alacaktı. Gelecek dünya tarihi bunların gözünde kendi kafalarındaki toplum planlarının propagandası ve pratik uygulamasından ibarettir. Planlarında özellikle en çok acı çeken sınıf olarak çalışan sınıfın çıkarını savunduklarının gerçi bilincindedirler. Proletarya onlar için sadece bu acı çeken sınıf özelliğiyle vardır.

Ama gerek sınıf mücadelesinin gelişmemiş biçimi gerek kendi yaşam koşulları kendilerinin bu sınıf karşıtlığının çok üstünde olduklarına inanmalarını beraberinde getirir. Toplumun bütün üyelerinin, hatta durumu en iyi olanının bile yaşam koşullarını düzeltmek isterler. Dolayısıyla ayrım yapmaksızın sürekli toplumun tümüne, hatta tercihen hâkim sınıfa seslenirler. Mümkün olan en iyi toplumun mümkün olan en iyi planı olduğunu kabul etmek için onların sistemini bir kere anlamak yeter de artar.

Bundan dolayı her türlü siyasi eylemi, özellikle her türlü devrimci eylemi reddederler, hedeflerine barışçı yoldan varmak isterler ve küçük, başarısızlığa uğraması doğal olan deneylerle, örneklerin gücüyle yeni toplumsal İncil'in yolunu açmaya çabalarlar.

Geleceğin toplumunun gerçek dışı tasviri proletaryanın henüz hiç gelişmemiş olduğu, dolayısıyla kendi konumunu da ancak gerçek dışı bir gözle kavrayabildiği bir dönemde bu sınıfın toplumun bütünüyle yeniden şekillendirilmesine duyduğu ilk içgüdüsel özlemlerden doğar.

Ama sosyalist ve komünist yayınlar eleştirel unsurlardan da oluşur. Var olan toplumun bütün temellerine saldırırlar. Bu yüzden işçilerin aydınlanmasında son derece değerli bir malzeme sağladılar. Geleceğin toplumu üzerine olumlu önermeleri, örneğin kent ile kırsal alan arasındaki karşıtlığın, ailenin, özel kazancın, ücretli emeğin kaldırılması, toplumsal uyumun müjdelenmesi, devletin yalnızca üretimin yönetilmesine dönüştürülmesi –bütün bu önermeleri tam o sıralar yeni gelişmeye başlayan, ancak ilk, biçimlenmemiş belirsizliği içinde tanıdıkları sınıf karşıtlığının ortadan kalkmasından öte bir şeyi ifade etmez.

Eleştirel-ütopyacı sosyalizm ya da komünizmin önemi tarihî gelişmeyle ters orantılıdır. Sınıf mücadelesi ne kadar gelişir ve ne kadar şekillenirse mücadelenin güya üstüne çıkan bu tutum, mücadeleye yöneltilen bu hayal ürünü saldırılar da bütün pratik değerini, bütün teorik haklılığını o ölçüde yitirir. Bu nedenle bu sistemlerin sahipleri birçok bakımdan devrimci oldukları hâlde onların öğrencileri her seferinde gerici mezhepler oluştururlar. Bunlar proletaryanın tarihî gelişmesini devam ettirmesi karşısında ustalarının eski görüşlerine sıkı sıkıya sarılırlar. Dolayısıyla tutarlı olarak sınıf mücadelesini yeniden körletmeye ve karşıtlıkların arasını bulmaya çabalarlar. Hâlâ deneme yoluyla toplumsal ütopyalarını gerçekleştirmeyi, tek tek falansterler oluşturmayı, Home kolonileri kurmayı, küçük bir İkarya yaratmayı*–yeni Kudüs'ün muhtasar baskılarıdır bunlar– düşlerler. Bütün bu boş hayalleri kurabilmek için de burjuva yürekleri ve para keselerinin insan sevgisine seslenmek zorunda kalırlar.

Giderek daha önce sözünü ettiğimiz gerici ya da muhafazakâr sosyalistlerin kategorisine inerler ve onlardan sadece daha sistemli bilgiçlikleri ve kendi toplumsal bilimlerinin mucizevi etkilerine olan bağnaz batıl inançlarıyla ayrılırlar. Bu ne-

* Falanster Charles Fourier tarafından planlanan sosyalist kolonilerin adıydı; Cabet kendi ütopyasına ve daha sonraları Amerika'daki komünist kolonisine İkarya adını vermişti. (Engels'in 1888 tarihli İngilizce baskıya notu.)
Owen kendi komünist örnek toplumlarına *Home* kolonileri (yurt kolonileri) adını vermişti. Falanster Fourier tarafından planlanan sosyal sarayların adıydı. Komünist ilkelere göre kuruluşunu Cabet'nin anlattığı ütopik fantezi ülkesine İkarya deniyordu. (Engels'in 1890 tarihli Almanca baskıya notu.)

denle işçilerin sadece yeni İncil'e kör bir inançsızlığın sonucu olabilecek her türlü siyasi hareketine öfkeyle karşı çıkarlar.

İngiltere'deki Owen'cılar, Fransa'daki Fourier'ciler sırasıyla Çartistlere ve reformculara[6] karşıdırlar.

IV. Komünistlerin Çeşitli Muhalefet Partileri Karşısındaki Konumu

Komünistlerin şimdiden kurulmuş işçi partileriyle ilişkileri, yani İngiltere'deki Çartistler ve Kuzey Amerika'daki toprak reformcularıyla ilişkileri II. bölümün ışığında kendiliğinden anlaşılır.

Komünistler işçi sınıfının dolaysız amaçlarına ve çıkarlarına ulaşılması için mücadele ederler; ama bugünkü hareketin içinde hareketin geleceğini de temsil ederler. Fransa'da muhafazakâr ve radikal burjuvaziye karşı sosyal-demokratik partiyle* birleşirler; ancak devrimci gelenekten aktarılan boş laflara ve yanılsamalara karşı eleştirel bir tutum takınma hakkından da vazgeçmezler.

İsviçre'de Radikalleri desteklerler; ancak bu partinin çelişik unsurlardan, kısmen Fransa'daki anlamında demokratik sosyalistlerden, kısmen radikal burjuvalardan oluştuğunu gözden kaçırmazlar.

Polonyalılar arasında bir toprak devrimini ulusal kurtuluşun koşulu yapan partiyi, 1846'daki Kraków ayaklanmasını hayata geçiren partiyi, desteklerler.

Almanya'da Komünist Partisi burjuvazi devrimci bir tutum takınır takınmaz mutlak monarşiye, feodal toprak mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı burjuvaziyle birlikte mücadele eder.

6 Reformcular – Paris'te yayınlanan *La Réforme* gazetesinin yandaşları; cumhuriyet kurulmasını ve demokratik ve toplumsal reformların uygulanmasını savunuyorlardı.

* O dönemde parlamentoda Ledru-Rollin, edebiyatta Louis Blanc, günlük basında da *Réforme* gazetesince temsil edilen parti. Bunların bulduğu "sosyal demokrasi" adı demokratik ya da cumhuriyetçi partinin sosyalizme az çok bulaşmış bir bölümünü anlatıyordu. (Engels'in 1888 tarihli İngilizce baskıya notu.)
O dönemde Fransa'da kendine sosyalist-demokratik diyen parti siyasette Ledru-Rollin, edebiyatta da Louis-Blanc tarafından temsil edilendi; dolayısıyla bugünkü Alman sosyal demokrasisinden dağlar kadar farklıydı. (Engels'in 1890 tarihli Almanca baskıya notu.)

Ama burjuvazinin, hâkimiyetiyle birlikte getirmek zorunda olduğu toplumsal ve siyasi koşulları Alman işçileri burjuvaziye karşı birer silah olarak çevirebilsinler diye, Almanya'da gerici sınıflar devrildikten sonra burjuvazinin kendisine karşı mücadele derhâl başlasın diye burjuvazi ile proletarya arasındaki düşmanca karşıtlık konusunda işçilere olabildiğince açık bir bilinç kazandırmayı bir an bile ihmal etmezler. Komünistler dikkatlerini en başta Almanya'ya yöneltirler; çünkü Almanya burjuva devriminin arifesindedir ve çünkü bu altüst oluşu genel olarak Avrupa uygarlığının daha ileri olduğu koşullarda ve 17. yüzyıl İngiltere'si ile 18. yüzyıl Fransa'sındakinden çok daha gelişmiş bir proletaryayla gerçekleştirecektir. Öyle ki Alman burjuva devrimi ancak bir proletarya devriminin dolaysız ön gösterisi olabilir.

Kısacası Komünistler her yerde mevcut toplumsal ve siyasi düzene karşı her devrimci hareketi desteklerler.

Bütün bu hareketlerde ne ölçüde gelişmiş olduklarına bakmaksızın mülkiyet sorununu hareketin temel sorunu olarak öne çıkarırlar. Nihayet her yerde bütün ülkelerin demokratik partilerinin birleşmesi ve anlaşması için çalışırlar.

Komünistler görüşlerini ve niyetlerini gizlemeye tenezzül etmezler. Amaçlarına ancak şimdiye kadarki her türlü toplum düzeninin zorla devrilmesiyle ulaşılabileceğini açıkça ilan ederler. Varsın hâkim sınıflar bir komünist devrim korkusuyla titresin. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır.

Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!

Komünist Manifesto
Önsözler

İngilizceden çeviren: Tektaş Ağaoğlu

★

1872 Tarihli Almanca Baskıya

önsöz

★

Uluslararası bir işçi kuruluşu olan ve o günkü koşullarda doğal olarak ancak gizli faaliyet gösterebilen Komünistler Birliği 1847'de Londra'da toplanan kongrede, aşağıda imzası bulunanları, Partinin teorik ve pratik bir programını yayına hazırlamakla görevlendirdi. Şubat Devrimi'nden birkaç hafta önce, basılmak üzere Londra'ya gönderilen aşağıdaki manifestonun hazırlanmasına ilk böyle başlanmıştır. *Manifesto* ilk kez Almanca yayınlandıktan sonra, yine o dilde Almanya, İngiltere ve Amerika'da en az on iki ayrı baskısı yapıldı. İngilizce ilk baskısı 1850'de Miss Helen Macfarlane'in çevirisiyle Londra'da *Red Republican*'da yayınlandı. 1871'de de Amerika'da en az üç ayrı çevirisi çıktı. Fransızca bir baskısı 1848 Haziran Ayaklanmasından az önce Paris'te, geçenlerde de New York'da *Le Socialiste*'de yayınlandı. Yeni bir çevirisi halen hazırlanmaktadır. İlk Almanca baskısından kısa bir süre sonra Londra'da Lehçe çevirisi yayınlandı. 1880'lerde Cenevre'de bir Rusça çevirisi çıktı. İlk yayınından kısa bir süre sonra Danimarka diline de çevrildi.

Son yirmi beş yıl içerisinde koşullar ne denli değişmiş olursa olsun, bu manifestoda ortaya konan ana ilkeler genel olarak bugün de doğrudur. Şurda burda bazı ayrıntılar üzerinde belki daha çok durulabilir. İlkelerin pratikte uygulanışı, *Manifesto*'da da belirtildiği gibi, her yerde ve her zaman, halihazır tarihi koşullara bağlı olacaktır. Bu nedenle, ikinci bölümün sonunda önerilen devrimci tedbirlere özel bir ağırlık verilmemiştir. Orada yazılanlar, birçok bakımdan, bugün olsa çok başka bir biçimde kaleme alınırdı. Son yirmi beş yıldır çağdaş sanayinin dev adımlarıyla ilerlediği ve onunla birlikte işçi sınıfının parti örgütünün de gelişip yayıldığı göz önünde tutulacak olursa; ilkin Şubat Devrimi'nde, sonra da prole-

taryanın ilk kez tastamam iki ay süreyle iktidarı elinde tuttuğu Paris Komünü'nde daha da büyük ölçüde kazanılan pratik tecrübe göz önünde tutulacak olursa, bu program bazı ayrıntılarda eskimiştir. Komün özellikle bir şeyi ispatlamıştır: "İşçi sınıfı devlet çarkına hazırdan el koyup onu kendi amaçları için kullanamaz." (Bakınız: *Fransa'da İç Savaş; Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi Bildirisi*, Londra, Truelove, 1871, s. 15. Orda bu nokta daha enine boyuna işlenmiştir.) Bundan başka, sosyalist literatürün eleştirisinin de günümüz için eksik olduğu açıkça ortadadır, çünkü 1847'den beriye varmamaktadır. Ayrıca, çeşitli muhalefet partileri karşısında Komünistlerin durumu hakkında söylenenler de (dördüncü bölüm), ilke olarak hâlâ doğru olmakla birlikte, pratikte artık eskimiştir; çünkü siyasi durum baştan aşağı değişmiş, tarihi gelişme o bölümde adı geçen siyasi partilerin çoğunu yeryüzünden silmiştir.

Ne ki *Manifesto* artık tarihi bir belgedir; onu değiştirmeye hakkımız yok. İlerde, 1847 ile günümüz arasında kalan boşluğu dolduracak bir girişle yeni bir baskısı çıkarılabilir belki. Elinizdeki yeniden-baskıyı hiç beklenmedik bir anda hazırlamak gerekti, onun için buna vakit bulamadık.

Karl Marx - Friedrich Engels

24 Haziran 1872, Londra.

★

★

1882 Tarihli Rusça Baskıya

---önsöz---

★

Komünist Partisi Manifestosu'nun, çevirisi Bakunin tarafından yapılan ilk Rusça baskısı *Kolokol*[1] basımevince 1860 yılları başında[2] yayınlandı. O zaman Batı için bu ("Manifesto"nun Rusça baskısı) olsa olsa bir edebi garabetti. Bugün artık öyle değildir.

Proletarya hareketinin o sıralarda (Aralık 1847) hâlâ ne kadar sınırlı bir kapsamı olduğu, "Manifesto"nun çeşitli ülkelerdeki çeşitli muhalefet partileri karşısında Komünistlerin durumunu gösteren son bölümünden açıkça bellidir. Orada, özellikle Rusya ile Birleşik Devletler'in sözü edilmez. Rusya'nın bütün Avrupa gericiliğinin son büyük yedek gücü olduğu, Birleşik Devletler'in de, göç yoluyla, Avrupa'nın fazlalık proletarya güçlerini yuttuğu dönemdi o zamanlar. Her iki ülke de Avrupa'ya hammadde sağlayan, aynı zamanda Avrupa'nın sanayi ürünlerinin pazarı olan ülkelerdi. Bu nedenle ikisi de o sırada, şu ya da bu biçimde, Avrupa'da yürürlükte olan düzeni ayakta tutuyorlardı.

Bugün durum ne kadar farklı! Kuzey Amerika'yı devasa bir tarım üretimine elverişli bir ülke haline getiren, doğrudan doğruya Avrupa göçleri olmuştur. Amerikan rekabeti Avrupa'nın büyük ve küçük toprak mülkiyetini temellerinden sarsıyor. Yine bu göçler, Birleşik Devletler'in korkunç sanayi kaynaklarını öyle bir enerjiyle ve öyle bir ölçüde işletmesini mümkün kılmıştır ki, Batı Avrupa'nın ve özellikle İngiltere'nin bugüne dek süregelen sanayi tekeli yakın bir gelecekte mutlaka kırılacaktır. Her iki durum da Amerika'yı devrimci bir yolda etkilemektedir. Bütün siyasi düzenin temeli olan, küçük ve orta çiftçilerin toprak mülkiye-

1 Aleksandır Herzen'in Avrupa'da yayınladığı ünlü Rusça devrimci dergi. "Kolokol", Çan demektir.

2 Doğru tarih 1869'dur.

ti, dev çiftliklerin rekabeti karşısında adım adım geriliyor; aynı zamanda sanayi bölgelerinde, ilk kez, proletarya yığınları ve akıllara durgunluk veren bir sermaye yoğunlaşması beliriyor.

Rusya'ya gelince! 1848-49 devriminde yalnız Avrupa'nın prensleri değil, Avrupa'nın burjuvaları da, o yıllarda daha yeni uyanmaya başlayan proletaryanın elinden yakalarını ancak Rusya'nın işe karışması sayesinde kurtarabilmişlerdi. Çar, Avrupa gericiliğinin başı ilan edilmişti. Bugün Çar, Gaçina'da, devrimin savaş esiridir;[3] ve Rusya, Avrupa'da devrimci eylemin öncüsü olmuştur.

Komünist Manifesto'nun amacı, çağdaş burjuva mülkiyetinin yaklaşmakta olan kaçınılmaz yıkılışını ilan etmekti. Oysa Rusya'da, hızla gelişen kapitalist vurgunculuğun ve henüz gelişmeye başlayan burjuva toprak mülkiyetinin karşısında toprakların yarıdan fazlasının köylülerin ortak mülkiyetinde olduğunu görüyoruz. Şimdi soru şudur: Bir hayli çöküntüye uğramış olmakla birlikte yine de ilkel ortak toprak mülkiyetinin bir biçimi olan Rus obşçina'sı[4] daha ileri komünist ortak mülkiyet biçimine doğrudan varabilir mi? Yoksa o da, önce, Batı'nın tarihi evrimi olan çözülme sürecinden mi geçmelidir?

Bugün için bu soruya verilebilecek tek cevap şudur: Eğer Rus devrimi Batı'da bir proleter devrimine ışık yakar da bu iki devrim böylece birbirini tamamlarsa, bugünkü Rus ortak toprak mülkiyeti komünist bir gelişim için hareket noktası yerine geçebilir.

Karl Marx - Friedrich Engels
21 Ocak 1882, Londra

★

3 Rus Çarı II. Aleksandır 1 Mart 1881'de gizli *Narodnaya Volya* (Halkın iradesi) örgütü üyeleri tarafından öldürülmüştü. Marx ve Engels, Rusya'da bu olaydan sonra ortaya çıkan duruma ve yeni Çar III. Aleksandır'ın o sıradaki korkak tutumuna değiniyorlar.

4 Köy topluluğu.

★

1883 Tarihli Almanca Baskıya

önsöz

★

Elinizdeki baskının önsözünü, ne yazık ki, tek başıma imzalamam gerekiyor. Marx, bütün Avrupa ve Amerika işçi sınıfının bir başkasına olduğundan daha çok şey borçlu olduğu insan, Highgate mezarlığında yatıyor. Mezarının üstünde ilk otlar yeşermeye başladı bile.[1] Onun ölümünden sonra "Manifesto"yu yeniden gözden geçirmek ya da tamamlamak artık hiç söz konusu olamaz. Aşağıdaki hususları burada bir kere daha kesinlikle belirtmeyi bu yüzden daha da gerekli görüyorum:

"Manifesto"ya baştan sona hâkim olan temel düşünce --yani her tarihsel çağın ekonomik üretimi ile onun zorunlu olarak ortaya çıkardığı toplumsal yapının, o çağın siyaset ve düşünce tarihinin temelini teşkil ettiği; dolayısıyla (ilkel ortak toprak mülkiyetinin sona ermesinaden bu yana) bütün tarihin bir sınıf mücadeleleri tarihi, sosyal gelişmenin çeşitli aşamalarında sömürülen sınıflarla sömüren sınıflar, ezilen sınıflarla hâkim sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihi olduğu; ama bu mücadelenin bugün vardığı aşamada sömürülen ve ezilen sınıfın (proletaryanın), artık, aynı zamanda bütün toplumu sömürüden, baskıdan ve sınıf mücadelesinden bütün gelecekiçin kurtarmaksızın, onu sömüren ve ezen sınıfın (burjuvazinin) elinden kendini kurtaramayacağı düşüncesi– bu temel düşünce, tek başına ve yalnızca Marx'a aittir.

Bunu çok kez belirtmişimdir; ama özellikle şimdi, "Manifesto"nun başında da yerini alması gerekiyor.

F. Engels

28 Haziran 1883, Londra

★

1 Marx, 1883 yılının Mart ayında öldü.

★

1888 Tarihli İngilizce Baskıya

önsöz

★

"Manifesto", önceleri yalnız Alman işçilerine açıkken sonradan bütün milletlerin işçilerini içine alan, ve kıta Avrupa'sının 1848-öncesi siyasi koşullarında ister istemez gizli olarak örgütlenen bir işçi kuruluşunun, Komünistler Birliği'nin programı olarak yayınlandı. Birliğin 1847 Kasım ayında Londra'da yapılan bir kongresinde Marx ve Engels'e, yayınlanmak üzere, tam bir teorik ve pratik parti programı hazırlama görevi verildi. 1848 Ocak ayı içinde hazırlanan Almanca elyazması 24 Şubat Fransız Devrimi'nden birkaç hafta önce Londra'da basımevine gönderildi. 1848 Haziran ayaklanmasından kısa süre önce Paris'te bir Fransızca çevirisi yayınlandı. Bayan Helen Macfarlane'in yaptığı İngilizce ilk çeviri 1850'de, Londra'da, George Julian Harney'in *Red Republican* dergisinde yayınlandı. Bu arada Danimarka ve Leh dillerinde baskıları çıkmıştı.

Haziran 1848 Paris ayaklanmasının –proletarya ile burjuvazi arasındaki ilk büyük savaşın– yenilgiye uğraması, Avrupa işçi sınıfının sosyal ve siyasi emellerini bir süre için yeniden arka plana itti. Bundan böyle üstünlük mücadelesi, Şubat Devrimi'nden önce olduğu gibi, sadece mülk sahibi sınıfların ayrı ayrı kesimleri arasında olacaktı; işçi sınıfı, kendine siyaset alanında bir yer bulabilme savaşıyla ve orta sınıf radikallerinin aşırı kanadı olmakla yetinmek zorunda bırakılmıştı. Bağımsız proleter hareketleri, canlılık göstermeye devam ettikleri her yerde amansızca bastırılıyordu. Nitekim Prusya polisi o sıra Köln'de üslenen Komünistler Birliği Merkez Komitesini ortaya çıkardı. Üyeler tutuklandılar, on sekiz ay hapiste kaldıktan sonra 1852 Ekiminde yargılandılar. Bu ünlü "Köln Komünist Davası" 4 Ekim'den 12 Kasım'a kadar sürdü. Mahpuslardan yedisi üç ila altı yıl kalebentliğe hüküm giydi. Kararın hemen ardından Birlik, geri kalan üyeleri tara-

fından resmen feshedildi. "Manifesto"ya gelince, o da artık unutulmaya mahkûm görünüyordu.

Avrupa işçi sınıfı hâkim sınıflara karşı yeniden saldırıya geçmek için tekrar yeterince güçlendiği zaman Uluslararası İşçi Birliği ortaya çıktı. Ne ki Avrupa ve Amerika'nın tüm savaşçı proletaryasını tek bir kuruluş içinde kaynaştırmak gibi kesin bir amaçla kurulan bu birlik, "Manifesto"da saptanan ilkeleri o anda resmen benimseyemezdi. Enternasyonal; İngiliz sendikaları, Fransa, Belçika, İtalya ve İspanya'daki Proudhon taraftarları ve Almanya'daki Lassalle'cilerin[1] kabul edebilecekleri kadar geniş bir programa sahip olmalıydı. Marx'ın kaleme aldığı bu program bütün partileri memnun etti. Marx'ın işçi sınıfının zihinsel gelişmesine tam güveni vardı: Bu gelişme, birlikte eylem ve karşılıklı tartışmalar sonucunda mutlaka gerçekleşecekti. Sermayeye karşı verilen mücadelede yer alan olaylar, karşılaşılan durumlar, hatta kazanılan zaferlerden çok uğranılan yenilgiler, herderdedevagözde formüllerin yetersizliğini işçilere ister istemez gösterecek, işçi sınıfının kurtuluşunun gerçek koşullarının daha iyi anlaşılmasına yol açacaktı. Ve Marx haklı çıktı. Enternasyonal 1874'de dağıldığında işçiler 1864'deki işçilerden çok farklıydılar. Fransa'da Proudhon'culuk, Almanya'da Lassalle'cilik silinmek üzereydi; hatta tutucu İngiliz sendikaları bile, çoğu Enternasyonal'le ilişkilerini ne zamandır kesmiş olduğu halde, adım adım, başkanlarının geçen yıl Swansea'de onlar adına, "Kıta sosyalizmi artık ödümüzü patlatmıyor," diyebileceği noktaya yaklaşıyorlardı. Gerçek şuydu: "Manifesto"nun ilkeleri bütün ülkelerin işçileri arasında bir hayli yer etmişti.

Böylece "Manifesto" yeniden ön plana çıktı. Almanca metin 1850'den beri İsviçre, İngiltere ve Amerika'da birkaç kez yeniden basılmıştı. 1872'de New York'ta İngilizceye çevrildi; çeviri *Woodhull and Claflin's Weekly* dergisinde yayınlandı. Bu İngilizce çeviriden yapılan bir Fransızca çeviri New York'da *Le Socialiste*'de çıktı. O zamandan beri, metinden bazı parçalar çıkarılarak iki İngilizce çeviri daha yayınlandı Amerika'da. Bunlardan biri İngiltere'de yeniden basılmıştır. Bakunin'in ilk Rusça çevirisi Herzen'in Cenevre'deki Kolokol basımevinde, 1863[2] sıralarında yayınlandı. Kahraman Vera Zasuliç'in yaptığı ikinci bir çeviride,[3] yine Cenevre'de, 1882'de

1 Lassalle kendisi bize, her zaman, Marx'ın bir öğrencisi olduğunu söylemiş ve bu anlamda "Manifesto"ya bağlı kalmıştır. Fakat 1862-64 arası siyasi faaliyetinde, devlet kredisiyle desteklenen kooperatif atölyeleri kurulmasını istemekten ileri gitmemiştir. (Engels'in notu.)

2 Doğru tarih 1869'dur.

3 Çeviri aslında Zasuliç'in değil, Plehanov'undur.

yayınlandı. 1885'de Kopenhag'da *Social-demokratisk Bibliothek* yeni bir Danimarkaca baskısını, 1885'te Paris'te "Le Socialiste" yeni bir Fransızca çevirisini çıkardı. Bundan bir İspanyolca çeviri hazırlandı ve 1886'da Madrid'de basıldı. Almanca yeni baskıları ise sayısızdır; bugüne kadar en az on iki tane çıkmıştır. Bundan birkaç ay önce İstanbul'da yayınlanması beklenen Ermenice çevirisi, bana söylendiğine göre, yayıncı Marx'ın adını taşıyan bir kitap yayınlamaktan korktuğu, çevirmen de kitabı kendi eseri gibi göstermeye yanaşmadığı için gün yüzüne çıkamamıştır. Daha başka dillere yapılan çeviriler de kulağıma geldi ama onları görmüş değilim. Böylece "Manifesto"nun tarihi, büyük ölçüde, çağdaş işçi sınıfı hareketinin tarihini yansıtır. Şu anda, hiç şüphe yok ki, bütün sosyalist literatürün en yaygın, en uluslararası ürünüdür ve Sibirya'dan Kaliforniya'ya kadar her yerde milyonlarca işçinin benimsediği ortak programdır.

Yine de, yazıldığı sırada *sosyalist* manifesto diyemezdik biz ona. 1847'de sosyalistler denildi miydi, ilkin, çeşitli ütopyacı sistemlerin taraftarları akla geliyordu: İngiltere'de Owen'ciler, Fransa'da Fourier'ciler. Bunların her ikisi de, ne zamandır, sadece birer tarikat durumuna düşmüşlerdi ve yavaş yavaş ortadan siliniyorlardı. Bir de sosyalist diye bilinen bir alay sosyal şarlatan vardı ki bunlar da, derme çatma onarımlar yoluyla, sermayeye ve kâra hiç mi hiç zarar vermeksizin, her türlü sosyal derdi giderme iddiasıyla ortaya atılmışlardı. Her iki halde de işçi sınıfı hareketinin dışında adamlardı bunlar, ve daha çok, "okumuş" sınıflardan destek sağlamaya bakıyorlardı. İşçi sınıfının, salt siyasi devrimlerin yetersizliğine inanan ve toptan bir sosyal değişiklik gereğini resmen benimseyen her kesimi o sıralarda kendisine komünist diyordu. Kaba saba, yontulmamış, salt içgüdüsel bir komünizmdi bu; ama davanın özünü kavramıştı, ve Fransa'da Cabet'nin, Almanya'da Weitling'in başını çektiği Ütopyacı Komünizmi yaratacak kadar güçlüydü işçi sınıfı arasında. 1847'de sosyalizm bir orta sınıf hareketi, komünizm bir işçi sınıfı hareketiydi. Sosyalizm, hiç değilse kıta Avrupa'sında, "itibarlı" sayılıyordu; komünizm bunun tam karşıtıydı. Biz baştan beri "işçi sınıfının kurtuluşu işçi sınıfının kendi eseri olmalıdır" görüşünde olduğumuzdan, bu iki isimden hangisini benimsememiz gerektiği ortadaydı. O günden beri de bu isme sırt çevirmekten hiç zaman uzak durmuşuzdur.

"Manifesto" bizim ortak eserimiz olsa da, onun çekirdeğini teşkil eden temel önermenin Marx'a ait olduğunu belirtmek zorundayım. Bu önerme şudur: Her tarihsel çağda, yürürlükteki ekonomik üretim ve mübadele tarzı ile onun zorunlu olarak ortaya çıkardığı sosyal örgütlenme, o çağın siyaset ve düşünce tarihinin temelini

teşkil eder; o çağın siyaset ve düşünce tarihi ancak bu temelden hareket edilerek açıklanabilir; dolayısıyla, bütün insanlık tarihi (toprakta ortak mülkiyete sahip ilkel kabile toplumunun dağılışından bu yana) bir sınıf mücadeleleri tarihi, sömüren sınıflarla sömürülen sınıflar, hâkim sınıflarla ezilen sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihi olmuştur; bu sınıf mücadelelerinin tarihi bir evrimler dizisi teşkil eder, ki bu dizide bugün varılmış olan aşamada sömürülen ve ezilen sınıf –proletarya– aynı zamanda bütün toplumu her türlü sömürüden, baskıdan, sınıf ayrılıklarından ve sınıf mücadelelerinden bütün gelecek için kurtarmadan, sömüren ve hâkim sınıfın –burjuvazinin– hâkimiyetinden kendisini kurtaramaz.

Kanımca, Darwin'in teorisinin biyoloji için gerçekleştirdiğini mutlaka tarih için gerçekleştirecek olan bu önermeye, ikimiz de 1845'ten birkaç yıl önce yavaş yavaş yaklaşmaktaydık. Benim bu yolda tek başıma nereye kadar varmış olduğum en iyi "İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu" adlı kitabımdan anlaşılabilir. Fakat 1845 baharında Marx'la Brüksel'de tekrar buluştuğumda, o bu önermeye kesin biçimini vermişti; hemen hemen benim burada ifade ettiğim açıklıkta getirip önüme koydu.

Almanca 1872 baskısına birlikte yazdığımız önsözden şu parçayı buraya alıyorum:

"Son yirmi beş yıl içerisinde koşullar ne denli değişmiş olursa olsun, bu manifestoda ortaya konan ana ilkeler genel olarak bugün de doğrudur. Şurda burda bazı ayrıntılar üzerinde belki daha çok durulabilir. İlkelerin pratikte uygulanışı, *Manifesto*'da da belirtildiği gibi, her yerde ve her zaman, halihazır tarihi koşullara bağlı olacaktır. Bu nedenle, ikinci bölümün sonunda önerilen devrimci tedbirlere özel bir ağırlık verilmemiştir. Orada yazılanlar, birçok bakımdan, bugün olsa çok başka bir biçimde kaleme alınırlardı. Son yirmi beş yıldır çağdaş sanayinin dev adımlarıyla ilerlediği ve onunla birlikte işçi sınıfının parti örgütünün de gelişip yayıldığı göz önünde tutulacak olursa; ilkin Şubat Devrimi'nde, sonra da proletaryanın ilk kez tastamam iki ay süreyle iktidarı elinde tuttuğu Paris Komünü'nde daha da büyük ölçüde kazanılan pratik tecrübe göz önünde tutulacak olursa, bu program bazı ayrıntılarda eskimiştir. Komün özellikle bir şeyi ispatlamıştır: 'İşçi sınıfı devlet çarkına hazırdan el koyup onu kendi amaçları için kullanamaz.' (Bakınız: *Fransa'da İç Savaş; Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi Bildirisi*, Londra, Truelove, 1871, s. 15. Orda bu nokta daha enine boyuna işlenmiştir.) Bundan başka, sosyalist literatürün eleştirisinin de günümüz için eksik olduğu açıkça or-

tadadır, çünkü 1847'den beriye varmamaktadır. Ayrıca, çeşitli muhalefet partileri karşısında Komünistlerin durumu hakkında söylenenler de (dördüncü bölüm), ilke olarak hâlâ doğru olmakla birlikte, pratikte artık eskimiştir; çünkü siyasi durum baştan aşağı değişmiş, tarihi gelişme o bölümde adı geçen siyasi partilerin çoğunu yeryüzünden silmiştir.

"Ne ki *Manifesto* artık tarihi bir belgedir; onu değiştirmeye hakkımız yok."

Bu çeviri Marx'ın "Kapital"inin büyük kısmını çevirmiş olan Bay Samuel Moore tarafından yapılmıştır. Metni kendisiyle birlikte elden geçirdik, ben tarihi atıfları açıklayan birkaç not ekledim.

Friedrich Engels

30 Ocak 1888, Londra

★

★

1890 Tarihli Almanca Baskıya

önsöz

★

Yukarıdaki metin[1] yazıldığından bu yana, "Manifesto"nun yeni bir Almanca baskısını çıkarmak yeniden gerekli olmuştur. Bu arada "Manifesto"nun geçirdiği hayli zengin tarihi gelişimi de burada belgelemek yerinde olur.

İkinci bir Rusça çeviri –Vera Zasuliç[2] tarafından– 1882'de Cenevre'de yayınlandı. O baskının önsözünü Marx'la birlikte yazmıştık. Ne yazık ki ilk Almanca el yazması kayboldu; o yüzden, metne bir yararı dokunmayacağını bile bile, yeni baştan Rusçadan çevirmem gerekiyor[3]. Şöyle deniyordu o önsözde:

"*Komünist Parti Manifestosu*'nun, çevirisi Bakunin tarafından yapılan ilk Rusça baskısı *Kolokol* basımevince 1860 yılları başında yayınlandı. O zaman Batı için bu (Manifesto'nun *Rusça* baskısı) olsa olsa bir edebi garabetti. Bugün artık öyle değildir.

"Proletarya hareketinin o sıralarda (Aralık 1847) hâlâ ne kadar sınırlı bir kapsamı olduğu, Manifesto'nun, çeşitli ülkelerdeki çeşitli muhalefet partileri karşısında komünistlerin durumunu gösteren son bölümünden açıkça bellidir. Orada, özellikle, Rusya ile Birleşik Devletler'in sözü edilmez. Rusya'nın bütün Avrupa gericiliğinin son büyük yedek gücü olduğu, Birleşik Devletler'in de, göç yoluyla, Avrupa'nın fazlalık proletarya güçlerini yuttuğu dönemdi o zamanlar. Her iki ülke de Avrupa'ya hammadde sağlayan, aynı zamanda Avrupa'nın sanayi ürünlerine pazar olan ülkelerdi. Bu nedenle ikisi de o sırada, şu ya da bu biçimde, Avrupa'da yürürlükte olan düzeni ayakta tutuyorlardı.

1 Engels'in 1883 Almanca baskısına yazdığı önsöz.

2 Çeviri aslında Zasuliç'in değil, Plehanov'undur.

3 Kayıp Almanca elyazması sonradan bulunmuştur. Rusça baskıya önsözün burada Türkçesiverilen İngilizce çevirisi Almanca orijinalindendir.

"Bugün durum ne kadar farklı! Kuzey Amerika'yı devasa bir tarım üretimine elverişli bir ülke haline getiren, doğrudan doğruya Avrupa göçleri olmuştur. Amerikan rekabeti Avrupa'nın büyük ve küçük toprak mülkiyetini temellerinden sarsıyor. Yine bu göçler, Birleşik Devletler'in korkunç sanayi kaynaklarını öyle bir enerjiyle ve öyle bir ölçüde işletmesini mümkün kılmıştır ki, Batı Avrupa'nın ve özellikle İngiltere'nin bugüne dek süregelen sanayi tekeli yakında mutlaka kırılacaktır. Her iki durum da Amerika'yı devrimci bir yönde etkilemektedir. Bütün siyasi düzenin temeli olan, küçük ve orta çiftçilerin toprakmülkiyeti, dev çiftliklerin rekabeti karşısında adım adım geriliyor; aynı zamanda sanayi bölgelerinde, ilk kez, proletarya yığınları ve akıllara durgunluk veren bir sermaye yoğunlaşması beliriyor.

"Rusya'ya gelince! 1848-49 devriminde yalnız Avrupa'nın prensleri değil, Avrupa'nın burjuvaları da, o yıllarda henüz uyanmaya başlayan proletaryanın elinden yakalarını ancak Rus müdahalesi sayesinde kurtarabilmişlerdi. Çar, Avrupa gericiliğinin başı ilan edilmişti. Bugün Çar, Gaçina'da devrimin savaş esiridir; ve Rusya, Avrupa'da devrimci eylemin öncüsü olmuştur.

"Komünist Manifesto'nun amacı, çağdaş burjuva mülkiyetinin yaklaşmakta olan kaçınılmaz yıkılışını ilan etmekti. Oysa Rusya'da, hızla gelişen kapitalist vurgunculuğun ve henüz gelişmeye başlayan burjuva toprak mülkiyetinin karşısında, toprakların yarıdan fazlasının köylülerin ortak mülkiyetinde olduğunu görüyoruz. Şimdi soru şudur: Bir hayli yıpranmış olmakla birlikte yine de ilkel ortak toprak mülkiyetinin bir biçimi olan Rus obşçina'sı[4], ortak mülkiyetin daha ileri komünist biçimine doğruca varabilir mi? Yoksa o da, önce, Batı'nın tarihi evrimi olan çözülme sürecinden mi geçmelidir?

"Bugün için bu soruya verilebilecek tek cevap şudur: Eğer Rus devrimi Batı'da bir proleter devrimine ışık yakar da bu iki devrim böylece birbirini tamamlarsa, Bugünkü Rus ortak toprak mülkiyeti komünist bir gelişim için hareket noktası yerine geçebilir."

Aşağı yukarı aynı tarihte Cenevre'de yeni bir Lehçe çeviri yayınlandı: *Manifest Komunistyczny*.

Bundan başka, *Social-demokratisk Bibliothek* 1885'de, Kopenhag'da, Danimarka dilinde yeni bir çeviri çıkardı. Yazık ki tam bir çeviri değil bu. Çevirmene güç

4 Köy topluluğu.

geldiği anlaşılan bazı önemli parçalar atlanmış. Ayrıca, yer yer bazı dikkatsizlikler var. Bütün bunlar daha da çok göze batıyor, çünkü çeviriden anlaşıldığı kadarıyla, çevirmen biraz daha çaba harcasaymış ortaya dört başı mamur bir eser çıkarabilirmiş.

Fransızca yeni bir çeviri 1885'te Paris'te *Le Socialiste*'te yayınlanmıştır. Şimdiye kadar yayınlananların en iyisidir.

Bu Fransızca metnin İspanyolca çevirisi yine o yıl önce Madrid'de *El Socialista*'da yayınlanmış, sonra broşür hâlinde yeniden basılmıştır. *Manifesto del Partido Comunista* por Carlos Marx y F. Engels, Madrid, Administracion de El Socialista, Hernán Cortés 8.

Bu aradagarip bir olaya da değineyim: 1887'de Ermenice bir çevirinin elyazması İstanbul'da bir yayıncıya sunuluyor. Adamcağız Marx'ın adını taşıyan bir kitabı yayınlamayı göze alamıyor, çevirmenden kitaba kendi adını koymasını istiyor, ama o da buna yanaşmıyor.

Az çok yanlış Amerikan çevirilerinden önce biri, sonra bir başkası İngiltere'de tekrar tekrar basılıp durduktan sonra, nihayet doğru bir metin 1888'de yayınlandı. Çeviri, dostum Samuel Moore tarafından yapılmıştı. Metin baskıya verilmeden önce birlikte bir kere daha gözden geçirdik. Şu başlığı taşımaktadır: *Manifesto of the Comunist Party*, by Karl Marx and Frederick Engels. Authorised English Translation, edited and annotated by Frederick Engels. 1888. London, William Reeves, 185 Fleet st., E.C. O baskıdaki notların bir kısmını bu baskıya da aldım.

"Manifesto"nun kendisinin başlı başına bir tarihi oldu. İlk çıktığında bilimsel sosyalizmin o zamanlar sayıları henüz pek fazla olmayan öncülerince heyecanla karşılanmıştı (ilk önsözde sözü geçen çevirilerden de bellidir bu). Çok geçmeden, 1848 Haziranında Paris işçilerinin yenilgiye uğramasıyla başgösteren gericilik tarafından arka plana itildi, ve giderek, 1852 Kasımında Köln komünistlerinin hüküm giymeleriyle "kanun uyarınca" aforoz edildi. Şubat Devrimi'yle başlayan işçi hareketi sahneden çekilince, "Manifesto" da arka plana düştü.

Avrupa İşçi sınıfı hâkim sınıfların iktidarına karşı yeni bir saldırıya geçmek için tekrar yeterince güçlendiği zaman, Uluslararası İşçi Birliği kuruldu. Birliğin amacı, Avrupa ve Amerika'nın tüm savaşçı proletaryasını *tek* bir muazzam ordu içinde kaynaştırmaktı. O yüzden, "Manifesto"da ortaya konulan ilkelerden *ha-*

reket edemezdi. Enternasyonal; İngiliz sendikalarına, Fransız, Belçikalı, İtalyan ve İspanyol Proudhon'cularına ve Alman Lassalle'cilerine kapıyı kapatmayacak bir programa sahip olmalıydı. Bu program –Enternasyonal tüzüğü gerekçesi– Marx tarafından Bakunin ve anarşistlerin dahi takdirlerini kazanan bir ustalıkla kaleme alındı. Marx, "Manifesto"da ileri sürülen fikirlerin nihai zafere ulaşması için, sadece ve ancak, işçi sınıfının birlikte eylem ve tartışma sonunda mutlaka gerçekleşecek olan zihni gelişmesine güveniyordu. Sermayeye karşı mücadelede karşılaşılan olaylar ve durumlar, hatta kazanılan zaferlerden çok uğranılan yenilgiler, her derde deva gördükleri evrensel formüllerin o güne kadarki yetersizliğini savaşçılara göstermekten geri kalmayacak, işçi sınıfının kurtuluşunun gerçek koşullarını adamakıllı anlamaya kafalarını daha yatkın kılacaktı. Marx haklı çıktı. Enternasyonal dağıldığında, 1874'ün işçi sınıfı Enternasyonal'in kuruluş yılı olan 1864'deki işçilerden çok farklıydı. Latin ülkelerinde Proudhon'culuk, Almanya'da kendine özgü Lassalle'cilik kayıplara karışmak üzereydi. Hatta o dönemde tutucuların şahı İngiliz sendikaları bile, 1887 Swansea Kongrelerinde başkanın onlar adına, "Kıta sosyalizmi artık ödümüzü patlatmıyor," diyebileceği noktaya adım adım yaklaşıyorlardı. Ne var ki, 1887'ye kadar kıta sosyalizmi hemen hemen sadece, "Manifesto"da ilan edilen teoriden ibaretti. Bu bakımdan "Manifesto"nun tarihi belli bir ölçüde, 1848'den bu yana çağdaş işçi sınıfı hareketinin tarihini yansıtır. Şu anda hiç şüphe yok ki bütün sosyalist literatürün en yaygın, en uluslararası ürünü, Sibirya'dan Kaliforniya'ya kadar bütün ülkelerde milyonlarca işçinin ortak programıdır.

Yine de, yayınlandığı sırada biz ona bir *sosyalist* manifesto diyemezdik. 1847'de iki çeşit insana sosyalist gözüyle bakılıyordu: Bir yanda çeşitli ütopyacı sistemlerin taraftarları, özellikle İngiltere'de Owen'ciler, Fransa'da Fourier'ciler vardı. Her ikisi de ufala ufala çoktan birer tarikat olmuş çıkmışlardı, ve yavaş yavaş ortadan siliniyorlardı. Öbür yanda, her derde deva evrensel formülleriyle ve her türden derme çatma onarımlar yoluyla, sermayeye ve kâra hiç mi hiç zarar vermeksizin, sosyal dertleri gidermek isteyen bir alay sosyal şarlatan vardı. Her iki halde de işçi sınıfı hareketinin dışında kalmış adamlardı bunlar, ve daha çok, "okumuş" sınıfların desteğini sağlamaya bakıyorlardı. İşçi sınıfının, salt siyasi devrimlerin yeterli olmadığı inancıyla toplum yapısının kökten değişmesini isteyen kesimi ise, o sıralarda kendisine *komünist* diyordu. Daha yontulmamış, salt içgüdüsel, çok kez de kaba saba bir komünizmdi bu, ama iki Ütopyacı Komünizm sistemi yara-

tacak kadar güçlüydü: Fransa'da Cabet'nin "İkarya" Komünizmi ile Almanya'da Weitling'in komünizmi. 1847'de sosyalizm bir orta sınıf hareketi, komünizm bir işçi sınıfı hareketi anlamına geliyordu. Sosyalizm, hiç değilse kıta Avrupa'sında, az çok itibarlı sayılıyordu; ama komünizm için bunun tam tersi geçerliydi. Biz daha o zamandan, büyük bir kesinlikle, "işçi sınıfının kurtuluşu işçi sınıfının kendi eseri olmalıdır" görüşünü benimsediğimizden, bu iki isimden hangisini seçeceğimiz hususunda hiçbir tereddütümüz olamazdı. O günden beri de bu isme sırt çevirmeyi düşünmedik.

"Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" Bundan kırk iki yıl önce, proletaryanın kendi taleplerini öne sürerekortaya atıldığı ilk Paris devriminin arifesinde biz bu sözleri dünyaya ilan ettiğimizde pek azyerdenses alabilmiştik. Oysa 28 Eylül 1864'de Batı Avrupa ülkelerinin çoğunun proleterleri, hatırası her zaman şerefle anılacak olan Uluslararası İşçi Birliği'nde el ele verdiler. Gerçi Enternasyonal topu topu dokuz yıl yaşadı. Ama bütün ülkelerin proleterleri arasında onun yarattığı ebedi birliğin hâlâ canlı olduğuna ve her zamankinden daha büyük bir güçle yaşadığına bugünden daha iyi bir tanık olamaz. Çünkü bugün, ben bu satırları yazarken, Avrupa ve Amerika proletaryası ilk kez *tek bir* ordu hâlinde, *tek* bayrak altında, *tek bir* ilk amaç için –Enternasyonal'in 1866 Cenevre Kongresinde ve sonra tekrar 1889 Paris İşçi Kongresinde ilan edildiği üzere sekiz saatlik normal iş gününün yasalaşması için– seferber olmuş savaş güçlerini teftiş ediyor. Bugünkü görkemli manzara bütün ülkelerin kapitalistlerine ve toprak sahiplerine, bütün ülkelerin işçilerinin bugün sahiden birleşmiş olduklarını gösterecektir.

Keşke Marx bunu kendi gözleriyle görmek için şimdi yanımda olsaydı!

F. Engels

1 Mayıs 1890, Londra

★

★

1892 Tarihli Lehçe Baskıya

—önsöz—

★

Komünist Manifesto'nun Lehçe yeni bir baskısına ihtiyaç duyulmuş olması birçok bakımlardan düşündürücüdür.

Her şeyden önce şu nokta dikkati çekiyor: Son zamanlarda "Manifesto", Avrupa kıtasında büyük sanayinin gelişmesinin bir çeşit kıstası olmuştur. Bir ülkede büyük sanayi geliştiği ölçüde, o ülke işçilerinin mülk sahibi sınıflar karşısında işçi sınıfı olarak durumları hakkında bilgilenme isteği artmakta, sosyalist hareket işçiler arasında yayılmakta, "Manifesto"ya duyulan ihtiyaç büyümektedir. Bu bakımdan, sadece işçi hareketinin durumu değil, büyük sanayinin gelişme derecesi de, her bir ülkede elden ele gezen o ülke dilinde "Manifesto" nüshalarının sayısına bakılarak az çok kesinlikle ölçülebilir.

Buna göre yeni Lehçe baskı, Polonya sanayiinde kesin bir ilerleme olduğuna işarettir. On yıl önce yayınlanan bundan önceki baskıdan bu yana Polonya'da gerçekten böyle bir ilerlemenin yer almış olduğu da şüphesizdir. Rus Polonya'sı, yani Viyana Kongresinin yarattığı Polonya, Rus İmparatorluğunun başlıca sanayi bölgesi haline gelmiştir. Rus büyük sanayiinin orda burda –bir kısmı Finlandiya Körfezi çevresinde, bir başka kısmı merkezde (Moskova ve Viladimir'de), bir üçüncü kısmı Karadeniz ve Azak Denizi kıyılarında ve daha başkaları başka yerlerde– dağınık olmasına karşılık, Polonya sanayii nispeten ufak bir alana sıkışmıştır ve bu yoğunlaşmadan hem yararlanmakta, hem de zarar görmektedir. Rakip Rus fabrikatörleri, Polonyalıları Ruslaştırmayı o kadar istedikleri halde Polonya'ya karşı himayeci gümrükler konulmasını talep etmekle, bu durumun yararlarının farkında olduklarını göstermişlerdir. Zararı ise –Polonya sanayicile-

riyle Rus Hükümeti için– Polonya işçileri arasında sosyalist fikirlerin hızla yayılmasında ve "Manifesto"nun gitgide aranır olmasında kendini belli ediyor.

Oysa Polonya sanayiinin Rusya sanayiini geride bırakan bu hızlı gelişmesi, bir yandan da, Polonya halkının bitmez tükenmez canlılığının yeni bir delili, ve Polonya'nın yakın milli kurtuluşunun yeni bir teminatıdır. Üstelik, bağımsız ve güçlü bir Polonya'nın yeniden kurulması yalnız Polonyalıları değil, hepimizi ilgilendiren bir konudur. Avrupa milletlerinin uluslararası yürekten işbirliği ancak bu milletlerin tümünün kendi topraklarında tam bağımsız olmalarıyla mümkündür. Aslına bakılırsa proletaryanın sancağı altında burjuvazinin işini proleter savaşçılara gördürmekten başka bir şey yapmayan 1848 Devrimi, vasiyet infazcıları Louis Bonaparte ve Bismarck eliyle İtalya'nın, Almanya'nın ve Macaristan'ın bağımsızlığını da sağladı; ama 1792'den beri devrime tek başına bu üçünden daha çok yararı dokunmuş olan Polonya, 1863'de kendinden on kat büyük Rus gücü karşısında yenik düştüğünde, kendi başının çaresine bakmaya terk edildi. Soylular, Polonya'nın bağımsızlığını ne koruyabildiler, ne geri alabildiler; bugün burjuvazi için bu bağımsızlık, en azından, önemsizdir. Yine de, Avrupa milletleri arasında uyumlu işbirliği için Polonya bağımsız olmalıdır. Polonya'nın bağımsızlığı ancak Polonya'nın genç proletaryasınca sağlanabilir ve ancak onun elinde güven altındadır. Çünkü bütün Avrupa'nın işçileri Polonya'nın bağımsızlığına Polonyalı işçiler kadar muhtaçtırlar.

F. Engels

10 Şubat 1892, Londra

★

★

1893 Tarihli İtalyanca Baskıya

önsöz

★

İtalyan Okuyucuya

Komünist Parti Manifestosu'nun yayınlanması 18 Mart 1848'le aynı günlere rastladı denilebilir. O gün Milano'da ve Berlin'de devrim yapan, biri Avrupa kıtasının, öbürü Akdeniz'in ortasında iki millet, o güne dek iç bölünme ve çatışma yüzünden güçlerini yitirip yabancı sultası altına düşmüş iki millet, elde silah ayaklanmıştı. İtalya, Avusturya İmparatorluğunun hükmü altındaydı; Almanya, Rus Çarının daha dolaylı olmakla hiç de daha az etkin olmayan boyunduruğunu taşıyordu. 18 Mart 1848'in ilk sonuçları İtalya'yı da, Almanya'yı da bu utanç verici durumdan kurtardı. 1848'le 1870 arasında bu iki büyük millet yeniden toparlanıp nasılsa bellerini doğrultmuşlarsa, bu, Karl Marx'ın hep dediği gibi, 1848 Devrimi'ni bastıran adamların, kendi istekleri hilafına, devrimin vasiyet infazcıları olmalarından ileri gelmiştir.

O devrim her yerde işçi sınıfının eseriydi. Barikatları kuran, devrimin bedelini kendi kanıyla ödeyen, işçi sınıfıydı. Hükümeti devirerek burjuva düzenini yıkmayı kesin olarak amaçlayanlar yalnız Paris işçileriydi. Gelgelelim, onlar kendi sınıflarıyla burjuvazi arasındaki ölümüne çelişkinin bilincindeydiler ama, henüz ne ülkenin ekonomik kalkınması, ne de Fransız işçilerinin çoğunluğunun zihni gelişmesi toplumun yeni baştan kurulmasını mümkün kılacak düzeye erişmişti. Bu yüzden, son tahlilde, devrimin meyvelerini kapitalist sınıf topladı. Öbür ülkelerde, İtalya'da, Almanya'da, Avusturya'da işçiler, daha baştan, burjuvaziyi iktidara getirmekten başka bir şey yapmadılar. Oysa, hiçbir ülkede, milli bağımsızlık olmadan burjuvazinin iktidarı olamaz. Onun için 1848 Devrimi, peşi sıra, o güne dek birliğe ve bağımsızlığa kavuşmamış milletlere birlik ve bağımsızlık getirmek

zorunda kalmıştır. Bunlar o zaman İtalya, Almanya ve Macaristan'dı. Şimdi sıra Polonya'dadır.

Böylece 1848 Devrimi, sosyalist bir devrim olmamakla birlikte, sosyalist devrimin yolunu açmış, ona zemin hazırlamıştır. Bütün ülkelerde büyük sanayinin gördüğü teşvik sayesinde burjuva düzeni son kırk beş yıl içinde her yerde kalabalık, yoğun ve güçlü bir proletarya yaratmıştır. Yani burjuvazi, "Manifesto"nun deyimiyle, kendi mezar kazıcılarını yetiştirmiştir. Her bir milletin bağımsızlığı ve birliği yeniden sağlanmadan, proletaryanın uluslararası birliğini ya da bu milletlerin ortak amaçlar uğrunda barışçı ve akıllı işbirliğini gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. 1848 öncesinin siyasi koşullarında İtalyan, Macar, Alman, Polonya ve Rus işçilerinin bir arada, uluslararası eylemi düşünülebilir miydi?

Demek ki 1848'de verilen savaşlar boşuna değildi. O devrimci dönemden bizi ayıran kırk beş yıl da boşuna geçmedi. Meyveler olgunlaşıyor. Benim tek dileğim, "Manifesto"nun yayınlanması uluslararası devrim için nasıl hayırlı olduysa, bu İtalyanca çevirinin yayınlanmasının da İtalyan proletaryasının zaferi için öyle hayırlı olmasıdır.

"Manifesto", kapitalizmin geçmişte oynadığı devrimci rolün hakkını vermekte kusur etmemiştir. İlk kapitalist millet İtalya idi. Feodal Ortaçağın kapanışı ile yeni kapitalist çağın açılışına dev gibi bir kişi damgasını vurdu: Ortaçağın son, çağımızın ilk şairi, bir İtalyan, Dante. Bugün, 1300'de olduğu gibi, yeni bir tarihi çağın eşiğindeyiz. Acaba İtalya bize bu yeni çağın, proletarya çağının doğuşuna damgasını vuracak yeni bir Dante verecek mi?

Friedrich Engels
1 Şubat 1893, Londra

★

sözlükçe*

★

Amerika'daki Toprak Reformcuları: İşçi lideri George Henry Evans (1805-56) tarafından 1844'te Amerika'nın New York kentinde kurulan Ulusal Reform Birliği'nin üyeleri. Toprak reformunu savunan Birlik, aynı zamanda köleliğe karşı çıkıyor, iş gününün kısaltılmasını ve kadınlara eşitlik tanınmasını talep ediyordu. Amerika'daki İç Savaş'tan sonra Birlik üyeleri, liderleri arasında Marx'ın da bulunduğu Uluslararası İşçi Birliği'nin (I. Enternasyonal) Amerikan seksiyonuna katıldılar.

Antik (çağ, toplum): İlkçağdaki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan (TDK, *Türkçe Sözlük*).

Babeuf, François Noel "Gracchus" (1750-97): İlk devrimci komünist olarak anılan Fransız politik eylemci. Babeuf, Jakoben hareketin 1794'teki yenilgisinden sonra 1789 Fransız Devrimi'nin ideallerine ihanet edildiğine inanıyordu. Daha sonra Eşitlikçiler Komplosu adıyla anılacak olan gizli bir örgüt kurdu. Bu birlik, Mayıs 1796'da hükümete karşı bir ayaklanma çıkarmayı planlarken, Babeuf, ihanete uğradı. Tutuklandı ve 1797'de idam edildi.

Birikmiş emek: Geçmişte harcanan emek tarafından yaratılan zenginlik.

Burjuvazi: "Burjuvazi denince toplumsal üretim araçlarının sahipleri olup ücretli emeği sömüren modern sermayeciler sınıfı anlaşılır." *(Engels)*

Çartistler: İngiltere'de kurulan ilk politik işçi örgütü. 1838'de işçi liderlerinin talep ettikleri politik reformları içeren bildiri için imza kampanyası ve çalışmalarıyla başladı. Bildirinin ana talepleri şunlardı: 1- genel oy hakkı, 2- seçim bölgelerinin eşit büyüklükte olması, 3- parlamentoya seçilebilmek için mülk sahibi olma zorunluluğunun kaldırılması, 4- parlamento üyelerine maaş, 5- gizli oy, 6- parlamento seçimlerinin her yıl yapılması. Çartistler, bazen kanlı biçimde bastırılan büyük gösteriler düzenlediler. Çartist hareket, 1840'larda yükselen politik ve ekonomik taleplere yol açan büyük grev dalgasının oluşumunda önemli bir rol oynadı.

Eleştirel-ütopyacı sosyalizm/komünizm: *Bkz.* ütopyacı sosyalizm/komünizm.

Falansterler: Charles Fourier'nin ideal komünist toplumundaki merkezî binalara verilen ad. Sözcük, aynı zamanda onun

* Bu sözlükçe oluşturulurken, Phil Gasper'ın *The Communist Manifesto: A Road Map to History's Most Important Political Document* (Haymarket, Chicago, 2005) adlı kitabından yararlanılmıştır.

önerdiği toplumu (Falanster) da dile getiriyor.

Feodalizm: Kapitalizmden önceki toplumsal sistem. Klasik biçimiyle feodalizm, Avrupa'da sekizinci yüzyılda ortaya çıktı. Feodalizmde, askeri hizmet sunan lordlara verilen toprak (fief) üzerinde serf denilen köylüler çalışmaktaydı. Feodal senyör, köylülerin ürettiği ürünün bir kısmına el koyardı. Başlangıçta köylüler yasal olarak da toprağa, dolayısıyla senyöre bağımlı idiler.

Fourier, Charles (1772-1837): Fransız ütopyacı sosyalisti. "Phalanx" adını verdiği ideal bir toplum önermiştir.

Fransız Devrimi (1789): Modern Avrupa tarihinin en önemli olaylarından biri olan Fransız Devrimi, Fransız parlamentosundaki Üçüncü Zümre'nin burjuvazi liderliğinde, kral 16. Louis ve soyluluğun yetkisini sınırlandırmaya çalışmasıyla başladı. Ancak Paris'teki ezilen yığınların zorlamasıyla hareketdevrimcileşti. 1793 yılında kralla birlikte binlerce eski rejim yanlısı idam edildi. 1794'te devrimin radikal dönemi sona erdi. 1799'da ise Napolyon bir darbe ile iktidarı ele geçirerek kendisini imparator ilan etti.

Fransız Meşruiyetçileri (Lejitimistler): 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da Bourbon hanedanına bağlı olan ve kralların kutsal yönetme hakkını savunan aşırı tutucu monarşistler.

Fransız Radikalleri: 1840'lı yıllarda Fransa'da *Le National* gazetesi çevresinde toplanan ılımlı cumhuriyetçilere verilen ad. 1848 Şubatında monarşinin devrilmesinden sonra "Radikaller", yeni hükümete katılarak halk hareketinin ezilmesi için uğraştılar. (*Bkz.* Reformcular)

Fransız Temmuz İhtilali (1830): Bourbon hanedanı krallarının sonuncusu olan 10. Charles'ın, Paris'teki bir halk ayaklanmasıyla devrilmesi olayı. 10. Charles'ın yerine kralların kutsal yönetme hakkını reddeden Orléans Dükü Louis-Phillippe, başa geçerek anayasal bir monarşi rejimi kurdu. Onun yönetiminde burjuvazi güçlenirken ezilen kitlelerin durumu giderek kötüleşti. Ekonomik bunalımın sonunda patlayan devrim sırasında 1848 Şubat'ında iktidarı kaybetti.

Genç İngiltere - Young England: İngiliz Tory (daha sonra Muhafazakâr) Partisi'nde 1840'larda ortaya çıkan bir fraksiyon. Liderleri Benjamin Disraeli (1804-81) idi. Bu fraksiyon, Sanayi Devrimi'nin acımasızlıklarını eleştiriyor, bunun yerine babacan ve romantik bir feodalizm öneriyordu.

Gerici: Aşırı tutucu kişi. İlerlemeye karşı olan ve tarihin çarkını geriye döndürmek isteyen kişi.

Grün, Karl (1813- 84): Proudhon ile işbirliği yapan Alman "Hakiki" Sosyalisti. (*Bkz.* "Hakiki Sosyalizm")

Guizot, François (1787-1874): Fransız tarihçi ve politikacı. Guizot, 1830 ve 1840'lı yıllarda Louis-Phillippe döneminde bakanlık ve başbakanlık yapan liberal bir kralcı idi. Politikayı bıraktıktan sonra "Fransız Devrimi" adlı önemli bir kitap yazdı.

Gündelikçi: Feodalizmde belli bir çıraklık dönemini tamamlamasına karşın başkasının yanında çalışmayı sürdüren vasıflı işçiler ya da usta zanaatçılar.

Haçlı Seferleri: XI. ve XII. yüzyıllarda, Batılı Hristiyanlarca, kutsal yerleri Müs-

lümanların elinden almayı amaçlayan ve sekiz kez yinelenen savaşlar (TDK, *Tarih Terimleri Sözlüğü*).

"Hakiki" sosyalizm: 1840'larda Almanya'da ortaya çıkan, filozof Moses Hess (1812-75) ile birlikte anılan sosyalist akım. Sınıfsal bir bakış açısı olmayan bu akım, soyut bir insancıllık ve adalet savunuculuğu yapıyordu. Kendilerini "hakiki" sosyalist saymalarının nedeni, kapitalizmi baş düşman olarak gördükleri için Alman feodalitesine karşı burjuvaziyle ittifakı reddetmeleriydi. Marx ve Engels, "Hakiki" Sosyalistlerin, Alman orta sınıflarının çıkarlarını dile getirdiklerini söylüyorlardı.

Hâkim sınıf: Devleti doğrudan ya da dolaylı biçimde kontrol eden, ekonomik olarak toplumda hâkim konumdaki sınıf.

Home (Yurt) kolonileri: Ütopyacı sosyalist Robert Owen'in İngiltere'de önerdiği ütopyacı topluma verdiği ad.

İş bölümü: Üretim sürecinde, çoğunlukla verimliliği artırmak üzere gündeme getirilen görev dağılımı. Bir bakıma iş bölümü, her ekonomik faaliyette zorunludur. Ancak kapitalizm koşullarında iş bölümü, aşırıya gitme eğilimindedir. Karmaşık görevler, çok basit ve tekdüze bir biçime indirgenir. Zihinsel ve fiziksel (ya da yaratıcı ve yaratıcı olmayan) iş arasında keskin bir ayrım ortaya çıkar.

Kadınların ortaklaşalığı: Komünistlerin tek eşli evlilik yerine erkeklerin istedikleri kadınla birlikte olabilecekleri bir toplum düzeni getirmek istedikleri iftirasına dayalı demagojik iddia.

Kapitalist: Sermayenin sahipliği ya da kontrolüyle yaşamını sürdüren kişi.

Kasaba Eşrafı (Pfahlbürger): 1. Ortaçağda: Şehir sınırları dışında oturduğu hâlde hemşehrilik hakkına sahip kimse. 2. mecaz. Dar görüşlü, sıradan biri (TDK, *Almanca-Türkçe Sözlük* [Yaşar Önen ve Cemal Ziya Şanbey]).

Kent soylu: Ortaçağ Avrupa kentlerinde yaşayan yurttaş ya da tüccar.

Komünizm: İş bölümünün ortadan kalktığı, toplumsal üretim araçları üzerindeki mülkiyetin tüm topluma ait olduğu toplum biçimi. Marx'a göre, komünist toplum, "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" ilkesiyle işleyecektir.

Köylüler: Tarımsal üretici sınıfı oluşturan kiracı ya da küçük çiftçiler.

Krakov Ayaklanması: Polonya, 19. yüzyıl boyunca Avusturya, Prusya ve Rusya'nın işgali altındaydı. 1846 Şubatında Krakov'da Edward Dembowski adında genç bir madencinin önderliğinde yabancı yönetime karşı bir ayaklanma başlatıldı. Ayaklanmanın tüm ülkeye yayılacağı beklentisi vardı. Ancak beklenen olmadı. Avusturya birlikleri Mart'ta ayaklanmayı ezdiler. Ancak hareket tüm Avrupa'da Polonya'ya yönelik bir sempatiye yol açtı.

Küçük burjuvazi: Dar anlamda küçük çiftçiler, dükkâncılar, küçük işletme sahipleri, doktorlar, avukatlar vb. geniş anlamda ise ücretli olarak değil de, kendi üretim araçlarıyla ya da kendi özel becerileriyle çalışarak yaşamını kazananlar. Kapitalistler ile işçiler arasındaki orta kesimi oluştururlar.

Küçük İkarya: Fransız eylemci ve yazar Etienne Cabet'nin (1788-1856) tanımladığı ütopyacı komünist topluma verilen ad. Cabet, bu adı *İkarya'ya Yolculuk* adındaki romanında kullanmıştır.

Lonca: Uğraşları bir olan kimselerin, bir pirin yönetimi altında oluşturdukları özel dernek (TDK, *Tarih Terimleri Sözlüğü* [Bekir Sıtkı Baykal]).

Lümpen proletarya: Kapitalist toplumda, aşırı bunalım ve toplumsal çözülme koşullarında kendi sınıflarından, özellikle proletaryadan koparak gerici ideoloji ve hareketlerin etkisine son derece açık hâle gelen, sınıfsızlaşmış ve "yüzer gezer" yığınlar.

Mafevk: 1. Üst aşamada bulunan. 2. Üst, yukarı (TDK, *Türkçe Sözlük*).

Manifaktür: Marx'ın tanımına göre, teknolojik olarak el sanatları üretimine, emek sürecinin örgütlenişi bakımından iş bölümüne dayalı iş birliği biçimi; modern sanayi öncesi imalat.

Meşrutimonarşi: Hükümdarın başında bulunduğu bir yürütme organının yanında, yasama yetkisini kullanan bir parlamentosu da olan yönetim biçimi (TDK, *Tarih Terimleri Sözlüğü*).

Meta: Pazarda satılmak ya da satın alınmak için üretilen ürün (nesne).

Metternich, Klemens Wenzel von (1773-1858): Kırk yıla yakın bir süre Avusturya Dışişleri Bakanlığı yapan gerici politikacı. Napolyon dönemi sonrası Avrupa'nın politik haritasını biçimlendiren Viyana Kongresi'nde (1814-15) önemli rol oynamıştır. Demokrasi ve halk egemenliğinin kararlı bir düşmanıydı.

Mutlakmonarşi: Yasa ya da parlamento ile sınırlandırılmamış bir hükümdarın (kral veya kraliçe, şah, padişah...) başta bulunduğu yönetim biçimi. Mutlak monarşi, genellikle hükümdarların kutsal yönetme hakkı doktriniyle birlikte savunulur. Buna göre, hükümdarlar, Tanrı tarafından insanları yönetmek için seçilmişlerdir.

Mübadele: Piyasada emek ürünlerinin doğrudan ya da para aracılığıyla el değiştirmesi.

Mübadele değeri: Pazarda bir meta olarak mübadele sürecine giren bir ürün ya da hizmetin kabaca onun fiyatına denk olan değeri. Marx, *Kapital*'de bir ürünün değişim değeriyle kullanım değerini, yani insanî ihtiyaçları ya da istekleri karşılama kapasitesini birbirinden ayırır.

Mülk edinme tarzı: Verili bir sınıflı toplumda doğrudan üreticilerin fazla emeğine el konulmasının özel biçimi.

Mülkiyet ilişkileri: Bir toplumdaki üretim ilişkilerinin yasal ifadesi.

Müterakki vergi: Matrah arttıkça oranı yükselen vergi (TDK, *Türkçe Sözlük*).

Ortaçağ: Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra (5. yüzyıl) Batı Avrupa'da yaklaşık bin yıl süren dönem. Kabaca feodalizmle eş anlamlı olarak kullanılır.

Owen, Robert (1771- 1958): Ütopyacı-sosyalist bir sanayici. 19. yüzyılın başında İskoçya'da New Lanark kasabasında işçilerin yararına işleyecek bir fabrika kurdu. Ancak İngiltere ve ABD'deki benzer girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Patrisien: Eski Roma soylusu.

Plebler: Eski Roma'da alt sınıfların üyelerine verilen ad.

Proletarya: "Proletarya denince kendi üretim araçlarına sahip olmadıklarından emekgüçlerini satmaya muhtaç olan modern ücretli işçiler sınıfı anlaşılır." (Engels)

Proudhon, Pierre-Joseph (1803-65): Kendisini her türden otorite ve hükümetin karşıtı olarak tanımlayan Fransız anarşist düşünür. "Mülkiyet hırsızlıktır" diyen Proudhon, kapitalizme karşıydı. Ne var ki ekonomik kaynakların ortak mülkiyetini değil "bireysel mülkiyeti" savunuyordu. *Manifesto*'da Proudhon "bir burjuva sosyalisti" olarak anılsa da Marx, daha önce, onun düşüncelerinin küçük burjuvazinin çıkarlarını savunduğunu söylemiştir.

Reformcular: 1840'larda *La Réforme* gazetesi çevresinde toplanan "radikal" Fransız cumhuriyetçileri. İçlerinde Louis Blanc gibi ılımlı sosyalistler de vardı. 1848 Devrimi'nden sonra sağa çarkettiler. (*Bkz.* Fransız Radikalleri)

Restorasyon Dönemi: Napolyon Bonapart'tan sonra Avrupa'yı yeniden eski biçime sokma çabalarının ortaya çıkarttığı zaman kesimi (TDK, *Tarih Terimleri Sözlüğü*).

Riyazet: Nefsin isteklerini kırma (TDK, *Türkçe Sözlük*).

Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, Comte de (1760-1825): Fransız ütopyacı sosyalisti. Modern bilim tarafından planlanan bir sistemle toplumun yoksul sınıflar yararına yeniden örgütlenmesini önermişti. Devrime karşıydı. Gerici Louis-Philippe'e düşüncelerini hayata geçirmesi için çağrıda bulunmuştu.

Serf: Sağladığı korumanın karşılığı olarak feodal senyör için çalışmak zorunda olan, toprağa bağlı köylü.

Sermaye: Kâr elde etmek amacıyla ekonomik faaliyet için yatırılan servet ya da para. Sermaye, ücretli emeğe bağlıdır; çünkü kâr, işçilere ürettiklerinden daha az bir değer ödenerek elde edilir. Sermaye kavramı, bazen bir bütün olarak kapitalist sınıfı ifade etmek için de kullanılır.

Sınıf: Marx ve Engels'in anlayışına göre kişinin sınıfsal konumu, toplumdaki üretim sürecinde tuttuğu yer ile belirlenir. Doğrudan üreticiler (köleler, köylüler, ücretli işçiler), yalnızca kendi geçimlerini sağlamak için değil, aynı zamanda üretim araçları sahiplerinin (köle sahibi, feodal lord ya da kapitalist) geçimini sağlamak için de üretmek zorunda bırakılırlar. Sınıfsal ilişki, antagonist (uzlaşmaz) yapısı nedeniyle Marx'ın "tarihin dolaysız itici gücü" olarak tanımladığı sınıf mücadeleleri ve direnişlere yol açar.

Sismondi, Jean-Charles (1773-1842): Kapitalizmin ilk ciddi eleştirisini yapan İsviçreli tarihçi ve ekonomi politikçi. Sismondi, üretilen ürünler karşısında yetersiz talep bulunduğu için kapitalist bunalımların kaçınılmaz olduğunu öne sürmüştü. Rekabeti düzenlemek ve küçük üreticileri korumak için hükümet müdahalelerini savunmuştu.

Sosyalizm: Marx ve Engels, bu terimi bazen geniş anlamıyla kapitalizm tarafından yaratılan sorunlara toplumsal çözümler bulmaya çalışanlar için kullanmışlardır. Dar anlamdaysa bu terim, işçi sınıfının egemen olduğu bir toplum biçimini dile getirir. Sosyalizm, sınıfsız komünist topluma geçişin bir evresi olarak düşünülür. Bu dönemde özel mülkiyet ve devlet mülkiyetinin değişik dereceleri olabilir.

Teşrih: 1. Bir sorunu veya konuyu ele alıp en ince noktalarına kadar gözden geçirerek anlatma, açımlama. 2. Anatomi (TDK, *Türkçe Sözlük*)

Totoloji: Aynı içeriği aynı anlamda türlü sözcüklerle anlatma (*Felsefe Terimleri Sözlüğü* [Bedia Akarsu])

Ücretli emek: Üretim araçlarına sahip olmayan ve yaşamak için emekgüçlerini (iş yapabilme becerilerini) satmak zorunda olan işçiler.

Üçüncü Zümre: Feodal Fransa'da ruhban sınıfına (Birinci Zümre) ve soylular sınıfına (İkinci Zümre) üye olmayan toplumun büyük kesimine (işçiler, köylüler, küçük burjuvazi, burjuvazi vb.) verilen ad. Üçüncü Zümre'nin Fransız parlamentosunda daha fazla güç talebi Fransız Devrimi'ne varacak gelişmeleri başlatmıştı.

Üretici güçler: İnsanın emekgücü ile bilgisi ve (üretimin insani olmayan fiziksel girdilerini oluşturan) üretim araçlarının birlikte oluşturdukları bütün.

Üretim aletleri: Üretim sürecinde kullanılan aletler ve teknoloji. Üretici güçlerin bir parçası olan üretim araçlarının bir bölümünü oluşturur.

Üretim araçları: Üretimde kullanılan, insan dışındaki fiziksel öğeler (hammaddeler, hayvanlar, toprak, binalar, aletler, teknoloji vb.).

Üretim tarzı: Bir toplumdaki üretici güçler ile üretim ilişkilerinin özgül bileşimi. Feodalizm, bir üretim tarzını temsil eder, kapitalizm bir başkasını, komünizm bir başkasını vb.

Üretim ilişkileri: Maddi yaşamın yeniden üretilmesi ve üretim sürecinde yer alan bireyler ve gruplar arasında varolan ilişkiler ağı. Buradaki önemli nokta, toplumsal artık ürünü hangi toplumsal grubun kontrol ettiği ve hangi grubun üretimden sorumlu tutulduğudur. Dolayısıyla üretim ilişkileri, bir toplumun sınıfsal yapısını ve sınıflar arasındaki ilişkileri belirler. Üretim ilişkileri, gerçek maddi ilişkilerdir, ancak yasal bir sistemde yasal terimlerle dile getirilirler.

Ütopya: İdeal, ama uygulanması olanaksız olan.

Ütopyacı sosyalizm/komünizm: Saint-Simon (1760-1825), Robert Owen (1771-1858), Charles Fourier (1772-1837), Etienne Cabet (1788- 1856) vb. düşünürlerin düşüncelerinin toplamından ortaya çıkan anlayış. Bu düşünürler, erken kapitalizmin acımasız sonuçlarını sert bir biçimde eleştirdiler. Ancak önerdikleri alternatifler, ideal bir toplum kurmayla ilgili ham hayallere dayanıyordu.

Vasallar: Feodal serfler.

Yeni Kudüs: (Ortaçağın sonlarında bir kısım Hristiyanların inancında) Öbür dünya, cennet.

آیدینلق کتابلغی

نومرو ٤

قوموئیست بیاننامه‌سی

قارل مارقس و فریدریخ انگلس

ناقلی

دوقتور شفیق حسنی

استانبول — اوقاف مطبعه‌سی

۱۳۳۹ — ۱۹۲۳

فیاتی ۱۰ غروشدر

Tarihsel Belge: Komünist Manifesto'nun İlk Türkçe basımı

Aydınlık Külliyatı
Numero: 9

★

KOMÜNİST BEYANNAMESİ

Karl Marx ve Friedrich Engels

Nakli: Doktor Şefik Hüsnü

Çevrimyazı ve Sözlükçe: Şeyda Oğuz

★

Aydınlık
Şehzade Başı – Evkaf Matbaası
1923 – 1339
Fiyatı 10 kuruştur.

★

birkaç söz

Bugün lisanımıza nakletmek fırsatına nail olduğumuz, bu tarihî beyanname, bundan tamam yetmiş beş sene evvel, meşhur Alman dâhisi ve beynelmilel işçi inkılâbı nazariyecisi Karl Marks ve şeriki Fredrik Engels tarafından kaleme alınmıştır. O zamanlar İştirakiyûn İttihadı namı altında, gizli olarak icra-i faaliyet eden, Beynelmilel İşçi Cemiyeti, 1847 Teşrinisanisinde Londra'da akdettiği kongresinde, inkılâbçı nokta-i nazarını, ilmî bir şekilde teşrîh eden böyle bir vesikanın, neşredilmek üzere, yazılmasını karar altına almış; ve bu vazifeyi Marks ve Engels'e tahmîl etmişti. Birkaç ay sonra, 1848 Şubat inkılâbından evvel, bu şaheser yazılmış, Londra'ya gönderilmişti. İlk defa Alman lisanında tab edilmiş. Aynı senenin Haziran'ında Fransızca'ya tercüme olunmuş. İngilizcesi 1850'de, Rusçası 1860'da intişar etmiş. Ve zamanımıza gelinceye kadar bu lisanlarda müteaddid tabları çıktığı gibi, tekmil dünya lisanlarına da nakl olunmuştur. Ermenice, Yahudice ve Çincesi çıkmış olan bu edebî ve ilmî abide, şimdiye kadar, maatteessüf Türk lisanına tercüme edilememişti.

Anadolu işçi ve köylüsünün kuvvetine istinad eden mücahidlerin tahakkuk ettirmeye muvaffak oldukları halkçı inkılâbının velûd semerelerinden biri de, bu elîm boşluğu doldurmamız imkânını hazırlamış olmasıdır. Memleketimizde yekdiğerini takib eden şahsî idareler, her hususta olduğu gibi, fikir sahasında da, diğer milletlerden geri kalmamıza sebep olmuşlardı.

Fikr-i beşer tekâmülünün mühim bir merhalesini kaydeden bu kıymettar eserin, ancak bugün – yazıldığından yetmiş beş sene sonra – lisanımıza nakl ve Türk münevverlerine ve işçi sınıfına arz edilebilmesi, bugüne kadar içinde yaşadığımız şeraitin fecaatini gösteren beliğ bir misaldir. Milletin kendi kuvvetiyle hâkimiyet ve saltanatı ele alması bu tahammülfersa vaziyete nihayet verdiğinden, bundan sonra ilmî ve iktisadî inkişaf vadisinde, diğer milletlerle bir safta yürüyeceğimizden ümid varız. Elimizden geldiği kadar açık bir lisan ile ve daima esas metine sadık kalmaya çalışarak, İştirakiyûn Beyannamesini Türkçe'ye tercüme etmekle bu ümniyenin husulüne naçizane bir hizmette bulunduğumuz kanaatindeyiz.

Yazıldığı zamanın hadisatını ve fırka münazaalarını aks eden pek mahdud noktaları istisna edilecek olursa, üzerine yığılan seneler bu beyannameyi ne eskitmiş ne de

ihtiyarlatmıştır. İhtiva ettiği esasat, ana hatlarında bugün için de kabil-i tatbiktir. Sermayedar cemiyetinin tezatlarını ve onlardan mütemadiyen tahaddüs eden içtimaî mesaili ve proletarya hareketlerini bu kitabın nuru ile aydınlatmak el'ân kabil olmaktadır. İştirakiyûn Beyannamesi inkılâb rehberlerinin elinde bir anahtar vazifesi görmektedir. Türk işçilerinin, onu, alelâde bir eser gibi okumayıp, her cümlesi üzerinde derin derin düşünmeleri; ve bir dua kitabı gibi daima ceplerinde taşımaları ve sınıfî hareketlerini oradaki hakaike göre tanzim etmeleri temenni olunur.

Doktor
Şefik Hüsnü

★

★

metin

1- Bir hayalet, komünizm hayaleti bütün Avrupa'yı dolaşmaktadır. İhtiyar Avrupa'nın bütün iktidar makamları, papa ve çar, Meternih ve Gizo, Fransız radikalleri, Almanya polisleri, bu hayaleti kuşatıp sıkıştırmak için bir mukaddes Ehl-i Salîb tertibiyle ittihad ettiler.

İktidardaki muhasımları tarafından komünist diye itham edilmemiş; komünizm ithamını muhtel-i namus bir alâmet gibi, aynı zamanda daha terakkiperver muhalif ricaline ve muhasımları olan mürteci partilere karşı tevcih etmemiş bir muhalefet partisi zikredilsin.

Bundan bir muzaaf ders çıkarmak lâzımdır.

Evvelâ şu, ki bugünden, komünizm bütün Avrupa devletleri tarafından bir kuvvet olarak kabul ediliyor.

Saniyen nokta-i nazarlarını, gayelerini, temayüllerini açıktan açığa bütün dünyanın gözü önünde şerh etmek; komünizm hayaletinin çocukça masalına mukabil, partinin resmî beyannamesini koymak zamanı komünistler için tamamen hulûl etmiştir. Muhtelif milletlere mensup komünistler Londra'da bil-içtima, âtideki beyannameyi kaleme aldılar ve bu beyanname İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve Flaman ve Danimarka lisanlarında intişar ediyor.

1
Burjuva ve Proletarya

2 – Bugüne kadar bütün insan cemiyetlerinin tarihi, sınıfların kavgaları tarihidir.

Serbest insan ve esir, havâs ve avâm, asîl ve memlûk, usta ve çırak, bir kelime ile ezenler ve ezilenler, nihayet bulmaz bir münazaada birbirine karşı göğüs gererek bazen el altından, bazen açıktan açığa fasılasız bir mücadeleyi devam ettirdiler. Bu mücadele her seferinde bütün cemiyetin inkılâbî bir tarzda karma karışık olmasıyla veya karşı karşıya gelen iki sınıfın mahvı ile neticelenirdi.

Tarihin zamanımıza takaddüm eden devirlerinde, hemen her yerde cemiyetin, müteferrik sınıfların muhtelit bir teşkilâtını arz ettiğini görürüz. Ve her yerde mütenevvi içtimaî merâtibin teşrifatını buluruz. Böylece, eski Roma'da ayan, şövalyeler, avam, esirler; kurun-i vustada derebeyler, etba, ustalar, çıraklar, köleler; fazla olarak da bu sınıfların her birinde ayrı bir takım teşrifat vardı.

3 – Hâzır cemiyet – derebeylik cemiyetinin devrilmesinden doğan burjuva cemiyeti – sınıf ziddiyetlerini ilga etmedi. O ancak evvelkilerin yerine yeni sınıflar, yeni zulüm ihtimalleri, yeni mücadele şekilleri ikame etti.

Mamafih, devrimiz, burjuvazya devri, hiç değilse bir vasıf-ı mümeyyize maliktir. O, sınıf ziddiyetlerini basitleştirdi. Gittikçe, bütün cemiyet, iki muhasım cepheye, doğrudan doğruya muhalif iki sınıfa, burjuvazya ile proletaryaya ayrılıyor.

Kurun-i vusta köleleri, ilk nahiyelerin burjuvalarını doğurdular. Bu nahiye burjuvazyasından, asrî burjuvazyanın ilk tohumları inkişaf ettiler.

Amerikanın keşfi, Afrika'nın etrafında dairen madar seyr ü sefer, yükselen burjuvazyaya yeni bir zemin temin ettiler. Şarkî Hindistan ve Çin pazarı, Amerikanın müstemleke haline kalbi, müstemlekelerle ticarî mübadelât, mübadele vesaitinin ve umumiyet üzere emtianın tenevvüü; buharlı seyr-i sefâini ve sanayii, o zamana kadar görülmemiş bir terakkiye mazhar kıldılar. Ve aynı zamanda yıkılan derebeylik cemiyetinin kalbgâhında mevcud inkılâbçı unsurun büyümesini tesri ettiler.

4 – Bundan beri, yeni pazarlar açıldığı nisbette artan ihtiyaçlara, derebeylik veya lonca şeklindeki sınaî işletme, artık el vermiyordu. İmalâthane onun yerine geçti. Ustalar, mutavassıt sınaî sınıf tarafından bir kenara atıldılar. Ve muhtelif esnaf cemiyetleri arasında vuku bulan taksim-i amâl yerine, atölye içindeki taksim-i amâl kaim oldu.

Lâkin pazarların tevessüü, ihtiyaçların artması tevakkufsuz devam etti. Kifayet etmemek sırası nihayet imalâthaneye geldi. Sınaî istihsali de, su buharı ve makinecilik

inkılâb ettirdi. İmalathane, yerini asrî büyük sanayie bıraktı. Sanayiin küçük burjuvazyası, yerini, sanayi milyonerlerine, hakikî sanayi orduları reislerine, asrî burjuvalara terk etti.

Amerikanın keşfi dünya pazarını mümkün kılmıştı: Büyük sanayi, onu tahakkuk ettirdi. Dünya pazarı; ticaret, seyr-i sefâin ve kara yolları için azîm bir inkişaf sebebi teşkil etti; öyle bir inkişaf ki onun da aks-i tesîriyle sanayi büyüyordu ve sanayiin, ticaretin, seyr-i sefâinin, demir yollarının her yeni ittisaı, burjuvazyanın ileriye bir yeni hatvesini kaydediyordu. O, bu suretle sermayelerini daha ziyade artırıyor, derebeyliğin bakayası ve mirası olan diğer içtimaî sınıfların heyet-i mecmuasını daha gerilere tard ediyordu.

5 – Böylece, asrî burjuvazya; uzun bir inkişafın, istihsal ve münakalât usûlünde bütün bir silsile-i inkılâbâtın mahsulü olarak arz-ı vücud etmektedir.

Yükselmesinin her bir müteakib kademesinde burjuvazya, aynı cesamette bir siyasi terakki vücuda getirmiştir. Derebeylik ashâb-ı tımarının tahakkümü altında ezilen bir sınıf; nahiyelerde, sahib-i iktidar ve müstakil bir cemiyet; burada müstakil beledî cumhuriyet! Ötede, kraliyetin vergilere ve angaryaya tabi üçüncü kuvveti; sonra imalâthane devri gelince aristokrat hükümdarlıkta olduğu kadar mutlak hükümdarlıkta da - asaletle muvazene husule getiren bir dara; ne şekilde olurlarsa olsunlar, tekmil hükümdarlıkların temel taşı ve başlıca esası iken ... burjuvazya, büyük sanayiin ve cihanşümûl pazarın tesisinden beri, hakk-ı feth olarak asrî temsilî devlette tekmil hâkimiyet-i siyasiyeyi elde etti. Asrî hükümet iktidarı, bütün burjuva sınıfının müşterekumurunu tanzim ve idare eden bir vekâlet heyetinden başka bir şey değildir.

6 – Burjuvazyanın tarihî rolü, her şeyden evvel inkılâbçıyâne bir rol idi. Burjuvazya iktidara vaz-ı yed ettiği her yerde, içtimaî maişetin bütün patriyarkal, pederâne ve şairâne derebeylik şartlarını tahrib etti. Her adamı, doğuş icabı mafevkinde bulunan insanlara rabt eden derebeyliğin karışık ve mütenevvi bağlarını merhametsizce kopardı. Hissiyat ile hiçbir alâkası olmayan çırçıplak menfaatten ve bervech-i peşin tediyenin zarurî icabâtından gayri bir rabıtanın insanlar arasında devam etmesini arzu etmedi.

Dindarâne heyecanların, asilâne hamlelerin, burjuva hassasiyetinin, kudsî ra'şelerini, hesabî hodbinliğin soğuk mevceleri içinde boğdu. Şahs-ı beşerin haysiyetini, mübadele kıymeti şeklinde nakde tahvil etti. Ve o kadar hararet ve heyecanlarla takip edilmiş ve o kadar pahalıya mal olmuş, bütün hürriyetler yerine, yalnız olarak, insafsız ve ruhsuz muamelât-ı ticariye hürriyetini ikame etti. Hülâsa din ve siyasetin aldatıcı kostümü altında tebdil-i kıyafet etmiş istismar yerine, açıktan açığa, hayâsızca, doğrudandoğruya dürüştâne bir tarzda yapılan istismarı ikame etti.

Burjuvazya, o zamana kadar dindarâne bir tevehhüsle, hürmet ve takdir edilen beşerî faaliyetlerin cümlesini, zahiri yaldızlarından tecrid etti. Tabibi, hukukşinası, rahibi, şairi, âlimi kendi tabiiyetinde ücret işçileri haline getirdi.

Burjuvazya, izdivacın medar-ı iftiharı olan, heyecan ve hassasiyet nikabını yırttı ve artık izdivaç rabıtası bir para işinden başka bir şey olmuyordu.

Burjuvazya, kurun-ı vustada irticaın hayran olduğu vahşiyâne kuvvetle intişarın, nasıl pek mantıkî bir tarzda en menfur bir tembelliğe müncer olduğunu, açıktan açığa isbat etti. Kendisinden evvel kimsenin gösteremediği bir tarzda, insan faaliyetinin nelere kadir olduğunu gösterdi. Mısır ehramlarından, Roma köprülerinden ve Gotik katedrallerinden daha pek başka, muhayyir-ül-ukûl şeyler vücuda getirdi; Ehl-i Salîblere ve fütuhatlara hiç benzemeyen mücadeleler yaptı.

7 – İstihsal aletlerinin – yani istihsal şeraitinin – yani içtimaî şeraitin heyet-i mecmuasının, bilâ-fasıla tahavvül ve inkılâbı sayesinde burjuvazya ancak idame-i mevcudiyet edebilir. Bilâkis eski istihsal usûlünün olduğu gibi idamesi, mazideki sınaî sınıfların cümlesi için, birinci mevcudiyet şartı idi. Burjuva devrinin alâmet-i farikası istihsalin bilâ-fasıla takallübâtı, içtimaî şeraitin durmaksızın sarsılması, ebedî bir asayişsizlik ve tahrikâttır. O zamana kadar, pasları ve yosunları içinde donmuş gibi lâyetegayyer duran içtimaî rabıtalar, atîk ve şayan-ı hürmet fikir ve itikad-ı mevkibler ile beraber inkıtaa uğruyor; yeni teşkilâtın rabıtaları, salâbet peyda edemeden yıpranıyor. Zadegânlığın ve istikrarın ruhunu teşkil eden her şey toz ve dumana karışıyor. Mukaddes olan her şey hürmetsizliğe mâruz oluyor. Nihayetünnihaye, beşeriyetin mevcudiyetini ve beşerî münasebetleri, insanların hayale kapılmayan apaçık bir gözle tetkik etmeleri icab ediyor.

8 – Mahsulâtına gittikçe daha geniş pazarlar bulup açmak ihtiyacı, burjuvazyayı bütün küre-i arz sathı üzerinde, telaş içinde koşuşup didinmeye teşvik eder. Her yere burnunu sokması, her yerde yerleşmesi, mübadelâtının şebekelerini her tarafa girmesi icab eder.

Cihan pazarını istismar etmesi dolayısıyla, burjuvazya, tekmil memleketlerin istihsaline ve istihlâkına kozmopolit bir şekil verdi. Mürtecileri pek ziyade mükedder ederek, sanayii millî temelinden mahrum etti. Eski millî sanatlar mahv edildi. Ve tahriblerine her gün devam olunuyor.

Bunlar yerlerini yeni sanayie terk ediyorlar. Bu yeni sanayiin kabulü, bütün medenî milletler için bir hayat memat meselesidir. Bu sanayi sadece yerli mevadd-ı ibtidaiyeyi işlemekle iktifa etmiyor. Fakat en uzak havaliden getirilmiş mevadd-ı ibtidaiyeyi de kullanıyor. Ve yalnız yerlinin istihlâkâtı için imal etmiyor. Fakat bütün cihan için çalışıyor. Mahallî sanayiin tatmin ettiği eski ihtiyaçlar, yerlerini; teskin ve tatmini en

uzak memleket ve iklimler mahsulâtının istimaline vabeste olan, yeni ihtiyaçlara bıraktılar. Mahallî ve millî mevcudiyetlerin asude ve sofiyâne sulh ve sükûnuna melce teşkil eden eski hudud maniaları; milletler arasında sıkı ve muhtelit bir tesanüd tevlid eden mübadelâtın namütenahi ihtilâtâtı muvacehesinde yıkıldılar. Bu hususta maddî istihsal, manevî istihsal hepsi birdir. Her milletin husule getirdiği fikrî âsar, cümlesinin müşterek malı oluyor. Mahdud görüşlü, hususî eserlerin modası geçti: millî ve mahallî edebiyatların tenevvüünden bir cihan edebiyatı doğmaktadır.

9 – İstihsal aletlerinin heyet-i mecmuasını, harikanüma bir süratle mükemmelleştirmek ve nakliyatı gayr-i kabil-i mukayese bir derecede kolaylaştırmak suretleriyle, burjuvazya, en barbar ibtidaî akvama varıncaya kadar, medeniyeti teşmil etmiştir. Mahsulâtının ehveniyeti, bütün Sedd-i Çinleri deviren; ecnebiye karşı besledikleri kinde en sebatkâr olan vahşileri bile, teslim olmaya mecbur eden bir ağır topçu kuvveti mahiyetindedir. Burjuvazya, yeryüzünde yaşayan bütün akvamı, mahvolmak tehdidi karşısında, kendisine mahsus istihsal usûlünü kabule; ve medeniyet tabir olunan şeyi memleketlerine ithale – yani bizzat kendilerini de burjuvalaşmaya icbar eder. Bir kelime ile kendi tasvirine müşabih bir dünya vücuda getirir.

10 – Burjuvazya, şehri, köyün hâkimi vaziyetine getirdi. Muazzam şehirler halk etti. Şehirlerin ahalisini, köylerinkine nazaran namütenahi bir derecede ziyadeleştirdi. Ve ahalinin mühim bir kısmını köy hayatının kalın kafalılığından kurtardı. Nasıl köyü şehirin taht-ı hâkimiyetine vaz etmişse, vahşi veya, yarı vahşi memleketleri de medeni memleketlerin tabiiyetine geçirdi: köylü halkı burjuva milletlerin, şarkı garbın taht-ı tabiiyetine koydu.

11 – Burjuvazya gittikçe istihsalin, emlâkin ve ahalinin dağınıklığının önüne geçmektedir. Ahaliyi teksîf, istihsal vesaitini temerküz, emlâki küçük adette ellerde teraküm ettirdi. Bunun zarurî neticesi siyasi merkeziyet oldu. Her biri hususî menfaatlere, kanunlara, hükümetlere, gümrüklere mâlik sadece müttehid müstakil vilâyetler, yekdiğere mezc edilip bir arada yoğuruldu. Aynı hükümete, aynı kavanine, müşterek bir sınıf menfaatine ve müşterek bir gümrük hududuna malik bir tek millet haline kalb edildi.

12 – Burjuvazya bir asırı bile doldurmayan sınıfî hâkimiyeti esnasında, daha evvelki ensalin müctemian yapabildiklerini gerilerde bırakan daha çok kalabalık ve daha pek muazzam müstahsil kuvvetler halk etti. Tabii kuvvetlerin râm edilişi, makineler; kimyanın sanayi ve ziraata tatbiki; buharlı vapurlar, şimendiferler, elektrikli telgraflar; boylu boyunca kıtaların kabil-i zer bir hale getirilişi; nehirlerin seyrüsefere sâlih kılınması; zeminden fışkıran halk kitleleri; içtimaî sayın sinesinde bu kadar muazzam müstahsil kuvvetler uyuduğunu vaktiyle hangi nesil şüphe ve tahayyül etmeye cesaret etmişti?

13 – Şu halde derebeylik cemiyetinden, burjuvazyanın teşekkülünü mümkün kılan istihsal ve nakil vesaitinin doğduğunu gördük. Ve inkişaflarının bir raddesinde, bu istihsal usûlleri ve nakl vasıtaları; derebeylik cemiyetinin istihsal ve mübadele şeraitiyle, imalât ve ziraatın derebeylik teşkilâtıyla, bir kelime ile mülkiyetin derebeylik şekliyle gayr-ı kabil-i tevfik bir hale gelmişti. Bütün bu usûl, istihsale müzaheret edecek yerde onu işkâl eden zincirler haline gelmişti. Bu zincirleri kırmak icab ediyordu; ve onlar nihayet kırıldı.

Bu usûl-ü idarenin harabeleri üzerinde, serbest rekabet ve ondan mantıken inşiab eden içtimaî ve siyasi teşkilât, burjuvazya sınıfının siyasi ve iktisadî hâkimiyet-i mutlakası teessüs etti.

14 – Bugün buna müşabih bir hareket ve bir tahavvül muvacehesindeyiz.

İstihsal ve istihlâkın burjuva şeraiti; mülkiyetin burjuva usûlü, kudretli istihsal ve mübadele vasıtalarının harikalarını fışkırtan, hal-i hazır burjuva cemiyeti.. davet ve tecessüm ettirdiği, taht-ez-zemin kuvvetleri, itaat altına almaktan âciz bir sihirbazdır. Onar onar birkaç defa devreden senelerden beri, sanayi ve ticaretin tarihi, asrî müstahsil kuvvetlerin, asrî istihsal usûlüne karşı isyanının tarihinden başka bir şey değildir. Hal, bu ki kendisine karşı isyan edilen mülkiyet usûlü, burjuvazyanın bizzat mevcudiyeti ve hâkimiyeti ile tev'emdir. Zaman zaman tekerrür eden, her defasında daha tehditkâr bir surette bütün burjuva cemiyetinin mevcudiyetini mevzu-u bahs ettiren ticarî buhranları zikretmek kifayet eder. Her ticarî buhran, her defasında vücuda getirilmiş olan mahsulâttan mühim bir kısmının tahrib edilmesini intac eylemekle kalmaz; aynı zamanda mukaddema temin edilmiş müstahsil kuvvetlerin de mühim bir kısmının yok olmasını mucib olur. Her buhran ecdadımızın mânasız bulacağı bir içtimaî salgının zuhûrudur. Bu bir fart-ı istihsal salgınıdır. Birdenbire, cemiyet, kendini âni bir barbarlık haline irca edilmiş bulur. Sanki bir kahtlık, umumî bir tahrib harbi, onun vesait-i maişetini bağteten kesiverir. Sanayi ve ticaret yok olmuşa benzer. Bu neden? Zira bu cemiyetin medeniyeti çok geliyor. Vesait-i istihsaliyesi lüzumundan fazladır. Sanayi, ticaret ifrat dereceyi bulmuştur. Bu andan bil-itibar emri altında olan müstahsil kuvvetler, artık burjuvazya mülkiyetinin vaziyetini takviye etmez olur. Bilakis büyümelerinde bu mülkiyetin dar nisbetlerini harikulâde bir derecede tecavüz etmiştirler. O zaman bu mülkiyet onlara engel olur; ve bu engeli ıskat etmekle, bütün burjuva cemiyetine de adem-i intizam ve tezebzüb iras ederler.

Onun mevcudiyetine varıncaya kadar tehdid ederler. Burjuva mevcudiyetinin şeraiti, istihsaline hizmet ettiği tekmil servetleri, kendisine mal etmek imkânını azaltır. Bu buhranlardan kurtulmak için burjuvazyanın kullandığı usûller hangileridir? Bir taraftan cebren birçok müstahsil kuvvetlerin imhası; diğer taraftan da yeni pazarla-

rın fethi ve eski pazarların daha derinden istismarıdır. Bu tarz-ı hareket neye yarar? Aşikâr görünüyor, ki daha çok sanayii alâkadar eden daha müthiş buhranlar ihzarına ve bu buhranların önüne geçmek vesaitini daha ziyade tenkis etmeye yarar.

15 – Bu suretle burjuvazyanın derebeyliği yere sermek için kullandığı silahlar, şimdi kendi aleyhine dönüyor. Hepsi bu kadar değil! Burjuvazya yalnız kendisine ölüm getiren silahları imal etmedi. Bu silahları istimal edecek adamları da, asri ameleleri, proleterleri de kendisi doğurmuş olacaktır.

Burjuvazya, yani sermaye büyüdükçe, proletarya da – iş buldukları müddetçevesait-i taayyüşe malik olan ve saylarısermayeyi tezyid ettiği müddetçe iş bulan asri ameleler sınıfı da, aynı derecede büyür. Bu ameleler kendilerini perakende olarak satmak ıztırarındadırlar. Diğer herhangi ticarî eşya gibi bir maldırlar; ve bundan naşi, rekabetin bütün tahavvülâtından, piyasanın bütün neticelerinden mütevellid aksi tesire mâruzdurlar.

Makineciliğin inkişafı ve iş bölümü neticesi her türlü istiklâlden mahrum olan iş, işçi için bütün cazibesini kayıp etmiştir.

O, makinenin âdi bir zeyli olur. Ve kendisinden en basit ve en yeknesak, en kolay öğrenilebilen iş taleb olunur. Bugün bir amele tutmak için yapılacak masraf yaşamaya ve neslin idamesine lüzumlu olan şeylerin bedelinden ziyade değildir. Hâlbuki bir malın – şu halde "iş"in de – fiyatı onu istihsal için icab eden masarife muadildir. İş çetinleştikçe ücret tenakus eder. Dahası var: makinecilik ve iş bölümü inkişaf ettikçe aynı nisbette iş saatlerinin tezyidi, muayyen bir zaman zarfında taleb edilen işin artırılması ve makinelerin hareketi tesri olunması, ilh... suretleriyle sarf edilen iş yekûnu o nisbette çoğalır.

16 – Asri sanayi, patriyarkal usta başının küçük imalâthanesini, sınaî sermayedarın büyük fabrikasına tahvil etti. Orada hesapsız ameleler birbiri üzerine istif edilmiş; askerî bir tarzda teşkilât altına alınmıştır. Bunlarsanayiin alelâde askerleri, neferleridir. Ve onlara nezaret etmek için bütün bir zabit ve küçük zabit teşrifatı mevcuddur. Burjuvazya sınıfına, burjuvazya hükümetine köle olmaları yetmez. Her gün her saat makineye, müfettişe ve bilhassa burjuva fabrikacıya da uşaklık ederler. Açıktan açığa yegâne hedef olarak maddî menfaati ilân ettiği nisbette, bu istibdad pek fazla miskince, kindar ve müzicdir.

17 – El işi ne kadar daha az maharet ve daha az maddî kuvvet istilzam eder, yani asri sanayi ne kadar çok inkişaf ederse, kadın ve çocuk işi o kadar çok erkek işi yerini alır. Cins ve yaş farklarının artık amele sınıfı için bir ehemmiyet-i içtimaîyesi kalmaz. Artık yalnız yaş ve cinse göre muhtelif masrafları dai olan iş âletleri vardır.

18 – Amelenin fabrikacı tarafından soyulması, iş ücreti kendisine nakden tediye edil-

mekle, biter bitmez; derakab burjuvazyanın diğer kısımları, mülk sahibi, perakendeci tüccar, rehin mukabili borç verenler, ilh... her taraftan onun üzerine saldırırlar.

Eski zamanın mutavassıt sınıflarının, küçük sanatkârların, tüccarlar ve irad sahiplerinin, esnaf ve köylülerin küçük sermayeleri, büyük sanayi işletmesine kifayet etmez ve büyük sermayedarların rekabetine dayanamadıklarından mağlup düşerler. Yahut da maharetleri yeni istihsal usülleri ile kıymetsiz bırakılarak tedricen proletarya vaziyetine sukut ederler. Böylece proletarya ahalinin bütün sınıflarına mensub âzalarla çoğalır.

19 – Proletaryanın geçirdiği inkılâb safahatı müteaddiddir. Lâkin doğar doğmaz burjuvazyaya karşı mücadele etmek mecburiyetindedir.

Mebadide bu mücadele amelelerin kendilerini doğrudan doğruya, ferden istismar eden, burjuvaya karşı bir mücadelesidir; buna başlayanlar evvel emirde münferid işçiler; bilâhare bütün sanayi şubesinin bir merkez etrafında tecemmu etmiş amele-leridir. Bunlar, hücumlarını yalnız mevcud burjuva istihsal şeraitine tevcih etmezler, istihsal âletlerine karşı bile alınırlar. Ecnebi ve rakib emtiayı tahrib ederler. Makineleri parçalarlar. Uzinleri yangına verirler. Kurun-i vustanın mahv olmuş amelesinin şeraitini ihya etmeye çabalarlar.

20 – Bu safhada işçiler memleketin her tarafına dağılmış ve rekabetle parçalanmış bir kalabalık teşkil ederler. Amelenin kitlevî tesanüdü, husûl bulursa, bu henüz onların bizzat tecemmuundan tahaddüs etmez. Ancak, artık onlara baş vurmaya mecbur kalan ve bütün proletaryayı kendi siyasi gayelerine vusûl için hareketegetirmeye henüz kâdir bulunan burjuvazyanın idaresi altında toplanmalarının neticesidir. Binnetice, tekâmülün bu raddesinde, ameleler hakikî düşmanlarına karşı mücadele etmezler, lâkin düşmanlarının düşmanlarına, mutlak hükümdarlığın son bakiyelerine karşı, ashab-ı emlâke, sanayi müntesibi olmayan burjuvalara, küçük burjuvalara karşı hücum ederler. Böylece bütün tarihî hareketin idaresi, burjuvazyanın elinde temerküz eder. O zaman elde edilen her muzafferiyet, bu burjuvazyanın bir muzafferiyetidir.

21 – Lâkin sanayiin inkişafı, proletaryayı, yalnız adetçe tezyid etmez. Onu daha kesîf kitleler halinde tecemmu ettirir; kuvveti büyür ve proletarya kuvvetini his etmekle daha ziyade kuvvetlenir. Mihanikî alât, işin nevine göre olan farkları izale ve hemen her yerde ücreti, müsavî bir alçak seviyeye irca ettikçe, muhtelif proletarya zümreleri arasındaki menfaat ve tarz-ı maişet farkları da ortadan kalkar. Fakat burjuvaların aralarında cari olan ve ticarî buhranları intac eden rekabetdolayısıyla bu amele ücreti günden güne, daha sık olarak temevvücata mâruz kalır.

Makineciliğin, bilâinkıta inkişafı ve tekâmülü kesb-i sürat ettikçe, amelenin tekmil şeraiti gittikçe daha ziyade mevzu-i bahs olur ve gittikçe münferid amele ile münferid burjuva arasındaki çarpışmalar, iki sınıf beynindeki çarpışmaların evsafını daha

ziyade ihraz eyler. Mebdede ameleler, burjuvalara karşı, toplantılar yapmaya başlarlar. İttihadlarının hedefi, ücretlerinin müdafaasıdır. Sonra muhtemel isyanlar için mühimmat biriktirmek maksadıyla devamlı cemiyetler tesisine kadar giderler. Bazı yerlerde, mücadele isyana münkalib olur.

22 – Bazen ameleler bir galebe temin ederler. Fakat bu geçicidir. Bu hücumların hakikî kârı, doğrudan doğruya muvaffakiyetin verdiği menfaat değildir. Bu kâr amele arasında gittikçe intişar eden birlikten ibarettir. Bu birlik, büyük sanayiin vücuda getirdiği ve muhtelif mahallerin amelesine, mütekabil münasebetlere girişmek imkânını veren müteaddid nakil vasıtaları sayesinde, suhulet peyda etmiştir. Her taraftaki aynı neviden müteaddid mahallî mücadelelerin mütemerkiz istikametli bir tek millî mücadeleye, bir sınıf mücadelesine tahavvülü için yalnız irtibata ihtiyaç vardır. Lâkin her sınıf mücadelesi bir siyasi mücadeledir. Kurun-i vusta da ancak dahilî memleket yollarıyla işleyen burjuvaların, tahakkuk ettirmek için asırlarca zaman sarf ettikleri birliği, şimendiferler sayesinde asri proleterler pek az sene zarfında tahakkuk ettirdiler.

23 – Mamafih, bir proletarya sınıfı ve neticeten bir proletarya siyasi partisi halk eden bu teşkilât, her dakika ameleler beynindeki rekabet dolayısıyla yeniden kırılır. Lâkin daima da, daha kuvvetli, daha salâbetli, daha kudretli olarak tekrar kurulur. Burjuvazyanın dâhilî münazaa ve münaferetlerinden bilistifade, proletarya sınıfı, cebren işçilerin menfaatlerinden bazılarını bir kanun şeklinde tanıtmaya muvaffak olurlar. İngiltere'de on saatlik gün kanunu bu nevidendir.

24 – Eski cemiyette tahaddüs eden bütün çarpışmalar, birçok vakayide proletaryanın tekâmülünü teshil ederler. Burjuvazya fasılasız bir mücadeleye girişmiştir: Bidayette aristokrasiye karşı, sonra sanayiin terakkisiyle menfaatleri haleldar olan burjuva kısımlarına karşı ve daima da bütün ecnebi memleketler burjuvazyasına karşı... Bütün bu mücadelelerde o, proletaryaya müracaat, onun yardımını taleb ve böylece onu siyasi harekete sevk etmek ıztırarındadır. Böylelikle proletaryaya kendi teşekkülüne hizmet eden vesait-i terbiyevîyeyi ita etmiş olur. Yani burjuvazi, proletaryaya, kendisine karşı çevrilecek silahları vermiş olur.

25 – Bundan maada, gördüğümüz gibi, sanayiin terakkisi, proletaryaya hâkim sınıftan cesîm kısımları, ilâve eder veya hiç değilse onların mevcudiyetini tehdid eder. Sınıflarından sukut etmiş bu burjuvalar dahi proletaryaya birçok vesait-i terbiyevîye temin ederler.

Hülâsa, sınıf mücadelesi kat'i dakikasına yaklaştığı zaman, hâkim sınıfın ve bütün eski cemiyetin inhilâl ameliyesi öyle bir şiddet, öyle bir huşunet ihraz eder ki iktidar makamına sahip olanlardan küçük bir grup kendi sınıfından ayrılır ve istikbal kendisine aid olan inkılâbçı sınıfına iltihak eder. Nasıl vaktiyle asillerin bir kısmı burjuvaz-

yaya geçmişse, tıpkı bunun gibi zamanımızda, burjuvazyanın bir kısmı proletaryaya geçer; ve bilhassa bu hal, tarihî hareketin heyet-i mecmuasının idrakine kadar yükselebilen birkaç burjuva fikriyatçısı için vakidir.

26 – Zamanımızda burjuvazyaya muhalefet eden bütün sınıflardan yalnız proletarya hakikaten inkılâbçı bir sınıftır. Büyük sanayi muvacehesinde diğer sınıflar erir ve mahv olurlar. Proletarya ise en hâlis mahsulü olarak ondan neşet eder.

Mutavassıt sınıflar, küçük sanatkâr, küçük tüccar, esnaf ve köylüler; burjuvazyaya ancak tehlike altında bulunan kendi mutavassıt sınıf mevcudiyetlerini sıyanet etmek için hücûm ederler. Buna mebni inkılâbçı değil, fakat muhafazakârdırlar. Daha ileri giderek onlara mürteci diyebiliriz; zira tarihin çarhını tersine çevirmek teşebbüsünde bulunurlar. Yahut inkılâbçı iseler, proletarya içinde hal olmaya mahkûm bulunduklarını idrak ettikleri için inkılâbçıdırlar. Bu takdirde hal-i hazır menfaatlerini değil, lâkin müstakbel menfaatlerini müdafaa ederler. Kendi nokta-i nazarlarını terk ederek proletarya nokta-i nazarına geçerler.

Serseri proletaryaya, eski cemiyetin en süfli tabakalarını teşkil eden bu süprüntülere gelince, bazen proletarya inkılâbı onu da, âni bir sarsıntı ile, hareketi içinde sürükler. Mamafih vaziyet-i hayatiyesi kendisini daha ziyade irticaî manevralar için, satın alınmaya ruy-ı rıza göstermeye mütemayil kılacaktır.

27 – Eski cemiyetin mevcudiyet şeraiti, proletaryaya tayin edilen mevcudiyet şartları vasıtasıyla imha olunmuştur. Proletaryanın mülkü yoktur. Onun zevce ve çocuklarıyla münasebetinin artık burjuva aile rabıtalarıyla hiç alâkası yoktur. İngiltere ve Fransa, Amerika ve Almanya'da hep aynı olan, asri sınaî iş ve sermayenin asri boyunduruğu, ona her millî hususiyetini kayıp ettirmiştir. Kanunlar, ahlâk, din, onun için her biri, arkasında bir burjuva menfaati gizlenen burjuva itikadat-ı bâtılasından ibarettirler.

28 – Şimdiye kadar yekdiğerini müteakib, iktidara vaz-ı yed eden bütün sınıflar, tekmil cemiyeti, kendi iradlarını teminât altına koyan şartlara mahkûm etmek suretiyle, kazanılmış vaziyet-i iktisadiyelerini muhafaza etmeye çabalıyorlardı. Proleterler, şimdiye kadar kendilerine bir gelir hissesi verilen usûlleri ilga etmek suretiyle, ancak içtimaî müstahsil kuvvetleri elde edebileceklerdir. Yani demek oluyor ki iradın tevzii hakkında mevcut bütün idare usûlünü ilga etmelidirler. Proleterlerin kendisine aid sıyanet edilecek hiçbir şeyleri yoktur. Bilâkis şimdiye kadar ki bütün hususi teminatları, bütün hususi muhafaza tertibatını tahrib etmelidirler.

29 – Şimdiye kadar ki bütün hareketler ekalliyetler tarafından yahut ekalliyetler menfaatine yapılmış hareketlerdi. Proletarya hareketi ekseriyet-i azîmenin, ekseriyet-i azîme menfaatine olan müstakil hareketidir. Eğer cemiyet-i hâzıranın en süfli taba-

kası olan proletarya ayaklanacak, başını kaldıracak olursa, bu isyanın infilâkı, resmî cemiyeti teşkil eden tabakat-ı âliyeyi de beraber alıp götürmesini iktiza eder.

30 – Proletaryanın burjuvazyaya karşı mücadelesi esasında öyle olmamakla beraber şeklen bir millî mücadele olacaktır. Bedihîdir ki her memleketin proletaryası evvel emirde kendi burjuvazyasının hakkından gelmek mecburiyetindedir.

Bu tarzda proletarya inkişafının en umumî safahatını tasvir etmekle, hal-i hazır cemiyette az çok gizli olarak mevcud vatandaş muharebesini açık bir inkılâb halinde infilâk ettiği ve burjuvayı cebren devirerek, proletaryanın kendi hâkimiyetini tesis edeceği noktaya kadar takib ettik.

31 – Bugüne kadar bütün cemiyetler, gördük, ki ezen ve ezilen sınıfların zıddiyeti üzerine istinad etmiştir. Fakat bir sınıfı ezebilmek için onun hiç değilse esirlik hayatını devam ettirebilecek şeraiti temin etmek lâzım gelir. Köle, kölelikten nahiyenin (komünanın) âzası sırasına yükselmişti. Nasıl ki derebeylik mutlakiyetinin boyunduruğu altında küçük burjuva, burjuva olmuştu. Asrî amele, bilâkis, sanayiin terakkisiyle yükseleceğine gittikçe daha derin bir surette bizzat kendi sınıf şeraitinin dununa sukut ediyor. İşçi, yoksul fakir oluyor. Ve fakirlik, ahalinin ve servetin artmasından daha çabuk büyüyor. Böylece aşikâr olarak tahakkuk ediyor ki burjuvazya, bundan böyle cemiyetin hâkim sınıfı olarakkalmaya ve kendi sınıfının mevcudiyet şartlarını muta bir kanun gibi cemiyete kabul ettirmeye muktedir değildir. Hükümet etmeye kabiliyetsiz olmuştur. Zira artık esirlerine esarete tahammül için icab eden esbab-ı tayyüşü temin etmekten âcizdir. Onların öyle bir hale düşmesine rıza göstermesi icab ediyor ki bu halde onlar vasıtasıyla doyunacağına, kendisi onları doyurması lâzımdır. Cemiyet artık bu burjuvazya hâkimiyeti altında yaşayamaz. Yani artık burjuvazyanın mevcudiyeti, cemiyetin hayatı ile kabil-i tevfik değildir.

32 – Burjuvazyanın mevcudiyetinin ve hâkimiyetinin başlıca merbut bulunduğu şart, eşhas-ı hususiyenin elinde servetlerin terakümü, sermayenin teşekkülü ve tezayüdüdür. Onsuz sermayenin mevcud olamayacağı şart da ücretli işçiliktir. Ücretli işçiliğin yegâne istinadgâhı, amelelerin kendi aralarındaki rekabettir. Fakat burjuvazyanın bilâkasıt ve bilâmukavemet amili bulunduğu sanayiin terakkisi, ameleleri rekabet ile hal-i infiradda idame edecek yerde, cemiyetler vasıtasıyla, onların inkılâbçı ittihadlarını vücuda getirir. Böylece büyük sanayiin kendi inkişafı, burjuvazyanın istinad ettiği istimlâk ve istihsal esasını temelinden tahrib ediyor. Her şeydenevvel burjuvazya kendi mezar kazıcılarını husule getiriyor. Burjuvazyanın harabiyeti ve proletaryanın zaferi, mütesaviyen her ikisi de gayr-i kabil-i ictinabdır.

2
Proleterler ve Komünistler

33 – Komünistlerin diğer proleterlerle olan münasebeti nedir? Komünistler, diğer amele partileri muvacehesinde ayrı bir parti teşkil etmezler. Proletaryanınkilerden ayrı gayri menfaatleri yoktur.

Amele hareketine tatbik etmek kasdıyla, ayrı prensipler, esaslar vaz etmezler. Komünistlerle diğer amele fırkaları arasındaki fark şundan ibarettir: 1 – Proleterlerin muhtelif millî mücadelelerinde, komünistler, milliyetten müstakil ve tekmil proletaryaya müşterek olan menfaatlere nazar-ı dikkati celb ederler ve kıymet verirler; 2 – Proletarya ile burjuvazya arasındaki mücadelenin geçirdiği muhtelif safhalarda, komünistler, daima tekmil hareketin menafiini temsil ederler.

34 – Demek oluyor ki komünistler, tatbikatta, bütün memleketlerde ki amele partilerinin en sabitkadem kısmı ve ameleye bilâfasıla yeni bir şevk verenidir. Nazariyatta proletarya kitlelerine nazaran, proletarya hareketinin şeraitini cereyanını ve umumî neticelerini idrak etmekten münba'is faikıyete maliktirler.

Yakın gaye, komünistler için, diğer proletarya fırkalarıyla birdir: proletaryanın sınıf halinde teşkili, burjuva hâkimiyetinin devrilmesi, proletarya tarafından siyasi iktidarın zabt edilmesi.

35 – Komünistlerin nazari telâkkiyâtı, katiyen şu veya bu cihan ıslahatçıları tarafından keşf ve icat edilmiş fikirler ve esaslar üzerine istinad etmez. O telâkkiyât ancak, mevcud bir sınıf mücadelesi ile gözümüz önünde cereyan eden bir tarihî hareket gibi bilfiil mevcut şartların umumî ifadesidirler. Mevcud mülkiyet şartlarının ilgası komünizmin hususi bir vasfı değildir.

36 – Mülkiyet şartlarının cümlesi mütemadiyen bir tarihî tahavvüle bir tarihî değişmeye, mâruz bulunmuştu.

Meselâ Fransa ihtilâli, burjuva mülkiyeti lehine derebeylik mülkiyetini ilga etti. Lâkin ezmine-i müteahhire burjuva ferdî mülkiyeti; sınıf zıddiyetleri ve insanın insan tarafından istismarı şartları altında mahsulât istihsal ve istimlâkinin vuku bulduğu vaziyetin son ve mükemmel ifadesidir.

Bu itibarla, komünistler, filhakika, nazariyelerini şu terkib ile ifade etmekte haklıdırlar: ferdî (hususî) mülkiyetin ilgası.

37 – Ferdin sayıyla, şahsî olarak kazanılmış mülkü ilga etmek istediğimizden dolayı biz komünistlere çok defa taarruzda bulunuldu. Deniliyor ki bu mülk, şahsî her hürriyetin, her faaliyetin, her istiklâl-i şahsînin temelini teşkil eder.

Acaba, say ile faaliyetle, istihkak ile kazanılmış olan bu mülk hangisidir? Burjuva mülkiyetinden evvel mevcud olan küçük burjuva, küçük köylü mülkiyetinden mi bahs olunuyor? Onu, bizim ilga etmemize ihtiyaç yoktur. Sanayiin inkişafı şimdiden onu ilga etmiştir ve her gün biraz daha ilga ediyor.

Yoksa hal-i hazır burjuva ferdî mülkiyetinden mi bahs olunuyor?

O halde acaba ücret işi, proleterin işi, bu proleter için ve onları yeniden bir mülk tevlid ediyor mu? Katiyen değil. Sermayeyi; yani ücretli işi istismar eden ve istismar için gündelikçi işçilerin miktarını tezyid etmeksizin çoğalması mümkün olmayan mülkiyeti vücuda getiriyor. Bugünküşeklinde mülkiyet, sermaye ve ücretli işin muhalif kutupları arasında cevelan eder. Bu tezadın iki kutbunu tetkik edelim.

38 – Sermayedar olmak, yalnız herhangi bir şahsî vaziyete malik olmak değildir: belki istihsalde bir içtimaî mevki işgal etmeyi istilzam eder. Zira sermaye müşterek bir hasılâttır ve ancak bir çoklarının müşterek sayıyla faaliyete getirilebilir ve hatta son tahlilde cemiyetin bütün âzalarının müştereksayıyla ancak semeredâr olabilir.

O halde sermaye bir şahsa merbut bir kudret değil; cemiyetin lâzım-ı gayr-i mufariki olan (içtimaî) bir kudrettir.

Buna binaen, sermaye, bütün cemiyet âzalarının müşterek malı add edildiği takdirde şahsî mülkiyet, müşterek mülkiyete kalb edilmiş olmaz.

Tebeddül eden, yalnız mülkiyetin içtimaî vasfıdır. O, bir sınıf mülkiyeti olmaktan çıkar.

39 – Geçelim ücret işine.

Ücret işinin vasati alım fiyatı, asgari iş ücretidir. Yani işçiyi, kendi işçi şeraiti altında yaşatmak için icab eden taayyüş vasıtalarının mecmuu kadardır. Ücretli işçinin, sayıyla elde ettiği şey ancak hayatını idameye kifayet eder, elinde fazla bir şey kalmaz. Biz hayatı sadece devam ettirmek maksadıyla, şahsın, sayının mahsulünü elde etmesi hakkını ilga etmeyi asla istemiyoruz. Bu temellük, kendisine başkalarının sayı üzerinde bir iktidar temin etmeye kâfi; bir safî irad bırakmaz. Fakat biz, işçiyi, ancak sermayeyi artırmak için yaşatan, hâkim sınıfın menafiiicab ettirdiği müddetçe yaşattıran bir tevzi usûlündeki bütün sefaletleri ilga etmek istiyoruz.

40 – Burjuva cemiyetinde, canlı iş, ancak sermayede teraküm etmiş olan işi artırmak için bir vasıtadır. Komünist cemiyetinde, teraküm etmiş iş, işçilerin hayatını genişletmek, zenginletmek ve tenbih etmek*[faaliyetini artırmak]* için bir vasıtadan ibaret olacaktır.

Burjuva cemiyetinde mazi, hal üzerinde saltanat sürer; komünist cemiyetinde hal, mazi üzerinde saltanat sürecektir. Burjuva cemiyetinde müstakil ve şahsî olan, sermayedir; hâlbuki çalışan ferd ne istiklâle maliktir, ne de şahsiyete.

Bu vaziyeti ilga etmek, işte burjuvazyanın şahsiyeti ve hürriyeti ilga dediği şey! Hakkı da var. Ve hiç şüphesiz, burjuva şahsiyet, istiklâl ve hürriyetini ilga etmek murad olunuyor.

41 – Burjuva istihsalinin hal-i hazır şeraiti altında hürriyet denilince ticaret hürriyeti, alım satım hürriyeti anlaşılır.

Fakat artık hiçbir nevi canbazlık kalmazsa, tabiatıyla canbazlık serbestîsi de kalmayacaktır. Serbest satıcılığa müteallik bütün parlak cümleler ve hal-i hazır burjuvazyasının tekmil diğer ahrarâne atıp tutmaları, ancak kurun-i vustanın kuyûd ve şurûta tabi canbazlığına ve kul ve köle vaziyetindeki burjuva ziyasına kıyasen bir mânayı haizdir. Her türlü alış verişin, istihsalin tekmil burjuva şartlarının ve bizzat burjuvazyanın, komünizme tevfikan ilgası muvacehesinde bunların hiç bir mânası olamaz. (sayfa 52 nota bak)

42 – Hülâsa, sizin anladığınız mânadaki mülkiyeti ilga etmek istediğimizden şikâyet ediyorsunuz. Ve hakikaten de istediğimiz budur.

Sayın sermayeye, paraya, irada artık tahvil edilemediğini; kısaca inhisar altına alınabilen bir içtimaî iktidara tebdil edilemediğini, yani şahsîmülkiyetin artık burjuva mülkiyetine kalb olunamadığını görünce, şahsın ilga edildiğini ilân ediyorsunuz.

Demek ki şahsın, burjuva, mülk sahibi burjuvadan başka kimse olmadığını itiraf ediyorsunuz. Ve bu şahıs, muhakkak birsurette ortadan kaldırılmalıdır.

Komünizm hiçbir kimsenin içtimaî mahsulâtı elde etmesine mümanaat etmez; lâkin bu mahsulâtı elde etmek suretiyle âharınsayını kendisine tabi kılmak iktidarını hazfeder.

43 – Ferdî mülkiyetin ilgasını, her türlü faaliyetin tevakkufunu mucip olacağı ve umumî bir haylazlığın herkese sirayet edeceği itirazı ileriye sürüldü.

Böyle olsaydı, burjuva cemiyeti, daha çoktan, haylazlığı içinde mahv olup gidecekti. Zira bu cemiyette çalışanlar zengin olmuyorlar ve zengin olanlar çalışanlar değildir. Kuşkulanılan şey şu mübtezel hakikate müncer oluyor: artık sermaye kalmayınca ücret işi de kalmayacaktır.

44 – Komünizmin maddî şeyleri istihsal ve tevzi usûlüne karşı yapılan itirazlar, ruhî mahsulâtın müstakbel ibda' ve tevzii usûllerine karşı da tevcih olunur. Bir burjuvaya göre sınıf mülkiyetinin ilgası, nasıl bizzat istihsalin tevakkufu mânasına gelirse; bu tarzda sınıfî talim ve terbiyenin ilgası da, tamamen talim ve terbiyenin ilgası demek olur.

Onun, zıyaından dolayı telehhüf ettiği bu terbiye, insanların muazzam ekseriyeti için, kendilerini makine haline getiren bir hayvan terbiyesinden ibarettir.

45 – Eğer bütün münakaşanız, hürriyet, hars, hukuk, ilh... misüllü burjuva mefhumlarıyla, burjuva mülkiyetinin ilgasını tenkidetmeye inhisar edecekse, bizim ile münakaşa

etmekten vazgeçiniz! Bizzat kendi fikirleriniz bile, istihsal ve mülkiyetin burjuva şeraitinden doğmamış mıdır? Nasıl, ki sizin hukukunuz, kanun şekline sokulmuş, kendi sınıfınızın arzu ve isteğidir. Ve bu isteğin mevzuu sınıfınızın, maddî hayat şartları tarafından tayin edilmiş değil midir?

Tarihen mu'ta, fakat bizzat istihsalin tekâmülüyle zeval bulacak olan size ait istihsal ve mülkiyet şartlarını, menfaatperestâne bir tefsir ile, tabiatın ve aklın ebedî kanunları şekline kalb ediyorsunuz. Bu, hâkim sınıf iken sukut etmiş olanlar sırasına geçen bütün sınıflar ile aranızda müşterek bir tedbir-i ihtiyatîdir.

Kadim mülkiyetin, derebeylik mülkiyetinin doğup zeval bulduğunu idrak ediyorsunuz. Burjuva mülkiyeti için aynı zevali tasavvur etmeye cesaret edememeye mahkûmsunuz.

46 – Bize deniliyor ki biz aileyi ilga ediyormuşuz! Ve komünistlerin bu mucib-i ar ve hicab niyetleri, en cezri düşünenlere bile nefret ilka ediyor.

Bugünkü aile, burjuva ailesi sermaye üzerine, ferdî zenginleşme üzerine istinad ediyor. O, azamî inkişaf halinde, ancak burjuvazya için mevcuttur. Lâkin, burjuva ailesini proleterlerin mecburî ailesizliği ve umumî fuhş itmam [ve] ikmal eder.

Burjuva ailesi, onu söylemeye hacet yok, kendisini tamamlayan neticesiyle beraber zeval bulacak ve her ikisi sermaye ile birlikte ortadan kalkacaktır.

Çocukların ebeveyni tarafından istismar edilmesine nihayet vermek isteyişimizi mi öne sürüyorsunuz? Öyle ise evet; biz bu cinayeti itiraf ediyoruz.

47 – Diyorsunuz ki aile terbiyesi yerine içtimaî terbiyeyi ikame etmekle, en müşfik rabıtaları fek ediyormuşuz.

Fakat sizin terbiyeniz de cemiyet tarafından tayin edilmemiş midir? Terbiye, bütün vesaiti eli altında bulunduran cemiyetin doğrudan doğruya veya dolayısıyla müdahale etmesi ile, içinde terbiye ettiğiniz içtimaî şartlarla mekteb ve ilh ... ile tayin edilmiş değil midir? Terbiye üzerinde cemiyetin icra-i tesir etmesi keyfiyeti komünistlerin bir icadı değildir. Mademki o esasen mevcuttur, onlar terbiyenin evsafını tebdil etmekle iktifa ediyorlar. Komünistler terbiyeyi hâkim sınıfın nüfuzundan kurtaracaklardır. Büyük sanayi neticesinde, bütün aile rabıtaları parçalandığı ve çocuklar âdi ticarî emtiaya ve iş âletlerine tahvil olunduğu nisbette, burjuvazyanın aile ve terbiyeye, ebeveyn ile evlâd beynindeki şefkatli münasebete dair kuru lakırdıları, günden güne daha iğrenç bir manzara arz etmektedir.

48 – Bütün burjuvazya: "fakat siz, komünistler, kadınları da müşterek kılmak istiyorsunuz!" diye bize bir ağızdan haykırıyor. Burjuva için, karısı, alelâde bir istihsal âletidir. İstihsal âletlerinin içtimaileştirileceğini işitince, bütün tabiatıyla, içtimaileştirmenin kadınlara kadar teşmil edileceği aklına geliyor.

Hakikatte kadınların âdi istihsal âletleri mevkiinde bulunmalarına nihayet vermek mevzu-i bahs olduğu zihninin kenarından bile geçmiyor.

Zaten komünistlerin ruznamelerine dâhil bulunduğu iddia edilen kadınların müşterek olması keyfiyetine karşı, burjuvalarımızın his ettikleri pek yüksek bir derecede ahlâki havf ve hiras kadar gülünç bir şey olamaz. Onların müşterek olmasını, programlarına ithal etmeye komünistlerin ihtiyaçları yoktur. Bu iştirak hemen ezelden beri mevcuttur. Burjuvalara gelince onlar el altında işçilerinin kadın ve kızlarına ve zikrine bile lüzum görmediğimiz resmî bir fahişeliğe malik olmakla iktifa etmeyerek birbirlerinin zevcelerini mütekabilen iğfal etmekten dünyada daha büyük, bir zevk tanımazlar.

Burjuva izdivacı, hakikatte, müteehhil kadınların müşterek kılınmasıdır. Komünistlere, olsa olsa şimdiye kadar riya perdesi altında gizlice vaki olan bu iştiraki açıktan açığa kabul ve resmen tahakkuk ettirmek istemelerinden dolayı taarruz edilebilir. Bununla beraber aşikârdır ki istihsalin hal-i hazır şartları ilga edilmekle, bunun doğurduğu kadın iştiraki de, yani resmî veya gayr-i resmî fahişelik de izale edilmiş olacaktır.

49 – Bir de komünistlerin vatanı ve milliyeti ilga etmek istemelerinden şikâyet ediliyor.

Amelenin vatanı yoktur. Malik olmadıkları bir şey onlardan nez' edilemez. Şüphesizdir ki proletarya evvelâ, siyasi iktidarı zabt etmek, milli hâkim sınıf vaziyetine gelmek ve bizzat kendisi millet halinde teşekkül etmek mecburiyetindedir. Ve böyle olursa bir milliyete merbut olur. Fakat burjuvazyanın anladığı mânada merbut olamaz.

Burjuvazyanın bizzat inkişafı, serbesti-i ticaret ve pazarın cihan pazarının inkişafı, sınaî istihsalin ve neticeten maişet şartlarının yeknesaklaşması ile tedricen milletler arasındaki hududlar ve zıddiyetler silinir. Proletaryanın hâkimiyeti onları büsbütün silecek. Hiç değilse bütün medeni memleketler proletaryasının müttehid hareketi, onun kurtuluş şartlarının birincilerindendir.

İnsanın insan tarafından istismarı ilga edildikçe milletlerin milletler tarafından istismarı da ortadan kaldırılacaktır.

Milletler arasındaki husumet, millet içindeki sınıfların zıddiyetiyle beraber zail olacaktır.

50 – Komünizme karşı dinî, felsefi veya bir kelime ile fikrî bir nokta-i nazardan tevcih edilen ithamlar mufassal münakaşaya değmezler.

İnsanların fikirleri, maddî telâkkileri olduğu kadar mücerred malûmatları ve bir kelime ile vicdanları, şuurları; maişet şartlarına, içtimaî münasebetlerine ve içtimaî hayatlarına göre tebeddül ve tahavvül ettiğini anlamak için, derin bir nüfuz-u nazara ihtiyaç var mıdır?

Fikirlerin tarihi, fikrî istihsalin, maddî istihsal ile müterafık bir tarzda tahavvül etti-

ğini isbat etmiyor da neyi isbat ediyor? Bir zamana hâkim olan fikirler, daima hâkim sınıfın fikirleri olmuştur.

Bütün bir cemiyeti ihtilâle veren fikirlerden bahs olunur. Bu şekilde ancak şu fikir ifade edilmiş olur: yeni bir cemiyetin unsurları eski cemiyet içinde teşekkül etmiştir; ve eski fikirlerin inhilâli, eski maişet şartlarının infisahıyla mütevaziyen yürümektedir. Eski cihanın inhidam edeceği sıradadır ki edyan-ı kadime, Hıristiyanlık tarafından mağlup edilmişti. Hıristiyan fikirlerinin de, on sekizinci asırda, ziya ve nur felsefesine karşı münhezim olması, o hengamede derebeylik cemiyeti ile o vakit ihtilâlci olan burjuvazyanın bir hayat memat muharebesine girişmiş olmalarından ileri geliyordu. Din hürriyeti fikirleri, ancak ilim sahasında, serbest rekabetin hâkimiyetini ilân ediyordu.

51 - "Şüphesiz, denilecek, ki dinî, ahlâkî, felsefi, siyasi, hukukî, ilh.. fikirler tarihî tekâmül esnasında tebeddül etmişlerdir. Lâkin din, ahlâk, felsefe, siyaset, hukuk o tebeddülâta rağmen lâyetegayyer kalmışlardır.

"Hürriyet, adalet ve ilh... gibi her içtimaî idare için doğru olan ebedî hakikatler yok mudur? İşte komünizm bu ebedî hakikatleri ilga ediyor. Dini, ahlâkı yenileştireceğine onları ilga ediyor. Bu suretle tarihin bugüne kadar olan seyrini inkâr ediyor demektir."

Bu ithamlar neye irca olunabilir? Bütün hayat-ı içtimaîyenin şimdiye kadar olan tarihinin yayını sınıf zıddiyetleri teşkil etmişti. Bunun ancak şekli, muhtelif devirlerde tebeddül etti.

Lâkin zıddiyetlerin şeklindeki bu değişmelere rağmen, geçen asırlar esnasında sabit kalan vakıa, cemiyetin bir kısmının diğer kısmı tarafından istismar edilmesidir. Şu halde bütün asırların içtimaî şuurunun, mütenevvi ve mütehalif olmakla beraber, bazı müşterek eşkâl irae etmesinde şaşılacak ne vardır? Bu şuur eşkâli, ancak sınıf zıddiyetinin külliyen zail olmasıyla, tozgibi dökülüp yok olacaktır.

Komünist inkılâbı, mülkiyetin ananevi idaresiyle cezri bir kat-ı rabıta teşkil edecektir. Bu inkılâbın, vukuu esnasında, ananevi fikirlerle cezri bir tarzda kat-ı rabıtayı istilzam etmesinde şayan-ı taaccüb olan nedir?

52 – Fakat burjuvazinin komünizme yaptığı bu itirazları bir tarafa bırakalım. Yukarıda gördük ki amele inkılâbının ilk teşebbüsü, proletaryayı saltanat süren sınıf haline getirmek, halkçı idareyi fetih etmek olacaktır.

Proletarya, siyasi tefevvuku; yavaş yavaş bütün sermayeleri burjuvazinin elinden almak, devletin yani hâkim sınıf olarak teşekkül etmiş proletaryanın ellerinde istihsal âletlerini temerküz ettirmek; ve mümkün olduğu kadar çabuk kabil-i istifade müstahsil kuvvetler kitlesini artırmak hususunda istimal edecektir.

53 – Bu, tabii olarak, ilk devirde, mülkiyet hukukuna ve istihsalin burjuva şeraiti-

ne müstebidâne tecavüzâtı icab ettirecektir. Öyle bazı tedbirler ittihaz edilecektir ki şüphesiz gayr-i kâfi add edilecekler ve onlarla iktifa edilemeyecek. Ve bir defa hareket başladı mı yeni tedbirlere isal edecekler ve bunlar bütün istihsal idaresini inkılâb ettirmeye vesait olarak elzem bulunacaklardır. Bu tedbirlerin muhtelif memleketlerde tehalüf edecekleri bedihîdir. Bununla beraber atideki tedbirler, hiç olmazsa müterakki memleketler umumiyet üzere tatbik edileceklerdir:

1.Emlâk-ı gayr-i menkûlenin istimlâki; emlâk-ı gayr-i menkûle iradının devlet sarfiyatına tahsisi.

2.Gayet müterakki vergiler.

3.İrsen intikalin ilgası.

4.Bütün muhaceret edenlerle asilere ait emlâkin zabt edilmesi.

5. İtibarın, devlet sermayeleriyle ve mutlak bir inhisar ile teşekkül eden bir millî banka vasıtasıyladevletin elinde temerküzü.

6.Nakliyat sanayinin devletin elinde temerküzü.

7.Umumî bir plana tevfikan millî imalâthanelerin, millî istihsal âletlerinin tezyidi; kabil-i zer' arazinin açılması ve toprağın ıslahı.

8.İşin herkes için mütesaviyen mecburiyeti, bilhassa ziraat için sınaî ordularteşkili.

9.Ziraatla, sınaî faaliyetin tevhidi; şehir ile köy arasındaki farkları tedricen izaleye hâdim bütün tedbirlerin ihzarı.

10.Bütün çocukların umumî ve meccanî tahsil ve terbiyesi.

Çocukların elyevm cari şekillerde fabrikalarda çalışmasının lağvı. Terbiye ile maddî istihsalin tevhidi ilh ...

54 – Cereyan-ı ahval ile sınıf farkları zail olunca ve bütün istihsal, şirket halinde olan efradın ellerinde temerküz edince, iktidar makamları siyasi vasıflarını zayi edeceklerdir. Doğru söylemek lâzım gelirse siyasi iktidar, diğer bir sınıfı ezmek maksadıyla bir sınıfın teşkilât altına alınmış iktidarıdır. Burjuvazyaya karşı mücadelesinde zarurî bir tarzda sınıf birliğini vücuda getirecek, bir inkılâb ile hâkim sınıf haline gelecek ve hâkim sınıf sıfatıyla, cebr ve şiddet istimaliyle istihsalin eski şartlarını izale edecek olan proletarya aynı darbe ile ve bu istihsal şartlarıyla beraber, bizzat sınıf ziddiyetine isal eden şartları da, yani bizzat sınıfların mevcudiyeti de izale etmiş olacak; böylece kendi tefevvukunun da sınıf tefevvuku mahiyetini hazf edecektir.*

Sınıfları ve sınıf ziddiyetleri ile eski burjuva cemiyeti yerine, herkesin serbest inkişafı, umumun serbest inkişafının şartı olan bir şirket kaim olacaktır.

3
Sosyalist ve Komünist Edebiyatı

1. Mürteci Sosyalistlik

A) Derebeylik Sosyalizmi

55 – Tarihî vaziyetleri icabı, derebeylik zamanından kalma Fransız asilzadeleri, zaman-ı hazır burjuva cemiyeti aleyhine hücum kitapları neşr etmek mecburiyetinde bulunmuşlardır. 1830 Temmuz inkılâbında Fransa'da ve "reform" hareketi esnasında İngiltere'de kendilerini yeniden mağlup eden bu yeni görme ve menfur burjuvazyaya karşı diş biliyorlardı.

Onlar için artık ciddî bir siyasi mücadele mevzu-i bahs değildi. Ellerinden gelen yalnız edebî cidal idi. Lâkin, edebiyattabile, hükümdarlığa rücu devrininbayatlamış boş sözleri artık gayr-i kabil-i tahammül olmuştu. Muhabbet celb etmek için, asilzadeler bizzat kendi menfaatleri mevzu-i bahs olmadığını zan ettirmek mecburiyetinde kaldılar. Burjuvaziye karşı olan ithamnamelerini zâhiren, istismar edilen amele sınıfının menfaatlerine hizmetetmek üzere tertib ediyorlardı. Bu suretle yeni efendilerine karşı – bir taraftan kulağına az çok tehdidkâr tefe'üller fısıldayarak – hakaretâmiz şarkılar terennüm edebilmek suretiyle gam dağıtmış oluyorlardı.

Derebeylik sosyalizmi bu tarzda dünyaya geldi. Bu, hicv ile mizah arasında bir şeydir. Onda mazinin akisleri ve hemen hemen istikbalin gürlemeleri his olunur. Bazen burjuvazyayı bir acı nükteli ve kan alıcı tenkid ile kalbinden yaralar. Bu edebiyat, kurun-ı ahire tarihini anlamak hususundaki kat'i iktidarsızlığı ile daima gülünç olmuştur.

56 – Bayrak makamında, bu adamlar, serseri proleterlerin heybesini omuzlarlar ve böylece halkı isyan ettirmeye çalışırlar. Fakat onları takib etmek teşebbüsünde bulunulur bulunulmaz derebeyliğin atîk armaları kunduralarının arkasında görülmekte ve ahali kahkahalarla gülmekten katılmaktadır. Fransa'nın bazı kral taraftarlarıyla İngiltere gençliği bu eğlenceli manzarayı arz etmiştirler.

Derebeyleri, kendi işletme usûllerinin şeklen, burjuva işletme usûllerinden başka olduğunu isbat ettikleri zaman kurun-u vustaî işletmenin bugün mevcut olmayan büsbütün başka hâlât ve şerâit içinde yapıldığını söylemeyi unuturlar. Onların tefevvuk zamanlarında proletarya olmadığını isbat ettikleri zaman ilâve etmeyi unuturlar ki derebeylik nizam-ı içtimaîyesi üzerinde zarurî bir tarzda bugünkü burjuvazya çiçek açmıştır.

57 – Bununla beraber, tenkitlerinin irticaî temayülâtını gizlemezler. Burjuvazyayı

başlıca itham ettikleri şey bilâkis, saltanatla, bütün eski nizam-ı içtimaîyi yıkacak olan bir sınıfın inkişafına meydan vermesidir.

Burjuvazyayı itham ettikleri şey, bir proletarya doğurmaktan ziyade ihtilâlkâr bir proletarya doğurmasıdır.

Bunun içindir ki siyaseten, amele sınıfına karşı ittihaz edilen bütün cebr ve şiddet tedabirine iştirak ederler. Ve hayat-ı hususiyelerinde, muhteşem cümlelerine rağmen, sanayi çöplüğünün altın elmalarını düşürmeye adem-i tenezzül göstermezler. Sadakat, hüsn-i niyet ve derebeylik şerefi yerine, kemal-i hırs ile yün, pancar, ispirto ticaretini ikame etmesini bilirler.

58 – Ruhban daima derebeylerle beraber hareket etmiştir. Buna binaen dindarâne sosyalizm, derebeylik sosyalizmi ile beraber gider. Hıristiyan riyazetine, bir sosyalizm rengi vermek kadar kolay bir şey yoktur. Hıristiyanlık da; şahsî mülkiyete, izdivaca, devlete karşıkoymadı mı? Bunların yerine, hayratı, dilenciliği, bekâr yaşamayı, vücuda işkence yapmayı, manastırlarda inziva hayatını ve kiliseyi tavsiye etmedi mi? Hıristiyan sosyalizmi, asilzadegân kinlerini, rahibin takdis etmesine mahsus bir okunmuş sudur.

B) Küçük Burjuvaların Sosyalizmi

59 – Derebeylik aristokrasyası burjuvazyanın harab ettiği yegâne sınıf değildir. Maişet şartları dumura uğrayan, burjuva cemiyeti içinde tedricen mahv olan diğer sınıflar mevcuttur. Bugünkü sermayedar burjuvazyadan evvel mutavassıt devrenin küçük burjuvazyası, bir küçük zira' sınıfı vardı. Bu sınıf, sınaî ve ticarî inkişafı geri kalmış memleketlerde, büyüme halinde olan burjuvazi yanında sönük bir nebatî hayat geçirmektedir.

Bundan gayri, hal-i hazır medeniyetinin tam bir inkişaf irae ettiği memleketlerde de, yeni bir küçük burjuvazya teşekkül etti. Bu sınıf proletarya ile burjuvazya arasında temevvüc eder; ve burjuva cemiyetinin, kesildikçe daima yeniden çıkan bir kuyruğu mesabesindedir. Fakat bu sınıfın efradını rekabet, mütemadiyen proletarya içine dökmektedir. Büyük sanayiin inkişafı neticesi, ayrı bir sınıf olarak idame-i mevcudiyet etmeleri imkânına zail olmak üzere bulunduğunu alâkadarlar fark etmektedirler. Ve o zaman ticaret, sanayi ve ziraatta usta başılar ve hizmetkârlar tarafından yerleri tutulmuş olacaktır.

60 – Fransa gibi, ahalisinin nısfından ziyadesi köylü sınıfından terekküb eden memleketlerde, burjuvazyaya karşı proletaryanın dâvasını müdafaa ve burjuva idaresini tenkit ederken, muharrirlerin küçük burjuvazi ve köylü mefhumlarını esas ittihaz

etmeleri ve amele menafiini, bir küçük burjuva nokta-i nazarından ele almaları pek tabiidir ve böylece bir küçükburjuva sosyalizmi husul buldu. Bu edebiyatın reisi, yalnız Fransa için değil, İngiltere için de Sismondi'dir.

Bu sosyalizm fevkalâde bir incelikle istihsalin bugünkü şartlarına merbut tenakuzları tahlil etti. İktisad mütehassıslarının nikbin müdafaalarının temelinde bulunan müraililiği çıplak olarak gösterdi. Gayr-i kabil-i red bir tarzda makineciliğinin ve iş bölümünün muharrib te'siratını, sermayelerin ve emlâk-i gayr-i menkûlenin temerküzünü fart-ı istihsal buhranlarını, küçük burjuvaların ve köylülerin husufu*[parlaklığının ışığının gitmesi, ay tutulması]* zaruretini, proletaryanın sefaletini, istihsal herc ü mercini, servetin tevziinde nazara çarpan nisbetsizlikleri, milletler arasında sınaî tahrib muharebelerini, kadim i'tiyadatın, aile münasebetlerinin, milletlerin inhilâlini gayr-i kabil-i red bir tarzda isbat etti.

61 – Fakat bu sosyalizmin müsbet muhtevası hangisidir? Ya eski istihsal ve nakil usûllerinin ve onlarla beraber eski mülkiyet idaresinin ve bütün eski cemiyetin iadesini istiyor, yahut da bugünkü istihsal ve nakil vasıtalarını; yeni usûl-ü istihsalin temelini yıktığı ve yıkılmaması mümkün olmayan saldide mülkiyet kalıbı içine sıkıştırmak arzu ediyorlar.

Her iki ihtimalde de küçük burjuva sosyalizmi irticakâr ve hayalperesttir.

İmalatta lonca usûlü ve ziraatta patriyarkal idare, işte bu sosyalizmin son sözü.

Sonraları bu sosyalizm bir sukut-ı hayale uğramış meskenetin verdiği denaete düşmüştür.

1-Alman Sosyalizmi yahut Hakiki Sosyalizm.

62 – Fransa'nın komünist ve sosyalist edebiyatı, hâkim bir burjuvazyanın tazyiki altında doğdu. Bu, tahakküme karşı mücadelenin edebî bir ifadesidir. Bu edebiyat Almanya'ya, burjuvazyanın henüz derebeylik mutlakiyetine karşı mücadeleye başladığı sıralarda ithal edildi.

Almanya'da feylesoflar veya felsefe ve nükteperdazlık kılığını taşıyanlar buna harz-ı can ile sarıldılar. Yalnız unuttular ki Almanya'ya bu Fransızca yazıları ithal etmekle oraya aynı zamanda Fransa maişet şartları da ithal edilmiş olmuyordu. Alman ahvaline nazaran bu eserlerin artık amelî bir kıymeti yoktu. Bunlar artık sadece bir edebî nümayişten ibaret kalıyordu. Hakikî tabiat-ı beşerin şe'nileştirilmesine dair beyhude bir tetkik-i nazarî mahiyetinde gözüktüler. Buna müşabih bir hal daha evvel on seki-

---

* Hazfetme: Yoketmek, aradan çıkarmak.

zinci asırda da vuku bulmuştu. Fransa ihtilâlinin mutalebatı o zamanın Alman feylesoflarına, ancak "amelî aklın" umum mutalebatı gibi gözükmüştü. Fransız ihtilâlci burjuvazyasının iradesinin tezahüratı olan ef'al de, onlara göre saf iradenin, olması icab ettiği gibi olan iradenin, hakikî irade-i beşerin ifadesi idi.

63 – Bu Alman ediblerinin gayreti yeni Fransız fikirlerini kendi ihtiyar felsefe şuurları ile telif etmeye, eski felsefeleri nokta-i nazarından Fransız fikirlerini anlamaya inhisar etti. Bu fikirleri bir ecnebi lisanı gibi, tercüme suretiyle, temsil ettiler.

Rahiplerin nasıl edyan-ı kadimeye müteallik klasik eserlerin el yazılarını mânasız bir takım ulya hikayeler ile örtmek itiyadında oldukları malumdur. Alman edibleri, dinsiz Fransız edebiyatına karşı, aksi istikamette hareket ettiler. Fransız eserlerinin esas metni altından kendi abes felsefi telâkkilerini geçirdiler. Onların eserleri, mevcut nakit usûlünün Fransız tenkidi arkasına "hakikî tabiat-ı beşerin nefyi" diye yazdıkları, burjuva devletinin Fransız tenkidi altına "mücerred cihanşümûliyet tefevvukunun ilgası" diye yazdıkları anlaşılmaz muharrerattan ibaret kaldı.

Münakaşalı Fransız tahlili yerine buacaib felsefi lehçenin ikamesine onlar tarafından "icraat felsefesi"; "hakikî sosyalizm", "Alman Sosyalizm ilimi", "sosyalizmin esasât-ı felsefiyesinin taharrisi" ilh ... unvanları verildi.

Fransız sosyalizm ve komünizmi böylece recüliyetten* mahrum, adeta iğdiş edilmiş bir mahlûk haline getirildi. Bir sınıfın diğer bir sınıfa karşı mücadelesinin ifadesi olmadığı cihetle, Almanlar, Fransızların dar görüşlerinin fevkine yükseldiklerini, hakikî ihtiyaçların dâvasını değil, hakikatin ihtiyaçlarının dâvasını müdafaa ettiklerini iddia ediyordular. Proleterlerin menafiini değil, fakat hakikî tabiat-ı beşerin, bir sınıfa mensub olmayan, herhangi bir şe'niyet ile alâkası olmayan, fakat felsefi fantazyanın sisli semalarında mevcut olan umumiyet itibariyle insanın menafiini müdafaa ettiklerini iddia ediyorlardı.

64 – Mamafih pek resmî bir ciddiyet ile boru sedalarıyla umumî meydanlarda ilân edilen bu Alman sosyalizmi, çok geçmeden, ilk malumâtfüruşâne masumiyetinizayi etti.

Burjuvazyanın derebeyliğe ve mutlakiyetçi krallığa karşı olan mücadelesi bir kelime ile hürriyetçi hareket, Almanya'da ve bilhassa Prusya'da daha ziyade ciddiyet kesb etti.

"Hakikî" sosyalizm mücahidleri, siyasi harekete karşı içtimaî mutalebatı koymak, hürriyetçiliğe, temsil usûlüne, burjuva rekabetine, burjuva matbuat serbestisine, burjuva hukukuna, burjuva müsavat ve hürriyetine karşı beddualar savurmak, halk kitlelerine nasıl burjuva hareketiyle hiç bir şey kazanamayacaklarını ve herşeyi kayıp edeceklerini öğretmek için bu fırsatı ganimet bildiler. Fransız tenkidinin hal-i hazır burjuva cemiyeti ile onun icab ettiği maddî şartları ve bu şartlara tetabuk eden siyasi meşrutiyetin

mevcut bulunduğuna göre varid olabileceğini, bu tenkidin âdi bir tekrarından başka bir şey olmayan Alman sosyalizmi pek zamanında unutuyordu, bunlar öyle şartlar idi, ki Almanya için evvelâ onların tahakkukunu temin etmek lâzım gelirdi.

65 – Almanya'nın mutlakiyet idaresi, rahipler, mekteb hocaları, emlâk ve çiftlikât sahipleri ve bunların yardımcıları, bu sosyalizmin akidelerinde, büyüme halinde ve tehdidkâr bir vaziyette olan burjuvazyaya karşı bir aksül'amel yapmak için, kendilerine lüzumu olan korkuluğu bulmuşlardı.

Sosyalizm, Alman amelelerinin isyan hummasına karşı, hükümetin tatbik ettiği, kamçı ve tüfenk darbesi şeklindeki sert muamelenin içinde saklandığı bir şekerleme kabuğu vazifesini gördü.

Böylece, "hakikî" sosyalizm, hükümetlerin elinde burjuvazyaya karşı bir silah haline geldi. Ve zaten, en yakın hedefi, bir irtica menfaatini, küçük Alman şehirleri burjuvazyasının menafiini müdafaa etmekti. Almanya'da on altıncı asırın yâdigârı olan ve bu zamandan beri daima muhtelif şekillerde tazelenen küçük burjuvazya, mevcut idarenin şe'ni esas-ı içtimaiyesini teşkil eder.

66 – Küçük burjuvazyayı idame etmek bugünkü Alman idaresini idame etmektir. Evvela sermayelerin temerküzü dolayısıyla, saniyen de bir ihtilâlci proletarya doğurduğu için, sermayedar burjuvazyanın siyasi ve sınaî tefevvuku, bu küçük burjuvazyayı aşikâr bir harabi tehdidi altında bulundurur. "Hakikî" sosyalizm, ona, hem sermayedarlığı, hem de proleterleşmeyi mahv edeceğe benziyordu; ve onu istimal etmekle bir taşla iki kuş vurulmuş olacaktı. Bu suretle sosyalizm bir salgın süratiyle intişar etti.

O, bu tasavvurâtın hafif nesciyle dokunmuş, talâkat ve nükteperdazlık çiçekleriyle işlenmiş ve sanki hummalı ve sevdalı bir hassasiyet şebnemiyle işba' edilmiş bir elbiseden ibaret idi. Alman sosyalistleri, bu uçar kaçar örtü altında "ebedî hakikatlerinin" sefil iskeletini saklıyorlardı. Fakat bu örtü altında, malları süratle sürülüyordu.

Bir taraftan da, Alman sosyalizmi, gittikçe, bu küçük burjuvazyanın sun'i bir cerbezeye malik avukatı olmayı vazife bildi.

Alman milleti, onun tarafından, tabii millet, Alman sergüzeştçisi tabii insan ilân edildi. Bu âdemin her bir alçaklığına, gizli, derin ve sosyalist bir mâna atfederek onların makûs birmealde tefsirini mümkün kıldı. "Vahşiyane birtarzda tahripkâr" komünist mektebine karşı sesini yükselterek, sayesinde bütün sınıf mücadelelerinin fevkinde uçtuğu bitaraflığına, büyük bir kıymet vererek, fikrini nihayetine kadar takip ediyordu. Almanya'da dolaşan tekmil sözüm ona – sosyalist, komünist yazılar, pek az istisna ile, bu sinirletici ve kirli edebiyatın malıdır.

2-Muhafazakâr veya Burjuva Sosyalizmi

67 – Burjuvazyanın bir kısmı, içtimaî rahatsızlığını burjuva cemiyetinin devamını temin kastıyla, tedavi etmeye bezenir.

İktisatçılar, hayratçılar, insaniyetperverler, amele sınıfının talini ıslah, ve umur-ı hayriyeyi tanzim, hayvanları müdafaa ve riyazet cemiyetleri tesis etmekle uğraşanlar, ve odalarına kapanmış çalışan çeşit ıslahatçılar bu zümredendirler. Birçok etraflı layihalar bu burjuva sosyalizminin tesbit ve tertibine hasr edilmiştir.

Misal olarak (Prudon) un Sefaletin Felsefesi unvanlı eserini zikr edeceğiz.

Burjuva sosyalistleri, zarurî bir tarzda hal-i hazır cemiyet şartlarının icab ettiği tehlike ve mücadelelere mâruz kalmadan, onun maişet şartlarını idame etmek isterler. Hal-i hazır cemiyete taraftardırlar; fakat onu ihtilâl ve inhilâle sürükleyen anasırdan ayıklanmış olarak, burjuvazyayı proletaryasızolarak isterler. Nasıl olur da, içinde saltanat sürdüğü âlem, burjuvazya için mümkün dünyaların en alası olmaz? Bu nikbin tarz-ı telâkkiden burjuva sosyalizmi bir "manzume" yahut bir usûl taslağı çıkarıyor. Bu sistemleri vücuda getirmeye ve bu, yeni Kudüs-i Şerif'e dâhil olmaya, proletaryayı teşvik ediyor. Bununla demek istiyor ki proletarya hazır cemiyete razı olmalıdır ve ancak onun hakkındaki kindar fikrini atmalıdır.

68 – Burjuva sosyalizminin, bu kadar kaide tahtında olmayan, fakat daha amelî bir diğer şekli, ne istikamette olursa olsun bir siyasi tebeddülün amelelere hiç bir faide vermediğini ve ancak maişetin maddî şartlarının, iktisadî şeraitin tebeddülü onlara hâdim olduğunu isbat ederek, kendilerini herhangi bir ihtilâlkâr hareketten nef ret ettirmek tecrübesini yaptı. Fakat bu sosyalistlerin, hayatın maddî şartlarının tebeddülü dediği şey de, istihsalin burjuva şeraitinin, ancak ihtilâl ile kabil-i tahakkuk olan ilgası asla mevzu-i bahs değildir. Bu ifade ile esası, eski istihsal şartlarının idamesi olacak olan, muayyen idarî ıslahat kast edilmektedir. Bu ıslahat sermaye ve sayın münasebatında hiç bir şeyi tağyir etmeyecektir. Olsa olsa burjuvazinin hükümet ve iktisadî idare masarifini tenkis edecekti.

Burjuva sosyalizmi hakikî ifadesini, ancak müncer olduğu âdi belagat istiarelerinde bulur.

Serbesti-i mübadele. Amele sınıfının menfaati namına! Himaye kanunları. Amele sınıfının menfaati namına! Hücre usûlünde hapishaneler. Amele sınıfının menfaati namına! İşte burjuva sosyalizminin son sözü ve yegâne ciddî sözü.

Burjuva sosyalizmi, Burjuvalar burjuvadırlar... Amele sınıfı menfaati namına! demekten ibarettir.

Zaman-ı hazırın tekmil büyük ihtilâllerinde, proletaryanın metalibini ifade eden edebiyattan, burada bahs etmeyeceğiz. (Baböf'un yazıları ilh ...)

70 – Proletaryanın, umumî karışıklıklar esnasında, derebeyliğin idaresi devrildiği zamanlarda, kendi sınıf menafiini tanıtmak için yaptığı ilk teşebbüsler zarurî bir tarzda akamete duçar oldular. Zira proletarya kendisi henüz ancak ibtidaî bir inkişafa mazhar bulunuyordu. Zira kurtuluşunun maddî şartları – ki bilhassa burjuvazya devrinin mahsulüdürler – henüz mevcud değildi. Bu ilk proletarya hareketleriyle müterafik olan edebiyat bizzarure irticaî bir ruhtadır. Cihanşümûl bir riyazet ve kaba bir müsavatçılık talim eder.

71 – Hakikaten sosyalist ve komünist meslekler, Sen Simon, Furye ve Ovun'unkiler ilh... nâtamam birtarzda burjuvazya ile proletarya arasında henüz başlayan ilk mücadele devresinde zuhur ettiler. Bunlar yukarıda tasvir edilmiştir: (bakınız: burjuvazya ve proleterler 19-21)

Bu mesleklerin mucidleri sınıf zıddiyeti, hâkim sınıf içinde icra-i tesir eden inhilâl anasırının faaliyetini sarahaten temyiz ediyorlar. Fakat proletaryanın kendisine has olan müstakil azmi ve siyasi hareketi[ni], fark ve temyiz etmezler.

Sınıf zıddiyetinin inkişafı, sanayi inkişafıyla müterafik olduğu cihetle; bu adamlar proletarya kurtuluşunun şeraitini de tahakkuk etmiş bulmazlar ve bir ilm-i içtimaî yani bu şeraiti vücuda getirmeye müsait kavanin-i içtimaiye taharrisine koyulurlar.

Gayr-i mevcud olan faaliyet-i içtimaiye yerine şahsî fikir icadlarını; kurtuluşun tarihî şeraiti yerine, muhayyel şartlar; sınıf hayatına yavaş yavaş ve kendiliğinden alışan bir proletarya teşkilâtı yerine, güçlükle kendilerinin doğurdukları bircemiyet teşkilâtı ikame ettiler. Bütün cihan tarih-i müstakbeli, onlar için kendi cemiyet planlarının saha-ı tatbike vazına ve propagandasına irca edilir.

72 – Bu projelerde, hakikati söylemek lâzım gelirse, onlara nazaran en muzdarib sınıf olan bilhassa çalışkan sınıfın menafiini müdafaa ettiklerini idrak ediyorlardı. Bütün sınıfların en muzdaribi olmak itibariyle ancak proletarya onlar için mevcuddur.

Müşahede ettikleri sınıf mücadelesinin pek gayr-i mükemmel inkişafı ve bizzat kendi malî vaziyetleri neticesi, kendilerini bu sınıf tezadlarının fevkinde zan etmelerini mucib oluyordu. Islah etmek istedikleri, en bahtiyarları da dâhil olduğu halde bütün insanların, yaşayış tarzıdır. Bunun içindir ki bilâtefrik bütün cemiyete veya tercihan hâkim sınıfa müracaat etmekten bir an hali kalmazlar. Mümkün cemiyetlerin en

---

* Recüliyet: Erkeklik, ergenlik.

iyisinin, mümkün olan en mükemmel planı kendilerininki olduğunu anlamak için sistemlerini anlamak kifayet etmez mi?

Her faaliyet-i siyasiyeyi bilhassa her inkılâbî faaliyeti red etmeleri de mantıkîdir. Muslihâne yollardan gayelerine varmak iddiasındadırlar. Küçük mikyasta yapılmış ve bundan naşi bizzarure akamete duçar olmuş tecrübeler, yeni içtimaî İncil'e, kuvve-i iknaiyenin açacağı yolu gösteren misaller teşkil etmelidir.

Müstakbel cemiyetin bu hayalî tasavvurları, proletaryanın henüz pek ibtidai bir inkişafa mazhar olduğu için kendi vaziyeti hakkında ancak hayalî bir malûmat sahibi olduğu bir zamanda zuhur ediyor. Onlar cemiyetin cihanşümûl bir istihalesine doğru proletaryanın ilk ve insiyakî gayretini irae ederler.

73 – Fakat bu sosyalist ve komünist yazılarda, tenkidî kısımlar vardır. Mevcud cemiyetin temellerine hücum ederler. Ameleleri harikulâde bir surette tenvir eylemeye müsaid malzeme yığdılar. Müstakbel cemiyete müteallik müsbet tekliflerine gelince meselâ beldeler ile köylerarasındaki tezadın, familyanın ferdî teşebbüsâtın, ücretli işinilgasına, ahenk-i içtimaîyi ilâna, devletin sadece istihsali idare eden bir cihaza tahviline temayül eden teklifâta gelince bunların mânası sadece sınıf zıddiyetlerinin izalesi lüzumu demektir. Hâlbuki bu zıddiyetler henüz başladığından, bu planları hazırlayanlar, onların ancak mebdelerini tanıyabilmişlerdir ve mebdede sınıf zıddiyeti henüz sarih eşkal haiz değildi. Buna mebni yapılan teklifler ancak hayalî bir meali haizdir.

74 – Tarihî hareketin ehemmiyeti arttığı nisbette, tenkidî sosyalizm ve komünizmin ehemmiyeti tenâkus etmektedir. Sınıf cidaline girişildiği ve savaşların hududu derinleştiği nisbette bu cidalin fevkine yükselmek ve onu izale etmek için yapılan bu tahayyül gayreti (efor d'imajinasyon) ameliyatça daha akîm, ve nazariyatça daha haklı olmaktadır.

Birçok nukat-ı nazardan bu sistemlerin müessisleri halis inkılâbçılardır. İzah edilen sebeblerden naşi, tilmizleri mürteci hizipler teşkilinden kendilerini alamazlar. Onları geride bırakan proletaryanın tarihî inkişafı karşısında büyük üstadların eskimiş fikirlerine saplanıp kalırlar.

Sınıf cidalinin şiddeti[ni] tenkis etmeye, ifratlar arasında telif-i beyn etmeye çabalamaları mantıkîdir. Mazide olduğu gibi ufak tefek tecrübelerle içtimaî tahayyüllerini tahkik ettirmeyi, mücerred "falanister"ler tesisini, dâhilî müstemlekeler yapmayı, küçük ikariler teşkilini tahayyüle derler. Yeni Kudüs'ün ufacık yeni tebalarını çıkarırlar. Şe'ni bir zemin üzerine bu İspanya şatolarını bina etmek için kalbe, burjuva ulüv-i cenâbının atıfetine müracaat etmeleri lâzım gelir. Yavaş yavaş, yukarıda teşrih edilen mürteci sosyalistlerden birinin zümresine geçerler ve onlardan daha usûl dairesinde bir malûmatfüruşluk ve ilm-i içtimalarının mücizenüma te'siratı hakkındaki mutaassıb ve fanatik kanaatleriyle ayrılırlar.

Bunun içindir ki amelenin her türlü siyasi hareketine şiddetle muhalefet ederler. Zira böyle hareketleryeni İncil'e kör/gür bir imanın fıkdanını farzettirecekti.

Bu sebeble, İngiltere Ovencilerinin, Şartizme karşı, Fransız Furyevistlerinin ıslahatçılığa karşı yaptıkları gibi irticada bulunurlar.

- 4 -

75 – İkinci mebhasda şerh edilen noktalar, yeni izahata hacet kalmaksızın, komünistlerin şimdiden teessüs etmiş amele partileriyle, İngiltere Şartistleriyle, Şimalî Amerika'nın ziraî ıslahatçılarıyla olan münasebatını tayin etmeye kifayet eder.

Şüphesizdir ki onlar da amele sınıfının en yakın, derhal tahakkuk edecek gayeleri, menfaatleri için mücadeleye atılırlar. Lâkin hal-i hazır harekette, kendilerini meşgul eden ve müdafaa ettikleri, aynı zamanda bu hareketin âtisidir. Fransa'da komünistler muhafazakâr ve radikal burjuvazyaya karşı, demokrat sosyalist partilerine iltihak edeceklerdir. Fakat bunun için, inkılâbçı ananeden gelen hamleleriyle mağşuş hayalat karşısında tam bir tenkidî istiklal muhafaza etmekten vaz geçmeyeceklerdir.

İsviçre'de, radikallere muzaheret edecekler, fakat unutmayacaklardır ki bu fırka karmakarışık anasırın bir mahlûtudur ve içinde sosyalist demokratlar, sadece burjuva radikallerle yan yana bulunurlar.

Polonya'da, komünistler, millî istihlâsın şartı olarak, ziraî bir inkılâbı ileri süren partiye, yani 1840'da Krakova isyanını tahrik eden fırkaya muzaheret edecektir.

Almanya'da, Komünist Partisi, Alman burjuvazyasının inkılâbçı vazifesini elc aldığı takdirde onun yanında mücadelede bulunacaktır: burjuvazya ile beraber mutlak hükümdarlığa, derebeylik arazi mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı mücadelede bulunacaktır.

76 – Fakat proletarya ile burjuvazi arasında mevcud olan ve onları yek diğere düşman kılan muhalefeti, mümkün olduğukadar açık bir tarzda amelelerin şuurlarına hak etmeyi hiç bir dakika bile unutmayacaklardır. Burjuvazinin zaferiyle müterafik olarak tahakkuk edecek olan içtimaî ve siyasi şartların ve her biri Alman amelesinin kullanmasını bildiği silahlar gibi, bizzat o burjuvazyaya karşı dönmelidir. Almanya mürtecî sınıflarının sukutundan sonra, burjuvaziye karşı mücadele bilâteehhür başlamalıdır.

77 – Komünistlerin nazar-ı dikkatini celb edecek bilhassa Almanya'dır. Almanya bir burjuva inkılâbının arifesindedir. Almanya bu inkılâbı, ne İngiltere'nin 17. asırda, ne de Fransa'nın 18. asırda tasavvur bile etmedikleri bir derecede inkişaf etmiş bir Avrupa medeniyeti ve bir proletarya sınıfı muvacehesinde vukua getirecektir. Alman burjuva inkılâbı, bizzarure ve şüphesiz bir proletarya inkılâbının ilk mukaddimesi olacaktır.

78 – Bir kelime ile komünistler, her memlekette, mevcud içtimaî ve siyasi hale karşı olan tekmil inkılâbî hareketlere yardım edeceklerdir.

Bütün bu hareketlerde, ön saflara koyacakları mesele, komünistler için esaslı olan mesele, mülkiyet meselesidir. Hatta bu mesele hakkında müzakere henüz kat'i bir tarzda başlamamış olsa bile hakikat böyledir.

Nihayet, bu tarzda, komünistler, her memleketin demokrat partileri arasında ittifak ve itilafa çalışacaklardır. [1]

Komünistler, fikirlerini ve tasavvurlarını saklamayı kendilerine yakıştırmazlar. Açıkça ilân ederler ki gayeleri ancak ve ancak ananevi bütün nizam-ı içtimaiyenin şiddetle devrilmesiyle tahakkuk edecektir. Bir komünist inkılâbı ihtimali karşısında titremek hâkim sınıflara düşer. Bu işte zincirlerinden başka, proleterlerin kayıp edecek bir şeyleri yoktur ve bu suretle bütün bir âlem kazanmış olacaklardır.

Bütün dünya işçileri birleşiniz!

[1] O zaman Fransa'da Demokrat Sosyalist ismini taşıyan fırka-i siyasiyede, "Ledru Rolen'in", edebiyatta "Lui Blan'ın" temsil ettiği fırka idi. Hal-i hazır Almanya'nın demokratik sosyalizminden dağlar kadar farklı idi. [F. Engels'in notu]

İhtar:

27. sahifede 41. maddenin nihayetinde noksan kalıp ilâvesi icab eder:

Mülkiyet-i şahsiyeyi ilga etmek istediğimizden dolayı bizi muaheze ediyorsunuz. Fakat mevcud cemiyetinizde mülkiyet-i şahsiye cemiyet âzalarının onda dokuzu için zaten ilga edilmiştir. Bu mülkiyeti kabil kılan esasen efradın onda dokuzunun hakk-ı tasarruftan mahrumiyetidir. Şu halde sizin bize ilgası tasavvurunu isnad ettiğiniz öyle bir mülkiyettir ki cemiyet âzasının ekseriyet-i mutlakasının her türlü varlıktan mahrum yaşaması zaruretini tevlid ediyor.

sözlükçe

★

A

Acaib: Garip şeyler, harikalar, acibeler.

Âhar: Başka, diğer.

Ahrarane: Serbestçe.

Akamet: Neticesizlik, kısırlık.

Akim: Başarısız, verimsiz.

Aks: Yansıma.

Aksül'amel: Tepki.

Alât: Âletler.

Ameliyat: Ameller, işler.

Amil: Yönetici, üretici.

Angarya: Ücretsiziş.

Asilzadegân: Asilzadeler.

Asûde: Sakin, huzurlu.

Atıfet: Koruma, esirgeme.

Atîk: Eski, güzel, soylu.

Ayan: Senatörler.

B

Bağteten: Aniden.

Bakaya: Artıklar, fazlalıklar.

Bedihî: Aşikâr, açık.

Beledî: Yerli.

Beliğ: Tam.

Bidayet: Başlangıç.

Bilâtefrik: Ayırmadan.

C

Cerbeze: Aldatıcı sözlerle saklama.

Cesîm: Büyük, önemli.

Cevelan etmek: Dolaşmak.

Cezri: Köklü, kat'i.

Cezri: Radikal.

Cidal: Kavga, muharebe.

Cihanşümûl: Evrensel.

D

Da'i: Sebep olan, davet eden.

Dairen madar: Tüm etrafında.

Denaet: Zillet, kötü mizaç.

Derakab: Hemen sonra, anında, arkasından.

Dun: Aşağı.

Dürüşt: Kabalık, sertlik.

E

Edyan-ı kadime: Eski dinler.

Ef'al: Fiiller.

Ehl-i Salîb: Haçlı Seferi.

Ehram: Piramit.

Ehveniyet: Ucuzluk.

Ensal: Nesiller.

Etba: Hizmetkârlar.

Ezmine: Zamanlar.

F

Faikıyet: Üstünlük.

Fart: Aşırı.

Fek etmek: Koparmak, ayırmak.

Fıkdan: Yokluk.

H

Hâdim: Hizmet eden

Hak etmek: Kazımak, oymak, silmek.

Hakaik: Hakikatler.

Hâlât: Hâletler, durumlar.

Haleldar: Yara almış.

Hali: Geri.

Halk etmek: Kurmak.

Harabi: Fakirlik.

Hars: Sahip olmak.

Harz: Korumak.

Havâsve avâm: Soylular ve halk.

Hazf etmek: Yoketmek, ortadan kaldırmak.

Heyet-i mecmuası: Bütün olarak.

Hicv: Alay.

Hiras: Korku.

Hodbinlik: Bencillik.

Hukukşinas: Hukukçu.

Husuf: Gölgelenmek, ay tutulması.

Huşunet: Sertlik, kabalık.

I

Iskat etmek: Düşürmek, yok etmek.

Iztırar: İhtiyaç, mecburiyet.

İ

İbda: Yaratmak.

İcbar etmek: Zorlamak.

İctinab: Çekinme, sakınma.

İhraz eylemek: Erişmek, kazanmak.

İhtilâtât: Sosyal ilişkiler, karışıklık.

İktiza etmek: Lâzım gelmek.

İlga etmek: Ortadan kaldırmak.

İlka etmek: İlham etmek.

İnfirad: Yalnız kalma.

İnfisah: Çözülmek, durmak.

İnhidam etmek: Çökmek, yıkılmak.

İnhilâl: Çözülüp ayrılma, dağılma.

İnhisar: Tek bir şeye, kişiye hasr olmak.

İnsiyakî: İçgüdüsel.

İnşiab etmek: Ayrılmak, dal budak vermek.

İntac eylemek: Sonuçlanmak.

İrae etmek: Göstermek.

İras etmek: Sebep olmak.

İrca edilmek: Geri gönderilmek, döndürülmek.

İrca etmek: Düşürmek, azaltmak.

İsal etmek: Vasıl etmek.

İstiare: Metafor.

İstihale: Değişim, dönüşüm.

İstihlâk Kullanmak.

İstihlâs: Kurtulma.

İstilzam etmek: Lüzumlu olmak, gerektirmek.

İstimal: Kullanmak.

İşba' edilmek: Doyurulmak.

İşkâl etmek Zorlaştırmak.

İta etmek: Vermek, bahşetmek.

İtikad: İnanç.

İttisa: Yayılmak.

K

Kahtlık: Kıtlık, kuraklık.

Kaim olmak: Var olmak, bağımlı olmak.

Kalb: Değişim, dönüşüm.

Kalbgâh: Canevi.

Kavanin: Kanunlar.

Kurun-ı ahire: Yeniçağ.

Kurun-i vusta: Orta çağ.

L

Lâyetegayyer: Değişmez, bozulmaz.

M

Mafevkinde: Üstünde.

Mağşuş: Katışıklı.

Mahlût: Karışım.

Makûs: Ters.

Malumâtfüruşane: Bilgiçlik taslayan.

Mebadi: Mebdeler(başlangıç, ana kural).

Mebhas: Kısım.

Melce: Sığınılacak yer.

Memat: Ölüm.

Memlûk: Esir.

Menfur: Sevilmeyen.

Merâtib: Mertebeler.

Mesabe: Durum.

Meskenet: Fakirlik,tembellik.

Mevadd-ı ibtidaiye: Ham maddeler.

Mevce: Dalga.

Mevkibler: Kafile, alay.

Mezc: Katmak.

Mihanikî: Mekanik.

Mizah: Şaka.

Muaheze etmek: Eleştirmek.

Mufarik/Müfarık: Ayrılan.

Mufassal: Detaylı,tafsilatlı.

Muharrib: Yıkan, tahripeden.

Muhasım: Hasım olan.

Muhayyir-ülukûl: Çok şaşırtıcı.

Muhtel: Yaralanmış.

Muhtelit: Karışık,karmaşık.

Muslihane: Barışçı, arabulucu.

Muta: İtaat olunan.

Mu'ta: Verilen.

Muvacehesinde:Karşısında.

Muzaaf: İki taraflı,çifte.

Muzaheret etmek: Yardım etmek, desteklemek.

Mübadelât: Değişme.

Mübtezel: Ortaya düşmüş, adi.

Mücerred: Yalnız,tek.

Müctemian: Topluca.

Mümanaat: Engelleme, önleme.

Müeyyiz: Ayıran, belirleyen

Münaferet: Karşılıklı nefret.

Münakalat: Taşımalar, ulaştırmalar.

Münba'is: Sebep olan, sonuç veren.

Müncer olmak: Çekilmek, sonuçlanmak, bir tarafa çekilmek

Münhezim olmak: Hezimete uğramak.

Münkalib: Değişmiş, dönüşmüş.

Müntesib: Bağlı, alâkalı.

Mürailik: İki yüzlülük.

Müsavat: Eşitlik.

Müstebidâne: Despotça.

Müşabih: Benzer.

Müteahhir: Yeni, modern.

Müteallik: Alâkalı.

Müteehhil: Evli.

Mütehalif: Birbirine muhalif, birbirine uymayan.

Mütekabilen: Karşılıklı olarak.

Mütemerkiz: Merkezileşmiş, toplanmış.

Müterafık: Refakateden, bir arada, karışık.

Müterakki: İlerlemiş olan.

Mütesaviyen: Eşit olarak.

Mütevaziyen: Paralel.

Müttehid: Bağlaşık.

Müzaheret etmek: Yardım etmek, korumak.

Müzic: Şikâyetçi, rahatsız edici.

N

Nebatî: Bitkisel.

Nesc: Dokuma.

Neşet etmek: Ortaya çıkmak, büyümek.

Nez' etmek: Çekip almak.

Nihayetünnihaye: En sonunda.

Nikab: Maske, peçe.

Nikbin: İyimser.

R

Râm etmek: Boyun eğmek.

Ra'şe: Titreme.

Riyazet: Disiplin.

Riyazet: Nefsi disiplin

Ruy: Yüz.

S

Sabitkadem: Sözünde duran.

Safahat: Safhalar.

Salâbet: Sağlamlık, güçlülük.

Saldide: Yaşlı, ihtiyar.

Sâlih: Uygun.

Sarahaten: Sarih olarak.

Sıyanet etmek: Korumak.

Suhulet: Kolaylık.

Süfli: Aşağı.

Ş

Şe'nileştirilmek: Gerçekleştirilmek.

Şe'niyet: Gerçeklik.

T

Taaccüb: Şaşma, hayret.

Taayyüş: Yaşamak, geçinmek.

Tağyir etmek: Değiştirmek.

Tahavvül: Değişim, dönüşüm.

Tahmil etmek: Yüklemek

Tahrikât: Kışkırtma.

Takaddüm etmek: İleri geçmek, önde bulunmak.

Takallübât: Değişiklikler, devrimler.

Taksim-i amâl: İş bölümü.

Talâkat: Selaset.

Tali: Talih, kader, baht.

Tard etmek: Uzaklaştırmak, kovmak.

Tecessüm ettirmek: Cisimleşmek, gözegörünmek.

Tedricen: Yavaş yavaş, azar azar.

Tefe'ül: İyi dua.

Tefevvuk: Üstünlük.

Tehalüf etmek: Farklılaşmak.

Teksîf: Toplamak.

Telâkkiyât: Telâkkiler (görüş ve anlayış).

Telehhüf etmek: Mahzun olmak, ah çekmek.

Telif-i beyn etmek: Arabulmak.

Temerküz: Merkezde toplamak.

Temevvücat: Dalgalanmalar.

Temyiz: Ayırmak, geri çevirmek.

Tenakus etmek: Azalmak, düşmek.

Tenâkus etmek: Azalmak.

Tenakuz: Sözün birbirini tutmaması, çelişki.

Tenbih: Gözaçtırmak.

Tenevvü: Çeşitlilik.

Tenkis etmek: Azaltmak.

Teraküm ettirmek: Biriktirmek, toplamak.

Terbiyevî: Eğitimsel, pedagojik.

Terekküb etmek: Birleşmek, karışmak, oluşmak.

Tesanüd: Yardımlaşma, dayanışma.

Teshil etmek: Kolaylaştırmak.

Tesrietmek: Hızlandırmak.

Teşevvuk: İstekli.

Teşrîh etmek: Açıklamak

Tetabuk etmek: Uymak, uygun düşmek.

Tev'em: Benzer, ikiz.

Tevakkufsuz: Durmadan.

Tevehhüs: Dikkatli çalışma.

Tevessü: Genişleme, yayılma.

Tevfik: Uygun düşmek.

Tevfikan: Uygun olarak.

Tezebzüb: Karışıklık, kararsızlık, dalgalanma.

Tezyid: Artmak, çoğalmak.

Tilmiz: Disipl, çırak, talebe.

U

Ulya: Yüce.

Uzin [fr:Usine]: Fabrika.

Ü

Ümniye: Dilek, istek, arzu.

V

Vabeste: Bağlı, bağımlı.

Vakayi: Olaylar.

Varid olmak: Gelmek, ulaşmak.

Vaz etmek: Belirlemek, koymak.

Velûd: Üretken

Z

Zadegânlık: Aristokrasi, doğuştan soyluluk.

Zail olmak: Yok olmak, geçmiş.

★

Manifesto Hakkında Değerlendirmeler

Dünyadan

★

Manifesto'nun Tarihsel Önemi

★

Paul Sweezy

Manifesto'nun eşsiz önemi nereden geliyor? Bu soruyu cevaplayabilmek için, onun sosyalizm tarihi içindeki yerini iyice görmek gerekir. Tersi görüşe sık sık rastlanmasına rağmen, antik ve ortaçağlarda sosyalizm yoktu. Daha fazla eşitlik, ya da hatta, tüketim mallarının bütün olarak kamulaştırılmasını isteyen birtakım sosyal reform hareketleri ve doktrinleri vardı, ama hiçbiri üretim araçlarının ortak mülkiyeti ve yönetimini öngören modern sosyalist toplum kavramına yaklaşamadı. Bu, tabii ki şaşırtıcı değildir. Üretim, fiili olarak ilkel bir düzeyde –ortak mülkiyet ve yönetimin sadece olanaksız değil, hatta düşünülemeyeceği şartlarda–, dağınık atölyelerde ve tarımsal alanlarda yapılıyordu.

Gerçek-sosyalist durumun ilk teorik ifadesi, on altıncı yüzyılın başlarında, başka bir deyişle modern çağın eşiğinde yazılmış olan Thomas More'un *Ütopya*'sında görüldü. Ama *Ütopya* sosyal bir hareketin yansıması değil, kişisel bir dehanın ürünüydü. On yedinci yüzyılın ortalarında İngiltere'deki iç savaşa kadar sosyalizm, toplumsal bir hareket biçimi olmaya başlamamıştı. Gerrard Winstanley (doğum 1609, ölüm 1660'dan sonra) belki de, İngilizce konuşulan ülkelerin, şimdiye kadar doğurduğu en büyük sosyalist düşünürlerdendi ve liderliğini yaptığı 'Digger Hareketi' kuşkusuz, sosyalizmin ilk pratik ifadesiydi. Ne var ki bir buçuk yüzyıl sonra, Fransız Devrimi'nde Babeuf'ün başını çektiği hareket gibi, bu da çok kısa sürdü. O sıralarda birçok yazar oldukça kesin sosyalist nitelikte görüşler ifade etmişlerdi. Ama ancak on dokuzuncu yüzyılda sosyalizm önem kazanarak genel bir sorun oldu ve sosyalistler, ancak o zamanlarda, en gelişmiş Avrupa ülkelerinin politik hayatlarında önemli bir rol oynamaya başladılar. Bu doğuş yıllarında Ütopyacı Sosyalistler (Owen, Fourier, St. Simon) anahtar niteliğindeydiler; 1830 sonları ve 1840 başla-

rında Britanya'da yükselen Çartist hareket, fabrika işçisinin, politik sosyalist parti için potansiyel olarak güçlü bir taban oluşturduğunu gösterdi.

Görüyoruz ki sosyalizm, tamamen modern bir olgudur ve on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında, bütün Batı Avrupa'nın ekonomik ve sosyal yapısını kesinlikle altüst eden, on yedinci yüzyılda İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'nin ürünüdür. 1840'larda sosyalizm artık geniş olarak tartışılan ve politik olarak umut veren bir düzeye ulaşmıştı.

Ne var ki sosyalizm hâlâ şekilsizdi ve olgunlaşmamıştı; bir dizi parlak sezgi ve algılar, düşsel tasarılar, tutkulu inanç ve umutlar bütünüydü. Sistemleştirilmesine; yani sağlıklının, sağlıksızın ayrıştırılacağı, sosyalist görüşe burjuva felsefesinin ve sosyal bilimlerin en gelişmiş öğelerini kazandıracak dikkatli bir araştırmaya acil olarak ihtiyaç vardı.

Karl Marx ve Friedrich Engels'in tarihsel görevleri bunu yerine getirmek oldu. Tam zamanında sahneye çıktılar; tecrübe ve eğitim bakımından takdir edilecek bir olgunluktaydılar. İnsanlığın geleceği açısından kesin önemini hayranlık verici bir açıklıkla görerek, bu göreve eğildiler.

Marx ve Engels, sosyalizmi 'ütopyadan bilime' dönüştürme çalışmalarına, 1840'ların başında giriştiler. Daha sonraki birkaç yılda, derin araştırmalar ve yoğun tartışmalar sonucu, kendi sosyalist bileşimlerini ortaya çıkardılar. Bu yeni bileşimi dünyaya ilk kez, temel çizgileriyle ve parlak bir ifadeyle *Manifesto* duyurmaktadır.

Manifesto, sosyalizm tarihinde önemli bir odak noktasıdır. Daha önceki düşünce ve tecrübeler ona vardı, daha sonraki gelişmeler ise ondan kaynaklanır. İşte bu gerçek, *Manifesto*'yu, sosyalizm tarihinin en önemli belgesi olarak damgalar. Ve 1848'den beri bir dünya gücü olarak sosyalizmin düzenli gelişimi *Manifesto*'yu, bütün insanlık tarihinin en önemli belgelerinden biri olma durumuna yükseltmiştir.

Bugün Manifesto'yu Nasıl Değerlendirmeliyiz?

Manifesto bir yüzyıl boyunca nasıl ayakta kaldı? Bu soruya vereceğimiz cevap, büyük ölçüde yargılarımızı –bilinçli ya da bilinçsiz olarak– hangi ölçütlere göre oluşturduğumuza dayanacaktır.

Birtakım sözde Marksistler, *Manifesto*'ya, dindar bir tutucunun İncil'e yaklaştığı gibi yaklaşırlar –her sözcük ve cümle yazıldığı zaman harfi harfine doğruydu ve kutsallığını, dokunulmazlığını, dünya tarihinin en yoğun olaylarla dolu bir yüz-

yılından sonra bile yitirmedi. Tabii ki böyle bir durumun savunulamayacağını makul bir kişiye göstermek güç değildir. İşte bu nedenle, Marksizm düşmanlarının en sevdiği şeylerden biri de, hiç kuşkusuz, Marksistlerin *Manifesto*'ya böyle dindarca yaklaştıklarını sanmaktır. Eğer *Manifesto*, mutlak yanılmazlık ölçütüne göre değerlendirilseydi, kendini bilimsel sosyalizmin kurucularından daha üstün gören ikinci sınıf bir yazar tarafından kolayca harcanabilirdi. Geçerken belirtelim ki, bugün Amerikan akademik topluluğu böyle "büyük adamlar"la doludur. Fakat onların yaptığı, yılda binlerce kez tekrarlanmasına rağmen, boş bir zaferdir; *Manifesto* erişilmez olarak, yazarları ise değerlerini eksiksiz koruyarak kalırlar.

Daha önemli ve [konuyla] ilgili olan, Marx ve Engels'in kendilerinin, ileriki yıllarda *Manifesto*'yu değerlendirmek için hangi ölçütü kullandıklarıdır. Bu nedenle yeni basımlarına ve çeşitli çevirilerine yazdıkları önsözler (özellikle 1872 Almanca basımına, 1882 Rusça basımına, 1883 Almanca basımına ve 1888 İngilizce basımına önsözler) açıklayıcı ve önemlidir. Bu önsözlerin incelenmesinden çıkan bizce en önemli noktaları özetleyelim:

1) Bazı konularda Marx ve Engels *Manifesto*'yu kesinlikle güncel buluyorlardı. Bu, özellikle program bölümünde ve sosyalist edebiyata dair bölümde görülür (ikinci bölümün sonu ve üçüncü bölümün tümü).

2) *Manifesto*'da ortaya konan genel ilkeleri bütün olarak, "bugün olduğu kadar her zaman geçerli" görüyorlardı (ilk kez 1872'de yazılıp, 1888'de tekrarlandı.)

3) Paris Komünü deneyi, asıl metinde olmayan çok önemli bir ilke eklemelerine neden oldu –"işçi sınıfı hazır devlet makinesini ele geçirip, kendi amaçları için kullanamaz." Yani, "hazır devlet makinesi" hâkim sınıflar tarafından ve onlar için yapılmıştır, işçi sınıfının iktidar zaferinden sonra yeni bir devlet makinesi onun yerini alacaktır.

4) Son olarak –ve bu belki de en önemli noktadır–, yazdıkları son ortak önsözde (1882 Rusça basımına), Marx ve Engels *Manifesto*'nun, Batı ve Orta Avrupa'nın tarihsel deneylerine dayandığını açıkça ifade ettiler. Ama 1882'ye kadar Rusya, onlara göre "Avrupa'daki devrimci hareketin öncü gücü"nü oluşturuyordu ve bu gelişme doğal olarak *Manifesto*'da yer almayan –alamayacak olan– problemlere ve sorulara yol açtı.

Son önsözlerde de açıkça görüldüğü gibi, Marx ve Engels hiçbir zaman tarihin geleceğini çizmeyi ve gelecek sosyalist kuşakları bağlayıcı bir dizi dogma (dar kalıplar) sıralamayı düşünmediler. Şunu özellikle belirttiler ki, kapitalizm yayılıp yeni

ülke ve bölgeleri çağdaş tarihin içine çektikçe, *Manifesto*'da dikkate alınmayan problemler ve gelişme biçimleriyle ister istemez karşılaşılacaktır.

Öte yandan Marx ve Engels, *Manifesto*'da ortaya konan genel ilkelerin doğru ve geçerli oluşundan asla kuşkulanmadılar. Ne gelen yılların olayları, ne de kendilerinin sonraki derin ve geniş kapsamlı araştırmaları, onun temel teorik çerçevesini değiştirmelerine, ya da [ona] kuşkuyla bakmalarına neden oldu.

Şunu açıkça görüyoruz ki, bugün, yayınlanmasından bir yüzyıl sonra *Manifesto*'yu değerlendirirken, bizzat yazarlarının, yayınlanmasından yirmi beş, otuz ve kırk yıl sonra kullandıkları ölçüt bize kılavuz olmalıdır. Ayrıntılara inmeden hemen genel ilkelere eğilip, onları yirminci yüzyılın ortasında, değişen şartlar ışığında incelemeliyiz.

Manifesto'nun Genel İlkeleri

Manifesto'nun genel ilkeleri şu başlıklar altında toplanabilir: a) Tarihsel materyalizm; b) Sınıf mücadelesi; c) Kapitalizmin niteliği; d) Sosyalizmin kaçınılmazlığı ve e) Sosyalizme giden yol. Bu ilkeleri kısaca ve öz olarak tekrarlayalım.

Tarihsel Materyalizm

Bu, Marx ve Engels'in bütün olgun eserlerinde olduğu gibi, *Manifesto*'da da görülen bir tarih kuramıdır. İnsanların davranış ve düşüncelerini, son çözümlemede hayatlarını kazanma biçimlerinin belirlediğini ifade eder. Böylece her toplumun temeli onun ekonomik yapısıdır; bu yüzden de tarihin itici gücü ekonomik değişmedir. *Manifesto*'nun birinci bölümü esas olarak bu kuramın, kapitalizmin Ortaçağda ilk başlangıcından yirminci yüzyılda tam olgunlaşmış durumuna kadar olan yükselme ve gelişme dönemlerine uygulanmasıdır. İkinci bölümde tarihsel idealizme karşı, tarihsel materyalizmi eşsiz bir açıklıkla koyan bir pasaj vardır.

İnsanın fikirlerinin, görüşlerinin ve kavramlarının, tek kelimeyle, bilincinin, maddi varlığında, toplumsal ilişkilerinde ve toplumsal hayatındaki her değişmeye bağlı olarak değiştiğini kavramak için derin bir sezgiye gerek var mıdır?

Fikirler tarihi, zihinsel üretimin, maddesel üretimdeki değişmelere bağlı olarak değiştiğinden başka, neyi ispatlar? Her çağın hâkim fikirleri o çağın hâkim sınıfının fikirleri olmuştur.

İnsanlar, toplumda devrim yapan fikirlerden söz ederken, eski toplumun içinde yeni bir toplumun unsurlarının yaratılmış olduğu ve eski fikirlerin yok oluşunun eski varlık şartlarının çözülmesine ayak uydurduğu olgusundan başka bir şey söylemiş olmazlar.

Sınıf Mücadelesi

Manifesto şu ünlü cümle ile başlar: "Günümüze, kadar bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir." Bu, tarihsel materyalizm kuramıyla aslaçelişmediği gibi, onun gerekli bir parçasıdır. "Günümüze kadar var olan toplumlar" (Engels 1888 basımında bir dipnotta bu terimin tarih öncesi (preliterate) toplumları da içine aldığı şeklinde yorumlanmaması gerektiğini belirtmişti) daima insanların bir kısmının çalışıp, diğerlerinin toplumsal artığa [artı-ürün] el koyduğu bir ekonomik sisteme dayanıyordu. Hayat kazanma yöntemlerindeki önemli farklılıklar –bazıları çalışarak, bazıları sahip olarak– tarihsel materyalizme göre temelden farklı hatta karşıt zevkleri, tavırları ve istekleri olan gruplar yaratıyor olmalıdır. Bu gruplar Marksist kuramın sınıflarıdır. Tarih sahnesinde bireyler değil, onlar baş aktördürler. İnsanlığın gelişme biçimini çizen toplumsal hareketlerin, savaşların ve devrimlerin altında yatan; onların faaliyet ve mücadeleleri, daha da önemlisi, çelişkileridir.

Kapitalizmin Niteliği

Manifesto, Marx'ın hayatının geri kalan kısmını incelikle işlemeye ve geliştirmeye adadığı kapitalizm kuramını da ana hatlarıyla kapsar. (Şu ilginçtir ki, "kapitalizm terimi *Manifesto*'da hiç kullanılmamıştır; onun yerine Marx ve Engels "bugünkü toplum", "burjuva toplumu", "burjuvazinin yönetimi" gibi değişik terimler kullanmışlardır.) Kapitalizm üst düzeyde bir pazar, ya da "insan ile insan arasında katıksız çıkardan, katı 'nakit ödeme'den başka bir bağ bırakmayan" meta üretici bir ekonomidir. Hatta işçi bile bir metadır ve kendini parça parça kapitaliste satmak zorundadır. Kapitalist, kâr etmek için emeği satın alır, (Marx daha sonraları işçinin "emeği"ni değil, "emek gücü"nü sattığını bilhassa belirtir) ve kâr ederek sermayesini genişletir. Böylece işçiler "iş buldukları sürece yaşayan ve ancak emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulabilen" bir sınıf oluştururlar.

Görüldüğü gibi kapitalizm, bütün eski toplum biçimlerinin aksine, "üretim araçlarını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve bunlarla birlikte bütün toplumsal ilişki-

leri durmadan devrimcileştirmeksizin var olamayan", durmadan genişleyen bir sistemdir. Bundan başka, "ürünleri için durmadan genişleyen bir pazara gerek duyması burjuvaziyi yeryüzünün dört bir bucağına salar. Her yerde yuvalanmak, her yere yerleşmek, her yerle bağlantılar kurmak zorundadır burjuvazi." Onun bu niteliklerine müteşekkiriz. "Burjuvazi henüz yüz yılı bulmayan sınıf hâkimiyeti süresince daha önceki kuşakların hepsinden daha büyük ve daha görkemli üretici güçler yarattı." Ama gariptir ki, onun ecelini hazırlayan da bu muazzam üretkenliği olmuştur. Marx ve Engels, bütün olarak aktarmaya değer önemli bir paragrafta, kapitalizmi kesin çöküşe sürükleyen iç çelişkileri açıkça ortaya koyarlar:

> "Burjuva üretim ve mübadele ilişkileri, burjuva mülkiyet ilişkileri, o dev üretim ve mübadele araçlarını peyda etmiş olan modern burjuva toplumu büyüler yaparak çağırdığı cehennem kuvvetlerine artık söz geçiremeyen büyücünün durumuna düşmüş bulunuyor. On yıllardır sanayinin ve ticaretin tarihi modern üretici güçlerin modern üretim ilişkilerine karşı, burjuvazinin ve onun hâkimiyetinin yaşam koşulları olan mülkiyet ilişkilerine karşı isyanının tarihinden başka bir şey değildir.
>
> "Dönem dönem tekrarlanarak her seferinde bütün burjuva toplumunun varoluşunu daha da korkutucu bir biçimde tehdit eden ticari bunalımları belirtmek yeter. Ticari bunalımlar sırasında yalnızca eldeki ürünlerin büyük bir bölümü değil, daha önce yaratılmış üretici güçlerin büyük bir bölümü de yok olur. Bu bunalımlar sırasında daha önceki bütün dönemlerde olsa olsa bir saçmalık olarak görülebilecek toplumsal bir salgın –aşırı üretim salgını– baş gösterir. Toplum ansızın geçici bir barbarlığa geri döner; sanki bir açlık, genel bir imha savaşı bütün geçim araçlarının kökünü kurutmuş, sanayi, ticaret yok edilmiştir, peki, neden böyle olur? Çünkü çok fazla uygarlık, çok fazla geçim aracı, çok fazla sanayi, çok fazla ticaret vardır. Toplumun emrindeki üretici güçler artık burjuva mülkiyet ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlayamaz olmuştur; tam tersine artık kendilerini köstekleyen bu ilişkilere göre çok fazla güçlenmişlerdir; bu ayak bağlarından kurtulur kurtulmaz bütün burjuva toplumunu altüst eder, burjuva mülkiyetinin varoluşunu tehlikeye sokarlar. Burjuva ilişkileri bu üretici güçlerin yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar dardır.
>
> "Peki, burjuvazi bunalımların nasıl üstesinden gelir? Bir yandan yığınla üretici gücü zorla yok ederek; öte yandan da yeni pazarlar ele geçirerek ve eski pazarları daha da fazla sömürerek. Yani daha yaygın ve daha şiddetli bunalımların yolunu açarak ve bu bunalımları önleyebilecek araçları gittikçe azaltarak."

Sosyalizmin Kaçınılmazlığı

Kapitalizmin [yıkılmaya] mahkûm olduğu gerçeği sosyalizmin zaferini garantilemez. Tarih bir toplumun çöküşünün yeni ve ilerleyen bir sisteme dönüştüğü

gibi, karmaşa ve gerilemeye de düşebileceğini kanıtlayan örneklerle doludur. Buna rağmen, şu çok önemlidir ki kapitalizm, doğası gereği, gelişmesinin belli bir aşamasında onu alt edip, yerine sosyalizmi geçiren bir gücü yaratır ve yetiştirir. Bu olgu birinci bölümün son paragrafında kısaca açıklanmaktadır:

> "Burjuva sınıfının varoluşunun ve hâkimiyetinin temel koşulu özel kişilerin elinde servetin birikmesi, sermayenin oluşması ve büyümesidir; sermayenin koşulu ücretli emektir. Ücretli emek sırf işçiler arasındaki rekabete dayanır. Burjuvazi sanayinin ilerlemesinin iradesiz ve dirençsiz taşıyıcısıdır. Bu gelişme işçilerin rekabetten kaynaklanan soyutlanmışlığının yerine işçilerin ortaklaşmaktan kaynaklanan devrimci birleşimini geçirir. İşte bu nedenle büyük sanayinin gelişmesi, üstünde burjuvazinin üretim yaptığı ve ürünleri mülk edindiği temelin kendisini burjuvazinin ayaklarının altından çeker. Dolayısıyla burjuvazi en başta kendi mezarkazıcısını üretir. Burjuvazinin yıkılışı ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır."

Sosyalizme Giden Yol

Manifesto'da görüldüğü gibi, bu sorunun iki cephesi bulunmaktadır; birincisi sosyalist devrimin genel niteliği, ikincisi devrimin enternasyonalist niteliği. Marx ve Engels, diğer sınıfların unsurlarına düşeni reddetmezler kuşkusuz, ama sosyalist devrim işçi sınıfı devrimi olmak zorundadır. Yukarıda da belirtildiği gibi kapitalizmin gelişimi gitgide daha fazla ücretli işçi gerektirmektedir; ayrıca sanayi büyüyüp, ulaşım ağı yayılıp genişledikçe işçiler giderek daha fazla bütünleşip kolektif çalışmaya yatkınlaşırlar. Belli bir aşamada bu, "proletaryanın sınıf olarak, dolayısıyla politik bir parti olarak örgütlenmesine" yol açar. Kapitalizmin çelişkileri er-geç devrimden başka kurtuluş yolu olmayan bir duruma yol açacaktır. Marx ve Engels'in devrimde "ilk adım" dedikleri, iktidarı ele geçirmek, "proletaryayı hâkim sınıf durumuna yükseltmek, demokrasi savaşını kazanmaktır." Şunu özellikle belirtmek gerekir, –çünkü çoğu kez gözden kaçırılmaktadır– temel toplumsal değişmeler, ancak işçi sınıfı iktidara geldikten sonra gerçekleşebilir:

> "Proletarya siyasi hâkimiyetini tüm sermayeyi burjuvazinin elinden adım adım sökülüp almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani hâkim sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştirmek ve üretici güçler kütlesini elden geldiğince hızlı bir biçimde artırmak için kullanacaktır."

Bu, işçi sınıfının "eski üretim ilişkilerini zorla ortadan kaldıracağı" bir geçiş dönemi olacaktır. (Bugün birçok yanlış Marksist yorumlar bulunduğuna göre şunu belirt-

mekte yarar var: "Zorla ortadan kaldırmak" rastgele vahşet uygulamak değil, düzenli devlet gücü kullanmaktır.) Ve bu şartların yanı sıra işçi sınıfı en son olarak:

> "Eğer proletarya burjuvaziye karşı verdiği mücadele sırasında ister istemez sınıf olarak birleşiyorsa, eğer bir devrimle kendini hâkim sınıf durumuna getiriyor ve hâkim sınıf olarak eski üretim ilişkilerini zorla ortadan kaldırıyorsa o zaman bu üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlığının varoluş koşullarını, genel olarak sınıfları ve böylelikle sınıf olarak kendi hâkimiyetini ortadan kaldırmış olacaktır. Sınıfları ve sınıf karşıtlıklarıyla eski burjuva toplumunun yerini birimizin özgürce gelişmesinin hepimizin özgürce gelişmesinin koşuluolduğu bir birlik alacaktır."

Sosyalist devrimin genel nitelikleri konusunda söylenecekler bu kadar. Geriye, devrimin enternasyonalist niteliği kalıyor. Marx ve Engels şunu açıkça belirtirler ki, çağdaş işçi sınıfı hareketi özünde, ulusal sınır tanımayan bir sisteme yöneltilmiş, enternasyonalist nitelikte bir harekettir, fakat bununla birlikte, "proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi ilk önce ulusal bir mücadeledir." Ve şöyle devam ederler:

"Hiç kuşkusuz her bir ülkenin proletaryası önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmak zorundadır." Aynı zamanda Marx ve Engels, tecrit edilmiş bir işçi devrimini mutlaka ezmeye yeltenecek olan karşı-devrimci güçlerin enternasyonalist niteliğinin farkındaydılar. Ayrıca "öncü uygar ülkelerin birlikte davranmaları, en azından, proletaryanın ilk kurtuluş şartlarından biridir." Çeşitli ulusal devrimler birbirlerini kollayıp güçlendirmeli ve giderek evrensel sömürü ve düşmanlığın yok olduğu yeni bir toplumda kaynaşmalıdırlar. Çünkü Marx ve Engels'in belirttiği gibi:

> "Bireyin birey tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı ölçüde bir ulusun başka bir ulusu sömürmesi de ortadan kaldırılmış olacaktır. Ulusun içindeki sınıfların karşıtlığıyla birlikte ulusların birbirine beslediği düşmanlık da son bulacaktır."

Marx ve Engels, coğrafi olarak devrimin, Batı ve Orta Avrupa'nın en gelişmiş kapitalist ülkelerinden başlayıp yayılacağına inanıyorlardı. *Manifesto*'nun yazıldığı yıllarda Avrupa'nın yeni bir devrimci ayaklanmanın eşiğinde olduğunu ve Almanya'nın çarpışma alanı olacağını düşünüyorlardı:

> "Komünistler dikkatlerini en başta Almanya'ya yöneltirler; çünkü Almanya burjuva devriminin arifesindedir ve çünkü bu altüst oluşu genel olarak Avrupa uygarlığının daha ileri olduğu koşullarda ve 17. yüzyıl İngiltere'si ile 18. yüzyıl Fransa'sındakinden çok daha gelişmiş bir proletaryayla gerçekleştirecektir. Öyle ki Alman burjuva devrimi ancak bir proletarya devriminin dolaysız ön gösterisi olabilir."

Bu öngörü, tabii ki, pek iyimserdi. Almanya'da ve bütün Avrupa'da zaferi, devrim değil karşı-devrim kazandı. Fakat Marx ve Engels, *Manifesto*'daki proleter ya da sosyalist devrimin önce bir ya da birkaç ileri kapitalist Avrupa ülkesinde olacağı görüşünü hiçbir zaman değiştirmediler. 1870 ve 1880'lerde, bir yüzyıl önceki Büyük Fransız Devrimi'ne nitelik ve alan olarak benzeyen bir devrime şahit olacağına inandıkları Rusya ile yakından ilgilenmeye başladılar. Bu ilgilerinin büyük bir kısmı da esasında bir burjuva devrimi olmasına rağmen Rus devriminin Batı için bir işaret olacağına inanmalarından ileri geliyordu. Gustav Mayer, Engels'in biyografisinde ileriki yıllarından söz ederken şöyle diyor; "gelecek üzerine tahminleri hep, Batı'da bir proleter devrimine yol açması beklenen Rus devrimi üzerineydi. (İngilizce çevirisi s. 278) Fakat "hiçbir zaman Batı Avrupa'da kapitalizm devrilmeden, fikirlerinin Avrupa uygarlığının en ucunda uzanan bu imparatorlukta zafere ulaşabileceğini düşünmemişti." (s. 286)

Yüz Yıl Sonra Manifesto'nun Genel İlkeleri

Yüz yıl sonra *Manifesto*'nun teorik çerçevesi için ne diyebiliriz? Marx ve Engels gibi, "genel ilkeler, her zaman bugünkü kadar geçerlidir," diyebilir miyiz? Yoksa son on yıllarda geçen olaylar bu ilkeleri bırakmamızı ya da değiştirmemizi gerektirecek güçte midir? Tek tek başlıkları ele alalım:

Tarihsel Materyalizm

Kuşkusuz ki son yarım yüzyıl, tarihsel materyalizmin gerekliliğinden kuşku edilecek hiçbir esaslı temel ortaya çıkarmamıştır. Tam tersine. Belki de ekonomik değişmenin, tarihin en önemli itici gücü olduğu başka bir çağda hiç bu kadar belirginleşmemişti; ve bu kez hiç bugünkü kadar kavranmamıştı. Bu kavrayış sadece Marksistler ve sosyalistlerce sınırlanmıyor, hatta denebilir ki giderek daha fazla, bütün ciddi tarihi öğretilere başlangıç noktası olmaya başlıyor. Üstelik tarihsel materyalist görüş "insanın fikirlerinin, görüşlerinin ve kavramlarının, tek kelimeyle bilincinin, maddi varlığında, toplumsal ilişkilerinde ve toplumsal hayatındaki her değişmeye bağlı olarak değiştiği" görüşü (genellikle bilmeden, ve belki de sık sık kökeninden habersiz olarak) hemen hemen bütün dikkate değer toplumbilimciler tarafından kabul edilmiştir. Tabii ki kapitalist sistemin son yıllarda, dünya çapındaki buhranlarının doğurduğu savaşlar, çöküntüler ve

felaketlerle birlikte, bir yığın mistik ve akıldışı teorinin çıkmasına yol açtığı ve bu teorilerin burjuva düşüncesini giderek daha fazla damgaladığı doğrudur. Fakat, sosyalist hareketin içinde, ya da dışında olsun, denge ve aklın üstün geldiği her yerde, tarihsel materyalizm gerçeği insan toplumlarını ve tarihini anlamaya giden yola ışık tutan bir fener gibi gittikçe daha iyi kavranmaktadır.

Sınıf Mücadelesi

Sınıf mücadelesi teorisi, tarihsel materyalizm kuramı gibi, son yarım yüzyılın olaylarıyla, zayıflayacağına daha da güçlenmiştir; sadece dünyanın belli başlı ülkelerindeki iç olaylarda sınıf çatışmalarının hâkimiyeti açıkça görüldüğünden değil, uluslararası sorunlarda önemli rolü giderek daha çok su yüzüne çıktığından ve bugün de her zamankinden daha açıkça görüldüğünden. Ayrıca, dünya yüzündeki milyonlarca insana kapitalizmin sınıfsal niteliğini ve hâkim sınıfların, aşağıdan bir tehdit geldiğinde çıkarlarını korumak için neler yapabileceğini, savaş sırasında yükselen ve yayılan faşizm kadar hiçbir şey öğretemezdi. Tarihsel materyalizm gibi bu konuda da, birçok toplumbilimci, Marx ve Engels'e çok şey borçludur. Sosyal psikoloji gibi geniş bir olgunun incelenmesi, Çin toplumunun gelişimi, Hindistan'daki kast sistemi, Birleşik Amerika'nın güneyinde ırk ayrımı gibi sorunlar sınıf mücadelesi ve sınıfın öneminin kavranmasıyla nitelik değiştirdi. Marksizmin dürüst düşmanları bile bir zamanlar yaptıkları gibi sınıf mücadelesi teorisini küçümseyememektedirler, artık bu görevi, bazı safkişiler ve hâkim sınıfın paralı propagandacılarına devrettiler. H. G. Wells gibi şuna inanıyor olmalılar: "Marx'ın savunduğu sınıf savaşı, yani mülksüzleşen yığınların, zenginleşen azınlığa karşı verdiği savaş, olaylarla gitgide daha fazla doğrulanmaktadır." (*The Outline of History*, II. cilt, s. 399) Yada Harvard Sosyal İlişkiler Bölümü Başkanı Profesör Talcott Parson'la şu görüşü paylaşıyor olmalılar: "Sınıf mücadelesinin önemini savunan Marksist görüş, doğruluğunu geniş ölçüde ispat etmiştir." (Amerikan Ekonomi Kurumunun 61. Yıllık Toplantısı tutanakları, Mayıs 1949, s. 26)

Kapitalizmin Niteliği

Burjuva toplum bilimi, ekonomi politik alanında, Marksist öğretiden tarih yazımı ve sosyoloji alanında aldığından daha az şey almış ve kabul etmiştir. Bunun nedeni çok basittir. Tarihsel materyalizm ve sınıf mücadelesi değişik toplumlara ve çağlara uyarlanabilen genel teorilerdir. Yuvarlak ve baştan savma sözlerle onlardan nispeten daha "emin" yollarla yararlanmak ve aynı zamanda burjuva idea-

list ve bireyci yaklaşımından kat kat daha değerli sonuçlara varmak zor değildir. Nedense ekonomi politik konusunda durum çok daha değişiktir. Marksist ekonomi politik özellikle kapitalizme, burjuva toplum bilimcisinin içinde yaşadığı (ve hayatını kazandığı) sisteme uygulanmaktadır; sonuçları kaçınılmaz ve kesindir ve hâkim sınıflarca asla kabul edilemez. Sonuç olarak, burjuva iktisatçıları için, Marksist ekonomi politik diye bir şey neredeyse yok sayılır ve aşağıdaki gibi, Marx'ın iktisatçı olarak büyüklüğünü teslim eden bir yazıya, çok ender rastlanır: "O, ekonomik teorinin tarihi analize, yazılı tarihin rasyonel tarihe nasıl dönüştürebileceğini gören ve sistemli bir biçimde öğretebilen ilk büyük iktisatçıdır." (J. A. Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, 1. basım, s. 44)

Marx'ın bir iktisatçı olarak dikkate alınmaması, *Manifesto*'daki fikirlerin geçersizliğini kanıtlayabilir mi? Aksine, bu ilişki tersinedir. Son yüzyıl, kapitalizmin durmadan genişleme ve kapitalistin "her yere girme, her yerde ilişki kurma, her yere yerleşme" tutkusundan başka hangi olguyu daha çok ispatlamıştır? Bugün kim, dönem dönem tekrarlanan buhranların "bütün burjuva toplumunun varlığını gitgide daha fazla tehdit ettiğini" inkâr edebilir? Kim, "burjuva ilişkilerinin bu üretici güçlerin yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar dar olduğunu" görmezlikten gelebilir? Kısacası, artık kim kapitalizmin, en azından geleneksel biçimiyle varlığını sürdürmeyi imkânsız ve düşünülmez hale getiren çelişkilerle delik deşik olduğunu inkâr edebilir?

Sosyalizmin Kaçınılmazlığı

Kapitalizmin korkunç çıkmazlara girdiğini gören ve sistemi toplum hizmetine sokacak şekilde onarmanın ve yenilemenin mümkün olduğuna inanan pek çokları var. Ama bu gibilerin sayıları gittikçe azalmakta, buna karşılık, sosyalizmin geniş, evrensel ordusu güç ve güven bakımından gittikçe büyümektedir. Üyeleri, güven duymakta pek haklıdırlar.

Engels'in 1893'de İkinci Enternasyonal'in Zürih Kongresinde belirttiği gibi, *Manifesto* yazıldığında, sosyalizm "ufak gruplar" hâlindeydi, sonradan, ölümünden iki yıl önce, "otorite dünyasının, önünde titrediği güçlü bir parti haline dönüştü."

Yirmi beş yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı ertesi, yeryüzünün altıda biri proleter devriminden geçerek, daha sonraki olayların da doğruladığı gibi güvenle sosyalizm yolunda ilerliyordu.

Otuz yıl sonra, İkinci Dünya Savaşı ertesi, Doğu Avrupa ve Çin'de insanlığın dörtte biri aynı yolu izliyor.

Eğer kapitalizm, duruma tümüyle hâkim olduğu sağlıklı günlerinde sosyalizmin gelişmesini önleyemediyse, bunu şimdi, ölümcül hastayken ve gittikçe güçlenip yayılan sosyalist sistemce tehdit edildiği çağda, becermesi beklenebilir mi? Kapitalizmin sonunun yaklaştığı ve onun yerini sosyalist düzenin alacağı, *Manifesto*'nun ana mesajı idi. Geçen yüzyıl, eserdeki bu fikirden başka neyi bu kadar parlak bir biçimde ispat etmiştir?

Sosyalizme Giden Yol

Marx ve Engels'in sosyalist devrimin genel niteliği üzerine söyledikleri Rus deneyiyle fazlasıyla ispatlanmıştır. İşçi sınıfı önder ve tayin edici idi. İlk adım, "proletaryayı hâkim sınıf durumuna yükseltmek" olmuştur. Proletarya, "politik üstünlüğünden", sermayeyi burjuvaziden dilim dilim koparıp almak için, bütün üretim araçlarını devletin elinde toplamak ve "olabildiği kadar hızla üretici güçleri geliştirmek için" yararlanmıştır. Sınıf çatışmalarının varlık şartlarını "süpürüp atmıştır." Ayrıca, Rusya'nın diğerlerine göre geriliği ve dünya terazisinde sınıflar ve uluslar arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesi, birleşerek SSCB'nin devlet gücünü zayıflatacağı yerde güçlendirmiştir. "Birimizin özgürce gelişmesinin hepimizin özgürce gelişmesinin koşulu olduğu" bir toplumun yaratılması, yüzyıl önceki gibi bugün de, ilerde gerçekleşebilecek bir hedeftir.

Şu da bir gerçektir ki, *Manifesto*'da devrimin evrensel niteliği üzerine söylenenlerin önemli bir kısmı, sonraki olaylar tarafından doğrulanmıştır. Sosyalist devrim, bir anda patlayan evrensel bir ayaklanma niteliğinde olmayıp, birbirlerinden birçok bakımlardan farklı bir sıra ulusal devrimler biçiminde olmuştur ve olacağa da benzer. Bu farklılıklar bütün sosyalist devrimlerin, daha önceki burjuva devrimleri gibi enternasyonalist nitelikte oldukları ve yeni bir dünya düzeninin kurulmasına katkıda bulundukları gerçeğini değiştirmez. Henüz bu yeni dünya düzeninin uluslararası düşmanlığı giderecek nitelikte olduğunu açıkça söyleyemiyoruz ve Yugoslavya ile diğer Doğu Avrupa sosyalist ülkeleri arasındaki çekişme de bunun aksini kanıtlar gibi görünüyor. Uluslararası ilişkinin bugünkü durumu, dünyanın kamplara ayrılması, her iki tarafında mümkün bir "son" çelişkiye hazırlanmaları ile o kadar damgalanmıştır ve birden fazla sosyalist ülke olgusu o kadar yenidir ki, Yugoslavya olayının anlamını araştırmayı sonraya bırakmak

daha yerinde olur. Bunun yanında, dünya ölçüsünde egemen bir sosyalist düzende, evrensel sömürü ve düşmanlığın ortadan kalkacağı inancı bir yüzyıl önceki gibi geçerliliğini koruyor.

Şimdi son başlığımıza, sosyalist devrimin coğrafyasına bakalım. Bu konuda Marx ve Engels'in sadece *Manifesto*'yu yazdıkları sırada değil, sonraki yazılarında da yanılmış oldukları tartışılmaz bir gerçektir. Sosyalist devrim ilk olarak ne Avrupa'nın en gelişmiş kapitalist ülkelerinde, ne de en büyük kapitalist ülke olarak İngiltere'nin yerini almasından sonra Amerika'da patlak verdi. Üstelik sosyalist devrim, kaynaklandığı ülkeden bu bölgelere değil, tersine, ileri kapitalist ülkelerin ekonomik ve askeri gücüyle boy ölçüşemeyecek kadar geri ülkelere yayılıyor. Başarılı bir sosyalist devrimden geçen ilk ülke Rusya olmuştur –bu Marx ve Engels tarafından umulmadığı gibi, o devrin şartlarında da umulması imkânsız olan bir şeydi.

Marx ve Engels, bu konuda neden yanılgıya düştüler? Bu konuyu, hem çok önemli olduğundan, hem de birçok yanlış anlamalara yol açtığından, dikkatle incelemeliyiz.

İlk bakışta Marx ve Engels'in yanılgılarının sebebinin, Rus devrimini açıklayıcı nitelikte ilkeler koymamaları olduğu sanılabilir. Ama, biz bunun sorunun özüne indiğine inanmıyoruz. Tabii ki 1870 ve 1880'lerde Marx ve Engels'in yukarıda da belirttiğimiz gibi Rusya'da sosyalist bir devrim olabileceği ihtimalini reddettikleri doğrudur. Hem bu konuda haklı oldukları gerçeğini teslim etmek, hem de Rus devriminin şekil ve zaman olarak *Manifesto*'nun ilkelerine uygun olduğunu söylemek tutarsızlık değildir. Şu gerçek pek sık gözden kaçırılmaktadır; 1880'ler ve Birinci Dünya Savaşı yılları arasında Çarlar İmparatorluğunda kapitalizm inanılmaz bir hızla gelişmiş bulunuyordu. 1917'de Rusya genel olarak hâlâ geri bir ülkeydi, ama Avrupa'nın en büyük fabrikalarından bazılarına ve sayıca, örgütlenme düzeyi ve önderlik bakımından son otuz yılların ürünü olan bir işçi sınıfına sahipti. Kapitalizm, muhakkak ki, 1917 Rusya'sında, 1848 Almanya'sından çok daha fazla gelişmişti. Bunu aklımızda tutarak, daha önce *Manifesto*'dan aktardığımız pasaja, "Almanya" yerine "Rusya" diyelim.

> "Komünistler dikkatlerini büyük ölçüde Rusya'ya çeviriyorlar, çünkü bu ülke, Avrupa uygarlığının ileri şartları altında, ve on yedinci yüzyıl İngiltere'si ve on sekizinci yüzyıl Fransa'sınınkinden daha gelişkin bir proletarya ile sürdürülecek olan bir burjuva devriminin arifesindedir, ve Rusya'daki burjuva devrimi, hemen arkasından gelişecek olan bir proleter devrimine başlangıç olacaktır."

Açıkça görülüyor ki, Marx ve Engels'in 1848'de aşırı bir iyimserlikle Almanya için umdukları, aslında yetmiş yıl sonra Rusya'da gerçekleşmiştir. Bu demektir ki, *sosyalist devrimin Batı'da gerçekleşemediği bilindiğine göre*, Rusya, *Manifesto*'nun teorisine göre mantıklı bir başlangıç noktasıydı.

Ayrıca, sosyalist devrimin, Rusya'dan geri ülkelere yayıldığı gerçeği, Marksist teori ile çelişmez. Çünkü Marx ve Engels, "tarihsel ödünç alma" olasılığının tamamen farkındaydılar. Herhangi bir yerde kazanılan sosyalizm zaferi, başka yerlerde sosyalizm yoluna açılan kapılar olacaktı. Ya da, meseleyi şu şekilde koyabiliriz: Bütün ülkeler aynı gelişme şartlarını geçirmek zorunda değildir; bir ülke sosyalizmi gerçekleştirdiği zaman, diğer ülkelerin, öncü ülkenin geçmek zorunda kaldığı bazı safhaları kısaltma ya da atlama imkânı doğacaktır. Bu sorunu tabii ki *Manifesto*'da tartışma olanağı yoktu. Sorun, ilerde, Rus sosyalistleri arasında Rusya'nın sosyalistleşme yolunda kapitalizmden geçmesinin gerekli olup olmadığının tartışıldığı sıralarda ortaya çıktı. 1877'de Marx, "Benim Batı Avrupa'daki kapitalizmin iç yapısı ile ilgili (*Kapital*'deki) tarihsel taslağımı, birey kendini hangi tarihi koşullar içinde bulursa bulsun, üretimci sosyal emek güçlerinin en büyük patlaması da dahil, sonunda, insanın en gelişmiş bütünselliğini de garanti eden ekonomi biçimine varabilmesi için her insanın sırtına kader tarafından yüklenmiş 'marche generale'in [genel gidiş) tarihi-felsefi teorisine dönüştürmek zorunluluğunu duyan..." bir Rus yazarınışiddetle eleştiriyordu. (Marx ve Engels, *Seçme Mektuplar*; s. 354)

Ve Engels, 1893'de Rusya'da tartışma konusu olan özel noktayla ilgileniyordu:

> "Ne Rusya'da, ne de başka bir yerde, ilkel tarımsal biçimden daha yüksek bir toplumsal biçime geçmek –o yüksek biçim başka bir ülkede model olarak bulunmasaydı– imkânsız olurdu. Tarihsel olarak mümkün olduğu her yerde kapitalist üretim biçiminin yarattığı iki taraflı toplumsal düşmanlığın ürünü olan o yüksek biçim, [sosyalizm] başka yerde bulunan bir modeli örnek almadan tarımsal toplumdan doğrudan doğruya çıkamazdı. 1860-70'lerde Batı Avrupa böyle bir dönüşüme hazır olduktan, bu değişme İngiltere, Fransa vb. tarafından gerçekleştirildikten sonradır ki Ruslar, az çok bozulmamış toplumlarında ne yapılabileceğini gündeme getirebildiler." (*Seçme Mektuplar*, s. 515)

Bu tartışma belirli şartlarda gelişirken, bu genel ilkenin –"tarihsel ödünç alma olasılığı" ilkesinin– bugün Çin için geçerli olduğu açıkça ortadadır. Sosyalizmin teori ve pratiği başka bir yerde gelişmiş olmasaydı, bugün Çin'in sosyalist bir toplum oluşturma çalışmaları olmayacaktı. Batı Avrupa [teoride] ve Rusya [teori ve pratikte] deneylerinin sonuçlarıyla işe koyulan Çin'in izlediği yol mantıklı ve geçerlidir.

Böylece şu sonuca varabiliriz: Marx ve Engels, Rusya'nın ilk sosyalist devrime sahne olacağını ummadıkları gibi, daha da ötede ardından gelecek ülkelerin geri ülkeler olacağını da kestiremediler. Her şeye rağmen, her iki gelişme de kurucularının çözümledikleri gibi Marksist teoriye uygundur.

Cevap ortadadır, Marx ve Engels ilk sosyalist devrimin Avrupa'da olacağını ummakla yanılıyorlardı. Açıklanması gereken şey, gelişmiş kapitalist ülkelerin, kapitalist topluluğa arkadan yetişen Rusya'nın kendi sosyalist devrimini gerçekleştirmesinden çoksonra bile, "programa" uymayarak inatla hâlâ neden kapitalist kaldığıdır. Daha doğrusu, tarihsel olarak sosyalizm, kapitalizmin kaçınılmaz bir ürünü olduğu halde, en gelişmiş kapitalist ülkelerin sosyalizme neden ilk geçenler değil de, belki de en son geçeceklerden olacağı çelişkisini nasıl açıklamalıyız? *Manifesto* bu soruyu aydınlatmakta bize yardımcı olamaz; Marx ve Engels de hayatları boyunca böyle bir sorunun çıkabileceğini hiç düşünmemişlerdi.

Gelişmiş Kapitalist Ülkeler Sorunu

Gelişmiş kapitalist ülkelerin neden, *Manifesto*'nun yayınlanmasından bir yüzyıl sonra hâlâ sosyalizme geçemediklerini aydınlatmak kuşkusuz ki kolay değildir. Ve biz de bu sorunla özellikle ilgili açıklayıcı bir çözümleme bilmiyoruz. Ne var ki, sırf bu sorunu, kendileri ortaya koyup, çözmedikleri için problemi geçiştirmek, bize kapitalizmin niteliğini, böylelikle kendi çağımızı kavramak için bütün temel araçları vermiş olan *Manifesto*'nun yazarlarına saygısızlık olur. Bu yüzden, belirli bir cevap vermekten ziyade, araştırmak ve tartışmak üzere, bizce dikkate alınması gereken noktaları sıralayalım.

Bazı noktalar, Avrupa'nın önemli ülkeleri dikkate alınırsa daha aydınlanmaktadır. Birinci olarak Marx ve Engels, on dokuzuncu yüzyıl şartlarında bile, kapitalizmin bu ülkelerde ne derece gelişeceğini tam olarak kestiremediler. İkinci ve daha önemlisi, bu "gelişme çizgisi"; Birinci Dünya Savaşı'ndan otuz kırk yıl önce, gelişmiş ülkelerin, geri ülkelerin kaynak ve insan gücünü görülmemiş bir derecede sömürebilmelerine olanak tanıyan yeni tip bir emperyalizm sayesinde çok genişlemişti. Lenin'in 1920'de öz olarak belirttiği gibi, "Kapitalizm, bir avuç 'ileri ülkenin' dünyanın büyük bir çoğunluğunu sömürge zulmü ve mali baskı altında tuttuğu bir dünya sistemi haline dönüşmüştü." (*Bütün Eserleri*, cilt XIX, s. 87) (Marx ve Engels'in hayatlarının sonuna doğru ortaya çıkan bu olgunun doğura-

cağı önemli sonuçları önceden kestirmeleri neredeyse bir kehanet olurdu). Üçüncü olarak; Batı Avrupa'yı 1870 ve 1880'lerin bunalımından kurtaran, kapitalizme yeni bir garanti getiren, hâkim sınıfların sosyal reformlar ve işçi sınıfına verdikleri tavizler yoluyla yürüttükleri akıllı politika sonucu toplumun bütün kesimlerinden geniş bir destek görmelerini sağlayan, bu yeni emperyalist sistemdi.

Madalyonun öbür yüzünde, geri kalmış ülkelerin uyanışı, siyasal bağımsızlıkları ve ekonomik gelişmeleri için kullanacakları ahlaki, psikolojik ve maddi araçları ellerine alışları vardı.

Şu belirtilmelidir ki, bütün bu gelişmelerde Rusya'nın özel bir yeri vardır. Rus burjuvazisi, ya da en azından belirli kesimleri emperyalizmin özellikle Orta ve Uzak Doğu'da yayılmasına yardımcı oldular. Ne var ki, Rusya emperyalizmden yararlanmaktan öte onun bir aleti idi. Yani emperyalizmin, toplumsal iç çelişkilerin törpülenmesi, yaygın sınıf işbirliği ve bu gibi, Batı'da doğurduğu sorunların pek azı, Rusya'da görüldü.

Özetlersek; emperyalizm, Batı'da kapitalizmin ömrünü uzatmış ve [Almanya'daki gibi] devrimci, [İngiltere'deki gibi] ilerde devrimci olabilecek bir işçi sınıfı hareketini reformist ve işbirlikçi kanallara saptırmıştır. Rusya'da ise kapitalizmin çelişkilerini keskinleştirdi ve sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde devrimci hareketin tohumlarını attı. Bizce, Batı Avrupa ileri kapitalist ülkelerinin neden *Manifesto*'daki devrimci öngörüleri yerine getirmediklerinin temel nedeni budur. Ayrıca burada, Rusya ve dünyanın geri kalmış bölgelerinin, dünyanın kapitalizmden sosyalizme geçmesinde oynamış oldukları ve bugün de oynadıkları rolün açıklanmasının önemli bir kısmı bulunabilir.

Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Birleşik Amerika en ileri kapitalist ülkeydi ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar emperyalist sistemle içli dışlı olmamıştı. Öyleyse neden Birleşik Amerika sosyalizme bayraktar olamadı?

Bu sorunun cevabı genel olarak bilinmektedir. Kuzey Amerika, kapitalizmin gelişmesi için kıymetli fırsatlar yaratmış bir kıtadır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda [K. Amerika'nın] "genişleme çizgisi"; yeni devreye sokulmakta olan emperyalist sistem hesaba katıldığında bile, Avrupa ülkelerininkinden daha büyüktü. Bu kıtanın [K. Amerika] yararlandıklarını tek tek saymak ve çözümlemesini buraya sığdırmak olanaksızdır. Aşağıdaki, William Z. Foster'in son makalelerinden birinde sıralayıp yorumladığı liste, kuşkusuz, en önemlilerini kapsamaktadır:

("Marksizm ve Amerika Ayrıcalığı", *Politik Meseleler*, Eylül 1947), (1) Feodal ulusal politik geçmişin olmaması, (2) Geniş doğal kaynaklar, (3) Geniş topraklar, (4) Doymak bilmez bir iş gücü gereksinmesi, (5) Önemli stratejik konum, (6) Savaş tahribatından uzak oluş.

Amerikan kapitalizmi, bu fırsatların birçoğundan yararlanarak, diğer kapitalist ülke ve bölgelerden kat kat üstün bir üretkenliğe ve zenginliğe ulaştı; ve işçi sınıfına –en azından 1930 Büyük Bunalımına kadar– kapitalizm tarihinde hiçbir sınıflı toplumla kıyaslanmayacak kadar bol ilerleme imkânları sundu. (Bu konu için Monthly Review'un 1949 Mayıs sayısında Leo Huberman'ın "Sosyalizm ve Amerikan Emeği" makalesine başvurunuz.) Bu tabii ki, Birleşik Amerika ekonomisinin kapitalizmin çelişkilerinden uzak olduğu değil; Amerikan kapitalizminin bu çelişkilere rağmen, diğer kapitalist ülkelerden çok daha ileri bir düzeye ulaştığı anlamına gelir. Aynı zamanda, bu ülkedeki kapitalizmin, işçi sınıfı dahil halkın bütün kesimlerine sistemi destekletmek konusunda, Avrupa'daki emperyalist ülkelerden daha başarılı olabildiğini de gösterir. Bu yüzden, Birleşik Amerika'nın Batı Avrupa'dan, değil dünya sosyalist devriminin liderliğini alması, bütün diğer kapitalist ülkelerden daha geri bir sosyalist harekete sahip olması şaşırtıcı değildir.

Görüyoruz ki, yüzyıl önce açıklanması olanaksız nedenlerden ötürü, kapitalizm Batı Avrupa'nın ileri ülkelerinde ve Amerika'da derinden derine yerleşebilmiş ve yükselen sosyalizm dalgasına, Marx ve Engels'in sandıklarından çok daha uzun bir süre karşı durabilmiştir.

Gelişmiş ülkeler sorununu bir kenara bırakmadan önce, bir uyarıda bulunmak gerekiyor. Şu açıkça anlaşılmalıdır ki, sık sık sanıldığının tersine, kapitalizmin en ileri ülkelerde beklenmeyen uzunlukta bir ömür sürdüğünü belirtmek, onun sonsuza dek yaşayacağını söylemekten çok farklı bir şeydir. Aynı zamanda Batı Avrupalı ve Amerikan işçi sınıflarının "mezar kazıcılık" görevlerini yerine getirmemiş olmaları, bunu hiçbir zaman yerine getirmeyecekleri anlamına gelmez. Marx ve Engels, kuşkusuz zamanlamalarında yanılmışlardır, ama biz şuna inanıyoruz ki kapitalizm ve onun sosyalizme dönüşme kuramı, bugün de geçerliliğini korumaktadır ve Batı Avrupa ile Amerika'ya dünyanın diğer bölgelerinden daha güç uygulanabilir de değildir.

Bugünkü belirtiler de bu sonucu doğrulamaktadır. İki dünya savaşı ve geri bölgelerde gelişen devrimci hareket, Batı Avrupa kapitalizmine hayat taşıyan emperyalist

sistemi onarılmaz bir biçimde yaralamıştır. Birleşik Amerika yönetici sınıfı, kapitalist sistemin onmaz yarası aşırı üretim tarafından hiç karşılaşmadığı kadar tehdit edilmekte, Atlas gibi bütün kapitalist sistemi sırtında taşımaya çalışmakta; giderek de bu mucizeyi gerçekleştirmeye gücü olmadığını ispat etmektedir. Batı Avrupalı ve Amerikan işçi sınıflarının geçmiş tarafından, bugünden ders alıp bakışlarını geleceğe çevirmeyecek kadar uyuşturulduklarını mı kabul edeceğiz? Kapitalizm bolluk zamanlarında onlara ayrıcalık tanımış olduğu için, çökmeye mahkûm bir sistemle birlikte batmaya (ya da havaya uçmaya) boyun eğeceklerini mi sanacağız?

Böyle tahminler yapmayı reddediyoruz. Şuna inanıyoruz ki, en gelişmiş ülkelerin de, en gerilerinin de, emekçilerinin *Manifesto*'nun deyimiyle, "gerçek hayat şartlarını ve soyunun diğer insanlarıyla ilişkilerinin gerçek yüzünü kavrayacakları" günler uzak değildir. Ve bunlar kavrandığında sosyalizmle yaşamayı, kapitalizmle yok olmaya tercih edeceklerinden hiç kuşkumuz yoktur.

Sonuç

Genel olarak, *Manifesto*, ilk yüzyılında, şaşılacak bir sağlamlıkla ayakta kalmıştır. Tarih kuramı, kapitalizm çözümlemesi, sosyalizm teşhisi parlak bir biçimde doğrulanmıştır. *Manifesto* yalnız bir tek konuda, sosyalizme önce en gelişmiş kapitalist ülkelerde geçileceği konusunda olaylar tarafından yanlışlanmıştır. Bu yanılgıya, yüzyıl önceki şartlarda düşmemek olanaksızdı. Bu yazarları kınamak değildir; sadece Engels'in ünlü Duhring eleştirisinde, ısrarla şunu belirtirken ne kadar haklı olduğunu göstermektir: "Dünya sisteminin her zihinsel betimlemesi, gerçekte, nesnel olarak tarihi dönemle, öznel olarak yaratıcısının fiziki ve zihinsel yapısıyla sınırlıdır ve sınırlı kalır."

Dünya sosyalist devrimi *Manifesto*'nun yazarlarının umdukları gibi gerçekleşseydi, insanlık için ne kadar iyi olurdu... İngiltere, ya da Almanya, ya da en önemlisi Birleşik Amerika yola ilk düzülenlerden olsaydı geçiş ne kadar hızlı ve kolay olurdu. Geniş üretici güçlerimize tabi olacağımıza onları yönetebilseydik, bu ülkede bizler, dünyayı barış ve bolluk cennetine ulaştırmak için neler yapabilirdik.

Ne var ki, Engels'in bir zamanlar belirttiği gibi, "tarih en acımasız tanrıçalardandır." O, [tanrıça-tarih] dünyanın kapitalizmden sosyalizme geçişini, süratle ve pürüzsüz değil –en uygar ve üretken uluslar başı çekmiş olsalardı belki öyle olurdu– şiddetli zorluklar ve acı çelişkilerle yüklü uzun bir dönem olmasını bu-

yurmuştur. Dahası, insanlığın, burjuva çağının en önemli ürünlerini, sosyalist devrimin yayılmasıyla evrenselleştireceği yerde, çatışmanın sıcaklığında yitirme tehlikesi bilevardır. Sadece en değerli şeyolarak adlandırılmak üzere, kanunlarca teminat altına alınan fikir özgürlüğü ve kişi güvenliği, sosyalizm yolunda çalışan insanlarca hemen hemen hiç bilinmemiştir; ileri ülkelerde, karşı-devrimin ve gericiliğin şiddetli saldırılarıyla sürekli tehdit edilmektedir. Kimse onların bu mücadele ve gerilim döneminde sağlam kalabileceklerini -ya da gelecekte daha akılcı bir dünyada anılacaklarını- kestiremez.

Geçiş, tehlikeli ve zordur, en kötü şeyler de başa gelebilir. Ama hayal kırıklığına uğrayanlara, bezginlere, ürkeklere kurtuluş yoktur. *Manifesto*'nun mesajını ve yazarlarının ruhunu kavrayanlar, zamanın geri gidemeyeceğini, kapitalizmin kesinlikle batmaya mahkûm olduğunu ve insanlığın tek umudunun ancak, mümkün olduğu kadar hızla ve en az zararla sosyalizm yolculuğunu tamamlamak olması gerektiğini, anlayacaklardır.

İngilizceden Çeviren:
Olcay Göçmen

★

"The Communist Manifesto After 100 Years", *Monthly Review*, Ağustos 1949.
Türkçesi: Paul Sweezy, *Yüz Yıl Sonra Komünist Manifesto* içinde, Yücel Yayınları, İstanbul, 1975.

150 Yıl Sonra Komünist Manifesto

★

Ellen Meiksins Wood

Komünist Manifesto, adı üzerinde, bir manifestodur. Uzun ve kapsamlı bir akademik inceleme değildir; bir siyasal mayalanma döneminde, dünyanın o zamana kadar görmüş oldukları arasında uluslararası devrime en çok yaklaştığı anlaşılan bir durumun arifesinde yazılmış bir siyasal programın kamuoyuna yönelik bildirgesidir, kısa ve çarpıcı bir amaç ifadesi ve savaş çağrısıdır.

Ne var ki sonraki kuşaklar bu siyasal manifestoyu salt bir manifesto olarak değil, başka birçok şey olarak yargılamıştır. Yayınlanışının üzerinden geçen 150 yılda *Manifesto*, yalnızca, dünyanın her yanındaki devrimci hareketlerin teorisini ve pratiğini benzersiz biçimde etkileyen bir belge olmakla kalmayıp, bir tarih çalışması olarak, bir iktisadi, siyasal ve kültürel analiz olarak, bir kehanet olarak da yargılanmıştır. *Manifesto*, dünün, bugünün ve geleceğin –yalnızca yazarlarının gününü ve geleceğini değil, o zamandan beri, bizim kendi kuşağımıza kadar ve bizimki de dahil her kuşağın gününün ve geleceğinin– bir anlatımı olarak yargılanmıştır.

İlk bakışta, küçük bir kitapçığı –kariyerlerinin henüz çok başında olan iki genç adam tarafından, çok özgül ve ivedi bir amaç için kaleme alınmış güç birliği ürününü– böylesine iddialı ölçülerle yargılamak çok mantıksız gibi görünmektedir. Böylesine geniş kapsamlı ve katı standartlarla yargılanmış olan başka herhangi bir Batı sosyal düşüncesi klasiğini düşünmek zordur. Modern dünyanın biçimlenişi üstünde ölçülemez bir etki yapmış olan geniş bir siyasal hareketin tarihinde muazzam bir rol oynamasından dolayı, *Manifesto* bu anlamda tektir. Daha özel olarak, *Manifesto*, benzersiz bir biçimde, kılı kırk yaran eleştirel irdelemelerin konusu olmuştur, çünkü iktidardakiler ve onların entelektüel destekçileri, kendileri için önemli olan pek çok şeyin onun çürütülmesine bağlı olduğunu hissediyordu.

Ama yalnızca çok büyük bir yapıt –150 yıl sonra bile hâlâ bize söyleyecek pek çok şeyi olan bir yapıt– bu türden kılı kırk yaran eleştirel irdelemeleri davet edebilirdi. Hiçbir şey, *Manifesto*'nun dehasına, ona saldırmak için harcanan enerjiden daha inandırıcı bir tanıklık sağlayamaz. Bu nedenle, *Manifesto* kaleme alınırken güdülen özel amacı ve ortaya çıkmasına temel oluşturan çok özgül tarihsel bağlamı aklımızda bulundurmamız gerekmekle birlikte, *Manifesto*'yu çok daha geniş bir açıdan yargılamak o kadar da mantıksız görünmemektedir.

Manifesto'nun Tarihsel Bağlamı

İlk olarak, *Manifesto*'nun hangi bağlam içinde yazıldığını ve hazırlanmasına temel olan özgül tarihsel koşulların onun içeriğini nasıl etkilediğini düşünelim.

Manifesto'nun geniş tarihsel bağlamı, elbette, Batı Avrupa'da sanayi kapitalizminin ve modern sanayi işçi sınıfının ortaya çıkmasının yanı sıra, bu gelişmelerden doğan sosyalist hareketlerin de ortaya çıkmasıydı. Daha erken dönemde de sosyalist geleneği oluşturacak klasikler olmuştu –örneğin, on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde Winstanley'in ya da on sekizinci yüzyıl Fransa'sında Babeuf'ün çalışmaları bunlardandı– ama bunların ilişkili olduğu toplumsal hareketler, çeşitli bakımlardan etkili olmakla birlikte, tarihin sınırlarında kaldı. Sözü edilir bir siyasal güç oluşturabilecek, hatta sosyalist partiler kurabilecek kadar büyük işçi sınıfı hareketleri ancak on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıktı. Bu yeni siyasal gücün sahneye çıkmasıyla, bir sosyalist literatür doğdu. İlk olarak, Owen, St. Simon ve Fourier gibi düşünürlerin çalışmalarını içeren ve çoğu kez (büyük ölçüde bizzat *Manifesto* sayesinde) "ütopyacı sosyalizm" başlığı altında irdelenen farklı yazıların oluşturduğu literatür vardı. Bu yazıların peşinden, Marx ve Engels'in çok daha derine işleyen ve sistematik çalışmaları gelecekti; onların sosyalizminin derin kökleri, kapitalizmin daha önce hiç girişilmemiş türden eleştirel bir analizinde yatıyordu. *Manifesto* bu çalışmaların elbette en önemlisi olmakla kalmaz, hiç kuşkusuz en iyi bilinenidir de ve siyasal yelpazenin herhangi bir bölümündeki başka herhangi bir dünyevi yazının tek olarak belki de aşamadığı tarihsel yansımalara sahiptir.

Yine de *Manifesto*, bu daha geniş, daha uzun dönemli tarihsel gelişmelerin oluşturduğu temel üstüne kurulmuş olmasına karşın, daha ivedi bir bağlama sahipti, bu da onun büründüğü özel biçimin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Bu kitapçığın hazırlanmasını 1847'de Alman Komünistler Birliği istemişti. Friedrich Engels (27 yaşındayken) ilk olarak *Komünizmin İlkeleri*'ni taslak olarak hazırladı.

Bu taslağı, gözden geçirmesi için, o zamanlar 29 yaşında olan Karl Marx'a iletti. Engels'in *İlkeler*'ini temel alan Marx, şimdi *Komünist Manifesto* olarak bildiğimiz, *ilk olarak Şubat 1848'de Londra'da yazar ismi belirtilmeden yayınlanan*, kuramsal ve edebi başyapıtı yarattı.

O yıl, Avrupa'da –*Manifesto*'nun yayınlanmasından neredeyse hemen sonra (açıkça ondan dolayı olmamasına karşın)– devrim rüzgârlarının eseceği yıldı. Önü alınamaz bir yangın gibi Fransa'dan Almanya'ya, oradan Macaristan'a, İtalya'ya ve ötesine yayılan devrim, bugün en az on Avrupa ülkesini kısmen içine alan bir bölgeyi kapsıyordu ve Latin Amerika kadar uzaklara yayılan etkilere sahipti. Yalnızca birkaç hafta içinde, hükümetler birbiri ardına düştü. Bu devrimler çok kısa ömürlü olacaktı, ama uluslararası bir devrimin işaretleri olarak uyandırdıkları umutlar ve korkular azımsanabilecek gibi değildi.

Manifesto, devrimin patlak vermesinden hemen önce yazıldı. Bu kitapçık, yazılmasını izleyen olaylarda büyük bir rol oynadığı söylenemeyecek olmasına karşın, tam da o özgül zamanın ve tam da o özgül devrimci iklimin bir ürünüdür. Hem *Manifesto*'nun güçlü yanlarından birçoğu hem de bazı çözümlenmemiş sorunlar o tarihsel gerçeklikte yatar.

1848 Devrimi ya da devrimleri, Fransa gibi göreceli olarak "gelişmiş" bir ülkeden ya da Almanya'nın (henüz tek bir birleşmiş devlet değildi) Ren gibi göreceli olarak "gelişmiş" bazı kısımlarından tutun da, Güney İtalya ya da Transilvanya gibi "geri" bölgelere kadar çok farklı toplumsal, iktisadi ve siyasal koşullara sahip ülkelerde meydana geldi. Ama hepsinde ortak olan yön, kapitalizmin hiçbirinde yeterince gelişmemiş, hatta bazılarında hiç gelişmemiş olmasıydı. Ayrıca, bütün farklılıklarına karşın, hepsi de ağırlıklı olarak kırsal nüfuslara sahipti. Kapitalizmin en ilerlemiş durumda bulunduğu ülke olan İngiltere, 1840'lı yıllarda halk patlamalarına ve devletin ezme hareketlerine elbette tanık olmuştu, ama Kıta'da meydana gelen devrimci kalkışmaları yaşamadı. İngiltere'de de kitlesel bir siyasal hareket, yani Çartist hareket vardı, ama onun siyasal mücadeleleri (sözgelimi, bir zaman sonra kazanılacak olan, seçim hakkının işçi sınıfına da genişletilmesine yönelik savaşım) yerini yeni sınıf savaşımı türlerine bırakıyordu. Sanayi kapitalizminin büyümesinin sonucunda, sınıf çatışmalarının merkezî alanı siyasal arenadan işyerine, "üretim noktasına" kaymaktaydı.

Kıta'daki çeşitli devrimlerin ortak bir siyasal programı olsaydı, bu program kapitalist sistem gibi bir şeyin devrilmesini amaçlamazdı. Daha ziyade, en başta

önceki yüzyıldaki Fransız Devrimi'nden ilham alan, bir dereceye kadar yurttaş eşitliği sağlayan, birleşmiş liberal ya da anayasal devletlerin kurulmasını amaçlardı. Macaristan ya da İtalya gibi bazı olgularda, daha demokratik bir devlet için savaşım, ulusal özerklik kavgasıyla yakından bağlantılıydı.

Ama 1848 bir sosyalist ya da anti-kapitalist devrim değil idiyse, şimdi yaygın olarak anlaşılan anlamıyla açık seçik olarak bir "burjuva devrimi", yani kapitalizmi feodal kısıtlamalardan özgürleştirecek bir devrim de değildi. Devrimci "burjuvazi" içsel bütünlüğe sahip bir kapitalist sınıf değildi. Devlet memurları, serbest meslek sahipleri ve aydınlar belirgin bir konumdaydı. Sanayileşmenin daha ileri olduğu ülkelerde bile, hâkim rejime muhalif olan sanayi burjuvazisi küçük ve göreceli olarak zayıftı, farklı maddi çıkarları olan halk güçlerinin desteği olmaksızın asla egemen seçkinlere karşı tek başına harekete geçemezdi.

Bütün bu olgularda da halk güçleri, sokaklarda dövüşen ve ölen insanlar, devrimi "burjuva cumhuriyeti" ya da liberal devlet amaçlarının ötesinde daha uzun erimli toplumsal dönüşümlere taşıyan insanlar, modern kitlesel proletarya değildi. Bağımsız zanaatçılar, küçük dükkân sahipleri, bazı yerlerde (örneğin İtalya'da, hatta Almanya'nın bazı kısımlarında) köylüler ve ekonomileri az gelişmiş olan, bu nedenle de işsizleri özümsemesine henüz olanak bulunmayan kasabalarda işsizler ya da yetersiz istihdam edilenler, bu güçlerin içinde yer alıyorlardı. Devrimci Avrupa'nın hiçbir yerinde, kitlesel ve gelişmiş bir proletarya, yani İngiltere'de halihazırda var olduğu gibi sermayenin istihdam ettiği ücretli emekçilerin oluşturduğu büyükçe bir sınıf yoktu. Oluşum sürecindeki proletarya, özellikle Fransa'da ve Almanya'nın daha gelişmiş bölgelerinde, sayısıyla orantılı olmayan bir etkiye sahipti, ama başarılı bir devrim için toplumsal temeli henüz sağlayamıyordu.

Dolayısıyla, bir "burjuva demokratik" devrim için bile sağlam bir toplumsal temel oluşmuş sayılmazdı. Devrimci hareketler, kitlelerin değişen derecelerde harekete geçirilmesine dayanıyordu. Ama işte tam da, her yerde burjuva liberalleri ve radikalleri demokrasiden, hatta liberalizmden hızla uzaklaştırarak tekrar katı hiyerarşiye, düzene ve gericiliğe dönmelerine yol açan şey bu kitlelerin harekete geçirilmesinin içerdiği tehlikelerdi. Tek başına hiçbir sınıfın istikrarlı bir rejimi kendi kendine sürdürebilecek kadar güçlü olmamasından dolayı devrimin hem patlak verdiği hem de başarısız olduğu söylenebilir.

Herhalde, Marx ve Engels *Manifesto*'yu yazdıkları zaman, bir sosyalist devrimin ya da herhangi türden bir proleter devrimin yakında gerçekleşeceğine inanını-

yorlardı. Özetle, 1848'deki olayların ve başarısızlıkların daha fazla bir şeye, daha uzun dönemli başka bir gelişmeye, burjuva cumhuriyetinin ötesine geçip proleter egemenliğine ve en sonunda sosyalizme götürecek bir "sürekli devrim"e yol açabileceğini umuyorlardı. Ama *Manifesto*'da etkileyici bir üslupla anlatılanların devrimci kahramanının burjuvazi olduğu gerçeği, *Manifesto*'yu okuyan herkesi şaşırtmış olmalıdır. Yararları ve maliyetleri eşit ölçülerde birleştiren burjuvazinin devrimci zaferleri, Marx ve Engels için elbette derin biçimde çelişkiliydi. Onlar, burjuvazinin fetihlerinin yerini, eninde sonunda işçi sınıfının ve sosyalizmin zaferinin alacağını umuyorlardı ve güvenle bekliyorlardı. Ama *Manifesto* işçileri mücadele etmeye çağırırken ve gerçekten devrimci güç olarak ortaya çıkacaklarını öngörürken bile, burjuvazinin muzaffer öyküsünü anlatır.

"Burjuva" mı, "Kapitalist" mi?

Yolunu 1789 Fransız Devrimi'nin aydınlattığı "burjuva devrimi"nin, *Komünist Manifesto*'nun arka planını oluşturduğu genellikle kabul edilir. Peki, bu tam olarak ne anlama gelir ve *Manifesto*'nun savunduğu tez açısından bunun sonuçları nelerdir?

Tarihsel öyküsünün geçtiği ortamın ilerlemiş bir kapitalizm olmadığını kavramazsak, bu klasiğe bir anlam veremeyiz. Konu, basitçe, kitapçığın yirminci yüzyıl sonunda değil, on dokuzuncu yüzyıl ortasında yazılmış olması değildir. Konu, yalnızca, Marx ve Engels'in kapitalizmin bizim içinde yaşadığımız aşamasından daha erken bir aşamasını anlatıyor olmaları değildir. Anlattıklarının dolaysız bağlamı, kendi zamanlarının en ilerlemiş kapitalizmi bile değildir. Onlar, kapitalist toplumsal ilişkilerle olduğu kadar kapitalizm öncesi oluşumlarla da bağlantıları bulunan toplumsal güçlerin ve savaşımların ürettiği devrimci mayalanmayı temel alarak yazmaktaydılar: Yalnızca kapitalist işverenlere karşı mevzilenmiş ücretli emekçilerin değil, ayrıcalıklı sınıflara karşı ayrıcalıklı olmayanların, aristokrasiye karşı sıradan halkın (burjuvalar da dahil), monarşiye karşı ulusun, büyük toprak sahiplerine karşı köylülerin, hatta efendilere karşı serflerin ve her yerde zenginlere karşı aç yoksulların da mücadeleleri söz konusuydu.

İşte burada, *Manifesto*'daki bazı ilgi çekici gerilimlere geliyoruz. Bu, komünizmin, kapitalizme karşı proleter devriminin bir manifestosudur. Sosyalist savaşım çağrısı olarak, *Manifesto*'nun tutkusu, anlatım ustalığı, derinliği hiçbir zaman aşılamamıştır. *Manifesto* aynı zamanda da kapitalizmin güçlü ve dahice bir analizidir;

yirmi birinci yüzyılın eşiğinde bile, bugün içinde yaşadığımız kapitalist dünyanın eşi benzeri olmayan bir betimlemesi olarak hâlâ tek başına durmaktadır. Ama *Manifesto*, dolaysız siyasal ilhamını, böylesine canlı bir anlatımla betimlediği kapitalist dünyaya hiç benzemeyen farklı dünyadan alır.

Marx'ın kapitalist geleceğe ilişkin öngörüleri, zamanının ilerlemiş kapitalizmiyle ilgili olarak bile yeterince dikkate değerdir. Ama eğer İngiltere Marx'ın kapitalist sisteme ilişkin analizine model oluşturduysa, *Manifesto*'nun burjuvaziyi devrimci bir *siyasal* güç –yeri gelince, devrimci bir sınıf olarak proletaryanın görevini başlatacak bir güç– olarak anlatmasına esin kaynağı olmadı.

Burjuva devrimine ilişkin anlatı, burjuvaziyi, gelişiminin her aşamasında gerici güçlere karşı savaşım vermek zorunda kalan bir sınıf olarak betimler. [Burjuvazi] feodal aristokrasiye karşı savaşan bir sınıf olarak başladı, der Marx, ve ancak yüzyıllarca süren sınıf savaşımı ve ilerleme sonrasında, kendi modern temsili devletini kurma aşamasına geldi. Bütün bu çarpışmalarda, emeğiyle geçinen sınıfların desteğini almak ve en sonunda, modern proletaryayı siyasal arenaya sürüklemek zorunda kaldı, böylece de burjuvaziye karşı kendi savaşımını yürütmesi için işçi sınıfına gerekli silahları verdi. Bu burjuvazi, ideolojisinin en ilerici yönlerini de işçi sınıfına miras bıraktı: Eleştirici, dinciliğe ve batıl inançlara karşıt, liberal ve bir noktaya kadar eşitlikçi anlayış –başka bir deyişle, Aydınlanma kültürü.

Siyasal olarak ilerici, özünde aristokrasi karşıtı ve az çok liberal bir burjuvaziye ilişkin bu betimleme, kökenini, İngiliz kapitalizminin gelişiminden çok Kıta'daki burjuva savaşımlarının tarihine borçludur. Klasik "burjuva" savaşımı olan, 1789 Fransız Devrimi'nin kapitalizmle pek az ilişkisi vardı. Devrimci burjuvazinin çekirdeğini kapitalistler, hatta kapitalizm öncesi türden ticaret sınıfları değil, memurlar ve profesyoneller oluşturuyordu. Böyle bir halkın devrimci hedefleri kapitalizmi serbestleştirmekle ilgili olmayıp, yurttaş eşitliğine ve "mesleklerin yeteneği olanlara açılması"na yönelik özlemlerle ilgiliydi. Bu burjuva hedefleri, kapitalist zenginliğin en yüksek amaç olduğu bir toplumun hedefleri değildir. Bunlar, kamu görevlisi olmanın kazançlı bir iktisadi kaynak ve en yüksek burjuva kariyerini sağladığı bir topluma daha uygundu.

İngiliz *kapitalizmine* gelince, bu asla basitçe, hatta öncelikli olarak bile bir "burjuva" kariyeri değildi. Toprak sahibi İngiliz aristokrasisi kentli sınıflardan daha az kapitalist olmadığı gibi İngiltere'de kapitalizm gerici bir aristokrasiye karşı siyasal olarak ilerici "burjuva" savaşımları yoluyla kendini oturtmuş da değildi

İngiltere'de hem topraklı hem de kentli birçok büyük mülk sahibi, tahtla ortaklıklarının "mutlakiyetçi" bir monarşiye yol açma tehlikesi doğurduğu zaman patlak veren on yedinci yüzyıldaki İngiliz devriminde krala karşı elbette savaşmıştı; ve mutlakiyetçilik karşıtı amaçlarını gerçekleştirmek için halkı harekete geçirme yoluna başvurmak zorunda kalmıştı. O savaşımda, parlamento egemenliğinin ve "sınırlı" hükümetin belirli ilkelerini benimsediler ve serbest bıraktıkları (çok geçmeden de bastırdıkları) halk güçleri, dünyanın o zamana değin tanık olduğu en köklü biçimde demokratik fikirlerden bazılarını üretti. Ama bu devrim, asla, toprak sahibi bir aristokrasiyle kapitalist olsun ya da olmasın yükselen bir burjuvazi arasında gerçekleşen bir sınıf savaşımı değildi.

İngiltere'de kapitalistler kendi sınıf çıkarlarını güvence altına almak için sınıf savaşımına girişmeye zorlanmışlarsa, bu bir egemen sınıfa karşı verilen bir savaşım değildi. Bir anlamda, kapitalistler –hiç değilse tarımcı kapitalistler– İngiltere'de egemen bir sınıf olarak *doğdu*. Toprak sahibi ve sanayici sınıflar arasında çatışmaların patlak verdiği on dokuzuncu yüzyılda bile, bunlar esas olarak sermayenin iki türü arasındaki çatışmalardı. Eğer İngiliz kapitalizminin siyasal ve iktisadi kısıtlamalardan kendini kurtarmak için sınıf savaşımı vermesi gerektiyse, bu öncelikle bağımlı sınıflara karşı, sözgelimi sahip oldukları mülkiyet haklarıyla (ve bazen tehlikeli biçimde köktenci fikirleriyle) kapitalist birikimin önünde engel oluşturan küçük mülk sahiplerine karşı oldu.

Dolayısıyla, siyasal olarak ilerici bir burjuvaziye ilişkin başlıca modelini Marx'a sağlayanlar gerçekten kapitalistler değildi. Yine de o ilerici model Marx'ın kapitalizme bakışını etkiledi. Marx'ın proleter devrimle ilgili umutlarını, proletaryayı siyaset sahnesine çıkaran ve siyasal gelişimini ileriye götüren siyasal olarak ilerici bir burjuvaziye ilişkin bu görüşün ne kadar teşvik etmiş olduğunu söylemek zordur. Ama bir şey açık görünmektedir: Kapitalizmi ilerici bir güç olarak gösteren –ve *Manifesto*'nun öyküsünde böylesine büyük yer tutan– tabloyu, Kıta burjuvazisinin ve özellikle Fransız burjuvazisinin üstlendiği devrimci görev renklendirmektedir.

Manifesto'da, bir yandan siyasal, kültürel ve ideolojik ilerleme öyküsü ile diğer yandan maddi ya da iktisadi gelişim analizi arasında bazı ayrımlar yapmamız gerekir. Ya da daha kesin bir deyişle, kapitalist iktisadi gelişimle açık seçik olarak ilişkili olan siyasal, kültürel ve ideolojik gelişmeleri, kapitalizmle bu kadar açık şekilde bağlantısı olmayanlardan ayırmamız gerekir. Marx'ın anlatısının kendi ifadesiyle bütünleştirilmiş olan farklı yönleri, tipik olarak, yorumcular tarafından sıklıkla "modernite" genel başlığı altında bir araya toplanır. Ama eğer onun anla-

tısındaki farklı iplerden bazılarını birbirinden çözmeye çalışırsak, kapitalizmin daha iyi anlaşılmasına bunun yardımı olacaktır. Bu, kapitalizmin mahiyeti konusunda Marx'ın dile getirdiği ve bugüne kadar eşi benzeri görülmeyen içgörülerin daha belirgin çizgilerle belirmesini sağlayacaktır.

Kapitalizmin gelişiminin Aydınlanma'nın en iyi ilkelerini gerektirdiği ya da ortaya çıkardığı hiç de açık seçik değildir. Sözgelimi, on sekizinci yüzyılda Fransız burjuvazisinin, insanlığın ilerlemesine, insan zihninin ilerlemesine, cehaletin ve batıl inanışın ortadan kaldırılmasına odaklanmış Aydınlanma'yı ya da yurttaş eşitliğine ve "mesleklerin yetenekli olanlara açılması" amacını yol gösterici ideoloji olarak benimsemiş kesimi aslında kapitalist bir sınıf değildi. Maddi çıkarları kapitalistlerinkinden farklı olan, profesyonellerden, kamu görevlilerinden ve aydınlardan oluşan bir sınıftı. Kapitalizmin gelişip olgunlaşmasının, o tür burjuvaziye ve onun özgül kültürel oluşumuna son verdiği bile ileri sürülebilir.

Kapitalizm, "rasyonel" (yani, "verimli" ya da kârlı) bir üretim örgütlenmesini elbette gereksinir ama en iyi Aydınlanma anlamıyla, yani tüm otoritenin eleştirel aklın kılı kırk yaran irdelemesine tabi kılınması anlamında "rasyonalizm"e pek az gereksinim duyduğunu yirminci yüzyılda hepimiz çok iyi biliyoruz. Kapitalizm, disiplinli ve uysal bir iş gücüne gereksinim duyar. Eleştiren yurttaşlara hiç mi hiç gereksinimi yoktur. Gerçekte, eleştirel aklını kullanma alışkanlığına sahip bir işçi, sözgelimi, Aydınlanma ilkelerini inkâr eden bazı akıldışı batıl inanışlara ya da belirli türlerden dinsel köktenciliğe bağlanmış bir işçiye oranla, üretimin "rasyonel" örgütlenmesi bakımından (sermayenin mülkiyeti ve iktidarı şöyle dursun) çok daha tehlikeli olabilir. Örneğin, ABD'deki sağcı siyasal hareketler, Aydınlanma karşıtı değerleri kapitalizme derin bir bağlılıkla birleştirmekte hiç güçlük çekmemişlerdir.

Siyasal ilerlemeye gelince, Marx'ın belirttiği gibi, feodal hiyerarşinin ve aristokratik ayrıcalığın "modern temsili devlete" yol açtığı elbette doğrudur. Gerçekte, Marx'ın o sözleri yazmasından bu yana, "burjuva" temsili devlet de şimdi "demokrasi" dediğimiz bir şeye yol açmıştır. Şimdi burjuvazi, sözlükteki anlamıyla bir "egemen" sınıf değildir: Onun sınıf hâkimiyeti, siyasal haklardan münhasıran yararlanmaya ya da kapitalist yönetenler ile proleter yönetilenler arasındaki açık ve yasal olarak tanımlanmış bir bölünmeye bağlı değildir. İşçiler, oy haklarından tam olarak yararlanan yurttaşlardır ve kapitalizm, başka hiçbir sınıf hâkimiyeti biçiminin şimdiye değin başaramadığı bir şekilde yetişkinlerin genel seçme ve seçilme hakkına tahammül edebildiğini kanıtlamıştır.

Ama bu siyasal ilerleme derin biçimde muğlak olmuştur. Muğlaklık, kapitalist

"demokrasi"de zenginliğin hâlâ siyasal güce ayrıcalıklı erişim anlamına geldiği apaçık gerçeğinden ya da Marx ve Engels'in savundukları gibi, devletin genel olarak kapitalist sınıfın çıkarına hareket ettiği gerçeğinden öteye uzanmaktadır. Ne de konu, kapitalizmin otoriter egemenliğe kolaylıkla tahammül edebilmesinden ve bazen ihtiyaç duymasından ibarettir. Kapitalist "demokrasi"de daha da temel bir çelişki vardır.

Kapitalizm "demokrasi"ye tahammül edebilir, çünkü kapitalistler, münhasır siyasal haklar aracılığıyla değil, münhasır mülkiyet aracılığıyla başkalarının emeğini denetim altında tutarlar. Sermaye devletin desteğine ihtiyaç duymasına karşın, işçiler tamamen "iktisadi" nedenlerle emek güçlerini satmaya zorlanırlar. İşçiler üretim araçlarına sahip olmadıkları için, emek gücünün ücret karşılığında satılması, onların geçim koşullarına, hatta kendi emeklerinin araçlarına erişebilmelerinin tek yoludur. Onların sermaye için çalışmalarını sağlamak için doğrudan siyasal baskıya ivedi bir ihtiyaç yoktur. Saf anlamda "iktisadi" zorlamalar genellikle yeterli olur.

Bunun anlamı şudur: En iyi ve en "demokratik" biçimleriyle bile kapitalizm, eşitliği, iktisadi alana tecavüz etmeyen ve etmemesi gereken ya da iktisadi eşitsizliği yıkmayan ve yıkmaması gereken ayrı bir "siyasal" alana hapseder. Siyasal alanda bir tür demokrasi hüküm sürebilir, ama kapitalist toplumlarda insanlar uyku dışındaki yaşamlarının çoğunu hiçbir demokratik hesap verebilirliğin söz konusu olmadığı etkinlikler ve ilişkiler içinde geçirirler. Bu, yalnızca, muhtemelen başkalarının doğrudan denetimi altında bulundukları işyerlerinde geçerli olmakla kalmaz, "piyasa" zorunluluklarına tabi olan bütün diğer yaşam alanlarında da geçerlidir.

Dolayısıyla kapitalizm, "demokrasi" tarafından idare edilen bir siyasal alan yaratmıştır, ama aynı zamanda ve aynı yollarla, insan yaşamının geniş kesimlerini demokrasinin erişimi dışında tutmuştur. Başka bir deyişle, kapitalizm bir eliyle verdiğinin çoğunu diğer eliyle geri almıştır.

Marx'ın kapitalizm analizinin böylesine zengin olmasının nedeni, kesinlikle, sistemin temel çelişkilerini ortaya sermesidir. "Burjuva" ve "kapitalist" terimlerini birlikte kullanma ve onların öykülerini tek bir "modernite" ve ilerleme öyküsü olarak anlatma eğilimi, o çelişkileri perdeleyebilir. Marx'ın analizinin, kapitalist toplumun mahiyeti konusunda önceye ya da sonraya göre daha keskin ve daha derin bir içgörü kazanmamızı sağlayan yönlerinden dikkatleri saptırabilir. Marx, sonraki çalışmalarında ve özellikle de *Kapital*'de, kapitalizmin çok daha geniş kapsamlı bir analizini yapar. Ama *Manifesto*'da buna ayrılan o birkaç sayfada,

şiirsel ve tutkulu ama yine de çıplak ve derine işleyen duruluktaki anlatımıyla, bütün dinamizmi ve yıkıcılığı içinde kapitalizmin özünü daha önce hiç kimsenin yapmadığı bir biçimde yakalar.

Kapitalizm ve Tarihsel Materyalizm

> Burjuvazi üretim araçlarını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve bunlarla birlikte bütün toplumsal ilişkileri durmadan devrimcileştirmeksizin var olamaz. Oysa eski üretim tarzının olduğu gibi korunması daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varoluş koşuluydu. Üretimin durmadan altüst edilmesi, bütün toplumsal koşulların aralıksız sarsılışı ve bitmek bilmeyen bir belirsizlik ve çalkantı burjuva dönemini öteki bütün dönemlerden ayırt eder. Bütün kemikleşmiş, donmuş ilişkiler ... silinip gider; yeni oluşanlar ise daha kemikleşmeye fırsat bulamadan eskir. Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor.

Manifesto'daki en ünlü pasajlardan birisi olan bu pasajda Marx, kapitalizmin mahiyetini özetliyor. Daha önceki bütün diğer toplumsal oluşumların aksine, kapitalizm, sürekli değişim gerektirir, sürekli bir kâr arayışı içinde emeğin üretkenliğini artırmak için üretim güçlerinin sürekli iyileştirilmesini gerektirir. Kâr gereksinimini, sonu gelmez biçimde biriktirme gereksinimini sermayeye dayatan şey, bizzat sistemin mahiyetidir: O, salt ayakta kalmak için, biriktirmelidir, kârını azamiye çıkarmalıdır. Daha önceki hiçbir sistem böyle baskılara maruz kalmamıştır.

Kapitalizmin diğer üretim biçimlerinden farklı olan özgül bir üretim biçimi olarak bu şekilde tanımlanması, Marx ve Engels'in birkaç yıldan beri üstünde çalışmakta oldukları ve 1848'den sonra daha eksiksiz biçimde geliştirecekleri tarihsel materyalizm ilkelerini temel almaktadır. Tarihsel materyalizm yalın bir önermeyle başlar: İnsanlar, var oluşlarının maddi koşullarını doğayla ve başka insanlarla özgül ve tarihsel olarak değişken ilişkiler kurarak elde ederler. Herhangi bir toplumsal örgütlenme biçimine ilişkin en temel gerçek, söz konusu ilişkilerin mahiyetidir, var oluşun maddi koşullarını temin etmek için belli bir toplumun tuttuğu özgül yollardır.

İnsanlık tarihinde öyle bir noktaya gelindi ki, maddi yaşamın toplumsal örgütlenmesi sınıf bölünmeleri şeklini aldı, emek harcayan insanlar ile başkalarının emeğini sömüren insanlar arasındaki bölünmeler şeklini aldı. Söz konusu bölünme kaçınılmaz olarak çatışmaya yol açtı ve o zamandan beri tarihe, *Manifesto*'nun vurguladığı gibi, sömürülen sınıflar sömürüye karşı direndikleri için, bu sınıf mücadeleleri tarafından yön verilmiştir. Ama sınıf savaşımı, sınıflı toplumun

başlangıcından beri tarihin hareket ettirici gücü olmakla birlikte, farklı toplumlarda farklı şekillere bürünmüştür. Her belirli üretim biçiminin, her sınıfsal ilişkiler sisteminin kendi içsel mantığı, kendi gereklilikleri, kendi sağkalım ve başarı koşulları, kendi dinamikleri, kendi çatışma ve mücadele biçimleri vardır. Kapitalizm de, önceki herhangi bir üretim biçiminin aksine, üretim güçlerinde sürekli devrim yapılmasını gerektiren çok özgül koşullara sahiptir.

Komünizmin İlkeleri'nde Engels, üretim güçlerinin sürekli ilerlemesinin, özellikle de teknolojik iyileştirmelerin başlangıcından beri tarihi ileriye taşıdığını ve toplumsal ilişkilerin de bu gelişen güçlere uyum sağlamaya zorlandığını ileri sürer. Aydınlanma'ya ve klasik ekonomi politiğe çok şey borçlu olan, teknolojik ilerlemeye ilişkin bu anlayış *Manifesto*'da da görülür.

Ama Marx'ın yorumlayışında, bir tür tarih üstü teknolojik ilerleme sürecine vurgu yapılmaktan çok, belirli toplumsal ilişkilerin tarihsel olarak özgül etkilerine vurgu yapılır. Onun yaptığı vurgu, her şeyden önce, kapitalizme özgü ayırt edici koşullara, sömüren bir kapitalistler sınıfı ile ücretli emekçilerin oluşturduğu mülkiyetsiz bir sınıf arasındaki ilişkilere üretim güçlerinde devrim yapılmasını gerektiren tarihsel olarak *benzersiz* bir dürtünün eşlik ediş biçimleri üstünedir. Tarih boyunca, üretim güçlerinde uzun dönemli bir iyileştirme elbette olmuştur; ama, Marx'ın bize anlattığı gibi, kapitalizmden önceki bütün toplumlar üretimi olduğu biçimiyle korumaya yönelik yapısal bir eğilime sahipti. Yalnızca kapitalizm o evrensel kuralı yıkmıştır ve emeğin üretkenliğini teknik yollarla sürekli olarak artırmaya yönelik yeni baskılar yaratmıştır.

Biriktirme ve üretim aletlerinde devrim yapma baskısının kökeni kapitalist sömürü biçiminde, sermayenin işçilerden emeği sağma şeklinde yatar. Kapitalistler, hem mal ya da hizmet üretme araçlarını elde etmek hem de o malları ya da hizmetleri satmak için pazara bağımlıdırlar. İşçilerin emek gücü bile, kapitalistlerin bir ücret karşılığında belirli bir süreyle satın aldıkları bir metadır. Daha sonra sermaye, o emek gücünü işe koşar ve sınırlı sürede en az maliyetle en fazla verimi elde etmeyi amaçlar. Dolayısıyla sermaye, pazardaki rekabete karşılık vermek amacıyla, emeğin üretkenliğini artırmak için sürekli olarak yeni teknikler, yeni aletler, yeni örgütlenme ve denetim biçimleri aramaktadır. Pazar için "rekabetçi bir şekilde" üretim yapmak, kaçınılmaz olarak, sürekli birikim ve kârın maksimizasyonu (azamileştirilmesi) anlamına gelir. Sürekli değişim anlamına da gelir: Yeni teknolojiler, yeni mallar, yeni hizmetler, yeni ihtiyaçlar, yeni örgütlenme biçimleri ve yeni toplumsal düzenlemeler.

Marx, neredeyse bütün insan gereksinimlerinin ve isteklerinin böyle önceden görülmemiş bir örgütlenmeyle temin edildiği, her şeyin, beslenme ve barınma gibi en temel gerekliliklerin bile, kâr için üretildiği bir sistemin tarihsel benzersizliğini vurgular. Böyle bir sistemin, doğanın kendisi şöyle dursun, insan yaşamı ve toplumsal ilişkiler üstündeki etkileri ister istemez keskin ve uzun erimli olacaktır. Marx, birkaç kısa pasajda, her şeyin –yalnızca nesnelerin değil, doğanın ve insan etkinliğinin de– pazarda alınıp satılmak üzere bir meta haline geldiği ve insan ilişkilerinin "katı nakit ödeme"ye indirgendiği bir sistemin sonuçlarını çarpıcı bir dille iletir.

Yaşamın metalaştırılmasının artık daha ne kadar öteye gidebileceğini hayal etmeyi bile zorlaştıran bir noktaya vardırıldığı, beslenmeden kültüre ve sağlığa kadar her şeyin pazar zorunluluklarıyla çarpıtıldığı yirmi birinci yüzyılın arifesinde, bunun ne anlama geldiğini hepimiz çok iyi biliyoruz. Pazar zorunluluklarının toplumsal doku ve doğal çevre için ne kadar yıkıcı olabildiğini biliyoruz. Bunların yoksullukla, suçla, çevre kirliliğiyle, doğal kaynakların ve insan yaşamlarının çarçur edilmesiyle ilgili bedellerini biliyoruz. Ama Marx'ın zamanında bu metalaştırılma süreci bu denli ileriye götürülmüş değildi ve onun bunu önceden görebilmesi gerçekten dikkate değerdir.

Onun bu sistemin emek üstündeki etkilerine ilişkin içgörüsü de dikkate değerdir. İşçilerin sömürülmesi, yalnızca kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını sürdürmek için değil, işverenlerine azami kârlar kazandırmak için de çalışmaya zorlanmaları, bu öykünün özüdür. Ama insan emeği, insan yaratıcılığının uygulaması olmaktan çıkarılıp salt bir kâr yapma etkinliğine ya da bir metaya dönüştürüldüğü zaman, değerini işçiye sağladığı doyumdan ya da topluma sağladığı yararlardan değil, pazarda gerçekleştirebildiği kazançlardan ve sermaye birikimine yaptığı katkıdan alır hale geldiği zaman, bu emeğe ne olduğu sorusu da ortada durmaktadır.

Çalışmanın, güttüğü amaca göre farklı şekillerde örgütlenmesi ve öyle yaşanması gerektiği açık olmalıdır. Asgari maliyetle azami verim çıkarma ihtiyacı, insanın refahı üstünde kaçınılmaz olarak anlamlı etkileri bulunan çok özel gereklilikler dayatır. Marx, üretim araçlarının yalnızca kapitalist sahiplerine azami kâr sağlamak amacıyla örgütlendiği zaman çalışmanın uğradığı bozulmayı tanımlar. İşçiler bir kur-tak hattında makinelerin salt "eklentileri" haline geldikleri zaman bu etkiler en çok belirginlik kazanır, ama çalışmanın örgütlenmesindeki temel güdünün kârları azamiye çıkarmak olduğu her durumda benzer etkiler ortaya çıkar. Yaratıcı ve doyum sağlayıcı bir etkinlik olması gereken şey, büyük olasılıkla, salt anlamsız bir angarya haline gelir.

Ama, Marx'ın bakış açısından, kapitalizmin bazı olumlu etkileri de vardır. Burjuvazi, der Marx, "Mısır'ın piramitlerinden, Roma'nın su kemerlerinden ve Gotik katedrallerden kat kat üstün harikalar yaratmıştır." Kapitalizm, "önceki kuşakların hepsinin toplamından daha kitlesel ve daha devasa üretim güçleri yaratmıştır". Üretim güçlerinde yaptığı devrim, herkes için refahın maddi koşullarını üretmekte daha önce görülmemiş bir kapasite yaratmıştır.

Ama burada başka bir paradoks vardır: Eğer kapitalizm daha önce görülmemiş bir maddi zenginlik yaratmışsa bile, herkes için maddi refahı azamiye çıkarma kapasitesi *yalnızca* bir kapasite olarak kalır, gerçeklik kazanmaz. Gerçekte, kapitalizm bu kapasitenin bir gerçeklik olmasını *engeller.* Kapitalist sistemin en temel çelişkilerinden birisi, sahip olduğu "devasa" üretici kapasite ile sunduğu yaşam kalitesi arasındaki büyük uyumsuzluktur.

Bunun açıkça doğru olduğu bir durum, kapitalist gelişimin, geleneksel kolonyal sömürü biçimlerinden tutun da şimdi üçüncü dünyanın içinde yüzdüğü borç yüküne ya da üçüncü dünyadaki ucuz emeğin bugünkü "ulusal ötesi" şirketlerce sömürülmesine kadar, türlü çeşitli emperyalizmlerin ayrılamaz bir parçası olmasıdır. Kapitalizmin üretici kapasitesi ile yaşam kalitesi arasındaki çelişki, bugün, varlık içinde yüzen Kuzey ile yoksulluktan kırılan Güney arasında büyüyen kutuplaşmada açıkça görülmektedir. Ama aynı çelişki ilerlemiş kapitalist ekonomilerin kendi içlerinde de görülmektedir.

Tüm üretimin kâr için yapıldığı bir sistemde, kaynakların ve emeğin paylaştırılması, elbette, olabildiğince çoksayıda insanın refahına yaptıkları katkıya göre değil, kârlılığa yaptıkları katkıya göre belirlenecektir. Toplumun üretici kapasiteleri, çok daha büyük bir olasılıkla, ödenebilecek bedellerle herkese insanca konutların temin edilmesine değil, sözgelimi, satın alabilecek parası olanlar için yeni model arabaların üretilmesine ya da pazara çıkar çıkmaz demode olacak biçimde tasarlanmış bilgisayarların üretilmesine ayrılacaktır. Bu nedenle, Marx, bütün üyelerine gıda, giyim, konut, eğitim ve sağlık hizmeti sağlama kapasitesine sahip ABD gibi bir toplumda bile yine de yoksulluğun, evsizliğin, kötü beslenmenin, çoğu insanın karşılayamayacağı paralı sağlık hizmetlerinin ve birçok kişiyi işlevsel olarak okuyamaz-yazamaz durumda bırakan bir eğitim sisteminin yaygın olması karşısında şaşırmazdı. Böylesine eşitsizlikleri yapısında barındıran bir toplumda, sözgelimi, sınıf sömürüsünün ve ırkçılığın birbirini pekiştirdiği derin toplumsal bölünmelerin olması da şaşırtıcı değildir.

Yine de, kapitalizm maddi refahı azami düzeye çıkarma kapasitesini üretmiştir ve o anlamda, farklı türde bir toplumun temelini kurmuştur. Sosyalizm, kapitalizmin yarattığı üretim güçleri üstüne kurulacaktı, ama üretici kapasite ile yaşam kalitesi arasındaki uyuşmazlığa neden olan kâr maksimizasyonu ve sermaye birikimi baskılarını ortadan kaldıracaktı.

Kapitalizm, *Manifesto*'da savunulduğu gibi, kapitalizmi devirme ve onun yerine sosyalizmi koyma kapasitesine sahip bir toplumsal güç, bir sınıf da yaratmıştır. Kapitalizm, diyor Marx, kitlesel bir proletaryanın doğmasını sağlayarak, kendi mezar kazıcılarını yaratmıştır. Ama birçok yorumcu, hatta sosyalist solda olan bazıları bile, şimdi belki de bunu kitapçığın tümündeki en sorgulanabilir varsayım olarak göreceklerdir. Kapitalizmin, sermaye tarafından sömürülme bakımından ortak yönleri olan hem "mavi yakalı" hem de "beyaz yakalı" türlü çeşitli işçileri kapsayan kitlesel bir işçi sınıfı yarattığı elbette doğrudur. Bu işçiler, stratejik olarak, onların emeğine bağımlı olan bir sistemin kalbinde yer almaktadırlar ve bu stratejik konum, başka hiçbir toplumsal gücün yapamayacağı bir biçimde kapitalizmi sosyalizme dönüştürmek için gerekli toplumsal gücü onlara vermektedir. İşçi sınıfı hareketlerinin tarihe geçen birçok savaş verdiği, birçok önemli zafer kazandığı ve dünyanın birçok bölgesinde devrimci bir güç olarak hareket ettiği de gerçektir. Ama Batı Avrupa ve Kuzey Amerika, kitlesel işçi sınıfı radikalizmine birçok kez tanık olduğu, hatta bazı Batı Avrupa ülkeleri devrimin eşiğine getirilebildiği halde, işçi sınıfı, Marx ve Engels'e en olası adaylar gibi görünen ilerlemiş kapitalist ülkelerde sosyalizmi henüz gerçekleştirmemiştir. Bunun sonucu olarak, birçok sosyalist bile yeni bir toplum umuduna kuşkuyla bakar olmuştur.

İşçi sınıfının siyasal gelişimi konusunda Marx'ın iyimserliğinin neredeyse *Manifesto*'da göründüğü kadar katışıksız olduğunu farz edemeyiz. Marx, işçi sınıfını birleştiren güçler olduğu kadar bölen güçlerin de olduğunu ve işçi sınıfını etkili bir siyasal güce dönüştürmek için pek çok örgütsel ve eğitimsel çaba harcanması gerektiğini kesinlikle biliyordu. Ama açıkçası, bir siyasal manifestoda engellerden söz etme niyetinde değildi ve tablo, onun heyecan verici savaş çağrısında betimlediğinden çok daha karışıktır.

Sanayi kapitalizminde üretimin örgütlenmesinin, ulaşımdaki ve iletişimdeki iyileştirmelerle birlikte, işçi sınıfını gitgide daha iyi birleştirerek bütünsel bir güç haline getireceği öngörüsü bazı bakımlardan doğru çıkmıştır. İşçi sınıfı savaşımlarının,

herkes için yaşam kalitesini iyileştiren büyük kazanımlar, örneğin daha kısa çalışma saatleri ve işsizlik sigortası gibi şimdi bize olağan gelen kazanımlar elde etmiş olduğunu da hiç kimse yadsıyamaz. Ama işçi sınıfını *bölen* başka güçler de birleştirici eğilimlerin karşısına çıkmış ve şimdilik üstün gelmiştir. Kapitalizmin yarattığı küresel ekonomiyi yeni bir tür enternasyonalizmin izleyeceği yolunda Marx'ın dile getirdiği inancı yalanlayacak şekilde tekrar tekrar ortaya çıkan milliyetçilikler bir yana, ırk, cinsiyet ve başka "kimlikler" de işçileri bölmektedir.

İşçi sınıfını bölen etmenler yalnızca bunlar değildir. Paradoksal olarak, kapitalizmde üretimin örgütlenmesi de işçi sınıfını bölme eğilimi gösterir. Kapitalist üretim, işçilerin yakınmalarını ve savaşımlarını tek tek işyerleri üstünde ve kendi işverenlerine karşı odaklama eğilimine sahiptir. Marx, "her sınıf mücadelesi siyasi bir mücadeledir," görüşünü dile getirdiği zaman, hiç kuşku yok ki, her sınıf mücadelesinin, hatta işyerindeki ve hatta saf olarak "iktisadi" sorunlara ilişkin savaşımın bile, sınıf iktidarıyla ve tahakküme karşı direnişle ilgili olduğunu anlatmak istemiştir. Ama bu önermenin söylemediği şey, kapitalizmin, "iktisadi olan" ile "siyasal olan" arasında apayrı bir tür ilişki yaratmış olduğudur. Kapitalizm, bir anlamda, "iktisadi" mücadeleleri siyasal mücadelelerden *ayırmıştır*, bunun da tek nedeni şimdi "ekonomi"nin kendine özgü bir yaşama ve bir güç yapısına sahip olmasıdır. Kapitalist pazarın kendine ait "iktisadi" zorunlulukları vardır; kapitalist işyerinin kendine ait hiyerarşileri, otoriteleri ve kuralları vardır; ve hâkim sınıf, kendi sınıf iktidarının dayandığı mülkiyet sistemini devam ettirmek için eninde sonunda devlete bağımlı olsa bile, kendisinden önceki herhangi bir sınıfın aksine, doğrudan doğruya siyasal güce bağımlı olmayan kendi iktisadi güçlerine sahiptir. Bu nedenle işçiler, sınıf mücadelelerini siyasal alana dökmeksizin, sermayeyle girdikleri endüstriyel çatışmalarda çok militan olabilirler ve çoğu kez de olmuşlardır.

Manifesto'nun sosyalizmin gelişi konusundaki iyimserliği, elbette, gerçekten dikkate değer olan başka bir gelişmeyle de çelişkiye düşmüştür: 1917 Rus Devrimi'ni izleyen on yıllarda kurulmuş olan sistemin 1980'li ve 1990'lı yıllarda sona ermesi. Bu devrimin Marx'ın öngörülerinin ideal bir sınanması olmaktan çok uzak olduğu doğrudur. Rusya, kitlesel proletaryaya sahip ilerlemiş bir sanayi kapitalizmini temsil etmiyordu, Marx'ın sosyalist dönüşüm için doğru temel olarak gördüğü türden bir toplum değildi. Devrim zamanında, oldukça ilerlemiş sanayi cepleri ve en azından belli başlı büyük kentlerde çok militan bir sanayi proletaryası elbette vardı. Aynı zamanda Rusya büyük ölçüde bir köylü ülkesi olarak kaldı ve bizzat sanayi işçilerinin birçoğu da köylerine kök salmış durumdaydı. Bunlar ve başka bakımlar-

dan, Rusya'nın ana toprağı da Marx'ın ilerlemiş bir kapitalist toplum için koyduğu ölçütleri –on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Marx'ın modeli olan İngiltere'nin standartlarıyla bile– karşılamazdı; ve Çarlık imparatorluğunun "üçüncü dünya" bölgeleri denilebilecek yerleri de eklersek, bu muazzam ülkenin, Marx'ın kapitalizmden sosyalizme geçiş için belirlediği önkoşullara uyduğu pek söylenemezdi.

Herhalde, Sovyetler Birliği'nde eninde sonunda ortaya çıkan oluşum, "doğrudan üreticilerin özgür birliği"ni temel alan bir sosyalizmden söz ederken Marx'ın zihninde canlandırdığı demokratik toplumdan çok farklıydı. Gerçekte, yirminci yüzyılda komünizm ismi altında toplanan şeylerin çoğu, *Komünist Manifesto*'nun bu terimle ifade ettiği şeyle ya da Marx ve Engels'in ait oldukları Komünist hareketle pek az ilişkilidir. Marx, Rusya'da bir tür devrim beklemeye başladığı zaman bile, her zaman, gerçek bir *sosyalist* devrimin daha ilerlemiş üretim güçlerine ve daha gelişmiş bir proletaryaya sahip bir kapitalist ülkede, İngiltere ya da ABD gibi bir ülkede meydana gelmesi gerekeceğini farz etmiştir. Bir Rus Devrimi, ancak böyle ilerlemiş bir kapitalist ülkedeki bir proleter devrimle desteklendiğinde sosyalizme geçişi sağlayabilirdi. Öyle görünüyor ki Marx, ancak iyice gelişmiş üretim güçlerinin ve olgun bir kitlesel proletaryanın –kapitalist kâr için ya da herhangi bir türden egemen sınıfın yararı için değil ve otoriter bir devletin denetimi altında değil, "doğrudan üreticilerin özgür birliği"nin, bizzat işçilerin demokratik denetimi altında– tüm toplumun gereksinimlerini yerine getirme doğrultusunda üretimi yönlendirebileceğini farz etmiştir.

Kapitalizmin kitlesel bir proletarya yaratması ve üretim güçlerini Marx'ın zamanında var olan düzeyde geliştirmeyi başarması bile yüzyıllar almıştı. Yol boyunca birçok baskılarla, mezalimlerle ve trajedilerle bu şeyleri yapmıştı. Bu türden bir gelişmeyi başarmanın demokratik, sosyalist bir yolunu Marx hiçbir zaman aramadı, başka herhangi bir kişi de henüz bunu bulamadı. Marx, bu çelişkili başarıyı sosyalizmin görevi olarak değil, önkoşulu olarak gördü.

Bunu söylerken, Sovyetler Birliği'nin gerçekten üretim güçlerini Marx'ın önceden görebileceğinin ötesinde ve olağanüstü bir hızla geliştirmeyi başardığını yadsımıyoruz. Buradaki nokta, daha çok, Marx'ın gözünde sosyalizmin özü olan üretimin demokratik örgütlenmesi yoluyla böylesine yoğun bir gelişmeyi başarmanın çok zor olmuş olacağıdır. O gelişim düzeyine ulaşmak için, kapitalizmin demokratik yollarla değil, küçük mülk sahiplerini mülksüzleştirerek ve işçileri iliklerine kadar sömürerek yüzlerce yıl içinde gerçekleştirdiği bir birikim süreci gerekliydi. Bunlarla karşılaştırılabilir sonuçları başarmanın demokratik bir yolunu tasarlamak kolay

olmazdı. Gerçekten demokratik bir sosyalist parti, baskıcı Stalinist rejimden çok farklı bir parti, Stalinizmin gaddarlıklarından elbette kaçınmış olurdu. Ama en demokratik sosyalist parti bile, birikim sürecini uygulamak ve bunun gerektirdiği türden yoğun emek kullanımına gitmek zorunda kalsaydı, kendini, temsil ettiği farz edilen işçi sınıfıyla çok zor ve çelişkili bir ilişki içinde bulmuş olurdu.

Daha az gelişmiş bir ülkede komünizm adına bir devrim meydana gelseydi nelerin olup bitebileceğini Marx'ın önceden gördüğünü kimse iddia etmez. Stalinizmin komünizm adına işlemiş olduğu suçları önceden görmüş olabilmesi olasılığı daha da zayıftır. Ama Marx'ın, bir sosyalist devrimin çok büyük bir olasılıkla daha fazla ilerlemiş kapitalizm bağlamında başarılı olacağı şeklindeki varsayımının taşıdığı anlamı azımsamamalıyız. O anlamda, söz konusu önkoşulların yokluğunda Rus Devrimi'nin uğradığı sonuçtaki başarısızlığın Marx'ın öngörülerini çok iyi doğruladığı savunulabilir. Yine de, o başarısızlık Marx'ın yanlış olduğunu başlı başına kanıtlamış olmasa bile, yirmi birinci yüzyılın arifesinde sosyalistlerin iyimser olmak için ellerinde çok şey yokmuş gibi göründükleri gerçeği ortada durmaktadır.

Manifesto ve Gelecek

Ama öykü bitmiş değildir. *Manifesto*'nun bize öğreteceği derslerin sonuna da ulaşmış değiliz. *Manifesto*'nun kehanetlerinden bile öğrenilecek hâlâ çok şey vardır. Marx, birçok şeyle ilgili olarak esrarengiz bir biçimde haklı çıkmıştır, ama hiçbir konuda kapitalist genişlemeye ilişkin yorumunda olduğu kadar eksiksiz biçimde doğrulanmamıştır. Kapitalizmin dayanıklılığını ve genişlemeye ne kadar süreyle devam edebileceğini yeterince hesap edemediği doğrudur. Ama bugün moda olan "küreselleşme" hakkındaki konuşmalarda, bugün olup bitenlerle ilgili olarak, onun 150 yıl önce yazdıklarından daha iyi bir açıklama bulmak zordur. Kapitalizm gerçekten "bütün Çin setlerini yıkmış"tır ("komünist" Çin'in "setleri"de buna dahildir), böylelikle küresel bir pazar yaratmış ve "bütün ulusları yok olup gitmemek için burjuvazinin üretim tarzını benimsemek zorunda bırak"mıştır. Kapitalizm gerçekten "kendi suretinde" bir dünya yaratmıştır.

Marx'ın zamanında, o "küreselleşme" süreci henüz erken aşamalarındaydı. Ama bugün kapitalist birikim ve rekabet zorunlulukları gerçekten dünyanın her köşesine ulaşıyor. Birçok kişi, bunun, kapitalizmin kesin ve geri dönüşsüz zaferi olduğunu savunmaktadır. Ama Güneydoğu Asya'daki, daha düne kadar "Asya kaplanları" olarak göklere çıkarılan ekonomilerdeki son mali bunalım gibi olaylar karşısında, bu üstünlük

bildirilerinin içi biraz boştur. "İş döngüleri" veya "durgunluklar" ya da "resesyonlar" gibi daha yumuşak terimleri kullanmaktan hoşlanan anayolcu iktisatçılar, "bunalım" sözcüğünü artan bir sıklıkla dile getiriyor ve daha kötümser olan bazı yorumcular, "çöküş" söylemleriyle Marksistleri bile geride bırakıyorlar. Böyle bir arka plan karşısında, *Manifesto*'nun kapitalist genişlemeyi derin şekilde çelişkili bir süreç olarak betimlemesi, kapitalist üstünlük doktrininden çok daha inandırıcıdır:

> ... o dev üretim ve mübadele araçlarını peyda etmiş olan modern burjuva toplumu, büyüler yaparak çağırdığı cehennem kuvvetlerine artık söz geçiremeyen büyücünün durumuna düşmüş bulunuyor. On yıllardır sanayinin ve ticaretin tarihi, modern üretici güçlerin modern üretim ilişkilerine karşı, burjuvazinin ve onun hâkimiyetinin yaşam koşulları olan mülkiyet ilişkilerine karşı isyanının tarihinden başka bir şey değildir. Dönem dönem tekrarlanarak her seferinde bütün burjuva toplumunun varoluşunu daha da korkutucu bir biçimde tehdit eden ticari bunalımları belirtmek yeter. ... Bu bunalımlar sırasında daha önceki bütün dönemlerde olsa olsa bir saçmalık olarak görülebilecek toplumsal bir salgın –aşırı üretim salgını– baş gösterir.

Ve sermayenin bu bunalımları alt etmek için dayandığı yöntemler de, diye devam eder *Manifesto*, daha şiddetli bunalımların yolunu açan ve bu bunalımları önleyebilecek araçları gittikçe azaltan yöntemlerin ta kendisidir.

Kapitalizm, sözgelimi, içsel bunalımlardan kaçmak için öteden beri dışa doğru hareket eder, yeni pazarlara ve sömürgelere girer. Neredeyse tam bir evrensel sistem haline geldiği bugün, öteden beri onu içsel çelişkilerinden kurtarmış olan dışsal genişleme için artık aynı hareket alanına sahip değildir, bu nedenle söz konusu çelişkilere tarihsel olarak yeni şekillerde tabi olmuştur. Bugün sermaye, artık, yeterli iktisadi büyüme aracılığıyla azami kârlılığı sürdürebilir gibi görünmemektedir. Bugün, "neoliberal" devletin yardımıyla, ulusal ekonomiler içinde ve arasında varlıkları zenginlerin lehine *yeniden dağıtmaya* ve eşitsizlikleri artırmaya gitgide daha çok dayanmaktadır. İlerlemiş kapitalist ülkelerde, bu yeniden dağıtımın en gözle görülür işaretleri, zenginler ile yoksullar arasındaki artan kutuplaşma ve refah devletine yöneltilen saldırıdır. Dolayısıyla kapitalizm, çelişkili genişlemesine ilişkin Marx'ın öngörülerini salt ara sıra oluşan dramatik bunalımda değil, kendi "normal" ve uzun dönemli gelişiminde doğrulamaktadır.

Sonuçta bu gelişmeler, işçi sınıfının siyasal gelişimine kapitalizmin yaptığı etkiler konusunda Marx'ın haklı olduğunu kanıtlayabilir. Marx'ı işçi sınıfı bilincinin ve

örgütlenmesinin oluşumuyla ilgili yargılarına götürmüş olan koşullar hâlâ vardır; ve stratejik olarak kapitalizmin kalbinde konumlanmış olan işçi sınıfı, hâlâ onu dönüşüme uğratma kapasitesine sahip tek toplumsal güçtür. Aynı zamanda, kapitalizm, şimdiye kadar o sınıf oluşumu süreçlerine karşı işlemiş olan etmenleri alt edebilecek biçimlerde evrim geçirmektedir.

Neoliberal devletler toplumsal refaha yönelik saldırılarını tırmandırdıkça ve "esnekliği" güçlendirmek için sertlik önlemlerini benimsedikçe, devlet ile "küreselleşmiş" sermaye arasındaki suç ortaklığı gitgide daha çok saydamlık kazanıyor. Sonuç olarak, iktisadi sınıf savaşımlarının gerçekten siyasal düzleme taşınacağı ve işçi sınıfının gerçekten yeni ve önceden görülmemiş biçimlerde birleşeceği günler gelebilir. Birçok ülkede, bir süreden beri uykuya yatmış olan emek hareketleri yeniden uyanma işaretleri gösteriyor. Ve –Kanada'dan Meksika'ya, Fransa'ya, Güney Kore'ye– insanların sokaklarda bir araya gelerek "neoliberalizm"i, "küreselleşme"yi ve bugün kapitalist devletlerin kendi ulusal ekonomilerinin "rekabetçiliğini" devam ettirmek amacıyla uygulamakta oldukları bütün politikaları protesto etmelerinin birçok çarpıcı örneğini yakın zamanlarda elbette gördük.

Bugünkü geleneksel görüşlerin çoğunun aksine, "küreselleşme", devletin sermaye için taşıdığı önemi azaltmamış, artırmıştır. Vergi ödeyenler pahasına verilen doğrudan sübvansiyonlar da dahil, çeşitli şekillerde birikim ve " rekabetçilik" koşullarını sürdürmek; sertlik ve "esneklik" karşısında emek disiplinini ve toplumsal düzeni korumak; emeğin hareketliliğini engellerken sermayenin hareketliliğini güçlendirmek; bunalımdaki kapitalist ekonomileri (dün Meksika, bugün "Asya kaplanları") kurtarmayı amaçlayan dev kurtarma operasyonlarını –çoğu kez uluslararası kurumlar tarafından organize edilen ama her zaman ulusal vergilerle ödenen ve ulusal hükümetlerin icra ettikleri operasyonları– yürütmek için, sermaye devlete ihtiyaç duyar. Büyük kapitalist devletlerin emperyalizmi bile, iletim hatları ve icra araçları olarak hareket etmek üzere bağımlı devletlerin işbirliği yapmalarını gerektirir. "Neoliberalizm" salt devletin sosyal refahtan çekilmesi değildir. Bir dizi aktif politikadır, bütünleşmiş bir küresel pazarda kapitalist kârlılığı artırmak için tasarlanmış yeni bir devlet müdahalesi biçimidir.

Sermayenin devlete olan ihtiyacı, devleti yeniden sınıf mücadelesinin önemli ve yoğunlaşmış bir odağı yapar. Ve devletin sınıf sömürüsünden gözle görülür biçimde sorumlu olduğu gerçeği, sınıf örgütlenmesine ve bilincine ilişkin sonuçlar içerir. İşçi sınıfının bölünmüşlüğünü aşmaya ve ortak bir düşmana karşı yeni bir birlik yaratmaya yardımcı olabilir. Sınıf savaşımını siyasal savaşıma dönüştürmeye de yardımcı olabilir.

Ne olursa olsun, *Manifesto*'nun kapitalizm eleştirisi ve sosyalizm anlayışı, kapitalizm var olduğu sürece capcanlı kalacaktır. *Manifesto*'nun siyasal programının bazı kısımları kapitalist toplum içinde uygulanmıştır. Çocuk emeği, sözgelimi, ABD'de tarım sektöründe hâlâ geniş ölçüde kullanılmasına ve –çoğunlukla merkezi Batılı kapitalist ülkelerde olan "ulus ötesi şirketler"in sömürdüğü – üçüncü dünya ekonomilerinde elbette yaygın olmasına karşın, fabrikalarda çocuk emeğine ilerlemiş kapitalist ülkelerde genellikle son verilmiştir. Kazanca göre vergi ödenmesi genel kuraldır –ama sağ kanadın gitgide artan saldırısı altındadır. İlerlemiş kapitalist ülkelerde, bir noktaya kadar herkese ücretsiz eğitim-öğrenim verilmektedir– ama bu bile şimdi çeşitli şekillerde aşındırılmaktadır. Kapitalist toplumlarda bazı iletişim ve ulaşım araçlarının yanı sıra başka teşebbüsler de kamu mülkiyetindedir ya da bir zamanlar öyle olmuştur ve bazı kapitalist ülkelerde devlet bankaları vardır.

Bütün bunlar kapitalist sistem yıkılmaksızın olmuştur. Gerçekte, geçmişte işçi sınıfı hareketlerinin elde etmek için uzun ve zorlu mücadeleler verdiği kamu hizmetleri, sosyal refah ilkesi ve "sosyal güvenlik ağları" sayesinde kapitalizm kendi yıkıcı eğilimlerinden korunmuştur.

Bugün bildiğimiz türden kamu mülkiyeti, "dolaysız üreticilerin özgür birlikleri" tarafından doğrudan demokratik kontrol altında işletilen teşebbüslerle elbette pek az ortak yöne sahiptir. Bu bakımdan, kamu teşebbüsleri –yalnızca iletişim ve ulaşım araçları değil, sağlık ve eğitim-öğretim hizmetleri– bile, kapitalist pazarın mantığına tabi kılınabilir ve kapitalizmde kılınır. Bugünkü neoliberal politikanın hedefi, kapitalist kâr amacıyla işletilebileceği düşünülebilen her şeyi –tutukevlerinden posta hizmetlerine, yaşlı bakımevlerine kadar– "özelleştirmek"tir. Ama kârlı olarak "özelleştirilme" olanağı bulunan her kamu teşebbüsünün yine de pazarın zorunluluklarına tabi olmasını güvence altına almaya da girişmiştir.

Öyleyse, burada başka bir çelişki vardır: Bugün kapitalizm, "rekabetçi" durumunu koruma çabalarıyla, bizzat onu özyıkımdan çoğu kez kurtarmış olan hizmetleri ve kurumları yıkıma uğratıyor. Ama neoliberalizm harap edici operasyonlarında tam olarak başarılı olmasa bile, kapitalist sistem, insanlara ve doğaya verdiği zararları sınırlamaya yönelik her çabayı her zaman kısıtlayacaktır. Sanki kapitalizmin yıkıcı gücünün, verdiği zararları onarma ya da ödünleme kapasitesini aştığı noktaya artık ulaşmış olduğu anlaşılmaya başlanıyor.

Kapitalizm her zaman demokrasinin kapsamını da kısıtlayacaktır. Hiçbir ezen ya da ezilen sınıfın olmadığı; canlı emeğin birikmiş emeği artırmanın bir aracı değil,

emekçilerin yaşam sürecini daha kapsamlı kılma, zenginleştirme, ilerletme aracı olduğu; üremenin, çocuk bakımının, cinsler arasındaki ilişkilerin kapitalist zorunluluklar tarafından bozulmadığı; hiçbir ulusun diğerini baskı altında tutmadığı; kültürün pazar tarafından çarpıtılmadığı; vb. gerçekten demokratik bir topluma hiçbir zaman izin veremez. Kapitalizm altında yaşadığımız sürece, demokratik olmayan ve hesap sorulmayan kapitalist teşebbüslerin gereksinimlerinin ve eylemlerinin, hem doğrudan sınıf iktidarı kullanılarak hem de "pazar" aracılığıyla, toplumsal ve doğal çevremizi biçimlendirdiği ve onların küresel yörüngesine giren her canlı için yaşam koşullarını belirleyen bir toplumda yaşayacağız.

Marx ve Engels için olduğu gibi, şimdi her zamankinden daha açık seçik olmalıdır ki, sermaye birikimi zorunluluklarının yön verdiği bir toplum, yerini daha insanca ve demokratik bir toplumsal düzene bırakmalıdır. Böyle bir dönüşümün gerçekleşmesi için, sınıf savaşımı hâlâ temel hareket ettirici güç olmak durumundadır.

İngilizceden Çeviren:
Şükrü Alpagut

★

"The CommunistManifesto After 150 Years", *Monthly Review*, Mayıs 1998

İktisat ve Komünist Manifesto

★

Anwar Shaikh

> *"Bu bunalımlar sırasında daha önceki bütün dönemlerde olsa olsa bir saçmalık olarak görülebilecek toplumsal bir salgın –aşırı üretim salgını– baş gösterir. Toplum ansızın geçici bir barbarlığa geri döner; sanki bir açlık, genel bir imha savaşı bütün geçim araçlarının kökünü kurutmuş, sanayi, ticaret yok edilmiştir, peki, neden böyle olur? Çünkü çok fazla uygarlık, çok fazla geçim aracı, çok fazla sanayi, çok fazla ticaret vardır."*

KOMÜNİST MANİFESTO. İçgörüsü, keskin zekâsı ve nüktesiyle ne kadar olağanüstü bir belge bu. Bütün dünyayı fethetmeye koyulmuş yeni toplumsal sistemin muazzam güçlerini belirleyişiyle ne kadar güçlü. Ve bu canavarı bile, kendi derin iç çelişkilerinin yarattığı çatışmaların er geç alaşağı edeceğini ileri sürüşüyle bu ne harikulade bir cüret. Bu sayfaları Marx ile Engels'in parlaklığı kaplıyor. Ama sonunda, onların tahlilini bu kadar anlamlı kılmaya devam eden, kapitalizmin kendisi, yani incelemelerinin reel, var olan, evrilen ve çatışmalı nesnesidir.

Manifesto'yu okurken, Marx'ın özellikle iktisadi tahlilinin hâlâ oluşma aşamalarında bulunduğunu göz önünde tutmak önem taşır. Orada dile getirilen bazı önemli fikirler sonradan kendisince reddedilmiş, bazılarının içeriği büyük ölçüde değiştirilmiştir. İki önemli ve birbirine bağlı örnek, işçi ücretinin ve iktisadi bunalımların belirleyicileriyle ilgilidir.

İşçi ücreti sorunuyla ilgili olarak, Marx'ın erken yapıtlarında (1844-1850) kapitalizmin işçi ücretini her zaman geçimlik bir düzeye ittiği (işçilerin mutlak yoksullaşması) izlenimini vermesine karşılık, sonradan bu fikri reddederek, kapitalist rekabetin güçlerinin, reel ücretlerin işçinin üretkenliği kadar hızlı artmasını önlediği (işçilerin göreli yoksullaşması) yolundaki daha genel bir kavrayışı benimsemiş olduğunu belirtmek yararlı olur. Bu ikinci şık, sermaye ile emeğin göreli mukavemetlerinin tikel koşullarında geçimlik (en düşük anlamında) ücretleri, özel bir durum olarak içerir [Mandel 1978, 31, 73, 151-166].

İktisadi bunalımlar sorunuyla ilgili olarak *Manifesto*, "aşırı üretim salgınları" doğuran ve üretici güçlerin zorla tahrip edilmesi yoluyla ve eski piyasaların genişletilip yenilerinin fethedilmesi yoluyla çözülen dönemli ticari bunalımlardan söz eder. Bir kez daha, Marx, erken yapıtlarında gerek iş çevrimi durgunlukları gerek çok daha derin (ve daha seyrek) iktisadi çöküntülerden, birbirinin yerine konulabilir şekilde bunalımlar diye söz eder ve bunların nedenini, kapitalizmin üretici güçleri genişletme eğilimi ile reel ücretleri sınırlama, dolayısıyla kitlelerin tüketimini sınırlama eğilimi arasındaki çelişkide görme eğilimi gösterir.

Ama sonraları (işleri aksatan) salt iş çevrimleri ile (sistemi tehdit eden) "genel bunalımlar" arasında ayrım yaparak bu ikincileri (reddettiği) bir eksik tüketim açıklamasına değil, "ekonomi politiğin en önemli yasası"na –sonradan kendisinin geliştirdiği azalan kâr oranı teorisine– bağlar.

Bu evrim sürecinde "aşırı üretim" terimi, anlam değişikliğine uğrayarak, tüketim talebinegöre üretim kapasitesinin aşırı genişlemesine yapılan bir göndermeden, birikimin, sermayenin organik bileşimini yükseltme, dolayısıyla er geç kârlılığın altını oyma yönündeki özünlü eğilimine –aşırı sermaye üretimine [Shaikh 1988]– ilişkin bir göndermeye dönüşür. Birinci şıkta, işçi ücretinin yükselişi, tüketim talebini yükselttiği için sermayenin de yararınadır; o yüzden, sermayecileri, bunun genel çıkarlarına uygun olacağına ikna etmek yeter. İkinci şıkta, sermayenin yararına olan, reel ücretlerin azalışının kârlılığı artırmasıdır. Bu durumda, reel ücretleri korumak için bile, sermayenin ve devletin genel çıkarlarına karşı savaşmak gerekir. Aradaki siyasi farklar besbellidir.

Komünist Manifesto Marx ile Engels'in fikirlerine en heyecan verici ve ikna edici giriş olarakkaldı. Ama bütün bu tür şeyler gibi, onu her zaman bağlamı içinde anlamak gerekir: Kapitalizmin doğasının güçlü ve evrilen bir tahlili üstüne kurulu bir devrim çağrısı olarak.

İngilizceden Çeviren:
Nail Satlıgan

★

Kaynaklar: Mandel, E. 1978. *Marx'in İktisadi Düşüncesinin Oluşumu*, (İstanbul: Köz Yayınları); Shaikh, A. 1988. "Bunalım Kuramlarının Tarihine Giriş," *Dünya Kapitalizminin Bunalımı* içinde, (İstanbul: Alan Yayıncılık) 126-171.

"Solidarity" adlı internet sitesinden alınmıştır (http://www.solidarity-us.org/node/1155)

MANİFESTO'YA YENİDEN BAKARKEN

★

Prakash Karat

I

Komünist Manifesto hakkındaki bu kitap[1] onun yüz ellinci yıl dönümüne denk gelen yılın bitiminde çıkmaktadır. Şubat 1998'den itibaren yıldönümünün dünya çapında kutlanışı, bu dikkate değer belgenin tarihsel önemini yeniden değerlendirmek, Marksist teorinin şu anki durumunu eleştirel olarak incelemek ve yirmi birinci yüzyıla yaklaşırken işçi sınıfı hareketi için yeni yönler keşfetmek için bir fırsat olmuştur.

Manifesto, Komünist hareketin ilk programatik bildirisiydi. Marx ve Engels'in düşüncesinin evriminde tarihsel materyalizm teorisinin geliştirilmiş bir şekilde sergilenişiydi. Lenin, *Komünist Manifesto*'nun anlamını şöyle özetlemiştir:

> Dahice parlaklığıve açıklığıyla bu eser, aynı zamanda sosyal yaşam alanını da kucaklayan yeni bir dünya kavrayışının, tutarlı materyalizmin; en kapsamlı ve en derin gelişim öğretisi olarak diyalektiğin; sınıf mücadelesine ve proletaryanın –yeni, komünist toplumun yaratıcısının– dünya tarihindeki devrimci rolüne ilişkin teorinin ana hatlarını çizer.[2]

Manifesto, anti-kapitalist devrim için devrimci bir anayasadır: İşçi sınıfını ve toplumun ezilen diğer kesimlerini sosyalist ve komünist bir toplumun alternatif bakışıyla donatır. Daha önceki ütopyacı ve küçük burjuva sosyalizmi programlarının tersine, *Manifesto*, toplumsal ve tarihsel gelişimin somut koşullarını temel alarak kapitalizmi yenmenin ve yeniyi kurmanın yolunu gösterir. *Manifesto* işçi

1 LeftWord yayınevinin (Hindistan) *A World to Win* (Kazanılacak Dünya) adıyla yayınladığı kitaptan sözediliyor. Başta da belittiğimiz gibi, sözü edilen kitaptaki makaleler elinizdeki derlemeye alınmıştır. *–Yordam Kitap*

2 V.İ. Lenin, *Toplu Yapıtlar*, 21, s. 48

sınıfını, burjuvazinin "mezar kazıcısı" olarak hareket edebilecek tek devrimci sınıf olarak merkezî bir konuma yerleştirir. Proletaryanın, "toplumun tümünü sömürüden kurtarmadıkça" "artık kendisini özgürleştiremeyeceğini" beyan eder.

Manifesto'nun süregiden canlılığı, devrimci bir harekete yönelik stratejinin temeliyle birleştirilmiş bilimsel teorinin gücünden kaynaklanmaktadır. Karmaşık teori, onu sıradan işçinin anlamasını olanaklı kılan berrak ve özlü bir şekilde ifade edilmiştir. *Manifesto*, Komünist hareketin ürettiği en güçlü yazılı eser olma özelliğini sürdürmektedir.

Manifesto, Şubat ayında Fransız işçilerin ayaklanmasıyla başlayan tarihsel döneme aittir. Erken doğan bu devrimden yirmi yıl sonra 1871'de Paris'in emekçi insanları kısa bir süre için Paris Komünü'nü kurdular. İşçi sınıfı hareketinin bu iki tarihsel dönüm noktası arasında Marx ve Engels bilimsel sosyalizm teorisine nihai şeklini verdiler. Kapitalizmin olgunlaşmış analizini içerene *Kapital* (1. cilt) 1867'de çıktı. Bu dönemde, 1864'te Uluslararası İşçi Birliği kurulmuş ve Marx ile Engels'in sınıf bilincine sahip bir güç olarak proletaryayı örgütleme üzerine fikirleri hızla gelişmişti. Ayrıca, *Manifesto*'da pek de değinilmeyen Hindistan dahil sömürgelere artan ilgileri de bu döneme denk düşüyordu.

Paris Komünü'nün yenilgisinden sonra Marx ve Engels bir sonraki devrimci dalga için gözlerini Rusya'ya çevirdiler. *Manifesto*'nun 1882 tarihli Rusça baskısına birlikte yazdıkları önsözde, bir Rus devrimini "Batıdaki proleter devriminin işareti" olarak gösterdiler.

Emperyalizm kavramının Lenin tarafından ayrıntılı olarak işlenmesi, kapitalizmin gelişimine ilişkin teoride önemli bir ilerlemeyi temsil ediyordu. Prabhat Patnaik bu kitaptaki makalesinde bunu 1917 Rus Devrimi için sahneyi hazırlayan birleşmiş teorinin "ikinci doruğu" olarak adlandırıyor. *Manifesto*'nun mesajı, gerçekten, Rusya'daki çığır açan olayın serbest bıraktığı akıntılarla yayılan dünya çapında bir mesaj olmuştur.

1948'de *Manifesto*'nun yüzüncü yıl dönümü kutlanırken dünya farklı bir yerdi. Destansı fedakarlıklardan sonra Sovyetler Birliği faşizmin yenilmesine öncülük etmişti; dünya Çin devriminin başarısına, Vietnam ve Kore devrimlerinin ilerlemesine tanıklık etmişti. Doğu Avrupa'da "halk demokrasilerinin" kurulması ve ulusal özgürlük hareketleri dalgası hep İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki tarihsel değişimlerin birer parçasıydı. Sovyetler Birliği'nde sosyalist deneyin sonu

bu çağın kapanışı oldu. Seksenlerin sonuna gelindiğinde, tüm ilerici gelişmeler dünya çapında bir gericiliğin başlamasıyla duraksadı. Marksizm hem teorik hem pratik-politik düzlemde varlığına ve yaşama kabiliyetine karşı en büyük tehditle yüz yüze geldi.

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonraki yedi yıl, emperyalist çevrelerin ve ideologlarının sosyalizmin öldüğü, Marksizmin çağdışı kaldığı hakkında sürdürdükleri propagandalara tanıklık etti. Uluslararası finans kapitalin egemenliğini pekiştirerek dünyadaki her bölgeye girme yolundaki en kararlı hamlesi bu ideolojik saldırıya eşlik etti. "Küreselleşme" adı verilen olgu, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan kapitalist ülkelerde emekçilere yönelik en ciddi saldırı olmuştur. Bu olumsuz olayların ikiz etkisi, bazı komünist partilerin cesaretlerini kaybedip yol gösterici teori olarak Marksizmden vazgeçmeleri sürecinde doruğuna ulaştı.

Böyle bir kavşakta, *Manifesto*'nun yüz ellinci yıldönümü, pek az çağdaş değer taşıyan bir tarihsel belgenin anılması ya da bilimsel sosyalizmin tohumu olan metindeki yanlışların çetelesinin çıkarılması için bir vesile pekala olabilirdi! Onun yerine, dünya kapitalizminin zayıf noktaları ve Marx'ın küreselleşmiş kapitalist sisteme ilişkin analizinin çarpıcı ilintililiği odak noktasını oluşturmuştur. 1998'de Güneydoğu Asya'nın finansal çöküşü ile başlayan yaygın bir kriz yaşanmıştır; kriz kısa zamanda Güney Kore'nin de etki altına girmesiyle Doğu Asya'ya yayılmış ve dünyadaki ikinci en kuvvetli ekonomi olan Japonya finansal sıkıntılara ve resesyona saplanmıştır. Rusya'nın ekonomik çöküşü ve Brezilya'daki istikrarsızlık bunları izlemiştir.

Zafer havası bu iç karartıcı tablo karşısında buharlaşmıştır. Küreselleşmenin en ateşli savunucuları arasında, IMF'nin uyguladığı politikalara karşı şüpheler ve suçlamalar ortaya çıkmıştır. *Wall Street Journal*, "Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri dünyanın sımsıkı sarıldığı serbest pazar ortodoksluğuna karşı şimdiye kadarki en büyük tehdit politik gericilik"tir, diye yazmıştır.[3] Diğer taraftan işçi sınıfı mücadeleleri doksanların ortasından itibaren yeni bir enerjiyle dolmuştur. İleri kapitalist ülkelerde sendika hareketine uzun zamandır süren saldırılara rağmen, Fransız işçilerin 1995'teki grevi işçi sınıfı direnişinin yükselişi için bir dönüm noktası olmuştur.

Manifesto'nun 150. yıldönümü bu zemin üstünde gerçekleşmiştir. Yüzlerce toplantı, tartışma ve gösteri yapılmıştır. Üzerinde durulmaya değer bir olay, partilerden,

3 *Wall Street Journal*, alıntılandığı yer: Robert Wade ve Frank Veneroso, "Sermaye Kontrolleri İçin Savaş", *New Left Review*, 231, 4 Eylül 1998.

sendikalardan, toplumsal hareketlerden ve kurumlardan 1500 katılımcının bir araya gelmesiyle Paris'te düzenlenen, 300'den fazla belgenin yayınlandığı Mayıs 1998 konferansı olmuştur. Bu etkinliklerde üretilen tüm materyalleri incelemek burada mümkün değildir. Şubat 1999'un sonunda çeşitli konferans, toplantı ve seminerlerdeki tartışmaların eğilim ve içeriklerini taradığımızda dikkate değer bir özellik, Marksizm uygulayıcılarını 1991'den beri etkilemekte olan umutsuzluğun izlerinin yok olmasıdır. Ana temayı içgözlem oluşturmasına karşın, teorik yenilenme ve pratik doğrultu yönünde giderek artan bir güven de vardı.

Bu yıldönümünde Hindistan'da yapılan tartışmaların ve entelektüel çalışmaların bazılarını yansıtmak için önde gelen üç Marksist akademisyenden bu kitaba katkıda bulunmalarını istedik. Kaleme aldıkları üç makalenin çerçevesini, (a) *Manifesto*'nun Marx ve Engels'in düşüncesindeki yeri, (b) *Manifesto*'nun Marksist teori için anlamı ve (c) gelecekte teoriye ve eyleme rehber olarak rolü oluşturmaktadır. İrfan Habib, *Manifesto*'daki tarih anlayışını ve bunun daha sonraki gelişimini ortaya koyuyor; Prabhat Patnaik, yeni yüksekliklere tırmanmak için Marksist teorinin "yeniden oluşturulması" ihtiyacı üzerinde duruyor. Bunun için, çağdaş dünya ekonomisinde doğru bir şekilde ele alınması gereken yeni gelişmeleri analiz ediyor. Aijaz Ahmad, *Manifesto*'da ifade edilen karmaşık devrimci fikirlere tutarlı bir genel bakış sunuyor, ekonomik yapı alanında ve eşlik eden politika ve kültür alanında bunların etkisini değerlendiriyor.

Düşünce yüklü olan bu üç makale de, *Kapital*'in birinci cildini tamamlayıncaya kadar Marx tarafından yaratılan kapitalist gelişim teorisinde sömürgeciliğin yetersizele alınışına dikkat çekmektedir. Bu kitaptaki yazılar, Markisi teori ve pratiğin tekrar değerlendirilip canlandırılması için gerekli bir adım olan, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması deneyiminin özümsenmesi sorununu ele almamıştır.

II

Manifesto'nun tarif ettiği kapitalizm şaşırtıcı bir çağdaşlığa sahiptir –hem Marksistler hem de Marksist olmayanlar tarafından farkına varılan bir özelliktir bu. Yirminci yüzyılın sonlarında var olan "küreselleşmiş kapitalizm" *Manifesto*'da kapitalist ilişkilerin yayılması ile ilgili pasajlarda parlak bir açıklıkla önceden görülmüştür: "Ürünleri için durmadan genişleyen bir pazara gerek duyması burjuvaziyi yeryüzünün dört bir bucağına salar. Her yerde yuvalanmak, her yere yerleşmek, her yerle bağlantılar kurmak zorundadır burjuvazi."

1848'deki çalışmada kapitalizmin analizi tamamlanmamış olmasına karşın, *Kapital*'de ilerleme kaydetti ve olgun bir şekil aldı. Daha sonra, Lenin'in *Emperyalizm*'i Komünist hareket için yeni inisiyatiflerin yolunu açtı. O zamandan beri emperyalist yapı içerisinde oluşan gelişmeler, özellikle de bu yüzyılın son yirmi yılında vurguncu uluslararası finans kapitalin sağladığı büyüme, Marksist teoriyi ve dünyadaki işçi sınıfı hareketlerini çok yakından ilgilendirmektedir.

Durumun ortaya çıkardığı spesifik problem, sınıf mücadelesi için doğrudan anlamları olan ulus-devletin küreselleşmiş emperyalist sistemdeki rolüdür. Herhangi bir ceza görmeksizin sınırlardan geçen vurguncu finans kapitalin akışkanlığı ve talepleriyle karşı karşıya kalınca denetim işlevlerini yerine getirememeleri nedeniyle, ulus-devletlerin egemenliklerinde aşınma olmuştur. Bu tip finans kapitalin niteliğini ve gösterdiği olağanüstü büyümeyi irdelemek için burada durmamız gerekmiyor. Ama finans kapitalin yağmacı sızmalarını önleyemeyen ya da IMF-Dünya Bankası birlikteliğiyle ve Dünya Ticaret Örgütü aracılığıyla empoze ettiği politikalara karşı koyamayan ulus-devletler için böyle finans kapital akınlarının neden olduğu büyük sıkıntıları kavramak önemlidir. Sorun, bu zararlı eğilimlere karşı ulus-devlet aracılığıyla ve ulus-devleti sınıf mücadelelerinin merkezine koyarak mücadele edilip edilemeyeceğidir.

Bunun için, sınıf mücadelesinin arenası olarak ulus-devletin doğru şekilde değerlendirilmesi gereklidir. Kapitalist faaliyetlerin küresel karakterini ana hatlarıyla ortaya koyan *Manifesto* aynı zamanda da ulusal sınırlar içerisinde sınıf mücadelesinin önemini vurgular: "İçerikte olmasa bile biçimde proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi ilk önce ulusal bir mücadeledir. Hiç kuşkusuz her bir ülkenin proletaryası önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmak zorundadır." Sermayenin yaygın bir şekilde artmış olan uluslararasılaşmasına rağmen, yüz elli yıl sonra bu ilke hâlâ geçerlidir.

Bu bağlamda, gelişmişlik düzeyi daha az olan kapitalist ülkelerde egemen sınıfların rolünü anlamak önemlidir. Bu ülkelerin çoğunda burjuvazi-toprakağası sınıflar kendi ülkelerinde kapitalizmin göreceli olarak özerk şekilde gelişmesi için çalışmayı bırakmış ve serbest pazar reçetelerini kucaklamıştır. Uluslararası finans kapitalin küresel düzeniyle bütünleşmek, Sovyetler Birliği'nin dengeleyici güç olarak mevcut olmadığı bir dünyada kendi sınıflarının gelişimi için tek yol olarak görülmektedir. Ama bu kalıcı bir olgu olamaz. Dünya kapitalist sistemindeki çelişkiler şiddetlendikçe, yurt içindeki egemen sınıfların tutumlarında değişiklikler olacaktır.

Uluslararası sermaye akışları karşısında bu ulus-devletlerin olumsuz etkilenebilirliği oldukça büyüktür, ama çaresizlik noktasına kadar abartılmamalıdır. IMF-Dünya Bankası'nın ortodoks tezi, hiçbir ülkenin serbest sermaye akışına kendisini açmadan yaşamını sürdürüp gelişemeyeceğini öne sürer. Ama Güneydoğu Asya krizi, her şeyden önce, böylesi düzenlenmemiş sermaye akışlarının aptalca olduğunu göstermiştir. Ayrıca, finans kapitalin tahribatlarını düzeltmek ve bunu uluslararası forumların gündemine sokmak için eldeki tek aracın ulus-devlet olduğunu da göstermiştir. Örneğin, Malezya, fütursuzca kapitalist olan Mahathir rejimine rağmen, sermaye denetimleri getirerek bu Fon-Banka ortodoksluğuna karşı durmuştur.

Ulus-devlet ve mekanizmaları, uluslararası finansın dikte ettiklerini uygulamak için yerli egemen sınıflar tarafından kullanılmaya terk edilemez.[4] Hem işçi sınıfının çıkarlarının korunması için hem de emperyalist tahakkümle savaşmak için, devleti yeniden yönlendirme mücadelesi kararlılıkla yürütülmelidir. İşçi sınıfı hareketi bu mücadelede tüm halkın liderliğini üstlenmelidir. İşçi sınıfını, eğer politik üstünlük elde etmek istiyorsa "ulusun lider sınıfı olmak üzere ayağa kalkma"ya ve "ulusu kendisi oluşturmaya" teşvik eden *Manifesto*'da ima edilen budur. Emperyalist boyunduruğa karşı işçi sınıfı öncülüğünde yürütülen demokratik hareketin artan ağırlığı, güçler arasındaki ulusal ilişkide değişikliğe neden olacak ve yerli egemen sınıfların emperyalist yanlısı yönelimini durdurup karşı koymanın yolunu açacaktır.

Sınıf mücadelesi temel olarak ulus-devlet zemininde yürütülecektir; bu enternasyonalizmin reddedilmesi değildir. Bugünün emperyalizmi, devletin ülkedeki sınıfların ve halkın önceliklerine göre hareket etmesine izin vermekten ziyade, kendi politikalarını uygulamasını sağlamak için ulus-devleti saldırgan bir şekilde ayartmaya çalışmaktadır. Ulusal egemenliğin kaybedilmesi, doğrudan doğruya halkın ve haklarının kaybedilmesi anlamına gelir. Halkın egemenliği, ulus-devletleri ve halklarını temsil eden demokratik kurumlar aracılığıyla ifadesini bulur. Egemenliğin aşınması yalnız ekonomik anlamda olmaz, politik kurumların ve demokrasinin de altını oyar, halkın kamusal eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik haklarını etkiler.

Şu anda Hindistan'daki mesele budur. Üçüncü Dünya ülkeleri arasında

4 Hem Prabhat Patnaik hem de Aijaz Ahmad ulus-devlet ve küreselleşme hakkında daha önce yazmışlardır. *Bak.* Patnaik, "Sermayenin Küreselleşmesi ve Emperyalizm Teorisi", *Social Scientist* 282-83, Kasım-Aralık 1996 ve Ahmad, "Küreselleşme ve Ulus-Devlet", *Seminar* 437, Ocak 1996.

Hindistan'ın göreceli olarak daha çok gelişmiş bir burjuvazisi ve kusurlu ama işleyen bir parlamenter demokrasiyi destekleyen cumhuriyetçi bir anayasası vardır. 1990'larda Hindistan'ın egemen sınıfları tarafından kucaklanan "küreselleşme" gündemi, demokrasinin bu biçimine doğrudan saldırının yolunu açmıştır.

Hindistan'da demokratik biçimlere sahip politik sistem ile belirgin şekilde adaletsiz ve otoriter ekonomik yapı arasında her zaman ayrılık olmuştur, ki bu ileri kapitalist ülkeler için tipik bir durumdur.[5] Ama bu çerçeve içerisinde, halkın verdiği vekalet ve hükümetin karar veriş şekli arasında bir başka ikilem ortaya çıkmıştır. Hangi burjuva partisi iktidara gelirse gelsin aynı temel ekonomik politikaları uygulamak üzere yola çıkar. 1991'den sonra birbirini takip eden farklı politik oluşumlardan üç hükümette bu yaşanmıştır. Üçüncü Dünya ülkelerinde egemen sınıf partileri arasında hüküm süren görüş birliği, neoliberalizm politikaları silsilesini ve devletin geriye çekilmesini tersine çevirme karşısındaki en zorlu engeldir.

Sol'un bu görüş birliğine katılmayı reddetmesi ve emperyalist baskılara karşı direnişi geliştirmeyi sürdürme ihtiyacı açık olmakla birlikte, gerçek alternatif yalnızca ekonomik politika değişiklikleri açısından sunulamaz. Bunlar belirleyici öneme sahiptir, ama yeterli değildir. Egemenlik için, demokrasi ve halkın birliği için verilen savaş politik-ideolojik bir bileşene sahip olmalıdır. Çünkü, *Manifesto*'da altı çizildiği gibi "her sınıf mücadelesi siyasi bir mücadeledir." Marksist teorinin ve pratiğin Üçüncü Dünya ülkelerinde ilerlemesi, bizim, hâkim durumdaki emperyalist-küreselleşmiş sistemi olan bir ulus-devlette bu sınıf mücadelesi konjonktürünü etkili bir şekilde nasıl ele aldığımıza bağlıdır.

III

Manifesto, küresel kapitalizmin muzaffer yükselişini doğru bir şekilde önceden görmekle birlikte, ulusal çitleri yıkma kapasitesi hakkında aşırı iyimserdi. "Halklar arasındaki ulusal farklılıklar ve karşıtlıklar, burjuvazinin gelişmesiyle, ticaret özgürlüğüyle, dünya pazarıyla, üretim biçimindeki .... birörneklikle her geçen gün biraz daha yok oluyor." Emperyalizm çağında yirminci yüzyıl, emperyalist kökenli ulusal rekabetlerden kaynaklanan iki dünya savaşına ve toplu kıyımlara

5 Ellen Meiksins Wood, kapitalizm altında politik olan ile ekonomik olan arasındaki bu ayrılmanın bu yönüne ışık tutmuştur. *Bak. Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism*, Cambridge, 1995 [*Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, 2003, İletişim Yayınları]

yol açan pek çok ulusal çatışmaya tanıklık etmiştir. Açıktır ki, burjuva egemenliğinin yükselişi ulusal rekabetleri kızıştırır ve etkileri, kapitalizmden geçiş yapan devletlerde bile devam eder.

Şu anda, Üçüncü Dünya ülkelerinde ve eski sosyalist devletlerde emperyalizme karşı mücadele pek çok etnik-uyruksal-dinsel problemle sekteye uğramış ve karmaşıklaşmıştır. Serbest pazar ilkelerinin yerleştirilmesi, sosyalist etkinin geri çekilmesi, küreselleşmenin toplumsal ve kültürel alanlardaki yıkıcı gücünün etkisi, etnik dinsel kimlikleri ve duyguları uyandırmış ya da şiddetlendirmiştir. Dinsel tarikatçı hareketlerin ve etnik-kast çatışmalarının yükselişi dünyanın her yerinde ulus-devletlerin ve çokuluslu devletlerin karşılaştığı krizlere verilen gerici bir cevaptır. Emperyalizm böyle güçleri barındırma ve destekleme kapasitesine sahiptir. Güney Asya'daki Amerikan emperyalizmi Afganistan'da Taliban ile, Pakistan'da İslamcı köktendinci güçler ile ve Hindistan'da Hindu şovenistler ile işbirliğine girme yeteneğine sahiptir. Egemen sınıfların azınlıklara karşı şovenist ve demokratik olmayan yaklaşımı nedeniyle ve emperyalizmin sıklıkla arka çıktığı dinci güçlerin yükselmesi yüzünden, halkın birliğinin bozulmasına işçi sınıfı hareketi ve Sol tarafından karşı konulmalıdır.

Sol, etnik ve dinsel azınlıkların haklarını kabul edip garanti altına alan demokratik bir hareketi kararlılıkla inşa etmedikçe ulusal egemenlik talebinde bulunamaz. İşçi sınıfı anti-emperyalist bir ulusçuluğun başını çekmek durumundaysa, hem "büyük" hem de "küçük" şovenizmlere karşı konulması gerekir. Güney Asya ülkelerinin deneyimi, azınlıkların demokratik özlemlerini karşılama ve ayrılıkçılığa karşı koyma yollarından biri olarak federalizme ve bölgesel özerkliğe Sol'un daha fazla ağırlık vermesi gerekiyor. Ayrıca, halkın demokratik hakları için mücadele, şimdi, idari ve ekonomik alanlarda karar alıcı güçlerin merkeziyetçilikten uzaklaştırılması mücadelesinde kısmen yansımasını bulmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın çokuluslu devletlerinin dağılması, bu alandaki Marksist teoriye ve pratiğe yeni bir gözle bakmayı daha da zorunlu kılmaktadır.

IV

Manifesto'nun mesajını reddetme çabalarının tümü, toplumun devrimci dönüşümünde işçi sınıfına verilen merkezî rol üzerinde odaklanır. Son on yılda sosyalizmin karşı karşıya kaldığı olumsuzluklar, Marksist teorinin bu yargısını gözden

geçirmeyi amaçlayan eğilimi güçlendirmiştir. Küreselleşmeye karşı mücadelenin yakın zamanlardaortaya koyduğu deneyim, bu revizyonizmin tersine, işçi sınıfının merkezî rolünü doğrulayan çokça kanıt sunmaktadır. Her ne kadar savunma amaçlı olsa da, emperyalist saldırıya karşı yalnız bu sınıf tutarlı direniş göstermektedir. Fransız işçilerin 1995 grevi, Güney Koreli işçilerin 1996'da bir aylık destansı genel grevi ve Batı Avrupa'da Avrupa Birliği'nin güçlüden yana ticaret politikalarına karşı gelişmekte olan koordineli sendika mücadelelerinin oluşum evresindeki yeni şekilleri, gelecek günlerde işçilerin oynayacakları merkezî rolü doğrulamaktadır.

Aijaz Ahmad'ın makalesinde işaret ettiği gibi, bugün işçi sınıfı ne yok olmaktadır ne de küçülmektedir. Bu, ileri kapitalist ülkeler için bile doğrudur.[6] Ama iş gücünün bileşimi ve içsel yapısı değişmiştir. Hindistan'da kast ve etnik köken temelli farklılaşma işçilerin bilincinde varlığını inatla sürdürmektedir. Politik-örgütsel faaliyetleri tamamlamak üzere ideolojik ve kültürel müdahale aracılığıyla sınıf bilinci oluşturmaya pek az dikkat gösterilmektedir. Bundan başka, sendikalar ve genel olarak işçi sınıfı hareketi için büyük önem taşıyan öğe, kadın işçilerin rolüdür. *Manifesto* endüstriyel iş gücüne kadınların gittikçe daha fazla katılışını önceden görmüştü. "Modern sanayi ne kadar gelişirse erkek emeğinin yerini o ölçüde kadın emeği alır." Kadınlar ucuz iş gücü kaynağı olarak büyüyen proletaryanın bir parçası haline geleceklerdir. Yirminci yüzyılın sonunda ileri kapitalist ülkelerde iş gücünün ortalama yüzde 60'ını kadınlar oluşturmaktadır.[7] Gittikçe daha fazla kadın ağırlıklı olarak hizmet sektöründe, yarı zamanlı ve sözleşmeli işlerde düşük ücretlerle istihdam edilmektedir. Aynı olgu gelişmekte olan ülkelerde de görülmektedir. Hindistan'da kadın işçi sayısı 127 milyona ulaşmıştır. Ancak proletaryanın yaşamsal bir parçası oldukları yeterince kabul görmemektedir. Bunun yanı sıra, işçi sınıfı partisi, proleter kadınların cinsiyete özgü sorunlarını karşılaştıkları sınıf sömürüsü ile birlikte ele almalıdır. Kadın işçiler hareketin bütünsel bir parçası olmadan, *Manifesto*'nun, "demokrasi savaşı"nı kazanan işçi sınıfının önderlik ettiği muazzam çoğunluk amacı kavramak olanaksızdır.

6 "Bir bütün olarak Kuzey'in sanayileşmiş [OECD] uluslarında, "sanayi"de istihdam edilen kişi sayısı 1973 yılında 112 milyon iken, 1994'te 115 milyondu." Kim Moody, *Workers in a Lean World*, Londra 1997.

7 OECD ülkelerindeki iş gücünde yaşları 15 ile 64 arasında olan kadınların oranı 1980'de yüzde 53'ten 1990'da yüzde 60'a yükseldi. ILO, *World Employment Report* (Dünya İstihdam Raporu), 1994, s. 29.

Manifesto, küçük olsa bile Alman işçilerin bir partisi olan Komünistler Birliği için yazılmıştır. Bu yüzden, komünistlerin benimsemeleri gereken strateji ve taktikleri ele alır, komünist hareket tarafından gelecekte kabul edilecek yöntemleri öngörür. *Manifesto*, ayrıca, işçi sınıfının bir parti içinde örgütlenmesi gereğini de açıklar. "Proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonunda da bir siyasi parti olarak örgütlenmeleri", Lenin'in daha sonra bütün yönleriyle geliştirdiği devrimci parti kavramının tohumu olan fikirdir. Bazılarının iddia ettiğinin tersine, bir öncü fikri, *Manifesto*'nun "bütün ülkelerin işçi partilerinin en kararlı, hep ilerici bölümü" olan komünistlerin rolüne ilişkin anlayışının doğasında vardır. Aynı zamanda, Marx ve Engels birçok işçi sınıfı partisi öngörmüşler ve mülk sahibi sınıfların partileri ile işçi sınıfı partileri arasında temel bir ayrım yapmışlardır.[8]

Böyle bir devrimci partinin teorik temelini atmak için, *Manifesto*'nun üçüncü bölümü, tamamen sosyalizmin sahte versiyonlarını çürütmeye ve bunların bilimsel sosyalizmle uyumsuzluklarını göstermeye adanmıştır. Bu, farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan, işçi sınıfı dışındaki ideolojileri temsil eden birçok "sosyalizm" çeşidine karşı ideolojik mücadelenin sürekli bir zorunluluk olduğunun hatırlatılmasıdır.

Manifesto'daki son bölüm, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki diğer muhalefet partileriyle ilişkilerinde komünistlerin konumu hakkındadır. Bu bölüm, işçi sınıfının yakın hedeflerine ulaşmak için taktikler –birleşik cephe taktiklerini– ortaya koyar. Bunlar, işçi sınıfının "o andaki çıkarları"nı karşılamaya yönelik taktikler oldukları için, durum değiştiğinde bir kenara bırakılmalıdırlar. Marx ve Engels, daha sonraki bir baskıya yazdıkları önsözde, taktiklere yapılan böylegöndermelerin güncelliğini yitirdiğini belirtmişlerdir. *Manifesto*'nun partinin rolü, sınıfla ilişkileri, burjuva devletinin niteliği, devrimci bir hareketin stratejisi ve taktikleri hakkındaki siyasal kısmı, partilerin ve Enternasyonal'lerin daha sonraki gelişimi bağlamında üzerinde düşünülmesi ve görülmesi gereken zengin bir fikir kaynağıdır. Parti, sınıf ve devlet hakkında, Sovyetler Birliği ve yirminci yüzyılda kurulan diğer sosyalist devletlerin deneyiminden sonra hâlâ çözümlenmemiş birçok sorun vardır.

8 "Mülk sahibi sınıfların toplu iktidarına karşı mücadelesinde işçi sınıfı mülk sahibi sınıflar tarafından oluşturulmuş tüm eski politik partilerden farklı ve bunlara karşı bir politik parti olarak örgütlenmedikçe bir sınıf olarak hareket edemez." Lahey'de düzenlenen Uluslararası İşçi Birliği'nin Genel Kurul Kararı, Eylül 1872. Marx ve Engels, *Collected Works*, 23, s. 243.

V

Her ne kadar Hindistan bağlamı sürekli ortaya çıksa da, bu kitaptaki yazıların hepsi Marksist teori ve pratiğin geneliyle ilişkilidir. Hindistan'daki yetmiş yıllık Komünist hareket zengin bir mücadele ve deneyim birikimi oluşturmuştur. Bunların araştırılması, analiz edilmesi ve teorileştirilmesi gerekmektedir. Diğer birçok ülkenin tersine, 1991 sonrası dönemde Hindistan hâlâ Marksizme bağlı kitle tabanları olan partilere sahip olmayı sürdürmektedir. Komünist parti ve gruplara üye olanların sayısı 1,5 milyon civarındadır. Sol eğilimli sınıf ve kitle örgütlerine üye olan 55-60 milyon kişi daha vardır.

Bu etkiyle karşılaştırıldığında teori konusunda ihmal vardır ve teorik çalışmayı güçlendirebilecek kaynaklara gösterilen ilgi yetersizdir. İngilizce dışında Hindistan dillerinde yazılmış Marksist yazılar arasındaki kayda değer bir etkileşimin olmaması büyük bir eksikliktir. Bu kitap hazırlanırken, Hindistan'daki belli başlı dillerde *Manifesto*'nun tarihiyle ilgili hiçbir bilginin olmadığı saptanmıştır. Bu bilgilerin bir kısmı ilk kez bir araya getirilmiş ve not olarak eklenmiştir. *Manifesto*, 1920'lerden beri, anti-emperyalist mücadele ve sosyal hareketlerde aktif olan en iyi Hintli zihinlerden bazılarının dikkatini çekmiştir.

Seçkin ulusçu lider ve İslam bilgini Abul Kalam Azad ile önde gelen sosyal reformcu ve Dravid hareketinin öncüsü E.V. Ramaswamy Naicker'den, Komünist hareketin liderleri P.Sundarayya ve E.M.S Namboodiripad'a kadar birçok isim bunlar arasındadır. Bunların hepsi *Manifesto*'nun çevrilmesi veya yayınlanması çalışmalarına katılmışlardır. Bu liderlerin farklı siyasal geçmişleri, özgürlük mücadelesi sırasında Marksist fikirlerin ulaştığı etkinin genişliğini ve derinliğini göstermektedir.

LeftWord Yayınları'nın *Komünist Manifesto* hakkındaki bu kitapla yayın yaşamına girmesi iyi bir işarettir. Marksist teoriyi ve pratiği canlandırma çabasında, *Manifesto*, benimsememiz gereken "yürüyüş rotası"nı anlamamıza her zaman yardım edecektir.

1998 başında bu kitabı tasarlarken, E.M.S Namboodiripad'dan giriş bölümünü yazmasını istemiştik. Bu fikre büyük ilgi göstermiş ve yazmayı kabul etmişti. Ama bu gerçekleşmedi; birkaç hafta sonra yaşama gözlerini yumdu. Bu kitap onun anısına adanmıştır.

150 Yıl sonra Komünist Manifesto

★

Prabhat Patnaik

Komünist Manifesto, Marksist dünya görüşünün sistematik sergilenmesine yönelik yayınlanmış formda ilk girişimdi. Hem Marx hem de Engels farklı yollardan da olsa bu görüşü geliştirme yönünde yıllardır ilerliyordu: Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı* çalışmasıyla (1843, ilk basım 1927'de) ve Engels, 1844'te *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* isimli kitabıyla (1845) bunu yapmıştı. 1845'e gelindiğinde, ortak çalışmaları olan *Alman İdeolojisi*'nde görüşü ana çizgileriyle vermişlerdi, ama bu yapıt sağlıklarında yayınlanmadı. *Komünist Manifesto*'dan birkaç ay önce yayınlanan *Felsefenin Sefaleti*, vardıkları sonuçlardan bazılarını içeriyordu, ama bu, kendi fikirlerinin sistematik olarak sergilenişi değil, Proudhon'a karşı bir polemikti. Bu yüzden, *Komünist Manifesto*, dünya görüşlerinin kamuoyu önünde ilk kez sergilenmesidir. Bu bir manifesto olduğu için, sergilemenin kısa, özlü ve uygulamaya yönelik olması gerekiyordu. Sonuç olarak, etkisi son derecede güçlü oldu.

Manifesto, her şeyden önce, materyalist tarihin anlayışını açıklıyordu ve bu, *Manifesto*'da ortaya konulduğu biçimiyle, dört ayırt edici özelliğe sahipti: Birincisi, tarihte bir iç dinamiğin olduğunu kabul ederek, bu hareketin kaynağını toplumsal üretim güçleri ile –mülkiyet ilişkilerinin en belirleyici bileşen olduğu– toplumsal üretim ilişkileri arasındaki karşılıklı etkileşimin diyalektiğinde saptıyordu. İkincisi, bu diyalektiğin toplumsal sınıflar ve sınıf mücadeleleri aracılığıyla nasıl gerçekleştiğini gösteriyordu. Üçüncüsü, bu diyalektiğin kapitalist üretim biçiminin tarihsel evriminde kendini nasıl açığa vurduğunu kısa ama kapsamlı

olarak özgül bir şekilde analiz ediyordu. Ve son olarak, kapitalizmin niçin son antagonistik üretim biçimi olduğunu, yalnızca kapitalizmi değil, tüm sınıf sömürüsünü aşacak ve insanlığı "tarih öncesinden" "tarihine" taşıyacak tarihsel aracıyı, proletaryayı, nasıl yarattığını açıklıyordu.

Hiç kuşkusuz, Marx ve Engels'in bu algılarının bir geçmişi vardır. Unutulmamalıdır ki, *Komünist Manifesto* Şubat 1848'de ilk kez yayınlandığında "Komünizm heyulası" Avrupa'da zaten "kol geziyordu". Komünist fikirlerin birçoğu tam olgunlaşmamış biçimde zaten dolaşımdaydı. Örneğin Babeuf, *Manifesto*'dan yarım yüzyıl önce komünizmden söz etmişti. Saint-Simon'ın yanı sıra, İskoç tarih okulu (Ferguson, Millar) tarihsel materyalizme ilişkin birtakım temel fikirleri ortaya koymuştu. Lorenz von Stein, modern toplumda ana tarihsel güç olarak proletarya kavramını ortaya atmıştı. Kendilerinin de kabul ettiği gibi, Karl Marx ve Friedrich Engels bu fikirlerin ilk yaratıcıları değillerdi.

Ama *Manifesto*, üç nedenden dolayı öne çıkıyordu. Birincisi, *Manifesto*'nun genç yazarları, bu belirli içgörüleri bir araya getirerek, bu içgörülerin her birine kesinlik ve sağlamlık kazandırmakla kalmayıp, bütününe muazzam bir güç de katan baş döndürücü bir teorik yapı kurdular. Özellikle, tarihi birbirini izleyen dönemlerin ve kişilerin oluşturduğu bir olaylar dizisi olmaktan çıkarıp analiz konusu haline getiren materyalist tarih anlayışının güçlü bir biçimde sunuluşu büyüleyicidir. İkincisi, tarih boyunca süren sınıf mücadelesi efsanesinin bir sonunun olduğunu ve bunun, her türlü sınıf egemenliğini sona erdirmek üzere proletaryanın kendini egemen sınıf olarak örgütlediği toplumsal bir devrim biçiminde gerçekleşeceğini öngördüler (Bu daha sonra "proletarya diktatörlüğü" olarak adlandırılacaktı). Üçüncüsü ve en önemlisi, gerçekleştirilecek olan bu sonun nesnel koşullarını, kendi doğasında var olan yasaların işlemesiyle bizzat burjuva toplumunun yaratmakta olduğunu ileri sürdüler. Bu toplum, insanlık tarihinde ilk kez, asıl ezilen sınıfın en tutarlı şekilde devrimci ve enerjik sınıf olmakla kalmayıp, aynı zamanda da diğer ezilen sınıfların çıkarlarına karşıt özgül sınıf çıkarları bulunmayan bir sınıf olduğu bir durumu yaratmaktaydı. Ezenler ile ezilenler arasında süren daha önceki sınıf mücadelelerinden yeni antagonist oluşumlar doğduğu halde, burjuva toplumundaki sınıf mücadelesi tüm uzlaşmaz karşıtlıkların sonunu hazırlıyordu.

Bu, burjuva toplumunda iki ayrı eğilimin işlemesinden kaynaklanıyordu: Birincisi, bu toplumun, diğer tüm üretim biçimlerini yıkarak ve burjuvazi içindeki bazı kesimler de dahil tüm diğer sınıfları proleter konumuna indirerek kendisini evrenselleştirme eğilimi; ve ikincisi, modern sanayideki büyümeye koşut olarak proleterleri gittikçe daha geniş kitleler hâlinde bir araya toplayıp onlara nesnel olarak toplu eylem yeteneği kazandırma eğilimi. Burjuva toplumu bir kez yerleşince, ondan sonra tarihin ilerlemesi için tek yol, bu toplumun nesneleri olan proleterlerin özbilince sahip özneler olma rolünü üstlenmeleri ve bu rolleriyle, şimdiye kadar bildiğimiz biçimiyle tarihin sonunu getirmeleridir.

Bu bakış *Manifesto*'ya muazzam bir çekicilik kazandırdı. Daha önceki birçok teori bir "ahlaki düzen"i, sınıf sömürüsünün olmadığı bir toplumu hayal etmişti. Marx ve Engels, bir "ahlaki düzen"in, sınıfsız bir toplumun tarihsel olarak kaçınılmazlığını öngörmekle kalmadılar, bu tarihsel geçiş için nesnel koşulun somut olarak gerekleştiğini de ileri sürdüler. Başka bir deyişle, *Manifesto*, devrime somutluk kazandırdı; bugünden "devrimin ilk adımına" giden yolu çizdi, bu yol, "proletaryayı egemen sınıf konumuna yükseltmek", hatta ötesine taşımaktı. Dolayısıyla *Manifesto*, tüm ütopyacı sosyalizm biçimlerinden kesin bir kopuş anlamına geliyordu. Ve sosyalizmi salt bir hayal olmaktan çıkarıp yakın zamanda gerçekleştirilebilir tarihsel bir projeye dönüştürerek, sosyalizmin çekiciliğini muazzam ölçüde güçlendirdi. Sosyalizmin ahlaki-etik temellerinden uzak durmadı, onları bir sona doğru ilerlemekte olan işte bu tarihsel sürecin içine yerleştirdi.

II

Bununla birlikte, *Manifesto*, içinde yer aldığı bağlamın, yani Avrupa'daki devrimci durumun damgasını çeşitli biçimlerde taşıyordu. Hitap ettiği kitle sınırlıydı; gözünde canlandırdığı devrim saf bir proleter devrimdi; analizinin üstünde odaklandığı üretim biçimi kapitalizmdi; ve analiz ettiği kapitalizm, sömürgelerin ve imparatorlukların şekillenmediği "kapalı" bir sistemdi. Hiç kuşkusuz, Avrupa işçi ayaklanmalarıyla çalkalanıyordu (bunlardan biri de *Manifesto*'nun yayınlanmasından birkaç gün sonra oldu), Marx ve Engels de hacimli bir kitap değil, o sıralar yaklaşmakta olan devrime hazırlık olarak bir manifesto yazıyorlardı. Ama *Manifesto*'nun büyük teorisi ile uygulamaya ilişkin özgül algısı arasında

birlik sağlama yolunu şekillendiren ve çekiciliğine güç katan bu yaklaşım aynı zamanda onun sınırlarını da çiziyordu. *Manifesto*'nun somut kaygısının yalnızca sınırlı bir alanı kapsadığı ve bu yüzden çok anıtsal da olsa yalnızca bir ilk adımı temsil ettiği gerçeği apaçıktır. *Manifesto*'yu benimsemek üzere Londra'da toplanan "çeşitli milliyetlerden Komünistler"in onu "İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Flaman ve Danimarka dillerinde" yayınlatmaları öngörülmüştü. *Manifesto* Amerika'ya yapılan bir değinmeye rağmen, esas olarak Avrupa'ya hitap ediyordu. Dahası, Avrupa'nın tümüne değil, yalnızca, dört büyük ülke olarak Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'yı kapsayan Batı Avrupa'ya hitap ediyordu. Bu arada, *Manifesto*'nun bütün bu dillere çevrilmesi tasarısı da plana göre gerçekleşmedi: Sözgelimi, İngilizce çevirinin 1888'e kadar, yani ilk basımdan tam kırk yıl sonraya kadar beklemesi gerekecekti. Ama *Manifesto*'nun ilgilendiği alan bile dardı: Sömürgeleri, yarı-sömürgeleri, bağımlı ülkeleri ve diğer "Üçüncü Dünya" ülkelerini bir yana bırakın, Rusya'ya kadar bile uzanmıyordu.

Bu ilgi alanı darlığı iki şeyi yansıtıyordu: Birincisi, Marx'ın kapitalizm analizi, sömürgelerde olduğu gibi kapitalizm öncesi biçimler ile etkileşiminin veya Rusya'da olduğu gibi geri kalmış kapitalizm biçiminde ortaya çıkışının teorik olarak kavranabileceği bir noktaya henüz taşınmamıştı. İkincisi, sonuç olarak, devrim anlayışı ileri kapitalist ülkelerde (hiç kuşkusuz, farklı yollarla gerçekleştirilecek) saf proletarya devrimi ile sınırlıydı. Başka bir deyişle, teori, daha sonraki Marksistler bir yana, Marx'ın kendisinin kısa süre sonra kazandıracağı derinliğe ve genişliğe daha erişmemişti. 1853'e gelindiğinde, yani *Manifesto*'dan sonraki beş yıl içinde, Marx, *New York Daily Tribune*'daki makaleleri aracılığıyla Hindistan'daki sömürgeciliği ciddi olarak ele almaya başlıyor ve İngiltere'de "şimdi egemen olan sınıfların" "sanayi proletaryası tarafından alaşağı edildiği" bir durum henüz oluşmadan önce bile, "Hinduların kendilerinin" "İngiliz boyunduruğunu bütünüyle üzerlerinden atacak kadar güçlenme" olasılığını gözünde canlandırıyordu. Benzer şekilde, *Kapital*'in 1. cildinin Rusça çevirisinin yayınlanmasından sonra 1870'lerde Marksist fikirler Rusya'da hızla yayılırken, Marx ve Engels 1870'lerin sonunda Rusya'da bir devrim umudunu besliyorlardı. Hatta Marx, Batı Avrupa'da sosyalist bir devrimle desteklenirse, Rus köylü topluluğunun, önce kapitalist gelişim yoluyla çözülmesine gerek kalmadan, sosyalizme geçişin temelini sağlayabileceği görüşüne eğilim gösteriyordu.

Marx, 1881'de Vera Zasuliç'e yazdığı ünlü mektubunda, bu görüşünü haklı çıkarmaya çalışıyordu; ne var ki, Rus Marksistleri bu görüşü reddettiler ve Engels de daha sonra bundan vazgeçmekle birlikte, bir Rus devriminin "Batı'da işçilerin devrimi için işaret" vereceği, "böylece her ikisinin birbirini tamamlayacağı" ümidini beslemeye devam etti. Marx'ın Rus toplumuna ve Avrupalı olmayan toplumlara ilgisinin artması, yalnızca onun kapitalizm analizini zenginleştirmekle kalmadı, tarihsel materyalizmin uygulandığı alanın genişlemesine de büyük katkıda bulundu.

Benzer şekilde, *Manifesto*'da burjuva toplumu, sömürgelerden, emperyalizmden, uluslararası ekonomiden (kapitalistler arası ilişkiler de dahil) yalıtılmış, "kapalı" bir toplum olarak görülüyordu. Bu, yazarların yakında gerçekleşmesini bekledikleri projeyle açıklanabilir, ama bu projenin başarısızlığı tam da *Manifesto*'nun değinmediği faktörlerden dolayıydı. Kapitalizmi bir ağ gibi saran uluslararası ilişkiler, *Manifesto*'nun Avrupa'da bir proleter devrimiyle ilgili tahminlerinin boşa çıkmasında büyük bir rol oynadı. On dokuzuncu yüzyılın ortasından (Hobsbawm'a göre "uzun on dokuzuncu yüzyıl"ın sona erdiği[1]) Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, Avrupa işçi sınıfının yaşam koşullarında (hâlâ düpedüz berbat olmaya devam etse de) birtakım iyileşmelerin yaşandığı çok belirgin bir ekonomik gelişme dönemiydi. Bu uzun süren gelişme dönemi, Hindistan gibi sömürgelerden artı-değer "çekilmesi" ve pazarlarının "kullanım"a hazır oluşu sayesinde mümkün oldu; bu, Altın Standardı'nın sürdürülmesinde ve Avustralya, Kanada ve Birleşik Devletler gibi beyazların yerleştikleri yerlere İngiliz sermaye ihracatının finanse edilmesinde önemli rol oynadı.[2] Sermaye ihracıyla birlikte, Avrupalı işçilerin "boş alanlar" denilen bu bölgelere büyük kitleler hâlinde (19. yüzyılda yaklaşık elli milyon) göçmeleri de söz konusuydu, bu da Marx'ın artan işsizliğin bir sonucu olarak gerçekleşmesini beklediği potansiyel toplumsal patlamaya engel oldu.

Marx ve Engels çok geçmeden bu konuya duyarlı hale geldiler. Daha önce bahsedildiği gibi, 1850'lerin başlarında Marx yalnızca Hindistan'daki İngiliz sömür-

1 E.J. Hobsbawm, *The Age of Extremes*, Londra 1995. [*Aşırılıklar Çağı*, Everest Yayınları, 2006]

2 S.B. Saul, *Studies in British Overseas Trade*, Liverpool 1970, bu konuda klasik başvuru kaynağıdır. *Ayrıca bak.* A. K. Bagchi, "Some International Foundations of Capitalist Growth and Underdevelopment", *Economic and Political Weekly*, Özel Sayı, Ağustos 1972. *Accumulation and Stability Under Capitalism*i adlı kitabımın (Oxford 1997) 11.bölümünde bu savı enine boyuna ele aldım.

geciliği hakkında yazmakla kalmıyor, İngiltere'de bir işçi devrimi olmadan önce Hindistan'da bir ayaklanma olasılığını da hayal ediyordu. Ve Engels, daha 1858'de, *Manifesto*'dan yalnızca on yıl sonra, İngiltere'nin tüm dünyayı sömürmesi ile "İngiliz proletaryasının gittikçe daha fazla burjuvalaşması" gerçeği arasında bir bağlantı görüyordu. Ama *Manifesto*'nun kendisinde bu düşünüşün herhangi bir yansıması yoktur. Bu yüzden, *Manifesto*'nun birleşik teorisi (uygulamaya ilişkin algısı da dahil), devrimci sonucu anlamında kısırdı. Ancak yarım yüzyıldan uzun zaman sonra, Lenin tarafından, kapitalizmin tamamen yeni bir evresini yansıtan ve analizin merkezine emperyalizmi koyan yeni bir birleşik teorinin tekrar yaratılmasıyla, devrimci bir ilerleme için taze bir temel sağlandı.

III

Lenin'in yeni birleşik teorisinin ayırt edici özelliği, devrim anlayışını evrenselleştirerek, ne metropollerdeki proletaryaya ne de sömürgelerdeki işçilere ve köylülere öncelik vermesiydi. Dünyanın başlıca kapitalist güçler arasında paylaşımın tamamlanmasıyla emperyalizmin doğduğu, böylece bütün dünyanın bir anlamda iç içe örüldüğü, herhangi bir kısmındaki gelişmelerin diğer kısımları etkilediği gerçeği, Lenin'in "zayıf halka" teorisini geliştirmesini sağladı. Geri kalmış ekonomilerdeki anti-emperyalist mücadeleler ile emperyalist ülkelerdeki proleter mücadeleler diyalektik olarak ilişkiliydi ve emperyalizmin gündeme getirdiği bu devrimci dönüşüm çağı, zincirin en zayıf halkasının olduğu yerde tetiklenebilirdi. Bu perspektif çerçevesinde ve Almanya'da devrim ümitlerinin sönmesiyle, Lenin gözlerini gitgide daha fazla Doğu'ya çevirdi ve son makalelerinden birinde şöyle yazdı:

> Son tahlilde, mücadelenin sonucunu, Rusya, Hindistan, Çin vb.'nin yerküre nüfusunun ezici çoğunluğuna sahip olması gerçeği belirleyecektir. Ve geçen birkaç yılda işte bu çoğunluk olağanüstü bir hızla kurtuluş mücadelesinin içine çekilmiştir, dolayısıyla bu bakımdan, dünya mücadelesinin nihai sonucunun ne olacağına ilişkin en ufak birşüphe bile olamaz. Bu anlamda, sosyalizmin eksiksiz zaferi tam ve mutlak olarak kesindir.

Dünya devrimci süreci anlayışının *Manifesto*'da öngörülenin ötesinde zenginleştirilmesine koşut olarak, devrim aşamaları anlayışında da bir zenginleşme olmuştur. *Manifesto*, Batı Avrupa bünyesinde bile var olan çeşitliliği ve farklı ülkelerin proleter devrime geçiş rotalarının farklı olacağı gerçeğini zaten vurgulamıştı.

Örneğin, Almanya'nın "bir burjuva devriminin arifesinde" olduğu düşünülüyordu. Ama bu burjuva devrimi, İngiltere'nin on yedinci ve Fransa'nın on sekizinci yüzyılda sahip olduğu proletaryadan çok daha fazla gelişmiş bir proletarya ile gerçekleştirilecekti. Sonuç olarak, Almanya'daki burjuva devriminin, "hemen arkasından gelen bir proleter devrimin giriş evresi" olacağı düşünülüyordu. Başka bir deyişle, farklı ülkelerin izleyeceği yolların hepsi esas olarak proleter devrimlere gidiyordu. *Manifesto*, devrimde köylülerin rolü hakkında veya proletarya ile köylüler arasındaki ilişki hakkında ya da köylülerin önemli bir toplumsal güç olmayı sürdürdükleri yerlerde proleter bir devrime geçişin çok daha uzun zaman alacağı gerçeği hakkında çok az şey söylüyordu. Böyle durumlarda burjuva devrimleri, *Manifesto*'nun Almanya için öngördüğü gibi kısa, geçici olgular değil, az ya da çok uzun aşamalar olacaktı. Ve dahası, burjuvazinin kendisi burjuva demokratik devrimini sonuna kadar götüremeyebilirdi, bu durumda proletarya henüz proleter bir devrim sorunu gündeme gelmeden çok önce köylülerle ittifak hâlinde demokratik devrimi yerine getirme görevini üstlenmek durumunda kalırdı. Batı Avrupa'nın ileri ülkeleri bağlamında çok önemli olmayan bu sorunlar, tüm yerkürenin "en zayıf halka"yı oluşturan herhangi bir parçasında devrime potansiyel olarak zemin sağlayan bir yer olarak görülmesiyle, kritik bir önem kazandı.

Devrim aşamaları kavramının zenginleştirildiği bu paralel gelişim, elbette, Engels'in *Almanya'da Köylüler Savaşı*'yla başlamıştı, ama Lenin'in yazıları (*Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*), Mao Zedung'un yazıları (*Yeni Demokrasi*) ve komünist hareketin özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde gerçekleştirdiği önemli teorik çalışmalar bu gelişimi ileriye taşıdı.

IV

Ama bu sonraki teorik gelişmeler de *Manifesto*'dan yola çıkıyordu. Örneğin Lenin, sınıf mücadelesi ve tarihsel materyalizm kavramlarını yeniden keşfetmek zorunda kalmadı. Dolayısıyla, *Manifesto*'nun özel bağlamından kaynaklanan sınırlılıklarını tanımak gerekmekle birlikte, komünist hareketin *Manifesto*'dan beri kat ettiği yol, bütün bir yeni devrimci teori ve pratik dünyasını açmış olması nedeniyle *Manifesto*'nun kendisine yapılmış bir övgü oluşturur.

O halde, Marksist teorinin sonraki gelişimini salt *Manifesto*'da sunulan içgörülerin

açılıp gelişmesinden ibaret görmek, "Avrupa merkezci" olduğu ve bu nedenle tarihsel bir ilgi konusu olmaktan öte pek bir değeri taşımadığı gerekçesiyle *Manifesto*'yu göz ardı etmek kadar yanlış olur. *Manifesto* ile sonraki Marksist teori arasındaki ilişkinin dikkatle yorumlanması gerekir ve burada bununla ilgili bir arasöz yerinde olabilir.

Manifesto, "burjuva ideologlarının tarihin akışının bir bütün olarak teorik anlayışına erişmiş bir kesimi"nden söz ediyordu. Lenin, iki olgunun, yani devrimci proletaryanın ortaya çıkışı ile tarihsel materyalizmin keşfinin örtüşmesinin, bu ikisinin birlikte insanlığın tarih öncesinden tarihine geçişinde belirleyici bir güç oluşturmasını sağlaması gerçeğine değinmiştir. Bu ifadelerden, tarihsel sürecin teorik olarak kavranmasının nihai bir eylem olduğu, bir kez başarılınca ondan sonra tarihteki her hareketin anlaşılmasını sağladığı ve o andan itibaren bilinçli olarak insanlığı ileri götüren teori ile pratiğin ayrışmaz birliğini yarattığı izlenimi çıkarılabilir.

Ne var ki, bu hatalı bir izlenimdir. Tarihsel sürecin teorik olarak kavranması bir "vahiy" ya da "aydınlanmayı kazanma" sorunu değildir. Kavrayışa ulaşmak için sürekli bir çabayı temsil eder ve bu süreç asla tamamlanmaz. Bunun birçok nedeni vardır. Birincisi, bizzat tarihsel sürecin açılması teorinin o zamana kadarki gelişiminin öngörmediği yepyeni yönler alır; ikincisi, tarihsel süreç teoriye uygun bir şekilde açılsa bile, bu açılmayı ayrıntılı olarak yorumlama görevinin yerine getirilmesi gerekir ve üçüncü olarak, mevcut Marksist analizin sağladığı teorik kavrayışın kendisi, bırakın bugünü veya geleceği, geçmişe göre bile tamam değildir. Tamamlanmamışlık hakkındaki bu son nokta Marksist teori külliyatına salt *eklemeler* yapma gereksinimiyle ilgili değildir; bu teorinin, gitgide daha geniş bütünlükleri hesaba katacak şekilde sürekli olarak yeniden oluşturulması gerektiği gerçeğiyle ilişkilidir.

Başka bir deyişle, Marksist teori "kapalı bir sistemi" değil, sürekli bir yeniden oluşturulma süreci içinde olan bir olguyu temsil eder. Bu sürekli yeniden oluşturulma süreci bile zamanın her anında teoriyi mutlaka tamam kılmaz. Önemli ölçüde tamamlanmamışlık kalır ve bu uzun zaman dilimleri boyunca sürebilir. Bir örnek bu noktayı netleştirecektir: Bütün yeniden oluşturmalara rağmen, Marksist teoride emperyalizm teorisi ile ilgili çok göze çarpan bir tamamlanmamışlık hâlâ vardır. Lenin, emperyalizmin kapitalizmin tekelci aşamasını tanımladığını, zaten var olan

sömürge ilişkilerinin üstüne bindirildiğini ve onlardan yararlandığını söyleyerek, sömürgecilik ve emperyalizmi birbirinden ayırmıştır. Ama Lenin bile bu sömürge ilişkilerinin niteliğini ve sermayenin yeniden üretimi sürecinde oynadıkları rolü irdelememiştir. Yalnızca *Manifesto*'da değil, hatta *Kapital*'de de Marx'ın analizi esas olarak "kapalı" kapitalist ekonomi ile ilgili olduğundan, kapitalizm ile sömürgeler arasındaki etkileşim Marksist teorinin (Luxemburg'un tek başına ve tamamlanmamış çabası dışında) hâlâ sessiz kaldığı bir alandır. Buradaki sorun tarihte ne olduğu hakkında değildir; gerçekte, Marksist tarihçiler, özellikle de Üçüncü Dünya'dan olanlar bu soruna ışık tutmak için paha biçilmez çalışmalar yapmışlardır. Sorun, bunu, Marksist *teorinin* çekirdeğiyle bütünleştirmektir.

Böyle bir bütünleştirme salt bir "ekleme" olamaz, çünkü teori bu haliyle böyle herhangi bir "ekleme"ye pek yer bırakmaz. Ne de olsa Marx'ın, kapitalizmi "kapalı" bir ekonomi olarak düşünmesi, bir gözden kaçırma ya da salt bir basitleştirici varsayım değildi. Bir "üretim biçimi" dolaysız üreticilerin ürettiği artı-değere el konulması olarak kavramlaştırılınca ve sermaye-ücretli emek ilişkisi kapitalizmin özünü oluşturan şey olarak gösterilince, kapitalizmin dinamiğinde sömürgeler ve kapitalizm öncesi kesimler için (ilkel sermaye birikiminin oluşum evresi dışında) açık seçik hiçbir teorik rol kalmaz. Onlardan "çekilenler" mevcut artı-değere eklenebilir, ama temel nitelikte değildir; kapitalizm öncesi pazarlar krizleri yatıştırmaya yardım edebilir, ama kapitalizmin, gerçekleştirme alanı ile üretim alanının zorunlu olarak birbirinden ayrıldığı *tamamlanmamış* bir sistem olduğuna inanılmadıkça (Marx buna inanmıyordu ve bu başka teorik problemler üretirdi), yine sömürgeler için zorunlu bir rol yoktur.

Bütün bunların amacı, Marksist teorinin sömürgecilik problemini göz önüne alacak şekilde tamamlanamayacağını savunmak *değil* (benim kendi eğilimim, "yedek emek ordusu" ile birlikte "yedek pazarlar" ve "yedek hammadde kaynakları" fikrini getirmek olurdu), sürekli bir tamamlanma sürecine ya da daha çok, ne anlık ne de kalıcı nihailiğe asla erişemeyen yeniden oluşturma sürecine gereksinim duyduğudur. Böylesi bir yeniden oluşturma zorunlu olarak bir çekirdek etrafında meydana gelir; ve Marksizm söz konusu olduğunda, bu çekirdek *Manifesto*'da bulunacaktır.

Bunu söylemek, Marksist düşünce yapısında, her zaman sabit olan bir çekirdek ile Marksizmin her yeniden oluşturulmasında değişen bir çekirdek-olmayan arasında

ikilik olduğu izlenimini vermemelidir. Yeniden oluşturmanın, özün kendisi olarak görülen şeye az da olsa damgasını vurması, onu geliştirmesi, yeniden şekillendirmesi ve değiştirmesi, kaçınılmazdır. Yine de bu tüm yeniden oluşturma, Marksizmin ayırt edici özellikleri olan ve onlar olmaksızın, yeniden oluşturmanın Marksist kabul edilme iddiasını tamamen kaybedeceği birtakım temel kategoriler ve bunlar arasındaki ilişkilerin belirli bir kavranışı temelinde gerçekleşir. Bu kategoriler ilk kez *Manifesto*'da ortaya çıkmıştır ve bu nedenle *Manifesto*, sonraki yeniden oluşturma girişimlerinin çekirdeğini oluşturur. Ve herhangi bir zamanda Marksizmin gücü, gerçekleştirilen yeniden oluşturmanın geçerliliğiyle yargılanır.

Hem mevcut tamamlanmamışlığı alt etmek hem de açılıp ilerleyen tarihi kavramak için, Marksizmin bu sürekli yeniden oluşturulması, yalnızca gerekli olmakla kalmaz, aslında her zaman cereyan etmekte olan bir şeydir, çünkü aksi halde Marksizm şimdiye kadar ölmüş olurdu. Örneğin, bizim ülkemizde komünist hareketin merkeziyetçilikten uzak planlama ve Panchayat sistemi biçiminde tanıttığı dikkate değer son yenilikler, Marksizmde bir yeniden oluşturma anlamına gelir. Hiç kuşkusuz, böyle bir yeniden oluşturma sıklıkla kamufle edilir. Marksizmi yeniden oluşturmak için (ondan alıntı yaparsak) Marx'ın otoritesine başvurma *şekline* bürünür, ama yine de gerçektir.

Başka bir deyişle, gerçekliğin kavranmasına ilişkin Marksist metodoloji, aslında, uygulayıcılarının iddia ettiklerinden veya hatta bilinçli olarak inandıklarından çok büyük ölçüde çok farklıdır: Marx'ın yazılarında "aydınlanma" aranarak gerçeklik kavranmaz; daha çok, Marksizm yeniden oluşturularak gerçeklik kavranır ve bu yeniden oluşturmanın Marx'ın yazılarındaki köklerini saptar. Elbette, kişinin genel yaklaşımı, örneğin Marx'tan türetilen tarihsel materyalizm, onun kavrayışını etkiler, ama bu, analizin alt yapısı düzeyinde olur.

Ne var ki bu süreçte, yeniden oluşturmaların genel akışında öne çıkan ve tarihsel sürece ilişkin teorik kavrayışı, seçkin Marksist filozof Georg Lukacs'ın sözlerini ödünç alırsak, "teorinin patlama yaparak pratiğe dönüştüğü"[3] noktaya taşıyan belirli zirvelere ulaşılır. Lenin'in çalışmaları açıkça böyle bir zirveydi. Lukacs, teorinin gelişiminde en yüksek düzeyin, teorinin "patlama yaparak pratiğe dönüştüğü" an olduğunu, yani felsefi materyalizme ilişkin en genel sorunlardan

3 G. Lukacs, *Lenin*, Londra 1970.

dolaysız pratiğin en somut sorunlarına kadar uzanan tüm mesafeyi birleşmiş bir biçimde kapsayan bir genişlik, bir bütünlük kazandığı an olduğunu, işte Lenin'in çalışmaları bağlamında söylemiştir.

Marksist teorinin oluşturulmasında ya da yeniden oluşturulmasında böyle bir zirveye, bu düzeyde bir teorik kavrayışa (yukarıda "birleşmiş teori" olarak anılan şeye) ancak dönemsel olarak, ancak belirli bazı konjonktürlerde erişilebilir. *Manifesto* da böyle bir zirveyi temsil ediyordu, tıpkı yarımyüzyıl aşkın bir zaman sonra Lenin'in çalışmalarının bir başka zirveyi temsil edişi gibi. Başka bir deyişle, *Manifesto*, bir düzeyde kendi zamanının "birleşmiş teorisi"dir; bir başka düzeyde, daha sonraki tüm Marksist teorileştirme etkinliklerinin çekirdeğini (esnek sınırlarla) sağlar.

V

Son on yılda komünist hareketin yaşadığı sorunlar, burjuva çevrelerinde, Marksist dünya görüşünün artık gününü doldurduğu şeklinde yorumlanmış ve sevinçle karşılanmıştı. Ama artık bu hoşnutluk havası ortadan kalkmıştır. Rusya'daki ve Doğu Avrupa'daki insanların durumu daha beterleşmiştir: Yaşam koşullarındaki kayıplar alt alta toplanırsa, serbest pazar koşullarında milyonların mahvolduğu anlaşılır. Batı Avrupa ülkelerindeki işsizlik oranı hâlâ iki haneli rakamlarla ifade edilmektedir ve hatta, Savaş sonrası yılların en başarılı kapitalist ülkesi Japonya bile krizle boğuşmaktadır. Afrika'da ve Latin Amerika'da durgunluk inatla devam etmektedir: Kişi başına gelirin 1980'lerde gösterdiği keskin düşüş durmuş olabilir, ama tersine döndürülmemiştir; ve Brezilya gibi ülkelerde daha fazla düşüşler beklenmektedir. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın gelişmekte olan ülkeleri büyümede çöküş yaşamıştır. Gerçekte, Birleşik Devletler ve İngiltere dışında tüm kapitalist dünya durgunluğun ve yüksek veya yükselmekte olan işsizliğin pençesindedir.

Bu krizin tüm kapitalist dünyada genelleşeceğini, yani Amerika Birleşik Devletleri'ni ve İngiltere'yi de içine alarak dünya çapında bir buhran haline geleceğini düşündüren ciddi belirtiler vardır. Bu olasılık şu nedenden kaynaklanır: Kapitalist dünyadaki yüksek aktivite dönemleri, zamanın önde gelen kapitalist ülkesinin diğer önemli kapitalist ülkeler karşısında ödemeler dengesinde cari açık yaşadığını şaşmaz bir şekilde göstermiştir. Başka bir deyişle, dünya kapitalist

gelişme dönemlerinde, lider kapitalist ülke, rakipleri için kendi sınırları içerisinde bir pazar sağlamış ve kendi pazar problemini başka yerlerde, sömürgelerde ek pazarlar bularak ya da kendi devletine satış yaparak çözmüştür; ve gelişme döneminin devamını sağlayan da budur. On dokuzuncu yüzyıl ortasından Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren uzun gelişme dönemi, İngiltere'nin sanayileşmekte olan Avrupa'ya kendi sınırları içerisinde bir pazar sağladığına ve buna karşılık, gitgide daha fazla Çin'de ve Hindistan'da kendine pazar bulduğuna tanık olmuştur. Ve uzun gelişme döneminin devamını sağlayan da budur. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda, önde gelen kapitalist ülke Amerika, (o zamanlar ihtiyat akçesi ve "altın kadar iyi" olduğuna karar verilen) dolar basarak finanse ettiği cari hesap açıkları yaşamış, kendi pazarları ise büyük bütçe açıkları yoluyla genişlemiştir. Aslında, liderlik rolünün özü, tam da, sistemin bütün olarak genişlemesine yardım eden söz konusu açıkları yaşamaktır. Buna karşılık, buhranlar, liderin bu rolü yerine getirmekteki isteksizliğiyle bağlantılıdır. Amerika'nın yakın geçmişte mali açığını kıstığı ve buna bağlı olarak cari açığının on yılda gerçek anlamda genişlemediği gerçeği göz önünde bulundurulursa (uluslararası finans kapitalin ortaya çıkışı ile ilişkili olan bunun nedeni daha sonra irdelenecektir), bir buhran için koşullar olgunlaşmaktadır.

Bu kavşakta sosyalizmin yaşadığı aksilik, kapitalizmle ilgili artan hayal kırıklığı bağlamında, geleneksel burjuva oluşumlarındaki muhalefet alanını dolduran tüm gerici ve köktendinci eğilimler silsilesinin sorumlusudur. Avrupa'daki işsizlik, açık ve şiddetli ırkçılığı beraberinde getirmiştir. Küresel kapitalizmle bütünleşmenin Üçüncü Dünya'nın büyük kesimlerine yaşattığı acı ve aşağılanmaya verilen yanıt ise köktendinci bir yanıt olmuştur (ama köktendinci akımların tümü, özellikle bizim ülkemizde gelişen çeşidi, anti-emperyalist olma iddiasında bile değildir). Böylesi cevapların yaşarlığı yoktur; bırakın bir özgürleşme programına sahip olmayı, tutarlı hiçbir programa da sahip değildirler, ama çalışıp didinen insanların büyük sıkıntı çekmelerine neden olurlar.

O halde gerçek soru, sosyalist projenin yeniden canlandırılıp canlandırılmayacağı değil, bunun ne zaman yapılacağıdır. Kapitalizmin genel bir buhrana dönüşebilecek derin bir kriz yaşıyor olduğu gerçeği, elbette, sosyalizmin otomatik olarak yakın zamanda yeniden canlanmasını beraberinde getirmez. Gerçekte eğer Avrupa'dan kazanılan deneyimden ders çıkarılmazsa, kriz kendilerini sosyalist

olarak tanımlayan partilerin sosyalizmden daha da uzaklaşması sonucunu doğurur (bunun nedenlerini daha sonra araştıracağız). Kuşku yok ki, bu uzaklaşma evresi kalıcı olmayabilir, ama sosyalizmin uluslararası ölçekte yeniden canlanması açıkça dolaysız bir sonuç olarak değil, uzun süreçte gerçekleşecektir. Ne var ki, böyle bir süreç yine ancak birleşmiş bir teorik anlayışın, pratiğe uzanan bir teorinin, yeni yüksekliklere tırmanan yeniden oluşturulmuş bir Marksizmin yeniden yaratılması ile meyve verebilir. Böyle bir çabanın giriş evresi olabilecek, çağdaş dünya ekonomisindeki belirli gelişmeler aşağıda özlü bir biçimde verilmektedir.

VI

Çağdaş dünya ekonomisinin önemli bir özelliği uluslararası finans kapitalin yeni bir biçiminin ortaya çıkmasıdır. Bu biçim Lenin'in hakkında yazılar yazdığı biçimden en az üç yönüyle ayrılır: Birincisi, Leninci kavram esas itibariyle ulus tabanlı olan ve sonuç olarak ulus-devletin destek verdiği finans kapitalden bahseder. Bizim bugün gördüğümüz ise geniş bir uluslararası blok teşkil eden finanstır. Belirli ülkelerden emilir ve kaynaklandığı ulusu fazla umursamadan hızlı kâr arayışıyla belirli alanlarda konumlandırılır. Hiç kuşkusuz, ilerlemiş ülkeler arasında kapitalist dünyanın finansal merkezinin yerikonusunda rekabet vardır (Avro'nun yaratılması bunun bir dışavurumudur), ama bu rekabet finans kapitalin ulus tabanlı bloklara bölünmesiyle aynı değildir. İkinci olarak, Lenin'in kavramı, "bankalar tarafından kontrol edilen ve sanayide kullanılan sermaye"ye atıfta bulunur. Finans ile sanayinin bu birlikteliği, bugün salt spekülasyondan öte bir anlama sahip değildir: Bugün uluslararası finans kapitalin asıl biçimi çabuk kâr etme arayışı içindeki "sıcak para" akışlarıdır. Üçüncü olarak, bu uluslararası finans, kapitalist güçler arasında rekabetten çok, (çelişkilere rağmen) karşılaştırmalı bir birlik durumu bağlamında işler ve yeri geldiğinde, bu duruma katkıda bulunur.

Bu son noktayı irdeleyelim. Emperyalistler arası rekabet, uluslararası finans kapitalin birliğini, yani finansın herhangi bir yere yatırılmak üzere her taraftan emilmesi olgusunu tehlikeye atar. Kendisini kaçınılmaz olarak bir metropol ülkede kökenini bir başka ülkeden alan finansa karşı şu ya da bu biçiminde ayrımcı davranarak dışa vurmak zorunda olan böyle bir rekabet, tüm yerküreyi uluslararası finans kapitalin hiç engelsiz faaliyetine açmaya yönelik bugünkü eğilime aykırı düşer. Bretton Wo-

ods kurumları tarafından Üçüncü Dünya'ya empoze edilen "liberalleşme ile birlikte yapısal uyarlama" politikaları bu eğilimin dışavurumlarıdır. Hiç kuşkusuz, bu politikaların savunulmasının altında yatan bir değil, pek çok güdü vardır; özellikle ileri ülkelerde büyümenin yavaşladığı bir durumda, dünya çapında "sermayenin merkezileştirilmesi"nin bir mekanizması olarak Üçüncü Dünya pazarlarını ardına kadar açma ihtiyacı ve ilerlemiş ülkelerin tropikal birincil mallar ile diğer hammaddeleri ucuza elde etme ihtiyacı bu güdüler arasındadır. Ama çok önemli bir güdü, Üçüncü Dünya'yı uluslararası finans kapitalin etkinliklerine ardına kadar açmaktır, işte o zaman uluslararası finans kapital, borsada kâr patlamaları yoluyla vurgunlar yapma ve doğal kaynakları, değerli arazileri, kamu teşebbüslerini "bir öpücüğe" satın alma fırsatına sahip olur. Finansın yerküre üzerinde engelsiz olarak hareket etmeye olan bu ihtiyacı, yerkürenin rakip emperyalist güçler arasında birbirine hasım nüfuz alanlarına bölünmesini arzu edilmez kılar. Ve bu olgu, yeri gelince, rekabetleri kontrol altında tutmaya yarar.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, genel olarak finans kapital için zor bir dönem olmuştu. "Rantiyenin ötenazisi" çağrısı yapan, devlet müdahalesini savunan ve "ucuz para" reçetesi yazan Keynesçiliğin zaferi bu zorluğun bir ifadesiydi. Finans kapitalin bu güçlüğü atlatarak yükselmesini ve küresel bir karakter kazanmasını sağlayan süreçle burada uzun uzadıya oyalanmamız gerekmez. Ama bu yükselişten kaynaklanan en az üç sonuç tartışmamız için önemlidir.

Birincisi, küreselleşmiş finans kapital, yalnızca Keynesçi talep yönetiminin değil, aslında herhangi bir biçimdeki önemli devlet müdahalesi olasılığının da altını oymuştur. Bugün geri çekilmekte olan yalnızca Keynesçilik değildir; sosyal demokrasi, refah kapitalizmi, Üçüncü Dünya ulusçuluğu, tüm farklı çeşitleriyle planlama ve spontan kapitalizmin problemlerini yenmek için devleti kullanma arayışındaki tüm "izm"ler de geri çekilmektedir. Sovyetler tarzı sosyalizmin çöküşü bile küreselleşmiş finansın yükselişiyle ilişkisiz değildir: Bu sosyalizmin çelişkilerinin değişime uğratılmış ama yine de sosyalist bir çerçevede çözüme kavuşturulamamış olması gerçeğinin nedeni, Sovyet yönetiminin son yıllarında bizzat devletin sahip olduğu teşebbüsler tarafından ve resmi denetimlerin var olmasına rağmen dışarıya finans kaçırılmasının ekonomiye diz çöktürmesiydi. Tüm reform gündemleri müdahale aracı olarak devlete bel bağlar, ama devlet, etkili bir şekilde hareket etmek için buyruğunun geçerli olduğu bir "denetim

alanı"na ihtiyaç duyar; eğer söz konusu ülke ile dünyanın geri kalanı arasında bilfiil (yasal olsun ya da olmasın) sermaye hareketliliği varsa bu "denetim alanı" dinamitlenmiş olur.

İkinci olarak, küreselleşmiş finans kapital dünya kapitalizmindeki krizin ve durgunluğun temel bir nedenidir. Farklı yazarlar, krizin altında yatan neden olarak farklı faktörleri vurgulamışlardır; yenileştirmelerin kurumasından tutun da Kondratieff daralmaya, kâr oranındaki düşme eğilimine verilen tepkiye kadar değişen nedenler bunlar arasındadır. Bunun yanı sıra, krizin tam olarak betimlenmesiyle ve zamanlamasıyla ilgili önemli sorunlar da vardır. Ama krizin betimlemesi ve zamanlaması nasıl yapılırsa yapılsın, altta yatan başka faktörler de olsun ya da olmasın, finansın küreselleşmesi olgusu kesinlikle krize katkıda bulunan bir faktör olmuştur. En az üç şekilde katkıda bulunmuştur: Birincisi, yukarıda bahsettiğimiz gibi, tek tek ülkelerde Keynesçi talep yönetimini zorlaştırmıştır, bu nedenle hükümetler karşı denge sağlayan önlemler alamazlar ve bu da krizi şiddetlendirir. İkinci olarak, küreselleşmiş finans kapital dünyası, deflasyona genel bir eğilimin olduğu bir dünyadır. Yukarıda emperyalistler arası rekabetlerin finansın küreselleşmesi ile kontrol altında tutulduğunu tartıştık. Ama paradoksal bir şekilde, bu küreselleşme, her bir ülkenin diğerlerinden daha kötü bir "yatırım iklimi"ne sahip olmama çabasıyla belirlenen ülkeler arasındaki rekabeti şiddetlendirir. Ülkeler arasındaki bu yarışta deflasyonist eğilimler kaçınılmaz olarak boy verir: Mali açıklar genel olarak düşürülür ve enflasyonun ortadan kaldırılması politika hedefleri arasında birincil konumu elde ederek büyümeye zarar verir. Üçüncü olarak, rekabetçi deflasyon yönündeki bu eğilim, aktif olarak yayılmacı politikalar izlemezse ve söz konusu yayılmayı ileri kapitalist dünyanın geri kalanına (diğer metropol ülkeler karşısında cari ödemeleri açıkları vererek) taşımak için aktif çaba göstermezse önde gelen kapitalist ülkeyi bile etkiler, dünya kapitalizminde yüksek faaliyet düzeylerini sürdürmek zorlaşır. Dolayısıyla, tüm bu nedenler yüzünden, küreselleşmiş finansın yükselişi kapitalist dünyada krizin eğer başlamasına değilse bile şiddetlenmesine ve süreklileşmesine katkıda bulunur.

Küreselleşmiş finansın doğurduğu üçüncü sonuç, Üçüncü Dünya'yı içine düşürdüğü çok yönlü akut krizdir. Finansın akışkanlığı tüm ülkelerde faaliyet düzeylerini olumsuz etkilediği için ve finansın kollarının belirli ulusal kökenleri küresel finans için anlamsız hale geldiği için, finansın küreselleşmesinin, ileri ve

geri kapitalist dünyalar arasındaki kopukluk anlamında emperyalizm kavramını demode hale getirdiği bazen öne sürülmektedir. Hiçbir şey doğrulardan bu kadar uzak olamaz. Küreselleşmiş finansın ilişkili olduğu kapitalizmin krizi Üçüncü Dünya'yı belirgin bir şiddetle sarsar. Herhangi bir kapitalist krizde küçük sermayelerin batarak sermayenin merkezîleşmesine yol açması gibi, herhangi bir küresel kapitalist krizde de Üçüncü Dünya sermayeleri ve genel olarak Üçüncü dünya üreticileri altta kalarak dünya ölçeğinde merkezîleşmeye sebep olur. Ve başka şeylerin yanında küreselleşmiş finansın bu ekonomilere dayattığı çıkarları destekleyen Bretton Woods kurumlarının (ve son zamanlarda DTÖ'nün) *laissez-faire* politikaları nedeniyle herhangi bir korunma olasılığı da ortadan kalkmıştır.

Ama Üçünü Dünya'nın bir kriz durumuna sokulması yalnızca dar ekonomik anlamda değildir. Yerli nüfusun taleplerinden çok, (ekonomiye "duydukları güven" en üst derecede önem kazanan) uluslararası finansörlerin kaprisleri yalnız ekonomik politikanın değil, tüm politikalar serisinin başlıca belirleyicisi haline geldikçe, elle tutulur bir egemenlik kaybı meydana gelir. Bu egemenlik aşınması, demokrasinin de zayıflatılmasını zorunlu kılar. Halkın taleplerine aykırı olsa bile, uluslararası finansın "güvenini" destekleyen veya koruyan politikaların izlenmesi, ancak halkın iradesi hükümetin rengi için önemli olmaktan çıktığında, yani demokrasi etkili bir şekilde kısıldığında olanaklıdır.

Bu kısıtlama birçok şekilde meydana gelir: Birincisi ve en açık seçik olanı, demokrasinin delinmesi ya da içeriğini etkili bir şekilde zayıflatan kurumsal "reformların" getirilmesi, örneğin Hindistan'da "başkanlığa dayalı yönetim biçimi" için ya da Parlamento'nun tasarruf hakkının (ekonomik gelişme yararına!) asgari düzeyde sabitlenmesi için çağrıda bulunulmasıdır. İkinci olarak, burjuva ve sosyal demokrat politik partiler sonuçta benzer ekonomik programlar benimseyip "reformlar" (uluslararası finans kapitalin ekonomik gündeminin yerini tutan bir söz) için yemin ettiklerinden, seçmenler çoğunlukla demokratik seçimler çerçevesinde bile gerçek bir seçeneğe sahip değildir. Arjantin'de Carlos Menem aslında işçi sınıfının desteğiyle Peroncu bir aday olarak seçilmiş, ama iktidara geldikten sonra uluslararası finansörleri memnun etmek için işçi sınıfı karşıtı tedbirler uygulamıştır. Peru'da Fujimori de aynısını yapmıştır. Hindistan'da sonuncusu BJP'nin öndeliğindeki hükümet olmak üzere, art arda gelen üç hükümet seçim öncesi programlarına açıkça zıt ekonomik politikalar benimsemişlerdir. Bu olgu

basitçe bazı partilerin kötü niyetinden kaynaklanmamaktadır. Bunun nedeni, tıpkı uluslararası finansörlerin memnun edilmesi durumunda olduğu gibi, sermaye kaçışları nedeniyle, uluslararası finansörlerin memnun edilmemesi durumunda da halkın ekonomik zorluklarla karşılaştığı "liberalleşmiş" bir ekonominin nesnel kısıtlılıklarıdır. Başka bir deyişle, problem, küresel finansın tuzağına düşülmesinde yatar. Bu nedenle, bu tuzaktan çıkma iradesine sahip olmayan egemen sınıflar veya sosyal demokrat partiler (hiç şüphesiz geçiş sıkıntılarının bedelini ödeyerek), "liberalleşmiş" bir ekonominin sınırları içinde pek bir alternatif sunamazlar. Bu yüzden, bunların arasında bir seçim yapılması, demokrasinin zayıflatılması anlamına gelir. Üçüncü olarak, "liberalleşmiş" bir Üçüncü Dünya ekonomisinde durgunluğun ve derinleşmiş işsizliğin yol arkadaşı olarak, ayrılıkçılık, cemaatçilik ve etnik şovenizm biçiminde bölücü güçlerin ortaya çıkışına tanık olunur. Bu, bir "söylem değişikliği"ne, ekonomik programlardan çok farklı çizgiler izleyen bir politik kutuplaşmaya neden olur.

Son noktanın akla getirdiği gibi, küresel finansın girdabına yakalanmış Üçüncü Dünya ekonomileri, ekonomik krizin, insanları bölen çizgiler doğrultusunda sosyal çekişmenin yanı sıra, egemenlik ve demokrasi aşınmasını bir arada yaşarlar. Sosyalist güçler ileriye götüren tek yolu işte bu bağlamda sunarlar, yerkürenin bu kısmında sosyalist projenin dirilişi olasılığı, gerçekte kaçınılmazlığı bir şekilde işte bu bağlamda doğar. Böyle bir diriliş, üstlendiği görevlere uygun yeni bir birleşmiş teoriyi kesinlikle ortaya çıkaracaktır. Ve *Komünist Manifesto*'nun baş döndürücü içgörüleri böyle bir yeni teorik birliğin yaratılmasına kesinlikle katılacaktır.

İngilizceden Çeviren
Şükrü Alpagut

★

Komünist Manifesto'da Tarihin Yorumlanması

★

İrfan Habib

1848'in başında *Komünist Manifesto*'yu hazırlamaya koyulduklarında, Marx ve Engels'in felsefe, tarih, ekonomi ve politika anlayışlarına popüler bir biçim vermeleri ve bu temelde pratik bir programın çerçevesini çizmeleri gerekiyordu. Bu çaba hem özetlemeyi hem yaratmayı kapsıyordu: Bu, önceki beş yılda hem birlikte hem de bağımsız olarak kavramış oldukları ilkelere ilişkin özetleme ve doldurulması gereken boşlukları ele almak üzere yaratmaydı. Bu görev, *Manifesto*'yu komünist hareketin tarihinde hiç şüphesiz tek başına en önemli belge yaparak parlak bir şekilde yerine getirildi. Bu yüzden, *Manifesto*'nun içeriğini olağanüstü bir dikkatle analiz etmek için özel bir gerekçe göstermeye gerek yoktur.

I

Komünist Manifesto, Marx'ın kendi tarih görüşünü ilk olarak formüle etmesine yol açan Genç Hegelcilerin materyalizminden o temel ayrılışın bir ürünüdür. Marx 1845'te *Feuerbach Üzerine Tezler*'ini yazdığında ilk tez şuydu:

> Daha öncevar olan tüm materyalizmin –Feuerbach'ınki de dahil– başlıca eksiği, şeylerin, gerçekliğin, duyusallığın *duyusal insan faaliyeti, pratiği* olarak değil, öznel olarak değil, yalnızca *nesne* ya da *sezgi olarak* kavranmasıdır. ... Feuerbach, düşünce nesnelerinden gerçekten farklı olan duyusal nesneler istiyor, ama insan faaliyetinin kendisini *nesnel* faaliyet olarak kavramıyor.

Konunun irdelenmesi üçüncü tezde daha da ileriye götürülür:

> Koşulların değiştirilmesi ve yetiştirme ile ilgili [Feuerbach'çı] materyalist öğreti koşulların insanlar tarafından değiştirildiğini ve eğiticinin kendisinin de eğitilmesi gerektiğini unutur.

Tezler aşağıdaki ünlü finale götürür:

> Filozoflar yalnızca dünyayı çeşitli şekillerde *yorumlamışlardır*; oysa sorun onu *değiştirmek*tir.[1]

Bu Tezler'in belirleyici önemi, sanki "maddi" faktörler basitçe bilinci belirlerlermiş, o da daha sonra bu maddi koşulların "kaçınılmaz" hale getirdiği değişiklikleri ortaya çıkarmak için bir aracı görevi görürmüşgibi, ona çok determinist bir nitelik atfeden Marksizm eleştirmenleri (ve ne yazık ki, bazı izleyicileri) tarafından sıklıkla görmezlikten gelinmiştir. Böyle yorumlar çoğunlukla Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz'ünü (1859) temel alır. Burada Marx, "maddi yaşamın üretilme biçiminin genel sosyal, politik ve entelektüel yaşam sürecini" nasıl "koşullandırdığı"ndan söz eder ve "bunların varoluşunu insanların bilincinin belirlemediğini, tersine bunların sosyal var oluşlarının insanların bilincini belirlediği" tezini ileri sürerek devam eder.[2]

Ama bu sözlere yakından bakarsak, sonuçta "maddi yaşamın üretilmesinin" aslında neyi içerdiğini sormalıyız. Elbette, insan emeği (ve bu nedenle, insan bilinci) tüm üretim sürecinin arkasındaki itici unsurdur ve bizzat insanın toplumsal varlığı büyük ölçüde kendi pratiğinin sonucudur. O halde, insanın toplumsal varlığının "belirlediği" veya sınırlarını çizdiği "bilinç" yalnızca maddi üretim alanının dışında kalandır, görünürde zekanın saf alanıdır. Marx'in, herzaman "insanlık kendi önüne ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar; çünkü yakından bakıldığında her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da oluşmakta olduğu yerde ortaya çıkar" sözleriyle dile

1 "Feuerbach Üzerine Tezler", İngilizce çeviri olarak yayınlanan özgün sürüm, Karl Marx ve Fredrich Engels, *Toplu Yapıtlar*, V, Moskova 1976, s. 3-5 [Türkçesi için *bkz. Felsefe İncelemeleri*, Yordam Kitap]. Özgün metinde de vurgulanmış. Son tez, Marx ve Engels tarafından 1845-46'da kaleme alınan *Alman İdeolojisi*'nde aşağıdaki sözlerle yeniden görülür: "... gerçekte ve *pratik* materyalist, yani *komünist* için, bu, varolan dünyayı devrime uğratma, mevcut halde bulunan şeylerle pratik olarak hesaplaşma ve onları değiştirme sorunudur". A.g.y., s. 38-39. Bu pasajı içeren bölüm S.Ryazanskaya'nın *Alman İdeolojisi* çevirisinde (Moskova, 1964) atlanmış; sayfa 39'da olmalıydı.

2 *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çeviren: S. Ryazanskaya, yayına hazırlayan: M.Dobb, Moskova 1978, s. 20-21

getirdiği sonuç, bu tutumu açıklığa kavuşturuyor.[3] Ama çözülebilir sorunu doğru bir şekilde keşfetmek ve çözümünü belirlemek insan zihni için hâlâ belirleyici bir an olmayı sürdürmektedir: "Eğiticinin kendisinin de eğitilmesi gerekir". Ve bireyler ele alınacak soruları bir kez kavradıklarında, ulaşılan fikirler pratik sonuç verecek biçimde yayılmalıdır. Bu, kesinlikle, Marx'ın Feuerbach Üzerine Tezler'de bahsettiği "devrimci", "pratik-eleştirel" etkinliğin anlamını oluşturur.[4] İtalyan Komünist düşünür Gramsci, *Hapishane Defterleri*'nde, "kaderciliğin" (yani determinizmin, belirli bir sürecin kaçınılmazlığına olan inancın), olsa olsa, "gerçek ve aktif iradenin zayıf bir konumdayken giydiği kıyafet" olduğunu savunmuştur. "Mekanik determinizmin yararsızlığını göstermenin gerekli" olduğunu vurgulamıştır, çünkü aksi halde, "edilgenlik için, ahmakça özyeterlilik için bir neden" –her türlü devrimci hareket için ölümcül bir konum– haline geleceğini belirtmiştir.[5]

Marx ve Engels tarihsel olarak devralınmış koşulların belirlediği yakın "pratiğin" sınırlarına tam bir dikkatle eğilmiş olmakla birlikte, herhangi bir otomatik veya kör tarih kuvvetine olan herhangi bir inanca bağlanmamışlardır. Dünyayı değiştirmeye yönelik eylem ancak devrimci pratiğe götüren fikirlerin yayılmasıyla ortaya çıkar. Bu yüzden, şimdi devrim için açık bir savaş çağrısıyla –ki bu *Komünist Manifesto*'nun ana amacıydı– öne çıkmaları gerektiği 1845-46'da ulaştıkları felsefi sonuçların doğasında vardı. Dolayısıyla, *Manifesto*, ayağa kalkıp var olan düzeni devirecek olanın kör "madde" değil, düşünen insanlar olduğuna Marksizmin kurucularının duydukları inancın görkemli bir anıtıdır.

II

Marx ve Engels'in teorinin devrimci pratiğe yol açması gerektiğine olan inançlarını tamamlayan şey, değişikliklerin çelişkiler arasındaki etkileşimin sonuçları olarak görülmesi gerektiğini ima eden diyalektik yöntemi tarihe uygulamalarıydı. Diyalektik Marx'a Hegel'den gelmiştir, ama *Kapital*'in I. cildinin Almanca ikinci basımına yazdığı Önsöz'de Marx'ın belirttiği gibi (1873), Hegel tarafından diyalektiğe verilen "gizemlileştirilmiş biçim"in "akılcı biçime" dönüştürülmesi gerekiyordu. Bu biçimiyle,

3 A.g.y., s. 21

4 Marx Engels, *Toplu Yapıtlar*, V, s. 1

5 *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, yayına hazırlık ve çeviri Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, New York, 1971, s. 336-37. [*Hapishane Defterleri*, Belge Yayınları]. Ayrıca bak. Louis Althusser, *For Marx*, 1969. [*Marx İçin*, İthaki Yayınları]

[diyalektik] şeylerin var olan durumunu kavrayışında ve olumlayıcı tanıyışında, aynı zamanda da o durumun olumsuzlanmasını tanıyışında da, kaçınılmaz parçalanışını kapsar, çünkü [diyalektik], tarihsel olarak gelişmiş her sosyal biçimi akışkan bir hareket içinde düşünür ve bu yüzden, onun anlık varoluşu kadar geçici mahiyetini de dikkate alır, çünkü hiçbir şeyin ona zorla dayatılmasına izin vermez ve özünde eleştirel ve devrimcidir.

Ve sonra "kapitalist toplum hareketinin doğasında var olan çelişkiler"den bahsederek devam eder.[6]

Marx'ın Hegel'in diyalektiğiyle yaptığının yalnızca bir tersine çevirme mi (Marx'ın yukarıda bahsedilen önsözde dediği gibi "doğru tarafı tekrar ortaya çıkarma" mı) olduğu, yoksa Hegel'den esaslı bir "ayrılma" mı (Althusser'in ileri sürdüğü gibi)[7] olduğu önemli bir sorudur; ama cevap ne olursa olsun, Marx'ın tarih görüşünü biçimlendirmek için diyalektiği kullanışı pek tartışılmamaktadır. Marx'ın diyalektiği topluma ve tarihe uygulayışı, Mart-Ağustos 1843'te kaleme aldığı "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş"te ilk kez yeterince uygun şekilde ortaya çıkar. Toplumdaki esaslı bir çelişki, sınıflar arasındaki çelişki kavramı burada saptanmıştır. Bu çelişkinin doğmasına neden olduğu mücadele, "sivil toplumun bir kısmının kendisini özgürleştirmesi ve evrensel üstünlük kazanması" ile sonuçlanmalıdır.[8] Bir sonraki yıl yazılan ve 1845'de yayınlanan Marx ve Engels'in ortak çalışması *Kutsal Aile*'de "proletarya ve zengin [insanlar]" arasındaki ilişki "antitez" ilişkisi olarak sunulur[9] ve Engels 1845'deki konuşmasında, bundan "gitgide daha da keskin bir şekilde gelişecek bir çelişki" olarak söz eder.[10]

Alman İdeolojisi'nde (1845-46), farklı "mülkiyet ilişkileri"ne dayanan ana sınıfların birbirinin yerini alışını, sınıf mücadelesinin sonucu olarak bir toplumsal oluşumdan diğerine gelişimi tanımlamaya yönelik olarak bir sonraki adım atılmıştır. Burada, insan toplumunda en başından beri bir "iş bölümü" biçiminin var olduğu,

6 *Kapital*, I, çeviren S.Moore ve E. Aveling, yayına hazırlayan F.Engels, Londra 1889, fotoğrafik tıpkıbasım, yayına hazırlayan Dona Torr, Londra 1938, s.xxx-xxxi. Aksi belirtilmedikçe, Kapital'e yapılan tüm atıflar bu basımdandır.

7 Althusser, *Marx İçin*, s. 89-116, 203-04 vd.

8 Bu makaleye ve Marx'ın düşüncesinin gelişimindeki belirgin önemine ilişkin özet ve analiz için bak. David McLellan, *Marksizmden Önce Marx*, Londra 1980, s. 142-57. Alıntı yapılan sözler s. 152'dedir.

9 *Toplu Yapıtlar*, V, s. 35-36.

10 A.g.y., s. 224

bunun da kendine uygun bir "mülkiyet" biçimine yol açtığı varsayılmaktadır. İş bölümü gitgide karmaşıklaştıkça, mülkiyet biçimleri değişerek, bu duruma denk düşen, karşılıklı olarak birbiriyle uzlaşmaz çıkarları olan sınıfların doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, ilk önce ataerkil ilişkilere dayanan "kabile mülkiyeti" vardı ve köleliğe doğru gelişti; sonra, "yurttaşlar ile köleler arasındaki sınıf ilişkilerinin artık tam olarak geliştiği eski komün ve devlet mülkiyeti" bunu izledi. Üçüncü biçim, bir tarafta "arazi sahiplerinin" diğer tarafta "serfleştirilmiş küçük köylünün" bulunduğu "feodal veya malikane mülkiyeti"ydi.[11] İmalatçılar sistemi bu ilişkilerden doğup gelişti; ve sonra büyük çaplı sanayiyle birlikte, "sanayi sermayesi" sahiplerinin karşısında "proleterler"in yer aldığı modern "burjuva toplumu" doğdu.[12]

Marx ve Engels tarafından yaklaşık beş-altı yılda ulaşılan bu geçmiş anlayışı nihai genelleştirmesine *Manifesto*'nun ana metninin başlangıç cümlesinde kavuştuğu açıktır: "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir." Marx ve Engels'in "şimdiye kadarki bütün toplumlar" ifadesinde daha sonra yapacakları değişikliklere rağmen, bu cümle kuşkusuz materyalist tarih anlayışının özünü ve her türlü Marksist tarih yazımının üzerine inşa edilebileceği temel öncülü temsil eder.

III

Marx ve Engels'in sınıflar ve sınıf mücadeleleri ifadesinin uygulanmasını yalnızca "şimdiye kadarki bütün toplumların" sonraki (tarihsel) dönemleriyle sınırlamalarının nedeni, görünüşe göre felsefedeki ve ekonomi politikteki ilerlemenin gerisinde kalmış görünen zooloji biliminin ve sosyal antropolojinin *Manifesto*'dan sonraki dönemde bu gecikmeyi telafi etmesidir. *Alman İdeolojisi*'nde Marx ve Engels, insanlığın ortaya çıkışını, toplumun oluşmasını ve iş bölümünü hep birbirinden ayrılmaz ve eşzamanlı olaylar olarak kabul etmişlerdi. Doğabilimciler, *Homo sapiens* de dahil çeşitli türlerin kökenlerinde herhangi bir evrimsel sıralanışı henüz görmemişlerdi; insanın spesifik anatomik yapısıyla bir defada yaratıldığı savına henüz bir yanıt verilmemişti. Marx, 1844 Paris Elyazmaları'nda, kendiliğinden (spontan) evrime işaret eden coğrafi gözlem sonuçlarını ortaya koyarak dünyanın yaratılışı kavramını çürütmeyi daha kolay bulmuştu. Ama anatomik düzlemde insanın evrimiyle ilgili olarak, Marx'ın insanın "özyaratım, kendi

11 *Toplu Yapıtlar*, V, s. 32-36.

12 *Toplu Yapıtlar*, V, s. 66-89, *Alman İdeolojisi*, s. 66-85.

oluşum süreci" olgusunu şiddetle iddia etmek dışında ileri sürebileceği bir şey yoktu,[13] ama o zaman var olan bilgiler temelinde bu, insanın anatomik tarihi için değil, yalnızca sosyal tarihi için geçerli olabilirdi. O zaman geçerli olan bilimsel inanç, hâlâ Linnaeus (d.1778) tarafından yetkin bir şekilde ortaya konulan türlerin değişmez olduğu görüşüne dayanıyordu.

Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nin 1859'da yayınlanmasıyla bilimsel dönüm noktası gerçekleşti. Evrim (ve bu nedenle, diyalektik) insanın anatomik oluşumunda bile işlerlikteydi ve doğal olarak, Marx, Darwin'in büyük keşfinden aşırı derecede heyecanlanmıştı.[14] Bu, hemen, maymundan insana geçiş (bu konuda Engels 1876'da bir kitapçık yazacaktı)[15] ve toplumun evriminin niteliği sorusunu ortaya çıkardı. Marx, 1844 Paris Elyazmaları'nda, insanı o anda gereksinim duyduklarından daha fazla üretebilme yeteneğiyle hayvanlardan ayırt etmişti,[16] ama şimdi bu yetenek, insan anatomik olarak evrimleştikten sonra edinilmiş bir yetenek olarak da görülebilirdi.

Amerikalı antropolog Lewis H. Morgan'ın *Eski Toplum veya İnsanın Vahşilikten Barbarlığa ve Uygarlığa İlerleme Çizgilerine İlişkin Araştırmalar*'ı 1877'de yayınlamasıyla Marx ve Engels'in aradıkları çözüm geldi. Marx bu kitaptan pek çok not aldı, ama ölümü (1883) Morgan'ın araştırmalarının sonuçlarını eleştirel olarak değerlendirmesini engelledi. Bu işi Engels üstlendi ve 1884'te *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'ni yayınladı. Morgan'ın tanımladığı vahşilik durumunda, insan toplumu "esas olarak kolektif" üretimle varlığını sürdürüyordu; üreticiler aynı zamanda tüketiciydiler. 'İş bölümü" daha sonra gerçekleşti ve evrim geçirdikçe sınıfları doğurdu, ta ki "uygarlıkta en eksiksiz gelişim düzeyine ulaşan kölelikle, toplumun sömüren ve sömürülen sınıflara ilk büyük gelişimi gerçekleşti."[17] Dolayısıyla, sınıflar ve sınıf mücadeleleri, insanın varoluş sürecinin daha sonraki bir aşamasında, insanın bir artı-değer üretebildiği ve bu nedenle, üretmeye zorlanabildiği –ve buna sömüren sınıf tarafından el konulabildiği– bir zamanda doğdu.

13 Bak. McLellan, *Marksizmden Önce Marx*, s. 190-91

14 Marx Lassalle'a (16 Ocak 1861) şöyle yazar: "Darwin'in kitabı çok önemlidir ve benim için, tarih tesinıf mücadelesinin doğa bilimindeki temeli olarak işlev görüyor... Tüm eksikliklerine rağmen, yalnızca doğal bilimlerde 'teleoloji'ye burada ilk defa öldürücü bir darbe indirilmekle kalınmıyor, rasyonel anlamı da ampirik olarak açıklanıyor." Marx ve Engels, *Seçilmiş Mektuplar*, Moskova 1956, s. 151.

15 *Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü*, Moskova 1949.

16 *Marksizmden Önce Marx*, s. 171-72.

17 Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Moskova 1948, s. 247-50, ilk basıma önsözle birlikte okunmalı (s. 13-14).

Insan toplumunda sınıf bölünmelerinin kökenine ilişkin bu belirleyici aydınlatma yapıldıktan sonra, *Manifesto*'nun 1888 İngilizce basımında "şimdiye kadarki bütün toplumlar" ifadesinde yalnızca "yazılı tarih" dönemini kapsayacak şekilde değişiklik getiren bir not koymak Engels için zorunlu oldu. Yazı tüm toplumlarda "vahşilik" ve "barbarlık" çağları geçtikten çok sonra ortaya çıktığı için, bu temkinli bir yaklaşımdı. Ama Engels, notunda, hariç tutmak istediğinin yazılı tarihten önceki tüm dönem (şimdi genellikle tarihöncesi denilen dönem) değil, düşük üretim ve kolektif örgütlenme düzeyi nedeniyle sınıfların olmadığı "ilkel komünal toplum" dönemi olduğuna açıklık getirdi. Ancak ilkel toplum dağıldığı zaman "ayrı ve en sonunda birbiriyle uzlaşmaz sınıflar" sahneye çıktı.

IV

Manifesto, esas olarak Avrupa tarihine dayanan modern öncesi sınıflara ilişkin kısa tanımlamasında, *Alman İdeolojisi*'nde girişilen, önceden değinmiş olduğumuz daha uzun tanımı izler.[18] Her ikisi de modern-öncesi devirlerde sınıf mücadelelerinin tabiatıyla ilgili iki önemli noktanın altını çizer.

Birincisi, sınıf mücadelesi, "dur durak bilmeyen bir mücadele" olmakla birlikte, "kimi zaman gizliden gizliye, kimi zaman açıktan açığa" sürüyordu. Diğer bir deyişle, sınıf çıkarları her zaman çelişki içinde olduğundan, sınıf çatışması her zaman vardı. Ama mücadelenin yarışmacıların bilincinde bir sınıf mücadelesi olarak kavranma derecesi değişiyordu: Bu, "kimi zaman gizliden gizliye, kimi zaman açıktan açığa" sözünü anlamanın en iyi yolu gibi görünüyor. Yine burada *Alman İdeolojisi*'ndeki bir pasaj, *Manifesto*'nun hayal kırıklığı yaratan bir kısalıkta dokunduğu şeyi daha açık seçik bir şekilde önceden haber veriyor:

> ...devlet içindeki bütün mücadeleler, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadele, ayrıcalık için verilen mücadele vb. vb. salt yanıltıcı biçimlerdir --bir bütün olarak genel çıkar, ortak çıkarların yanıltıcı biçimidir– burada farklı sınıfların birbirlerine karşı gerçek mücadeleleri verilir.[19]

Diğer bir deyişle, geçmişe ilişkin yazılı kayıtların, başlı başına, o zaman cereyan

18 *Manifesto*'daki pasajlar ile mülkiyet biçimlerine ve bunlara karşılık gelen sınıflara ilişkin olarak *Alman İdeoloji*'sinde verilen ayrıntılı tanımlama karşılaştırılabilir, *Toplu Yapıtlar*, V, s. 32-35; *Alman İdeolojisi*, çeviren Ryazanskaya, s. 32-36.

19 *Toplu Yapıtlar*, V, s. 46-47; *Alman İdeolojisi*, s. 45.

ettiği şekliyle sınıf mücadelelerini doğrudan açık olarak sergilemeleri beklenemez. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz'ünde, tıpkı "bir bireyin, kendisiyle ilgili söylediklerine göre yargılanamayacağı" gibi, bir sosyal dönüşüm döneminin de "kendi bilincine göre" yargılanamayacağını belirtecekti. Kapitalizmin yükselmesiyle önceki zamanlara oranla oluşan önemli bir değişiklik, ezilen sınıfın, proletaryanın, bir sınıf olarak kendi varlığının ve kendisi ile sermaye sahipleri arasındaki temel karşıtlığın bilincine gittikçe daha fazla varmasıdır.

Manifesto'nun bahsettiği kapitalizm öncesi oluşumların ikinci özelliği, sınıf mücadelesinin ezilen sınıfların bilincinde neden bu kadar sıklıkla uyur halde kalabildiğini açıklar. Bunun nedeni daha önceki sınıf mücadelelerinin karmaşık olmasıydı:

> Tarihin daha eski dönemlerinde hemen her yerde toplumun çeşitli zümreler hâlinde tamamıyla eklemlenişini, toplumsal konumların çok yönlü olarak derecelenişini görüyoruz: eski Roma'da patrisienler, şövalyeler, plebler, köleler; Ortaçağda feodal beyler, vasallar, lonca ustaları, kalfalar, serfler ve bu sınıfların hemen hepsinde de özel derecelenmeler.

Alman İdeolojisi'nde Marx ve Engels, Ortaçağ Avrupa'sında böyle karmaşıklıkların sınıf mücadelesinin gelişimini nasıl engellediğini zaten açıklamışlardı.[20] Söz konusu metinde önemli bir nokta daha belirtilmişti, yani böyle bir karmaşıklık insan ilişkilerinin saf bir şekilde değiş tokuşa değil, geleneklere ve diğer toplumsal kurumlara ("kişisel ilişkiler") dayandığı tüm toplumlarda böyle bir karmaşıklığın beklenmesi gerekir. Ama modern burjuva toplumunda olduğu gibi bireyler "birbirlerinden bağımsız oldukları ve yalnızca değiş tokuş ile bir arada tutuldukları" zaman işler değişir. Burada, emeğin (veya Marx'ın daha sonra diyeceği gibi emek gücünün) kendisi bir meta haline geldikçe, "büyük ölçekli sanayi" koşullarında sınıf çelişkileri ezici bir baskınlık kazanır ve keskinleşir.[21]

Varılan bu sonuç *Manifesto*'da daha coşkulu bir dille tekrar edilmiştir:

> Bununla birlikte dönemimizin, burjuva döneminin, ayırt edici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmıştır bu dönem. Bütün bir toplum iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıyagelen iki büyük sınıfa, yani burjuvazi ile proletaryaya hergeçen gün daha fazla bölünmektedir.

Sınıf yapılarının ve sınıf mücadelelerinin niteliği hakkındaki bu fikirler, *Manifesto*'da,

20 *Toplu Yapıtlar*, V, s. 64-66; *Alman İdeolojisi*, s. 64-66.

21 *Toplu Yapıtlar*, V, s. 63-64; Ryazanskaya'nın çevirisinde pasaja rastlanmıyor.

o zamana kadar Marx ve Engels'in bilgilerinin büyük ölçüde sınırlarını oluşturan Avrupa açısından sunulmuştur. Ama 1850'lerde Marx Hindistan hakkında daha çok okumaya başladı ve kast sisteminin, Avrupa'da burjuva-öncesi toplumlara damgasını vuran o karmaşık derecelendirmelerin bir başka biçimi olduğunu açıkça gördü. 1853'te, kast sisteminin temellerini "kalıtımsal işbölümlerinde" gördüğünü, yani daha sonra belirttiği gibi, "parçalı çalışmanın bir insanın hayat boyu sürdürdüğü işine dönüştürülmesi" aşırılığına kadar vardırılan bölünmelerde gördüğünü yazdı. Kastlar, bölünmeler yaratmaları nedeniyle, "Hint ilerlemesinin ve Hint iktidarının önündeki belirleyici engelleri" oluşturuyorlardı. Ama *Manifesto*'da değinilen Avrupa'daki modern-öncesi derecelenmeler gibi, bu bölünmeler de burjuva koşullarının gelişine direnemezlerdi: "Demiryolu sisteminin sonucu olarak gelişen modern sanayi Hindistan kastlarının dayandığı kalıtımsal işbölümlerini dağıtacaktır...."[22]

Marx burada iyimser davranmış olabilir. Zira emeğin bölünmesi biçimindeki ekonomik temeli kaldırıldıktan veya azaltıldıktan sonra bile kast sistemini onaylayan süregiden ideolojik geriliği dikkate almamıştır. Ama bizim için önemli olan, *Manifesto*'nun hazırlanmasını izleyen yaklaşık beş yıl içinde Marx'ın esasen Avrupa'da gerçekleşene benzeyen bir tarihi süreci –kapitalist ilişkilerin başlamasıyla adam akıllı basitleşen bir sınıf derecelendirmeleri kompleksini– gelecekte Hindistan'da bekliyor olmasıydı. Bu yüzden, burada Marx'ın Avrupa dışındaki alanlar için herhangi bir istisna aramak gibi bir arzusu yoktu.

V

Manifesto'da henüz "üretim biçimi" teriminin kullanılmadığı dikkat çekecektir. Bu terim, anlamı kesinlikle oturmuş olarak, Marx'ın 1857-58'de kaleme aldığı kapsamlı elyazması notlarında, *Grundrisse*'de vardır;[23] ama terimin geçtiği klasik yer (*locus classicus*) Marx'ın *Grundrisse*'den hemen sonra 1859 başında yayınladığı *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya Önsöz'dür. Önsöz'de "üretim biçimi", "üretim ilişkilerinin" –te-

22 "The Future Results of British Rule in India" (Hindistanda İngiliz Hâkimiyetinin Gelecekteki Sonuçları) (*New York Daily Tribune*, 8 Ağustos 1853), Marx ve Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, Moskova 1976, s. 85. Parçalı çalışmaya aktarılan bölünmeye, *Kapital*, I, s. 331'de atıfta bulunulmaktadır.

23 Anlamı açıkça gösterilerek terimin muhtemelen ilk kullanılışı için Bak. *Grundrisse*, çeviren Martin Nicolaus, Harmondsworth 1973, s. 495 (Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, çeviren Jack Cohen, yayına hazırlayan E. J. Hobsbawm, s. 94-95).

melin– ve "hukuki ve siyasi kurumlar" ile ona tekabül eden "toplumsal bilinç biçimlerinin" genel toplamı olarak ortaya çıkar. En üst gelişim aşamasını geçiren bir "üretim biçimi" kendi çelişkilerinden dolayı bozulmaya başlar, sonra bunu, yeni "üstün üretim ilişkilerinin" yükselişine yol açan "bir sosyal devrim çağı" takip eder. Ve böylece Marx, "Asya tipi, antik, feodal ve burjuva üretim biçimlerini" ardışık toplumsal oluşumlar olarak "geniş çizgileriyle" birbirinden ayırt edebilmiştir.[24]

Üretim ilişkilerinin temel biçimlerinin köle, serf ve ücretli emek ile tanımlandığı, birbirini izleyen antik, feodal ve burjuva biçimlerinin, görmüşolduğumuz gibi, *Manifesto* metninde (ve daha önce *Alman İdeolojisi*'nde) ima edildiği söylenebilir. Esas olarak, *Eleştiri*'ye Önsöz'ün yaptığı şey, diyalektik yöntemin toplumsal tarihe daha açık bir şekilde uygulanmasıyla bu tanımı teorik olarak daha inceltilmiş bir kalıba dökmektir.

Ama Asya tipi biçimine değinilmesi daha önce görülmemiş bir eklemedir, çünkü *Manifesto*'da veya daha önceki yazılarda bunun hiçbir izi yoktur. Marx ve Engels Avrupa dışındaki ekonomik oluşumlarla ilk kez 1853'de ilgilenmeye başlamış gibidirler; ve *Grundrisse*'de (1857-58) Hintli (Asya tipi) topluluk ve bu toplulukları sömürmek üzere ortaya çıkmış despotik devletler hakkında epey düşünce vardır.[25] Marx, Asya tipini, antik ve feodal biçimlerden önce gelen en erken biçim olarak sıraladığında, muhtemelen aklında bölgesel bir biçim değil, Asya'da Avrupa'dan daha uzun sürdüğünü düşündüğü "kabile mülkiyeti"nin erken biçimi vardı. Bu, *Grundrisse*'deki şu ifadesinde açıklık kazanmaktadır:

> Bu yüzden, kölelik ve serflik, klan sistemine dayanan mülkiyet biçiminin yalnızca daha ileri gelişmeleridir. Bunlar, zorunlu olarak, sözkonusu sistemin tüm biçimlerini modifiye etmişlerdir. Bunu Asya tipi biçimde en az yapabilirler.[26]

"Biçimler" silsilesine Asya tipinin sokulmasının getirdiği sorunlar vardı, çünkü bunun varlığını sürdürmesi, Marx'ın 1853'de oldukça dikkatsiz bir şekilde ifade ettiği gibi, özellikle şunu ima ederdi:

> Hindistan toplumunun bir tarihi, en azından bilinen bir tarihi yoktur. Bizim onun tarihi dediğimiz şey, imparatorluklarını bu direnmeyen ve değişmeyen toplumu temel alarak birbiri ardına kurmuş bulunan yabancıların tarihidir.[27]

24 *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 20-22.

25 *Grundrisse*, s. 473-86; *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, s. 70-82.

26 *Grundrisse*, s. 493; *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, s. 91.

27 "İngiliz Hâkimiyetinin Gelecekteki Sonuçları", *Sömürgecilik Üzerine*, s. 81

Açıkça, topluluk içerisinde bireysel küçük üretimin ortaya çıkması, pazarlanabilir bir artı-değerin üretimi ve böylece köyün "doğal" olduğu varsayılan ekonomisinin yanı sıra bir meta sektörünün ortaya çıkması, "despot" bir gücün görünmesi, "vergi" olarak "kira" almak, Marx'ın kendisi tarafından Asya tipi sistem içerisinde şekil aldığı kabul edilen süreçler, Asya kıtasının veya Hindistan'ın (Marx için, Asya tipiyle ilgili kanıtının ana gerekçesinin) tarihsel değişimden yoksun olmadığı anlamına gelir.[28] Dahası, 1853'te ifade edilen Hindistan'da tarihin yok sayılmasının Marx ve Engels tarafından bir daha asla tekrarlanmadığı unutulmamalıdır. Ve 1888'de Engels ilkel komünizm aşamasını yerleştirmek üzere *Manifesto*'daki "sınıf mücadeleleri tarihi" formülünde değişiklik yapmayı önerdiğinde, tarihi olmayan "Asya tipini" destekleyecek başkaca bir modifikasyon önermemiştir. Bu yüzden, hiç kuşku yoktur ki, *Manifesto*'nun sınıf mücadelesi hakkındaki başta gelen tarihsel hükmünün evrenselliğinin bir sınıfın diğer sınıfı sömürmesiyle tanımlanan tüm toplumlar için (kesinlikle "despotik" biçimiyle Asya tipi için olduğu gibi) geçerliliğini *Manifesto* yazarları savunmaya devam ediyorlardı. Bu kuralın hiçbir istisnası olamazdı.[29]

VI

Manifesto, bize burjuvazinin ortaya çıkışını ve gelişimini ana çizgileriyle anlatarak, kökenlerini aralarından "kasaba eşrafının yükseldiği", bunların arasından da "burjuvazinin ilk unsurlarının" ortaya çıktığı "Ortaçağların serflerine" kadar izler. Marx, "burjuvazi" ve "kapitalist" kelimelerini her zaman eşanlamlı olarak kullanmaz. "Burjuvazi" genellikle daha geniş bir terim olup, yalnızca modern sanayide ücretli emeği istihdam eden –*Kapital*'de "kapitalist" terimiyle sınırlandırdığı– sermaye sahiplerini temsil etmekle kalmaz, ama çok daha erken kökenleriyle çok daha büyük bir sınıf olup, tüccarları ve aralarından "modern burjuva"nın, asıl sanayi kapitalistlerinin çıktığı sanayi öncesi imalatçıları da kapsar.

Manifesto, burjuvazinin yükselişi ve kapitalizmin ortaya çıkması ile ilgili iki önemli faktör saptar. Birincisi, Avrupa'nın "Doğu Hindistan ve Çin pazarlarına"

28 Marx'ın Asya Tipi Biçim konusunda değişen algılarındaki sorunlara ilişkin kendi ayrıntılı irdelememe gönderme yapma cüretini gösteriyorum: "Marx'ın Hindistan Algısı", *Hindistan Tarihine İlişkin Denemeler: Marksist Bir Algıya Doğru*, Yeni Delhi 1995, s. 16-35.

29 Ama "Asya tipi toplumun henüz bir sınıf toplumu olmadığı ya da sınıf toplumuysa bile [onun] en ilkel biçimi olduğu" görüşünü Marx'a atfeden Hobsbawm'a bakın. *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*'ne Giriş, s. 34. Marx ve Engels'te bu aşırı çıkarsamayı destekleyecek hiçbir ifade yoktur.

girmesiyle, "Amerika'nın sömürgeleştirilmesiyle [ve] sömürgelerle ticaret yapılmasıyla" sonuçlanan Amerika'nın keşfi ve Ümit Burnu'nun dolaşılması ile başlayan pazarın büyümesiydi. Bu pazarlar, feodal esnaf-lonca sisteminin uygun olmadığı bir ölçekte üretim yapılmasını gerektiriyordu; bu yüzden, "iş bölümü"nün daha önceden olduğu gibi loncalar arasında değil, "her bir atölyenin kendi içerisinde" gerçekleştiği büyük atölyelerin kurulması gerekiyordu: Bu, en sonunda makineler tarafından dağıtılarak veya dönüştürülerek modern fabrika sistemini getiren "manifaktür sisteminin" temeliydi.

Bu açıklama, Marx ve Engels'in o tarihe kadar yapmış oldukları ekonomik ve tarihsel çalışmalara dayanıyordu. Pazarın üretimle ilişkisi, Merkantilistler ile muhalifleri arasındaki büyük tartışmanın özünde yatıyordu ve bu tartışmadan Ekonomi Politik bilimi doğdu. Atölye içindeki iş bölümünün neden olduğu üretkenlik artışı 1776'da Adam Smith tarafından klasik olarak vurgulanmıştı.[30] Ve makinelerin şekillendirdiği dönüşüm, 1821'de eserine eklediği yeni bir bölümde Ricardo tarafından özellikle incelenmişti.[31] Marx, pazarlar konusunu ("Ümit Burnu, sömürge sistemi, deniz ticaretinin gelişmesi yoluyla ticaretin Doğu Hindistan'a nüfuz ettiği andan itibaren dolaşıma sokulan metanın artışını"), "imalat sanayii"ndeki "atölye" konusunu ve iş bölümünde makinelerin neden olduğu dönüşüm konusunu *Felsefenin Sefaleti*'nde (1847) zaten tartışmıştı;[32] *Manifesto*'nun yaptığı şey, orada belirtilen temel noktaları yeniden üretmektir.

Ama eğer *Manifesto* klasik ekonomi politiğin burjuva üretim ilişkilerinin gelişimi konusunda zaten açıklamış olduğu şeyleri özetliyorsa, kapitalizmin tarihine Marx'ın yapmış olduğu kritik katkıdan, yani ilkel veya ilksel sermaye birikimi teorisinden zorunlu olarak yoksun demektir. Marx, 1857-58'de *Grundrisse*'de "sermayenin ilk birikimi" hakkında birtakım önemli gözlemlerde bulunmuştu, ama bunu yapmasının asıl nedeni, bu tür birikimin ortaya çıkmasına yardım eden şeyin para değil, toplumsal değişiklikler olduğunu göstermekti.[33] Bu gözlemlerin, 1867'de *Kapital*, Cilt I, Kısım VIII'in "Sözde İlkel Birikim" başlıklı son bölümün-

30 *An Inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations*, I (Ulusların Zenginliğinin Niteliği ve Nedeni Üzerine Bir İnceleme, I), Londra 1910, s.4-11.

31 David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation* (Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri), Londra 1911, s. 263-71 (Bölüm XXXI, "Makineler Üzerine")

32 *Toplu Yapıtlar*, VI, s. 184-87; *Felsefenin Sefaleti*, Moskova n.d., s. 151-57.

33 *Grundrisse*, s. 259, 506-10.

de tüm yönleriyle sunulan ana teorinin ön habercisi olduğu pek düşünülemez.[34]

Marx, burada, kapitalist üretimin başlangıç devresinin ancak sermaye sahipleri ile özgür emekçiler "yüz yüze" bir araya geldiklerinde gerçekleşebileceğine işaret ederek başlar. Bu, ancak ilk bahsedilenlerin kapitalist üretimin dışında veya kapitalist üretimden önce zenginlik (sermayeye çevrilebilir varlık) biriktirmeleri ve ikinci bahsedilenlerin küçük üreticiler olarak üretim araçlarından "özgürleştirilmiş" olmaları hâlinde mümkün olabilir. Bu nedenle, kapitalist üretimin başlayabilmesi için önce bir sınıfın diğeri tarafından "mülksüzleştirildiği" bir sürecin olması gerekir. "İlkel Birikim"i oluşturan, işte bu süreçtir.[35]

Marx, birisi içsel ve diğeri dışsal olmak üzere böyle iki ilkel birikim sürecini veya biçimini tanımlar. Klasik örnek olarak İngiltere'yi alan Marx, Tudor hanedanı dönemindeki arazi kapatmalardan on sekizinci yüzyıldaki özel kişilerin ve parlamentonun yaptığı arazi kapatmalarına kadar, İngiliz köylüsünün arazisinin nasıl elinden alındığını uzun uzadıya anlatır.[36] Burada ilkel birikim kaba kuvvetle gerçekleştirildi, bunun belli başlı anlarında,

> büyük insan kitleleri ansızın ve güç kullanılarak geçim araçlarından koparıldı ve özgür ve 'bağlantısız' proleterler olarak iş gücü piyasasına fırlatılıp atıldı. Tarımsal üreticinin topraktan koparılarak mülksüzleştirilmesi, tüm sürecin temelidir.[37]

İkinci süreç, yani dışsal olan süreç, sömürge halklarının zorla yağmalanmasından ve mülksüzleştirilmesinden oluşuyordu:

> Amerika'da altın ve gümüşün bulunması, yerli [Amerikalı Kızılderili] nüfusun kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlere gömülmesi, Doğu Hint Adaları'nın işgal edilip yağmalanmaya başlanması, Afrika'nın ticari amaçlı siyah derili avcılığının alanı haline sokulması, kapitalist üretim çağının pembe renkli şafağına işaret ediyordu. Bu pastoral olaylar ilkel birikimin başlıca anlarıdır.[38]

Sonra, bu gelişmelerden yola çıkan Marx, sömürge rejimlerinin terörüne, Hindistan'ın

34 *Kapital*, I, s. 736-800. Eden ve Cedar Paul'ün çevirisinde (*Kapital*, I, Londra 1951, II, s.790) olduğu gibi, belki "ilkel" (primitive) yerine "ilksel" (primary) daha uygun bir yorum olabilir. Ama "ilkel" sözcüğüne Moore-Aveling çevirisini denetleyen Engels tarafından izin verildiği ve bu sözcük yaygın olarak kullanıldığı için, burada buna bağlı kalmak daha iyi gibi görünüyor.

35 *Kapital*, I, s. 736-39.

36 A.g.y., s. 740-57.

37 A.g.y., s. 739.

38 A.g.y., s. 775.

yağmalanmasına, Amerikalı Kızılderililer'in katline ve en az onlar kadar da Afrikalı köle ticaretine değinerek, dokunaklı bir açıklama sunar.

Kapitalizmin yükselişine ilişkin bu tablo, kasabalıların salt genişleyen ticaret ve artan üretim kazançları nedeniyle modern burjuva haline geldiklerini gördüğümüz *Manifesto*'da betimlenenden derin bir biçimde farklıdır. Ama şimdi Marx, bu basit büyüme biçimini ("ücretli emek sömürüsünün aşamalı olarak genişlemesi ve buna denk düşen birikim" yoluyla lonca başlarının ve zanaatkarların "tam gelişmiş kapitalistler" haline dönüşmesini) kapitalist üretimin gelişmesine ancak "salyangoz hızı" katabilecek bir süreç olarak görüp bir yana bırakır.[39] Sermaye birikimine gerekli olan hızı ve boyutu ancak ilkel birikim, zora dayanarak içsel ve dışsal mülksüzleştirme sağlayabilirdi. Zor, bu sürecin merkezinde yer alıyordu –ilkel birikim sürecinin bütünü, "zorun, yeni bir topluma gebe olan hereski toplumun ebesi olduğunu" ortaya koyuyordu. "Zor başlı başına bir ekonomik güçtür."[40]

Bu yüzden, *Manifesto*'da kapitalizmin yükselişine ilişkin tanımlamanın ciddi biçimde eksik olduğu kabul edilmelidir. Köylülerin ve sömürge halklarının zorla mülksüzleştirilmesi (kırsal ve sömürge pazarlarının basitçe fethedilmesine karşıt olarak) *Manifesto*'da görülmez: Hatta adı kötüye çıkmış Atlantik aşırı köle ticaretinden bile bahsedilmez. Bunun nedeni, daha önce gördüğümüz gibi, klasik ekonomi politiğin pazarın genişlemesi ve iş bölümü biçimleri yoluyla üretim artışı hakkında o zamana kadar öğrettiklerini *Manifesto*'nun esas olarak kabul etmesidir. Daha sonra Marx, kendi tarihsel buluşlarını yapmıştır; bu buluşlar onu, ilksel sermaye birikimine ilişkin anlayışına ve dolayısıyla, Adam Smith ile Ricardo'nun mirasından bir başka (artı-değer alanındakine benzeyen) kesin kopuşa götürmüştür.

VII

Manifesto hazırlandığı sırada Marx, İngiltere'deki endüstriyel gelişimin kapitalist olmayan toplumlardaki zanaatlar ve istihdam üzerindeki etkisinin pekala farkındaydı. 1845-46'da *Alman İdeolojisi*'nde o ve Engels, "eğer İngiltere'de bir makine icat edilirse [bunun] Hindistan'da ve Çin'de sayısız işçiyi" nasıl "işinden ettiğini" belirtmişlerdi.[41] Bir yıl sonra *Felsefenin Sefaleti*'nde iktisatçıların "ilerleme" ile ilgi-

39 A.g.y., s. 774.

40 A.g.y., s. 776.

41 *Toplu Yapıtlar*, V, s. 51; *Alman İdeolojisi*, s. 60.

İyimserliklerinden bahsederken, Marx alaylı bir ifadeyle, onların, "İngiltere'de aynı endüstride [tekstilde] istihdam edilen bir buçuk milyon işçiye on yılın üç yılı zenginlik temin etmek için Doğu Hint Adaları'nda yok olmak zorunda kalan milyonlarca işçiyi düşünüyor"[42] olup olmadıklarını soruyordu.

Manifesto'da bu ifadeler tekrarlanmaz, ama "tüm eski yerleşmiş ulusal sanayilerin yerle bir edilmiş veya edilmekte olduğu" ifadesi yer alır, burada yazarlar belki sömürgelerdeki zanaatçiliği akıllarından geçirmiş olabilirler. Sonra, kapitalizmin dünyanın geri kalanına empoze ettiği yeni bağımlılık koşuluna değinen pasaj gelir:

> [Burjuvazi] Tıpkı kırsal alanı kente bağımlı kıldığı gibi barbar ve yarı barbar ülkeleri uygar ülkelere, köylü halkları burjuva halklara, Şark'ı Garp'a bağımlı kıldı.

Manifesto'da bu bağımlılığın politik değil, ekonomik açıdan görüldüğü kabul edilmelidir. Birkaç satır önce, "[Burjuvazinin] metalarının fiyatları, bütün Çin setlerini yerle bir ettiği, barbarların inatçı yabancı düşmanlığını teslim olmaya zorladığı ağır toplar oluyor," denilmektedir. Ama Marx'ın kendisinin de daha sonra belirteceği gibi, İngiltere'nin o kötü üne sahip 1840-42 İlk Afyon Savaşları yoluyla Çin'i pazarlarını afyona ve diğer mallara açmaya zorlarken ucuz fiyatlarını değil, toplarını kullanmıştı.[43]

1859 tarihinde kaleme aldığı çok önemli (ama oldukça ihmal edilen) bir makalede Marx, İngiliz ihraç mallarının Çin mallarının altında fiyatla satılamadığını, çünkü İngiltere'nin Hindistan'da yapmış olduğu gibi kırsal alandaki Çinli üreticilerinin konumunu çökertmek için gerekli siyasal güce henüz sahip olmadığını belirtmiştir.[44] Ve Hindistan'la ilgili olarak, Marx, daha 1853'te, Serbest Tüccarlar'ın "onu kendi keskin hayırseverliklerine tabi kılmak için" ilk önce fethetmeleri ("almaları") gerektiğini görmüştü.[45] Yine, 1859'da, "Hindistan pazarının tekelini Manchester serbest tüccarlarına bağlamak" amacıyla, 1857 Ayaklanması'ndan sonra Hindistan'ın "muzaffer" yeniden fethi için İngiltere'nin

42 *Toplu Yapıtlar*, VI, s. 160; *Felsefenin Sefaleti*, s. 113.

43 1853'de Marx "Çin'e zorla [afyon] dayatan İngiliz topu"ndan bahsetmiştir, *New York Daily Tribune* (*NYDT*), 14 Haziran 1853, *Sömürgecilik Üzerine*, s. 19.

44 *NYDT*, 3 Aralık 1859; *Toplu Yapıtlar*, XVI, s. 539. Bir nedenden dolayı bu makale *Sömürgecilik Üzerine*'ye alınmamıştır.

45 *NYDT*, 11 Temmuz 1853; *Sömürgecilik Üzerine*, s. 49.

kabul etmek zorunda olduğu mali yüklerden bahsetmişti.[46] Öyle görünüyor ki Marx, Gallagher'ın ve Robinson'un neredeyse yüz yıl sonra 1953'te yeni ufuklar açan bir makalede ortaya koydukları serbest ticaret emperyalizmi kavramını sanki önceden haber veriyordu.[47] Genel olarak, Marx'ın sömürgeciliğe karşı tavrı bu konuda okudukça hissedilir derecede sertleşti. *New York Daily Tribune*'e 1850'lerde yazdığı makalelerden, sömürge sistemine karşı ne kadar sert ve ödünsüz suçlamalarda bulunduğu görülebilir.[48]

Manifesto, yazarlarının, sömürgeciliği serbest ticaretin gerekli bir uzantısı olarak tanır duruma gelmelerinden önce kaleme alındığı için, doğal olarak sömürgelerin özgürlüğe kavuşturulmasını açık bir hedef olarak ortaya koymaz. Ama *Manifesto*'nun yayınlanmasından birkaç yıl sonra Marx, özgür bir Çin ve özgür bir Hindistan umudunu bizzat taşıyordu. 1850'de Çin hakkında bir yazısını şu sözlerle bağlıyordu:

> Asya'daki yaklaşan yolculuklarında Avrupalı gericilerimiz nihayet Çin Seddi'ne vardıklarında ... şu sözlerle karşılaşmayacaklarını kim bilebilir: 'Çin Cumhuriyeti –Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik'.[49]

Ve üç yıl sonra, "Hinduların [Hintliler'in] İngiliz boyunduruğunu bütünüyle söküp atacak kadar güçlenmiş olmalarını" bekliyordu.[50]

VIII

Komünist Manifesto önemli bir gereksinimi –Komünizm'in ana ilkelerini kısa bir metinde sunma gereksinimini, parlak bir şekilde yerine getirilen bir görevi– karşılamak üzere yazıldı; coşturucu dili, kusursuzluk kaybına yol açmaksızın ana fikirleri iletiyordu. *Manifesto* 1848'de Avrupa'da yükselen devrimci dalgaya girmeden önce proletaryaya bir kılavuz sunmak üzere zamanında yazılmışsa da,

46 *NYDT*, 30 Nisan 1859; *Toplu Yapıtlar*, XVI, s.286; *Sömürgecilik Üzerine*'ye alınmamıştır.

47 John Gallagher ve Ronald Robinson, "Serbest Ticaret Emperyalizmi", *Economic History Review*, ikinci seri, VI, 1953, s. 1-15

48 Bu makalelerden yapılan iki önemli derleme, bu makalede kullanılan *Sömürgecilik Üzerine* ve Shlomo Avineri'nin yayına hazırladığı, *Sömürgecilik ve Modernleşme Konusunda K. Marx* (Karl Marx on Colonialism and Modernization, New York 1969) isimli derlemelerdir; bu son sözü edilen, daha kapsamlı bir derlemedir. *Toplu Yapıtlar*'ı oluşturan ciltler yalnızca kapsam bakımından en geniş metinler olmakla kalmaz, aynı zamanda da en doğru metinlerdir.

49 *Neue Rheinische Zeitung*, No. 2 (1850); *Sömürgecilik Üzerine*, s. 18.

50 *NYDT*, 8 Ağustos 1853, s.85.

değeri bugün daha da artmıştır, çünkü son on yılda ve devamında sosyalizmin dünya çapında vahim bir geri çekilme yaşamasından sonra, bütün ülkelerin işçi sınıfları sosyalizm davası çevresinde daha da ivedi ve daha da kararlı bir şekilde bir araya getirilmelidir. Ama bizzat bu koşullar, Marksist teorinin daha yakından ve eleştirel olarak kavranmasını da gerektirir. Bu yüzden, *Manifesto*'nun içeriğine, yazıldığı zamanda Marksizmin içinde bulunduğu evrim aşamasının ışığı altında dikkatli bir şekilde bakılması gerekir. Tarihsel gelişime, özellikle kapitalizmin gelişimine ilişkin algı, Marx ve Engels tarafından *Manifesto*'nun yayınlanmasından sonraki yıllarda oldukça zenginleştirilmiştir. Bu makale, *Manifesto* yazarlarının daha sonraki keşifleri ve sezgileri irdelenerek, *Manifesto*'nun teorik çatısını hangi alanlarda desteklememiz gerektiğini göstermeye yönelik bir girişimdir. Bunlar akılda bulundurularak *Manifesto*'nun okunması, güttüğü davaya daha iyi hizmet etmemize kesinlikle yardımcı olacaktır.

İngilizceden Çeviren
Şükrü Alpagut

★

Kendi Zamanında ve Bizim Zamanımızda Komünist Manifesto

★

Aijaz Ahmad

Söylendiğine göre, *Komünist Manifesto*'dan daha fazla basımı yapılmış ve daha geniş çapta yayılmış iki kitap yalnızca İncil ve Kuran'dır. Dolayısıyla, bu kısa ve özlü metin, dinsel olmayan (seküler) edebiyatın tüm tarihinde seçkin bir yere sahiptir. Etkisinin genişliği hakkında bir fikir edinmek için, daha Bolşevik Devrimi'nden önce 35 dilde –hepsinin de Avrupa dilleri olduğunu ekleyelim– yaklaşık 544 baskısının yapılmış olması gerçeğine bakmak yeterli olabilir; aynı dönemde bilinmeyen başka basımları da yapılmış olmalı. 1917 Devrimi'nden *sonra* Avrupa veya Avrupa dışı başka birçok dilde sayısız baskısı yapılacaktı. Ayrıca, daha geniş bir kitleye ulaştığı söylenen iki dinsel kitabın tersine, *Komünist Manifesto*'nun ancak yüz elli yıllık olduğunu belirtmeye değer: Nereden bakarsanız bakın, oldukça genç bir metindir. Bu genç, küçük kitapçığın geçmişte sahip olduğu ve gelecekte sahip olabileceği etkiyi tam olarak değerlendirmek için henüz çok erkendir.

Ayrıca, modern dünyanın fiili olarak kurulmasında, *Manifesto*'nun, gerek Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*, gerek Amerikan Anayasası ve Haklar Bildirgesi, gerekse Fransız "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" olsun, başka diğer herhangi bir politik belgeden çok daha fazla sonuç alıcı olduğu, tekzip edilme korkusu olmaksızın söylenebilir. Birinci neden, elbette, dünyanın her yanında yankı bulan vegeçen yüz elli yılda insanlığın büyük bir kesitinin yazgısını belirleyen *Komünist*

Manifesto'nun politik mesajının gücüdür. Sonra, bizzat tarzı vardır: Hiçbir savaş çağrısı böylesine tutkulu, güzel ve arı bir dille ifade edilmemiştir. Üçüncü olarak, tanı ve öngörünün çarpıcı birleşimine sahiptir. Marx kendi zamanının kapitalizmini tanımlıyor ve bu kapitalizmin belirsiz bir geleceğe uzanan yörüngelerini öyle bir kuvvetle ve doğrulukla öngörüyor ki, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan sonraki her kuşak *Manifesto*'da kendi zamanının imgesini ve ileride olacak dehşet dolu şeylerin uyarısını görmüştür. Ve dördüncü olarak, Hegel, Feuerbach, Proudhon, Stirner, Bruno Bauer, Sismondi, "Hakiki Sosyalistler" ve *Manifesto*'nun yazarlarının genel olarak "nizam-ı âlemciler" olarak tanımladığı bütün diğerleri gibi[1], o zamanki Almanya'nın en nüfuzlu düşünürleriyle Marx'ın girdiği bir dizi polemikten doğan çok yönlü bir felsefe anlayışının damıtılmış biçimi, terzinin emeğinin ceketle bütünleşerek gözden kaybolması gibi[2], metnin dolaysız yalınlığı içinde gizlenmiş olarak durmaktadır.

Manifesto'nun zenginliği, büyük ölçüde, onun entelektüel ve politik bir geçiş metni olması gerçeğinden kaynaklanır. Marx yalnız başına –sonra da Marx ve Engels birlikte– *Manifesto*'yu hazırlamadan önce o kadar çok yazı yazmıştı ki, onun gerçekte ne denli genç olduğu çoğu kez unutulur (daha otuz yaşında bile değildi). Bu, çok genç bir adamın ilk *olgun* metnidir. Bu nedenle, Marx'ın daha önce –ilk önemli

1 *Komünist Manifesto* her zaman Marx ve Engels'in ortak ürünü olarak yayınlandı. Bu tamamen yanlış değildir. Ama ben bu denemede metnin yazarı olarak Marx'a atıfta bulunuyorum. Bunun biraz açıklanması gerekiyor. En basit neden üslup kolaylığıdır; sürekli her ikisinden söz etmektense birine atıfta bulunmak daha kolaydır. Ayrıca, iki bakımdan, kesin anlamıyla tarihsel doğruluk sorunu da vardır. Öncelikle, damışmak için Engels'in müsait olmadığı ve Komünistler Birliği'nin "Yurttaş Marx"ı gecikmesi nedeniyle cezalandırmakla tehdit ettiği bir zamanda son taslağın Marx tarafından tek başına hazırlandığını *biliyoruz*; sorumluluk onundu ve böyle algılandı. İkincisi, daha önceki iki metinle, yani yalnızca birkaç ay önce Engels'in hazırladığı "Komünist İnanç İkrarı Taslağı" ve "Komünizmin İlkeleri" ile *Manifesto*'nun metni arasındaki bir karşılaştırma, Marx'ın bu hazırlık niteliğindeki materyallerden ayrıldığı noktaların ne kadar kapsamlı olduğunu gösterir. Özün köklü şekilde revizyonu bir yana, kilit önemdeki ilk bölümde, yani "Burjuvalar ve Proleterler"de yer alan neredeyse her cümle Marx'ın tarzının taklit edilemez damgasını taşıyor ve yazılarında alışılmış olduğu gibi, Marx'ın on dokuzuncu yüzyıl düzyazı tarihinin en büyük üslupçularından biri olduğunu gösteriyor. Engels'in bu metne katkısı önemlidir, ama metinde çok etkileyici biçimde özetlenen materyalist tarih anlayışının her ikisi tarafından, özellikle *Alman İdeolojisi*'nde birlikte geliştirilmesi anlamında daha dolaylıdır. Bu anlayışın daha erken yorumları yalnızca Marx'a ait olan *Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*'nda ve Engels tarafından 15 sayfalık bir el kitabı olarak başlanan ama Marx tarafından bir kitap haline getirilen *Kutsal Aile*'de de bulunabilir. Engels'in kendisinin de hep kabul ettiği gibi, şaka yollu "ortak şirketimiz" dedikleri şeyde Marx büyük ortaktı.

2 "Terzinin emeğinin ceketle bütünleşerek gözden kaybolması" şeklindeki canlı ifade, tamamen farklı bir bağlamda bu sözü eden Louis Althusser'den alınmıştır.

metni olan *Hegel'in Devlet Öğretisinin Eleştirisi*'nde ve "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı: Giriş"te, daha sonra "Yahudi Sorunu"nda, *Ekonomi ve Felsefe* [*Elyazmaları*]'nda ("Paris Elyazmaları" olarak da bilinir), ünlü "Feuerbach Üzerine Tezler"de ve *Alman İdeolojisi*'nde– geliştirmekte olduğu belirli tez dizilerini *sonuca bağlar.* Marx yaşamı süresince bunlardan yalnızca *Eleştiri*'yi ve "Yahudi Sorunu"nu yayınlamıştır; geri kalanlar esas olarak kendi kendine açıklık getirmek için yazılmış ve sonra –*Alman İdeolojisi* ile ilgili olarak kendi kendini hicvettiği ünlü deyişiyle– "farelerin kemirici eleştirisine terk edilmiş"tir. *Kutsal Aile*, *Felsefenin Sefaleti* ve o döneme ait birçok küçük deneme ile birlikte, bu metinler, hem şimdi *Manifesto* sayesinde çok yakından tanıdığımız oluşumlara bir giriş yapmakta, hem de Marx'ın ilk kez içerisinde düşünmeyi öğrendiği entelektüel evrenin merkezindeki en etkili Felsefe, Ekonomi ve Politik Düşünce eğilimleriyle girilen bir dizi polemik olarak işlev görmektedir. Kısacası, bunlar muhalif metinlerdir; Marx'ın bocalamalar yaşadığı, diğer insanların düşüncelerini çürüttüğü, kendi düşüncelerini gözden geçirmeye ve kendi öncüllerini tanımlamaya çalıştığı, Haklar söylemi ve pazar ile Devlet'in putlaştırılması şöyle dursun, Aydınlanma, Aydınlanma Sonrası, Romantizm, Anarşizm, ütopyacı sosyalizm yaftaları altında dayatılan muazzam güçteki düşünce kütlesinin tüm ağırlığının altından çıkmaya çalıştığı metinlerdir.

Erken döneme ait bu metinler büyük özgünlüğe sahip pasajları ve tam bölümleri kapsar. Ne var ki, hemen hemen hepsi birtakım belirli yazarlara veya eğilimlere, yani Hegel'e ve yukarıda bahsettiğimiz diğerlerine karşı yazılmıştır. Bu tür odaklanmış eleştiri *Manifesto*'nun son bölümlerinde de devam ettirilir, ama unutulmaz ilk kısım, belki Marx'ın metinleri arasında, şu ya da bu düşünüre, şu ya da bu düşünce eğilimine karşı değil, bir bütün olarak burjuva toplumuna karşı yazılmış bütünüyle bildirge niteliğindeki ilk metin olarak görülebilir. Bu metin, zorlu bir çıraklık devresinin sonunda, o zamana kadar Avrupa düşüncesine damgasını vurmuş olan heyulaları dağıtmak ve çift yönlü bir hareket yaparak felsefenin amaçlarını *gerçekleştirme* tutkusuyla, ekonomi politik, tarih ile felsefe arasında yeni bir tür ilişkiyi tanımlamak için yazılmış bir metindir. Bu çift yönlü hareket, bir yanda, maddi dünyanın temel devinimini –bugünlerde postmodernizmin "üretim biçimleri hikâyesi" diyerek bir kenara ittiği şeyi– genelliği içinde açıklayarak entelektüel felsefe projesini somutlaştıran bir tarih teorisinden oluşuyordu. Ama diğer yanda da, felsefenin, etik projesini, etik olarak katlanılamaz bir dünyayı devrimci dönüşüme uğratma *uygulaması* –şimdi postmodernizmin "İlerleme masalı" diyerek bir kenara ittiği şey– olarak maddileştirilmesini istiyordu.

Marx'ın genel olarak dünya ekonomisine ve özel olarak kapitalist ekonominin ilkelerine ilişkin olgunluk dönemi çalışmaları elbette *Manifesto*'nun hazırlanmasından sonraki döneme aittir. Bununla birlikte, gerek sağlığında yayınlamadığı *Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları* ile *Alman İdeolojisi*'nde, gerekse sağlığında yayınladığı *Felsefenin Sefaleti*'nde bu konuyla ilgili sistematik ve sürekli olarak gelişen açımlamalarda gördüğümüz gibi, bu alandaki çalışmalarına çok daha önceden başlamıştı. Onu oldukça erkenden derinlemesine etkileyen ilke, üretim güçlerinde ve ilişkilerinde oluşan tarihsel değişim hızının ve boyutunun kapitalizmde çok daha büyük olması ve üretim ilişkilerindeki değişikliklerin göreceli olarak sınırlı kaldığı ve teknolojik değişim temposunun göreceli olarak çok yavaş –bazen aceleyle dediği gibi "değişmez" değil, ama bir bütün olarak aşırı derecede yavaş– olduğu eski üretim biçimleriyle karşılaştırıldığında, birbiri arkasından gelen her evrede daha da hızlanma eğilimi göstermesiydi. O zaman Marx, eğer kapitalizmi durağan bir gerçeklik olarak veya belli bir zamanda oldukça açık şekilde göründüğü gibi incelersek kapitalizmin özünü kavramanın imkânsız olduğu görüşünü temel yöntemsel ilke olarak benimsedi. Aksine, bu üretim biçimi içindeki değişim temposu, bunun, geçmişinin tarihsel olarak kavranması ve gelecekteki yolunun tüm ayrıntılarıyla değil ama genel yapısıyla makul bir kesinlik derecesiyle geçmişinden ve şimdiki hâlinden çıkarsanması gereken bir *süreç* olarak incelenmesini gerektiriyordu. Bu, *Manifesto*'nun sunduğu kapitalizm tablosunun bize niçin Marx'ın zamanındaki kapitalizmin nasıl olduğu hakkında pek az şey, ama geçmişte nasıl olduğu ve nasıl bir açılım gösterebileceği hakkında çok daha fazla şey söylediğini açıklar.

Öyle olsa bile, Marx'ın çalışmalarının daha geniş külliyatı içinde *Manifesto* nihai bir aydınlanma metni olarak görülemez. Yukarıdasöylediğimiz gibi, bu bir *geçiş* metnidir, çok genç bir adamın *ilk* olgun metnidir. Yalnızca daha erken metinlerden geçiş yapmakla kalmaz, ama sonraki yıllarda bunu izleyecek olan daha kapsamlı incelemelere yönelik yoklamalar da yapar. Bu çalışmaların kapsadığı yelpaze nefes kesicidir. Ama bu incelemelerin kapsadığı bütün yelpazede üç konu büyük önceliğe sahipti. Birincisi, var olan şekliyle kapitalist üretim biçiminin en keskin, en ayrıntılı açıklamasını sunma çabası vardı: Emek, üretim ve sınıf mücadelesi bakış açısından bütün olarak modern dünyanın açıklanması için ilk ilkeler ve ilk öncüller. Marx'ın 1857-58'de yine kendi kendini netleştirmek için kaleme aldığı muazzam boyuttaki *Grundrisse* ve elbette, *Kapital*'in üç cildi ve *Artı-Değer Teorileri* o tarihsel projenin kilit metinleridir. İkincisi, Marx'ın, her şey onun çevresinde açılıp gelişiyorken, kendi zamanının tarihiyle ve politikalarıyla kapsamlı bir şekilde uğraşma çabası vardı; çok sayıdaki metin arasında, ilkkez 1850'de bir makalelerdizisi olarakyayınlanan "Fransa'da Sınıf Müca-

delesi" ve yine bir makaleler dizisi olarak iki yıl sonra hazırlanan "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i" en yetkin olanlardı. Gazeteciliğin böyle analitik ve teorik görkem derecesine yükselmesi yok denilebilecek kadar ender görülür. Son olarak, Marx'ın işçi hareketinin bir militanı olarak yazdığı yine çok büyük sayıda metin vardır, bunların en ünlüsü olan "Gotha Programının Eleştirisi", *Manifesto*'dan neredeyse otuz yıl sonra, Paris Komünü deneyiminin arifesinde kaleme alınmıştır ve bu deneyim sayesinde, başlangıç şeklinde de olsa, geleceğin komünist toplumunun genel hatlarıyla nasıl olabileceğiyle doğrudan ilgiliydi. Marx'ın sonraki yaşamında uğraşacağı üç sorunun hepsi –bir bütün olarak kapitalizmin tarihi ve ekonomi politiği; egemen sınıfların çağdaş politikaları; işçi hareketinin öncülleri– *Manifesto*'da da yer almaktadır. Eğer *Manifesto*, *Alman İdeolojisi*'ne kadar tanımlanmış olduğu şekliyle materyalist tarih anlayışının genel ifadesini arıtıyorsa, kapitalizmin ekonomi politiği teorisine doğru yaptığı hamle Marx'ın *Kapital*'i yazmaya başladığı zamana kadar ölçülemez bir şekilde gelişmiştir. Ortasında *Manifesto*'nun bir kiriş işlevi gördüğü tüm bu görkemli yapı temelindedir ki, Lenin ve Rosa Luxemburg gibi Marksizmin sonraki ustaları, özellikle emperyalizm sorunu ve emek hareketinin somut stratejisi ve taktikleri hakkında, gerek genel olarak Marksist teoriye, gerekse kendi zamanlarının daha eksiksiz şekilde anlaşılmasına yeni ufuklar açan katkılarda bulundular.

Manifesto'ya Yaklaşımlar

Manifesto'ya bakmanın bir çok yolu vardır. İçerdiği önemli önermelerin her biri daha önceki metinlerde, bazen daha aztitizde olsa, ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı ve sonraki yazılarda daha kesin ve zenginleşmiş biçimlerde yeniden ortaya çıkacaktı. Örneğin, devlet idaresinin "tüm burjuvazinin yönetim kurulu" olarak özlü biçimde tanımlanması, konunun daha önce *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*'nde ve *Yahudi Sorunu*'nda, sonra da daha olgun "18 Brumaire"de çok daha detaylı biçimde ele alınışı perspektifinden okursak, çok daha belirgin ve diyalektik bir biçimde anlaşılacaktır. Benzer şekilde, ikinci bölümdeki bilincin mahiyetine ilişkin şifre niteliğindeki yorumun –"İnsanların yaşam koşullarıyla birlikte, toplumsal ilişkileriyle birlikte, toplumsal varoluşuyla birlikte tasarımlarının, görüşlerinin ve kavramlarının, sözün kısası bilincinin de değişikliğe uğradığını kavramak için daha derin bir anlayış gerekir mi?" yorumunun– on iki yıl sonra, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'ne Önsöz'de yaptığı daha keskin formülasyon ile karşılaştırılması yararlı olabilir: "İnsanların var oluşunu belirleyen bilinçleri değildir, aksine, bilinçlerini belirleyen sosyal var oluşlarıdır." Aslında bu, Marx'ın üniversite eğitimini tamamlamasının he-

men ardından Hegel'in idealizmine yönelik kendi eleştirisini geliştirdikten sonraki yazılarında sürekli konu edilmiştir. Ama Marx'ın tüm bilincin doğumdan itibaren sınıflı toplum içerisinde *oluşması* anlamında *tüm* bilincin özünde sınıf bilinci olduğu, bu yüzden kişinin içine doğduğu sınıfın bilincini edinebileceği veya bir başka sınıfın bilincini benimseyebileceği (örneğin, bir proleterin kapitalist sistem tarafından yayılan bilinci içselleştirmesi), ama *sınıfsız* bilinç diye bir şeyin olmadığı yolundaki temel vurguyu yaptığı *Alman İdeolojisi*'ni okuyup anlamamız, bu çok yoğunlaştırılmış formülasyonlara ilişkin anlayışımızı geniş biçimde zenginleştirebilir. Antonio Gramsci, örneğin kişinin bilincini toplumun farklı ve çatışan kesimlerinden süzerek oluşturması nedeniyle, bireysel bilincin zorunlu olarak çelişkili ve tutarsız bir bilinç olduğunu ve ancak eğitimi, kafa yormayı ve aynı mücadelede yoldaşlık eden diğerleriyle pratik etkileşimi içeren büyük bir çaba gösterilerek tutarlı kılınabileceğini ileri sürerek bu içgörüye verdiği önemi göstermiştir. *Manifesto*'da ifade edilen düşüncelerin öğelerini gerek Marx'ın önceki ve sonraki diğer metinlerinde bu aynı öğelerin daha ayrıntılı açımlamalarıyla, gerekse sonraki Marksistlerin düşünceleriyle sistematik olarak ilişkilendiren bu tür bir okuma, belki de *Manifesto*'ya yaklaşmanın en verimli yoludur. Başlı başına metindeki tek tek cümleler Marx'ın konuyla ilgili düşündükleri hakkında yanıltıcı olabilir.

Ya da *Manifesto* kendi zamanına ait bir metin olarak okunabilir. Çünkü *Manifesto*, kapitalist toplumun temel öncüllerini zamana bağlı olmaksızın kavramış olmasının yanında, bir o kadar da kendi zamanına ait, yani büyük bir ivedilik duygusuyla yaşayan işçi sınıfı hareketine ait bir metindir, çünkü proletaryanın zorunlu olarak katılacağı büyük bir devrimci yükselişin hızla yaklaşmakta olduğunu herkes görebiliyordu, öyle ki doğru politik bakış açısı yalnızca uzak geleceğin değil, çok somut biçimde o günün de bir sorunuydu. Gerçekten de, *Manifesto*'nun ilk basımı, Paris'te 1848 Devrimi'nin başlayıp bugünkü Avrupa'nın on üç ülkesine önü alınamaz bir yangın gibi yayılmasından sadece haftalar önce Londra'da yayınlandı. Şehir proletaryasının devrimci kitlenin çoğunluğunu oluşturacağı bekleniyordu, hiç kuşkusuz öyle de oldu ve *Manifesto*, büyük ölçüde, proletaryanın, daha önceki devrimci yükselişlerde bağımsız eylem içinde hiç birleşmemiş olduğu bir şekilde, farklı ülkeleri içine alan, uluslararası sınıf *birliği*, politik öz örgütlenmesi ve *özerkliği* için yapılmış çağrıydı. "Komünistler, öteki işçi sınıfı partilerine karşı ayrı bir parti oluşturmazlar" gibi programla ilgili ifadeler, şunları kavramaksızın bugünkü okuyucuya muğlak gelecektir: (a) Komünistler Birliği öyle küçük bir örgütlenmeydi ki, onu bugünkü anlamda bir siyasal partiye dönüştürme girişimi en iyimser deyimle yararsız ve sekter bir girişim olurdu; (b) işçi

sınıfının çeşitli kesimleri Bölüm III'te ele alınan ideolojik saflara derin bir şekilde bölünmüştü, dolayısıyla, o diğer eğilimlere karşı verilecek ideolojik savaşım, daha sonra "bütünün partisi"ni oluşturmanın bir önkoşulu olarak algılanıyordu; (c) o zamanlar Avrupa ülkelerinin çoğunda anayasal, temsili hükümete benzeyen bir şey yoktu, dolayısıyla, yalnızca politik olarak faal proletaryanın farklı kesimlerinin birliği değil, Bölüm IV'te "demokratik partiler" olarak tanımlanan oluşumların birliği de başarılı bir devrimci saldırı için önkoşul olarak görülüyordu;[3] ve (d) bu formülasyon, bir bütün olarak sınıfın birliğine yapılan ana vurguyla doğrudan bağlantılıydı, daha sonra bu, metnin bitiş cümlesi olan "Bütün Ülkelerin İşçileri, Birleşin!"[4] şeklindeki savaş çağrısında yansımasını buldu.

Manifesto, özellikle de I. bölüm, salt felsefi bir bakış açısından da okunabilir. Marx'ın aldığı asıl eğitimin, ki o da çok sıkı bir eğitimdi, felsefe üzerine olduğunu anımsamak iyi olur. Özellikle Hegel'in düşüncelerine karşı durmasıyla o zaman-

3 "Demokrasi savaşını kazanmak", işte bu perspektifte, "işçi sınıfının politik üstünlüğünü" sağlamak için "devrimde ilk adım" olarak görülür. Başka bir yerde, "proletaryanın diktatörlüğü" de "en eksiksiz düzeye taşınmış demokrasi" olarak ve çoğunluğun çoğunluk çıkarı için hareket etme hakkı olarak tanımlanır. Kapitalizm altında çoğunluk proleterleştirildiği ve demokrasi çoğunluğun hâkimiyeti olarak anlaşıldığı için, Marx bazen "proleter" ve "demokratik" kelimelerini aynı anlamda kullanır ve "proletarya diktatörlüğü" deyimi de ilk başta aynı nüansı iletmek üzere tasarlanmıştır. Tüm bunlar bugünün okuyucusu için en azından çok kafa karıştırıcıdır, ama bakış açısı kavrandığında tam anlam ifade etmektedir.

4 Önceki notta kısmen belirtildiği gibi, *Manifesto*'nun terminolojisi yeterli bilgi sahibi olmayan okuyucu için birçok problem doğurabilir. *Manifesto* hakkındaki ünlü yorumunda Riyazanov'un belirttiğine göre, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nun özgün Almanca basımının önsözünde Engels, işçi, proleter, işçi sınıfı, mülksüz sınıf ve proletarya kelimelerini tek ve aynı fenomeni kastedecek şekilde kullanmıştır. "Proletarya" kelimesinin bu genelleştirilmiş anlamı bir ölçüde *Manifesto*'da da vardır; o zamanlar "Paris proletaryası" olarak adlandırılan şey, büyük ölçüde, iyice yoksullaşmış zanaatkarı, ayakta kalmaya çalışan dükkan sahiplerini ve ezici çoğunluğu modern fabrika üretiminin dışında olan, çoğunlukla kıt kanaat bir ücretle yaşamayı sürdüren proleterleştirilmiş çeşitli şehirli toplulukları kapsıyordu. Başka bir örnek, "kırsal hayatın budalalığı" konusundaki çok yerilen formülasyonla ilgilidir. Hobsbawm'ın işaret ettiğine göre, özgün Almanca metindeki "idiotismus" sözcüğü, "budalalık" veya "yumuşak başlılık" değil "uf'uk darlığı" veya "daha geniş toplumdan yalıtılmışlık" veya daha da ilginci, "daha geniş toplumun değil, yalnız kendisinin özel işleriyle ilgilenen kişi" anlamındaki Yunanca "idiotes" sözcüğüne daha yakındır. Dolayısıyla, Marx'ın "idiot" sözcüğünü kullanışı, bir anlamda "izole olmuş", bir diğer anlamda da "bireyci" ifadesine daha yakındır. Öyleyse bu, köylü üretiminin bireysel karakteri ve sanayi proletaryasının üretiminin kolektif karakteri arasındaki çok önemli Marksist ayrım ile bağlantılıdır. Metnimizle ilgili olarak bu türden pek çok başka yanlış anlama vardır ve neyazık ki bunlarla son derecede sık karşılaşılır. [Derlememizde yeralan Nail Satlıgan çevirisinde anılan ifade şöyledir: "Burjuvazi kırsal alanı kentin boyunduruğuna soktu. Koca koca kentler yarattı, kırsal nüfusa oranla kent nüfusunu büyük ölçüde artırdı ve böylece nüfusun hatırı sayılır bir parçasını *kır hayatının yalıtılmışlığından* kurtardı." –*Yordam Kitap*]

ki Alman gençliği üzerinde çok etkili olan Feuerbach gibi daha önemsiz düzinelerce başka filozofu saymazsak, Spinoza'nın, Kant'ın ve Hegel'in düşünceleri Marx'ı derinlemesine etkilemişti. Marx, tarih felsefesinin her adımında Hegel'in düşüncesinin çeşitli yönleriyle ilgilenmiştir. Örneğin, proleter bilincini "gerçek" bilinç olarak kavraması doğrudan Hegel'in *Fenomenoloji*'sindeki Efendi-Köle diyalektiğiyle dolaysız olarak uyumludur; burada Hegel, kölenin, *Efendi hakkında olduğu kadar*, kendisi hakkında ve dolayısıyla toplumun bütünü hakkında da her zaman daha çok şey bildiğini, çünkü yalnızca kendisi hakkında değil, özellikle efendinin karakteri ve davranışı da dahil köleliğinin tüm koşulları hakkında da bilmesi gerektiğini, oysa efendinin köle hakkında onun kendisi için çalıştığını bilmek dışında hiçbir şey bilmesine gerek olmadığını ileri sürer.

Buna karşılık, devleti kaçınılmaz bir şekilde egemen sınıfın aracı olarak gören Marx'ın devlet teorisi, devleti sivil toplumdaki zıtlıkları uzlaştırmak için üstün, çıkar gözetmeyen bir mekanizma olarak gören Hegel'in devlet görüşüne doğrudan karşıttır –gerçekte, *Manifesto*'da ağırlıklı olarak ekonomik açıdan ifade edilen Marx'ın devlet teorisi, ilk olarak, henüz bir öğrenciyken Hegel'i yakından, eleştirel bir şekilde paragraf paragraf okumasından doğmuştur. Hatta daha da ileri gidilerek, Marx'ın devleti sosyal sentezin en yüksek biçimi olarak gören Hegel'ci anlayışı reddetmesinin ve devletin sosyal çatışmaları çözmek için değil, bu çatışmaların kesin *ifadesi* olarak var olduğu yolundaki teorik buluşu yapmasının sonucunda, bizatihi sınıf savaşımı teorisini, yani sınıf çatışmasının her türlü toplumda en temel çatışma olduğu ve hiçbir devlet otoritesinin bu çatışmada yansız olamayacağı veya bu çatışmanın üstünde kalamayacağı fikrini ortaya koyma noktasına geldiği savunulabilir. Marx bu tezini, ilk olarak, ekonomi politik yasalarını dikkatli bir şekilde inceleme yoluyla deneysel biçimde kanıtlamaya koyulmadan epey önce, Hegel'le hesaplaşıyorken felsefi olarak dile getirmişti.

Başka bir doğrultuda, Marx'ın, egemenlik altına alınmış halkları ve bölgeleri fethetme ve sömürme mekanizması olarak ticareti geniş anlamda suçlaması, Kant'ın ticareti uluslar arasında barışçıl alışveriş ve dostluk aracı olarak gören görüşüne doğrudan karşıttır. Siyaset teorisinden ontolojiye kadar geniş bir yelpazedeki felsefi söylemlerde geçmişin felsefe ustalarıyla Marx'ın giriştiği bu tür tartışmaların birçok örneği gösterilebilir. Ama buradaki ana nokta, Marx'ın esas olarak ekonomi politiğe yönelik karşı konulamaz bir eleştiri formüle etmek yoluyla daha sonra bir ekonomi politik ustası olma yolunda ilerlerken, *Manifesto*'yu hazırlamadan epey önce, çağ-

daşı Fransız filozof Balibar tarafından "anti-felsefe"[5] olarak adlandırılacak öylesine temel ve kapsamlı bir felsefe eleştirisini zaten başlatmış olmasıdır. Başka bir deyişle Marx, örneğin Alman idealistlerinin filozoflukları anlamında bir filozof olmamaya, her ne kadar *Alman İdeolojisi*'nin dili büyük ölçüde o idealizmin diliyle yoğrulmuşsa da, kesinlikle kararlıydı. Bu "anti-felsefe"nin tam da Marx'ın felsefi söylemi böylesine özümsemekte ulaşmış olduğu dereceyle mümkün olduğunu eklemek yerinde olur. Marx gerçekte felsefi kavramları –bilinç teorisini, diyalektiği, evrensel ile tikeli ve diğerlerini– öylesine iyi bilmektedir ve onları öyle rahat kullanmaktadır ki, onun anlatım biçimindeki yalınlığı ve duruluğu alttan destekleyen felsefi düşüncenin ağırlığı pek hissedilmez. Onun *Manifesto*'da "evrensellik" kavramını kullanırken ve yeniden yorumlarken benimsediği, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl Avrupa felsefesinin bu konudaki tüm mirasını düpedüz alt üst eden köklü yaklaşım hakkında ben de bir deneme yayınladım.[6]

Manifesto'ya yönelik o kadar çok yaklaşım vardır ki, bunların hepsi benimsenecek olsa neredeyse sonsuza kadar yazmaya devam edilebilir. Benim metin hakkındaki bu irdelememde taşıdığım ana kaygı, bu kısa kitapçığın gerçekte ne kadar zengin, karmaşık ve anlaşılması zor bir metin olduğunu öncelikle örnekler vererek göstermektir. *Manifesto*'nun sonraki bölümleri hakkında yorumda bulunmaktan şimdiye kadar epey kaçındım, oysa bunlar da sürprizlerle doludur. "Gerici sosyalizm" çeşitleri ve "ütopyacı sosyalizm" üstünde düşünmek, sonuçta aslında bizi Hindistan'ın politik söyleminde egemen olan bazı çizgilere yaklaştırabilir, ütopyacı hareketten (Marx'ın tartıştığı spesifik ütopyacılardan değilse de) ve kapitalizmin Carlyle, Tolstoy veya Ruskin'in yaptığı tutucu, sağcı eleştirilerinden derinlemesine etkilenmiş olan Gandi'nin söylemi de buna dahildir. Bütün bunları, yerdarlığından ötürü bir kenara bırakıyorum. Bu denemenin geri kalanında, yalnızca birkaç konuda daha etraflıca yorumda bulunmak istiyorum, bunlar da bazı ilişkili düşünceleri beraberinde getirecektir: Burjuvazi hangi anlamda ve ne ölçüde devrimci olarak algılanır? Ve tarih "yasalar"ına ilişkin Marksist anlayış nedir? Küreselleşmenin zaman içinde izleyeceği seyre ilişkin olarak çizdiği tabloda Marx, kapitalist ekonominin yanı sıra, ona eşlik eden siyasal ve estetik biçimlerin de eşit derecede doğru bir resmini bize sunuyor mu? Ve proletarya hakkında, o zaman ve şimdi, neler öğreniyoruz?

5 Etienne Balibar, *The Philosophy of Marx* (Marx'ın Felsefesi), Londra 1995; Fransızca özgün, 1993.

6 Aijaz Ahmad, "The Communist Manifesto and the Problem of Universality" (Komünist Manifesto ve Evrensellik Problemi), *Monthly Review*, Haziran 1998

"Devrimci" Burjuvazi?

Manifesto proletaryayı geleceğin devrimci sınıfı (burjuva düzeninin "mezar kazıcıları") olarak ilan etse de, anlattığı büyük başarıların, eski düzeni yıkıp tüm dünya yüzeyinde egemenliğini kuran burjuvazinin başarıları olduğunu pek çok yorumcu belirtmiştir.[7] Hatta bazıları, Marx'ın, burjuvaziyi modernliğin gerçek kahramanı ve tarihi de sürekli iyileşmelerin tarihi olarak gören on dokuzuncu yüzyıl pozitivizminin ilerlemeci ideolojisinden mustarip olduğunu bile ileri sürmüşlerdir. Bu görüşün ilk kısmı oldukça geçerliyse de ikincisi düpedüz saçmadır.

Manifesto'da anlatılanların ana ilkesi, İlerlemenin teleolojik (erekbilimsel) olarak açılıp giden bir süreç (her zaman daha büyük iyileşme yönünde giden tek çizgili bir gelişme) olmayıp, ürettiği çelişkileri çözümleyemez, hatta kontrol altına alamaz olduğu noktaya kadar eşzamanlı olarak ilerleyen hem yapımın hem de yıkımın meydana getirdiği çelişkili bir süreç olduğudur: *Bu*, eğer proletarya devrim yapmayı başarırsa devrimci patlama anıdır ya da eğer devrimci bir çözüm bulunamazsa, *Manifesto*'da belirtildiği gibi, "çatışan sınıfların ortak yıkımı" anıdır.[8] Eğer tarih hep ilerleme yönünde gidiyor olsaydı, devrime hiç gerek kalmazdı. Önceki üretim biçimleri ve onlarla ilişkili siyasal yapılar açısından burjuvazinin ilerici rolünü Marx'ın ve daha sonra da Marksistlerin nasıl kavradıklarına şimdi kısaca değineceğiz. *Manifesto*'nun "genel bir yıkım savaşı" dediği şeyle kapitalist üretim biçimini ilişkilendiren ya da aşağıdaki satırları kaleme alan yazarların, burjuvaziye, bu sözcüğün olumlu anlamında basitçe ve temel olarak devrimci bir rol biçmeyi pek düşünemeyeceklerini burada söylemek yeterlidir:

7 Bu problemin en heyecanlandırıcı ifadesi Ellen Meiksins Wood'un "*The Communist Manifesto* After 150 Years" (150 Yıl Sonra Komünist Manifesto) adlı makalesinde bulunabilir, *Monthly Review*, Mayıs 1998 [Bu makale elinizdeki derlemeye de alınmıştır –*Yordam Kitap*]. Bu çok ince işlenmiş analizden aşağıdaki iki paragrafta yararlandım, ama ondan ayrıldığım noktalar da var.

8 Rosa Luxemburg, kapitalizmin *zorunlu olarak* sosyalizme yol açmayabileceğini, dolayısıyla insanlığın önündeki seçimin "*ya* sosyalizm *ya da* barbarlık" olmadığını söylerken bu *alternatif* olasılıkları özlü bir ifadeyle özetliyordu. Bugünün avantaj noktasından bakıldığında, Marx'ın "çatışan sınıfların birlikte mahvolmaları" şeklindeki kendi ifadesi, bugün kapitalist boyunduruğun kazanan yanından gereksizyere etkilenenlere görünebileceğinden daha uygundur. Pek çok örnek vardır, ama biz yalnızca bir tanesiyle yetineceğiz. Kâr peşinde koşan kapitalist biçimin doğasında var olan temel bir çelişki, insan yaşamının sürdürülebilmesi için gerekli olan türden çevrenin –ilkönce oldukça yavaş, sonra gittikçe artan bir kitlesel yıkımla– mahvedilmesidir, öyleki şimdi, insan türünün gelecek birkaç yüzyılda varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğinin rahatlıkla tahmin edilememesi ölçüsünde, "çatışan sınıfların" hepsini eşit olarak etkileyen güvensiz bir gezegende yaşıyoruz.

> O [kapitalizm] kişisel onuru mübadele değerine dönüştürmüş ve sayısız müseccel ve müktesep hürriyetin yerine o tek, acımasız özgürlüğü, serbest ticaret yapma özgürlüğünü, geçirmiştir. Sözün kısası dinî ve siyasi yanılsamaların ardına gizlenen sömürünün yerine açık, hayâsız, dolaysız, gaddar sömürüyü geçirmiştir. ... Hekimi de hukukçuyu da rahibi de şairi de bilim adamını da kendi ücretli işçisi yapıp çıkmıştır. ... Burjuvazi bütün ulusları yokolup gitmemek için burjuvazinin üretim tarzını benimsemek zorunda bırakıyor; bütün ulusları kendisinin uygarlık dediği şeyi kabullenmek, yani burjuva olmak zorunda bırakıyor. Açıkçası burjuvazi kendi suretinde bir dünya yaratıyor.

Şu ironik ifade, "uygarlık dediği şey" ifadesi, daha sonra Engels'in sömürgeci Avrupa burjuvazisi için kullanacağı inceden inceye aşağılayıcı bir ifadeyi, "uygarlık tacirleri" ifadesini hatırlatıyor. Bu, katışıksız coşkunun değil, öfkenin ve kınamanın dilidir.

Diğer nokta –yani *Manifesto*'nun proletaryayı yükselen tek devrimci sınıf olarak ele alması ve esas olarak burjuvazinin başarılarından söz etmesi– elbette doğrudur. Bu, Marx'ın titiz bir şekilde mevcut koşulları tanımlama ve bunlardan gelecekteki yönleri çıkarsama yöntemiyle ilişkilidir. En ileri kapitalist ülke olan İngiltere'de bile sınırlı sendikal hakların o zaman çeyrek yüzyıldan kısa bir geçmişe sahip olduğunu; işçi sınıfı partisi olarak görülebilecek ilk siyasal partinin, yani Çartist Parti'nin de on yıldan kısa bir geçmişinin olduğunu ve pek "devrimci" olarak tanımlanamayacağını burada anımsamakta yarar vardır; iş gününün 8 saat olması için verilen başarılı mücadeleye bile henüz çok zaman vardı ve Avrupa'da kitlesel işçi sınıfı partileri de 1880'lere, yani *Manifesto*'nun yayınlanmasından yaklaşık kırk yıl sonraya kadar ortaya çıkmayacaktı. Marx'ın manifestosunu yazmakta olduğu Komünistler Birliği, Londra'daki Alman göçmenlerin kurdukları küçük bir örgüttü ve Kıta'nın bazı şehirlerinde daha da küçük şubeleri vardı. Marx'ın gelecek için zihninde canlandırdığı ve teorisini oluşturduğu proletaryanın devrimci rolü, Komünistler Birliği ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir şeyden öylesine büyüktü ki, kendi manifestosunun metninde örgütün ismi bile geçmiyordu. *Manifesto*'nun işçi sınıfının devrimci başarısından söz etmemesinin iyi bir nedeni vardır: O zamana kadar olan tüm devrimlerde proletarya, burjuvazinin bayrağı altında, büyük ama ast konumunda bir rol oynamıştı; Marx da, bu ast konumuna son verecek ve proletaryayı ilk kez kendi başına devrimci bir sınıf olarak tarih sahnesine çıkaracak bir savaş çağrısını kaleme alıyordu. Burada önemli olan şey, proletaryanın Marx'ın kutlayacağı hiçbir devrimci başarısının olmaması değildir. Daha önemli olan şey, onun öngörüsünün niteliğidir. Nasıl ki onun yaptığı kapitalizm tanımı bize

kapitalizmin 1848'deki haliyle değil, çok daha sonra olacağı haliyle görüntüsünü veriyorsa, devrimci etken ile ilgili kavrayışı da geleceğe yönelik o aynı olağanüstü yönelime sahiptir.

Burjuvaziye gelince, eski sömürü rejimleriyle ilişkili olarak kuşkusuz devrimci bir rol oynamış bir sınıf olarak algılanır, ama aynı zamanda da bunalımlar döngüsünden (örneğin, "aşırı üretim salgını"ndan) ve "genel bir yıkım savaşı"ndan kendisini artık kurtaramayan bir sınıf olarak algılanır. O halde devrimci role ne olmuştur?

Manifesto, İngiltere'nin ve Fransa'nın çok farklı tarihsel deneyimlerini dönüşümlü bir şekilde temel alarak, köklü bir biçimde birbirinden farklı iki anlamda burjuvaziyi *devrimci* bir sınıf olarak kavrar. Bir yanda, esas olarak, ekonomik alanla ve bu alanın genişlemiş yeniden üretimi için gerekli toplumsal ilişkilerle ilgili *nesnel olarak devrimci* rol vardır. Burada Marx, esas olarak İngiliz kapitalist sınıfının deneyimine dayanır ve bu burjuvazinin üretici güçlerde ve üretim ilişkilerinde sürekli devrim yapmaya, mülksüzler havuzundan en iyi biçimde yararlanmaya, artı-değer oranını azami düzeye çıkarmaya, ücret ilişkisini ve "nakit ödeme"yi genelleştirmeye ve pazar ilişkilerini yerkürenin en uzak noktalarına kadar taşımaya olan gereksinimi üstünde odaklanır. Bu, başlı başına sanayi kapitalizminin mantığıdır ve böyle bir sanayi burjuvazisi başat sınıf olarak tam anlamıyla yalnızca İngiltere'de ortaya çıkmışsa bile, Marx, daha ilerlemiş olanlarla rekabet etmeyi umut eden diğer tüm ulusal burjuvazilerin kaderinin de böyle olacağını görecek sezgi yetisine sahipti. Elbette İngiltere, Marx'ın yaşamının geriye kalan döneminde başı çekmeye devam edecekti, ama çok geçmeden, özellikle Fransa'dan bile daha fazla Almanya'da ve Birleşik Devletler'de, böyle başka merkezler de gelişecekti; bu da merkantilist çağın sömürgeci rekabetlerinden niteliksel olarak farklı bir çeşit emperyalist rekabetin doğmasına yol açacaktı.

Ama öte yanda, burjuvazinin esas olarak siyasal alanla bağlantılı *subjektif* devrimci rolü de vardı; bu rol, en belirgin olarak, Fransız Devrimi'nde ve 1848'e kadar Kıta'nın birçok bölgesinde patlak veren, Fransa'dakiler de dahil, sonraki devrimci kalkışmalarda görüldü. Modern İngiliz devleti, yeni burjuvazi ve, özellikle Engels'in İngiltere hakkındaki yazılarında vurguladığı gibi, zamanla o da kendisini toprak rantı burjuvazisine dönüştüren eski aristokrasi arasındaki sınıf uzlaşması temelinde evrimleşmiş olduğu halde, eski rejimi (*ancien regime*) ve üstüne kurulmuş olduğu tüm toplumsal yapıyı tamamen yıkmayı amaçlayan olgu, Jakoben ve hatta komünist unsurlarıyla Fransız Devrimi'ydi. Orada Restorasyon, yalnızca, modern, laik, temsili bir devlet kurmak amacıyla birbiri ardına çıkan ayaklanmalara yol açmıştı.

Eğer İngiliz kapitalist sınıfının ekonomik alandaki rolü sınıfların kutuplaşmasına ve "nakit ödeme"nin genelleşmesine yol açmışsa, Fransız burjuvazisinin siyasal devrimleri, sınıf ayrılıklarına bakılmaksızın, yurttaşlar arasında medeni ve hukuki eşitliği sağlamayı amaçlamıştı. Eğer İngiliz burjuvazisi, on dokuzuncu yüzyılın üçüncü on yılına kadar sendika haklarının asgarisini bile tanımayarak, proletaryayı siyasal sürecin dışında tutmak için yapabileceği her şeyi yapmışsa, Fransız burjuvazisi ayrıcalıksız ve proleterleştirilmiş kitlelerin yurttaş eşitliği mücadelesine aktif olarak katılımını örgütlemeye çabalamıştı, ama o da çalışan sınıfların kendilerini özerk "kombinasyonlar" (o zamanlar bunlara öyle deniyordu) olarak örgütleme emellerini çok sıkı bir şekilde bastırmıştı. Eğer İngiliz ekonomi politiği serbest pazar teorisini kusursuz hale getirmişse, Fransız burjuvazisinin felsefi temsilcileri toplumsal, siyasal ve dinsel özgürlükler üstünde en kapsamlı düşünceleri formüle etmişlerdi. Ve eğer İngiliz fabrika üretimi dünyanın geri kalanında, özellikle de emperyalist çekirdekte, daha sonra oluşacak sanayileşmelerin örüntüsünü belirlemişse, ta günümüze kadar muhalif siyasal ajitasyonların niteliğine damgasını vurmuş olan şey de Fransızların "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" teorileriydi. Marksizm, işte bu spesifik anlamda, Aydınlanma projesini benimser, ama aynı zamanda da sınıf virüsünü ortadan kaldırmaya odaklanarak o projenin yerine geçmeye çalışır ve Marx, tam da Cumhuriyetçi "özgürlük" kavramının sınıfsal karakteri sorunuyla ilgili olarak, Fransız devrimci düşüncesini en sert şekilde eleştirmiştir.

Paris ve Brüksel gibi yerleri iyi bilen, İngiltere'ye yerleşmiş Almanlar olarak Marx ve Engels Avrupa'daki bütün bu burjuva deneyimlerini çok iyi anladılar. Gerek İngiliz, gerekse Fransız burjuvazisinin "devrimci" rolünü romantikleştirmediler de. *Kapital*'in ilkel birikim hakkındaki bölümleri İngiliz burjuvazisinin içinden doğduğu birçok dalaverenin öyküsünü anlatıyorsa ve Engels *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nda İngiliz kapitalist sınıfının "devrimci" aşamasının doğasında var olan büyük çoğunluğun ahlaki ve maddi bozulmasını ayrıntılı olarak ele alıyorsa, Marx'ın olgunluk yapıtı, öncelikle, salt kapitalist üretim biçiminin görüngüsel (fenomenal) formunu yansıtan yanılsamalı bir bilim olarak İngiliz ekonomi politiğinin *eleştirisi* olarak tasarlanmıştır; Marx, başka şeylerin yanı sıra, bu sözde "serbest pazarın" aslında nasıl serbest olmadığını ve bizzat pazarın serbestliğinin nasıl tekele yol açtığını gösterdi. Benzer şekilde, İngiliz devletine ilişkin analizlerinde Marx ve Engels, devletin kilit kurumlarına, özellikle de orduya ve sömürge yönetimlerine aristokrasinin ne kadar derinlemesine yerleşmiş olduğunu gösterdiler. Fransız Devrimi'ne gelince, Marx, tam da Fransız temsili devletiyle ve onun hukuki eşitlik-

leriyle bağlantılı olarak "siyasal alanın kendini beğenmişliğini" yazılarında küçümseyerek anlatmıştı ve *Manifesto*'dan epeyce önce, "Yahudi Sorunu" (1843) gibi erken bir dönemde Marx, "İnsan Hakları Bildirgesi"ni ve Fransız Anayasası'nın kilit maddelerini dikkatli bir şekilde analiz ederek, hukuki eşitliğin nasıl çok daha temel eşitsizlikler üzerine kurulu olduğunu ve özel mülkiyet hakkının nasıl Anayasa'da güvence altına alınan en temel hak olduğunu da göstermişti. Sayısız yazılarında Marx ve Engels, İngiliz ve Fransız deneyimleri arasındaki farkı oldukça açık seçik olarak gözler önüne serdiler, her ikisinin de harekete geçirdikleri devrimleri tamamlama yeteneğinden yoksun olduğunu gösterdiler; *Manifesto*'da belirtildiği gibi, "Burjuva ilişkileri bu üretici güçlerin yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar dardır".

Ama *Manifesto*'nun yoğun, destansı metni içinde Marx ve Engels, sanki üretim güçlerinde devrim yapmış olan burjuvazi ile siyasal yapılarda devrim yapmış olan burjuvazi aynıymış gibi, bu iki ayrı burjuvazinin iki hikâyesini kapitalist üretim biçiminin genelleşmesinin doğasında var olan yapısal zorunluluğun tek bir hikâyesi olarak sunuyorlar. Bu metne hayran olan birçokları da dahil bazı yazarlar, bu ayrı deneyimlerin bu şekilde bir araya toplanmasını bir zayıflık, aşırı genelleme ve Fransız burjuvazisinin yanlış betimlenmesi olarak görmüşlerdir. Bu bir dereceye kadar doğrudur. Eğer elimizdeki metin bu türden ayrımları gerektiren tanımlayıcı bir metin olsaydı, zayıflık kesinlikle daha önemli olurdu. Oysa, *Manifesto*'nun yönteminin kendisi, her ulusal burjuvazinin kendine özgü tarihsel koşullar içinde büyüyeceği ve kendi olgunlaşma sürecinde her ulusal burjuvazinin kendi anakronizmler dizisiyle ve kendi eşitsiz gelişim gerçekleriyle boğuşacağını varsayar. Bununla birlikte, temel öneme sahip olan şey, hiçbir olgun kapitalist üretim sisteminin, daha sonra er ya da geç hukuki eşitliğe çevrilmesi gereken yaygın "özgür" emek olmadan doğamayacağıdır, çünkü başka bakımdan eşit olmayan yurttaşların bu biçimsel eşitliği, meta değişimini eşdeğerlilikler diliyle örgütleyen kapitalist pazarın başlı başına bir yansımasıdır. Dolayısıyla, cesurca ve hiç de azımsanamayacak bir ikiyüzlülükle "Bütün insanlar eşit yaratılmıştır" diye ilan eden Haklar Bildirgesi'ne rağmen Marx'ın zamanında Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyinde üretimin özgür olmayan, köle emeğine dayalı olması, uzun dönemli eğilimin tarihsel bakış açısından, önemli değildi. Önemli olan şey, Amerika Birleşik Devletleri'nin er ya da geç köleliği kaldırıp yurttaşları arasında bir tür hukuki eşitlik kurmadan birörnek bir emek pazarı ve sanayileşmiş bir toplum olarak ortaya çıkmasının mümkün olamayacağıydı. Bu süreç, köleliğin 1860'larda kaldırılmasından 1950'lerin ve 1960'ların Medeni Haklar yasalarına ve hareketlerine kadar uza-

nan yüz yılı aşkın bir zamana yayıldı. Ama süreç, her ne kadar yeni kazanılmış hukuki eşitlikler bütün bir sosyal ve ekonomik eşitsizlikler kümesinin üstüne kurulsa da, hem sınıfsal hem de ırksal doğrultular boyunca gerçekleşti.

Ama burjuvazinin devrimci rolüne ilişkin bu soruna bir başka açıdan da yaklaşabiliriz. *Manifesto*'dan beri birçok Marksist belirli bir soruyu ele almıştır: Burjuvazi ne zaman devrimci bir sınıf olmaktan *çıkar*? Lenin'in en genel düzeyde ileri sürdüğüne göre, Avrupa'da kesin dönemeç, a) on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ulus-devletlerin oluşma sürecinin tamamlanmasıyla b) kabaca aynı zamanda işçi sınıfının devrimci hareketlerinin ortaya çıkışıyla ve c) Avrupa içinde "kupon kıranların" üstünlüğünü kuran ve sömürgelerde modern kapitalizme özgü sınıfların oluşup sağlamlaşmasını engelleyen emperyalizmin başlamasıyla –Lenin'in de yaklaşık olarak 1880'lere tarihlendirdiği bir başlangıçla– gelmiştir. Ne var ki, sömürgelerde ortaya çıkan ulusal burjuvaziler sömürgecilik karşıtı mücadelelerde yapıcı bir rol oynayabilirdi, ama özgürlük mücadeleleri içinde işçi-köylü koalisyonlarının önderlik rolünü örgütleme girişiminde bulunulması gerekiyordu. Lenin'in Rusya konusunda ileri sürdüğüne göre, kapitalizm, sosyalist devrim mücadelesinin başlaması için kilit önemdeki sınıf çatışması alanlarında yeterli proletarya yoğunlaşması üretti ve Rus kapitalizminin çelişkileri öyle bir niteliğe sahiptiki, ne ekonomik bir görev olan daha ileri, tam gelişmiş, bağımsız sanayileşme görevi ne de siyasal bir görev olan modern bir devlet yaratma görevi burjuvaziye bırakılabilirdi.

Marksistler, genel olarak, burjuvazinin "devrimci" bir sınıf olma rolündeki değişikliğin *Manifesto*'nun yayınlanmasından hemen sonraki başarısız 1848 Devrimleri ile kısa süren 1871 Paris Komünü arası döneme rastladığını ileri sürme eğiliminde olmuşlardır. Başka bir deyişle, 1848 Devrimleri sırasında zaten hatırı sayılır bir büyüklüğe ulaşmış olan proleterleşmiş kitlelerden burjuvazinin duyduğu korku, Komün'den sonra tam bir olası proleter devrimi kâbusuna dönüştü. Ama Antonio Gramsci çok dikkat çekici bir noktaya parmak basıyor. Burjuvazinin proletarya korkusunun ta Fransız Devrimi'ne kadar gittiğini ileri sürüyor. Fransız Devrimi proleterleşmiş kitleleri *ancien regime*'e karşı mücadele sürecine tam olarak seferber etti, ama sonra kitlelerin, burjuvazinin üstünlüğünü tehdit eder biçimde mülkiyetin kaldırılmasından ve devlet yönetiminin tam olarak demokratikleşmesinden gittikçe daha fazla bahsederek, köklü eşitlik platformunda bir araya geldikleri açıklık kazanır kazanmaz karşı devrimci terör geldi. Kitleler elbette bastırıldılar. Gramsci'nin ileri sürdüğüne göre, Avrupa burjuvazisi bu deneyimden öyle iyi ders aldı ki, daha sonraki her devrimci kal-

kışmada burjuvazi, mülkiyetin egemenliğini savunmak için her zaman toprak sahibi sınıflarla uzlaştı. Gramsci, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sındaki, özellikle Almanya ve İtalya'daki burjuva rejimlerinin gerici karakterinin köklerini, burjuvazinin bu devam eden sınıf uzlaşmasına kadar izler. Asıl ilgi konusu olan İtalya için, hem parlamenter demokrasinin zayıflığının hem de faşizmin yükselişinin, öncelikle Kuzey İtalya'da ekonominin bir sektöründe ortaya çıkan en modern kapitalist ilişkilerin ve ülkenin geri kalanında, özellikle Güney'de süregiden en geri ve anakronistik yapıların yarattığı bunalımla bağlantılı olduğunu ileri sürer. Eşitsiz gelişmenin bu aşırı biçiminin köklerini, İtalyan ulus-devletinin bağımsızlığını ve birliğini kazanmasında burjuvazinin görece ilerici bir rol oynamış olmasına rağmen, hiçbir zaman toprak sahibi sınıflarla aslında karşı karşıya gelmediği gerçeğine dayandırır. Öyleyse, bu sava göre, burjuvazinin devrimci rolü oldukça çabuk gelip geçmiştir.

Bu, Hindistan'da burjuvazinin rolüne ilginç bir ışık tutuyor. Bu burjuvazinin bazı kesimleri bağımsızlık mücadelesinde kesinlikle ilerici bir rol oynadı. Ama birbirini dengeleyen beş faktörden de söz etmek gerekir. Birincisi, Hindistan burjuvazisinin önemli kolları, örneğin Tata ailesi, sömürge otoritesine ulusal harekete olduğundan daha yakın olmuştur. İkincisi, esas olarak Gandhi'nin aracılığıyla ulusal harekete yaklaşanlar, örneğin Birlalar bile, sömürge otoritesiyle ilgili olarak işbirlikçi rekabet tutumunu benimserken, daha alt burjuvazi kesimleri arasında tam olarak sömürge karşıtı duruş daha yaygındı. Üçüncü olarak, burjuvazi kitle hareketlerinden her zaman kuşkulandı ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonu ile Bağımsızlık günü arasındaki kritik iki yılda devrimci dalga yükselmeye başlarken, burjuvazinin önde gelenleri ülkenin parçalanması anlamına gelse bile hızlı çözüm hevesinde İngilizlerden hiç de geri kalmıyorlardı. Dördüncü olarak, Bağımsızlık'tan sonra burjuvazi, eski ve yeni toprak sahibi sınıflarla uzun erimli ittifaklar yaparak, yoksul köylülerin, kırsal kesim proletaryasının, borçlandırılmış emekçilerin, *Adivasiler*'in (yerli kabilelerin) ve benzerlerinin yaşam koşullarını kökten değiştirecek toprak reformlarını imkânsızlaştırmıştır. Dolayısıyla, eskimiş, geleneksel toplumda ilk olarak toprağın ve diğer tarımsal kaynakların köklü bir şekilde yeniden dağıtımı yapılmaksızın kesinlikle mümkün olmayan kapsamlı sosyal reformların yapılması şansını engellemiştir. Bazı alanlarda kapitalist gelişimin en ileri biçimleri, ülkenin çoğunda sosyal ve mülkiyet ilişkilerinin en kapsamlı geriliğiyle birleş-

miştir. Bugün tanık olduğumuz, faşistçe şiddetin her türlüsünü ortaya çıkaran sosyal patolojinin çoğu, eninde sonunda bu gerçekten kaynaklanır. Son olarak, proletarya ve köylü korkusu, bu burjuvazinin, kendi amaçları doğrultusunda olsa bile Hindistan toplumunu köklü biçimde dönüştürmeyi üstlenmektense emperyalizmle uzlaşmayı daha kolay bulduğu anlamına gelmektedir; kontrollerinden çıkabilecek bir sosyal dönüşümü üstlenmektense, aşırı derecede sınırlı bir iç pazarı ve sağlıksız, sosyal olarak geri, cahil veya yarı cahil bir iş gücüne sahip olmayı tercih etmişlerdir. Bizim, "devrimci" bir burjuvazi yerine, sürekli, önalıcı bir karşı-devrim cinsinden bir şeyimiz var; bu da, yalnızca, bizimki gibi bir toplumda burjuva devrimi görevlerinin bile sosyalist bir geçiş içinde olmazsa tam olarak yerine getirilemeyeceğini gösteriyor.

Kapitalizmin "Yasalar"ı Var mıdır?

Şematik olarak konuşursak, *Manifesto*'nun ve çok büyük öneme sahip bir belgesi olduğu Marksizm biliminin iki tür ilke ya da "yasa" çerçevesinde inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bunların bir kısmı, bizzat kapitalist üretim biçiminin hareketiyle ilgili "yasalar"dan oluşur, bunlar bu biçimin tüm geçmişi boyunca temel ve değişmez olarak kalmışlardır, bunlar olmadan kapitalizm bu şekliyle kapitalizm olamaz. Bu teorik özün bir kısmını ya da Marx'ın bu teorinin "rasyonel çekirdeği" diye adlandırabileceği şeyi basitçe gözler önüne sermek için üç yasa burada özetlenebilir.

Birincisi, tarihi boyunca kapitalizmin temel sınıflar arasında gittikçe daha büyük kutuplaşmaya yol açtığı önermesi vardır. Bu, belli bir zamanda orta sınıfların veya tabakaların olmadığı anlamına gelmez; aksine, sermayenin genişleyen yeniden üretimi için gerekli idari, yönetsel ve teknik uzmanlığın gittikçe karmaşıklaşmasıyla, böyle ara tabakalar bu sınıf kutuplaşması ekseni boyunca ortaya çıkar. Bu yasanın demek istediği, daha çok, sermayenin genişlemiş yeniden üretimi için üretim araçları sınıf kutuplaşmasının bir ucunda yoğunlaşma eğilimi gösterirken, gittikçe artan sayıdaki çoğunluk proleterleşir (yani, bu üretim araçları üstündeki kontrolü kaybeder) ve emeğini, gerek "örgütlenmiş", gerekse "örgütlenmemiş" sektörde, gerek tam zamanlı, sürekli olarak, gerekse günlük ve geçiciişlerde satmaya zorlanır. "Bastırma" veya "yoksulluk" bu sınıf ilişkisinin ana özellikleridir, ama onu spesifik biçimde "kapitalist" olarak tanımlayan şey "sömürü" kategorisidir,

yani diğer sınıfın emek gücünü kendine mal eden bir sınıf tarafından sermayenin genişlemiş yeniden üretimi ve biriktirilmesidir. İşte sınıfların bu kutuplaşmasıyla bağlantılı olarak sınıf mücadelesi kavramı ortaya çıkar ve ana nokta, tüm sınıfların, özellikle de iki kutbu oluşturan sınıfların, burjuvazi ve proletaryanın, bu mücadeleye katılmasıdır. Sınıf mücadelesini, devrimci mücadele olarak yalnızca proletarya ile ilişkili biçimde düşünme eğilimi gösteriyoruz. Marx'ın belirttiği şey, mülk sahibi sınıfın kendi sınıf çıkarlarını savunmak için, şiddetle veya şiddet tehditleriyle, hem kapsamlı hem yoğun sömürüler yoluyla, işsizlerden oluşan bir sürekli ordu tutarak, toplumsal, siyasal, ekonomik, ideolojik ve kültürel arenalarda binlerce başka yola başvurarak zalim ve sürekli bir mücadele yürüttüğüdür. Başka bir deyişle, sınıf mücadelesinin tek değil, iki yanı vardır.

İkincisi, kapitalist üretim biçiminin ilk önce yaygın bir şekilde adım adım daha fazla bölgeyi ve nüfusu egemenliği altına alarak ve ardından, önce sistemin özünde icat edilip sonra ihtiyaç duyuldukça çevresel alanlarında da uygulamaya sokulan gitgide daha yeni emek rejimlerini ve üretim süreçlerini yoğun bir şekilde sürekli empoze ederek gitgide küreselleşmesine ilişkin şaşmaz yasa vardır. Bu küreselleşme eğilimi, Sanayi Devrimi gerçekleşmeden epeyönce de vardı ve bugün pek çok biçimiyle devam eden bir süreçtir. Kapitalizm öncesi hiçbir üretim biçiminde, kendini yeniden üretmenin yapısal bir yasası olarak bu sürekli genişleme yoktur; kapitalizmde ise vardır. İngiltere'nin feodal lordları, feodal biçimlerini dünyanın geri kalanına yaymayı ne tasarlamışlardı, ne de bu kapasiteye sahiptiler; İngiliz burjuvazisi tam da böyle tasarıları ve kapasiteleri kusursuzlaştırma çabasına gitgide daha çok girişiyordu. Bugün, ileri kapitalist ülkelerdeki bazı ünlü teorisyenler üretimin yerini sözümona bilgi teknolojilerinin aldığı "geç kapitalizmden", "emperyalizm sonrası kapitalizmden", hatta "postmodern" ve "sibernetik" kapitalizmden söz ederlerken, temel gerçek şudur ki, Dünya Bankası'nın hesaplamalarına göre, "modern" (yani, tam anlamıyla kapitalist) sektördeki işçilerin sayısı 1965-1995 arasındaki otuz yılda, kapitalizmin tarihsel emek biçimlerini ortadan kaldırdığı söylenen yıllarda, iki katına çıkmıştır (Amerika Birleşik Devletleri'nde yakın zamanlarda postmodern Sol'un seçkin emek teorisyenleri, adı basitçe *Post-Work* [Çalışma Sonrası] olan bir kitap yayınladılar).

Kapitalizmin sürekli bir özelliği olarak bahsedebileceğimiz üçüncü yasa, devletin sınıfsal doğasıdır, yani hiçbir kapitalist toplum, bütün olarak burjuvazinin devleti olan bir devlet olmadan var olamaz ve kendini yeniden üretemez. Şimdi, en azından Sol'da, bunu tartışmasız kabul ediyoruz. Marx'a göre bu devrimci bir keşifti.

Aydınlanma'dan ve Fransız Devrimi'nden ta Hegel'e kadar mirasçısı olduğu siyasal teori açısından, normal ve arzu edilen devlet tüm sınıfların ve sivil toplum fraksiyonlarının üstünde olan, onların anlaşmazlıklarında arabuluculuk yapan ve kendisi Genel İrade'yi temsil eden bir devletti. Hegel işte bu anlamda bürokrasiyi "evrensel bir sınıf" olarak; başka bir deyişle, belirli bir sınıfın çıkarlarını değil, evrensel bir çıkarı, tüm toplumun çıkarını temsil eden bir sınıf olarak tanımlamıştır. Marx, Hegel'in bürokrasiyi evrensel sınıf olarak tanımlamasına doğrudan bir yanıt olarak, yalnızca proletaryanın *potansiyel olarak* evrensel sınıf olduğunu böylesine vurgulayarak söyleyecekti, çünkü evrensel sömürünün nesnesi olarak proletaryanın savunacak belirli bir çıkarı yoktur ve proletarya, toplumu, "her bireyin özgür gelişiminin tüm toplumun özgür –her şeyden önce sömürüden özgür– gelişimi için bir önkoşul" olduğu bir toplum olarak devrimci bir biçimde yeniden yapılandırma yoluyla gerçekten böyle bir "evrensel sınıf" *haline gelebilir.* "Özgürlüğün" –her şeyden önce sömürüden özgürlük olarak– bu şekilde tanımlanması da yeni bir tanımdı. Marx, Fransız Devrimi'nin temelini oluşturan bazı metinleri –İnsan Hakları Bildirgesi'ni ve ayrıca, Cumhuriyet Anayasası'nın bazı kilit maddelerini– derinlemesine ve zekice analiz ederek, Bildirge'yle tanınan temel hakkın özel mülkiyet hakkı olduğunu, verilen temel hakkın kişinin mülkiyetini diğerlerinin tecavüzüne karşı savunma hakkı olduğunu ve yasal hükümetin özünü mülkiyet hakkıyla ve özgürlüğüyle ilgili yasaların oluşturduğunu "Yahudi Sorunu"nda göstermiştir. Marx'ın belirttiğine göre, bu, monarşik devletin keyfi güçleriyle karşılaştırılıncakesinlikle bir ilerlemeydi, ama diyalektik bir adımla, şimdi sömürüden özgürlük ancak kapitalizmin ortadan kaldırılmasıyla güvence altına alınabilecek gerçek özgürlük olarak, burjuva devriminin belgeleriyle güvenceye alınan özel mülkiyetin *yanıltıcı* ve sınıf temelli özgürlüğüne karşı özgürlük olarak konumlandırılıyordu. Her durumda, temel nokta, özel mülkiyeti, dolayısıyla da sömürü sistemini güvence altına alan bir devletin gerek teoride gerekse pratikte Genel İrade'yi temsil edemeyeceğiydi. Böyle bir devlet sınıf devleti olmak zorundaydı ve eşzamanlı olarak sınıf devleti de ortadan kaldırılmadan sınıflı toplum ortadan kaldırılamazdı.

Kapitalizmdeki temel hareket "yasalar"ından bazıları böyledir ve böyle yasalar hakkında kesin bir kavrayış olmaksızın Marksizm tutarlı bir teori olmaktan çıkar. Bu, söz konusu yasaların her yerde ve her zaman tam olarak aynı şekilde işlediği anlamına gelmez. Ama böyle yasaların işlerliği olmadan kapitalizmin varolamayacağı anlamına gelir. Bununla birlikte, "tarih yasaları" veya "doğa yasaları", hatta "ekonomi politik yasaları" olarak sözü edilen şeylerin çoğu, gerçekte, *eğilim*

yasaları diyebileceğimiz şeylerdir, yani bir bütün olarak kapitalizm genel olarak kavranabilir bir yapı olduğu için, varolan yapının doğru bir şekilde anlaşılması, diğer her şey eşit olmak kaydıyla, belirli fenomenlerin belirli yönler ve belirli biçimler alma eğiliminde olacağını makul bir şekilde öngörebileceği görüşüdür. Örneğin, Marx *Manifesto*'da kapitalizmin doğasında var olan dönemsel bunalımlara yönelik eğilimden söz eder ve spesifik olarak "aşırı üretim salgını"na değinir. Ekonomi politikle ilgili daha sonraki, daha olgun çalışmalarında, kapitalist kârın ortalama oranının doğasındaki eğilimin, çeşitli türlerden rekabetler, aşırı üretim bunalımları vb. nedenlerle düşme yönünde olduğunu yakından gösterecektir. Bunlar, açıkça, kapitalizme özel şekilde istikrarsız bir karakter veren eğilim yasalarıdır. Ama kâr oranı her dönemde, üretimin her dalında, sınıf mücadelesinin her aşamasında, her ulusal yatırım alanında *her zaman* düşmez. Burjuvazi, yükselmese de hiç değilse sabit kalan bir kâr oranını daima korumaya çalışır. Dünyanın gitgide daha fazla bölgesinin ve halkının sömürülmesine yönelik emperyalist yayılmanın arkasındaki dürtü, çok büyük ölçüde, merkez ülkelerde bu oranları istikrara kavuşturmak ve yukarı itmektir. Ve aynı zamanda da burjuvazi, emeğin verimliliğini artırmak, ücret oranını düşürmek ve yine de ürünleri için pazarı genişletmek için her yerde işçilere karşı amansız bir sınıf mücadelesi verir –örneğin, tüketicilerin borç düzeyini yükselterek, onlara kazandıkları gelirlerini aşan bir alım gücü sunarak, böylece kapitalistlerin bir yandan ürünlerini satabilirlerken, bir yandan da genelleşmiş borç üzerinden faiz almalarını sağlayarak yapar bunu. Başka bir deyişle, kaçınılmaz bir yasanın teleolojik olarak açılmasıyla değil, eğilimlerin ve karşıt eğilimlerin çelişkili yapısıyla karşı karşıyayız.

Genel bir söyleyişle, burada yolgösterici ilke, Engels'in dediği gibi, "insan kendi tarihini yapar, ama bunu ona verilmiş koşullar içinde yapar" ilkesidir. Başka bir deyişle, tarih, niyetlerin ve sınırlamaların dinamik ve durmaksızın değişen bir karışımıdır. İnsanların yaptıkları seçimleri ve elde ettikleri sonuçları, "onlara verilmiş koşullar" derinlemesine sınırlar. Ama eğer niyetler önemli olmasaydı ve sistemin doğasındaki eğilimler geri çevrilemeseydi, insanlar "kendi tarihlerini" yapamazlardı. Gerçekte devrim, niyetlerin –öznel faktörün; kolektif insan etkeninin– sınırlamalara karşı durup bunları köklü şekilde yeni yönlere döndürdüğü bir andır.

Bir bütün olarak yapının temeli olan yasalar ile yalnızca eğilim yasaları olan yasalar arasındaki bu ayrımı, eğer *Manifesto*'nun a) bir tarafta kesin bir biçimde sermayenin genişlemesi anlamında küreselleşme sürecinden ve b) diğer tarafta da çeşitli başka alanlarda, sözgelimi "ulusal özgüllük" sorunu konusunda ya da uzak gelecekte ulusal edebiyatların çözülmesiyle ortaya çıkacak bir "dünya edebiyatı" sorunu konusunda öngörmeye çalıştığı olası sonuçlardan bahsediş biçimine bakarsak kavrayabiliriz.

"Küresel" ve "genel" gibi sözcüklerin *Manifesto*'nun kısa ilk bölümünde böylesine sıklıkla görülmesi gerçekten oldukça olağandışıdır. En azından on altıncı yüzyılın başlarından beri, öncelikle çok güçlü tüccar sermayesinin sürüklemesiyle, yerkürede çok önemli bir fetih süreci yaşanmaktaydı. Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesi, nüfuslarının çoğunluğunun yok edilmesi, Afrikalıların kitlesel olarak köleleştirilmesi (otuz milyon köle Afrika'dan gemilere bindirildi, yarısı Amerika ve Karayip sahillerine ulaşmadan öldü), tüm Afrika ve Asya kıyıları boyunca ticari ve askeri istasyonlar ağının kurulması, Hindistan'ın neredeyse tamamının sömürgeleştirilmesi –tüm bunlar ve daha fazlası, *Manifesto* hazırlandığı zaman zaten olmuştu. Gerçekte, bu süreç Sanayi Devrimi'nden sonra çok hızlanmıştı (aslında ona bu adı Engels verdi). 1770 ve 1848 arasında, tek başına İngiltere Hindistan'ın büyük bölümüne ek olarak, Avustralya'yı, Yeni Zelanda'yı, Güney Afrika'yı ele geçirmiş, Fransa ise Kuzey Afrika'dan bazı parçalar koparmıştı.

Marx'ın bütün bunlar hakkındaki görüşünün ne kadar farklı olduğu, hayran olduğu ama yanı zamanda en çok karşı çıktığı filozof Hegel'in bu sömürgeleştirme dalgasını Avrupa'nın fazla nüfusu için gerekli ve hoş karşılanan bir çözüm olarak görmesi, neredeyse doğanın emrettiği bir şey olarak görmesi gerçeğine bakılarak ölçülebilir. Marx'ın büyük başarısı, bu süreci *Manifesto*'da "genel yıkım savaşı" olarak adlandırılan şeyin bir parçası olarak görmesi, hepsini kapitalizmin içsel doğasıyla ilişkilendirmesi ve sonra bu algıyı Avrupa işçi sınıfının bilincinde kilit öğe haline getirmeye çalışmasıdır. Ama şunu belirtmek gerekir ki, onun zamanındaki sömürgecilik, Lenin'in yetmiş yıl sonra hakkında yazacağı ve başlangıcını yaklaşık 1880'ler olarak, yani Marx'ın gençlik günleri değil, yaşamının son yılları olarak, vereceği emperyalizme benzemiyordu. Ve Lenin'in ünlü kitapçığı

Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması'nı yazmasından bu yana geçen yetmiş yılda emperyalizmin temel özelliklerinden bazıları önceki yetmiş yılda olduğundan daha köklü bir şekilde yine değişti.

Şaşırtıcı gerçek, Marx kapitalizmin küresel ölçekte ekonomik ve teknolojik yayılmasından ve kapitalist mantığın Avrupa'dan çok uzak bölgelere derinlemesine nüfuz etmesinden söz ettiğinde, bugünkü okuyucunun –meydana gelmiş ve küreselleşme sürecini çok temel biçimlerde dönüşüme uğratmış olan onca tarihsel değişikliğe rağmen– Marx'ın zamanındaki kapitalizmi ve sömürgeciliği değil, bizim zamanımızın kapitalizmini ve emperyalizmini düşünme eğiliminde olduğudur. Marx'ın ileri sürdüğüne göre, "modern sanayi dünya pazarını kurmuştur", "burjuvazi ... her yere yuvalanmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır" ve –bırakın dünyanın geri kalanını, Avrupa'nın çoğunda bile sanayi ekonomilerinin olmadığı bir zamanda– "eski yerel ve ulusal kendi kendine yeterliliğin ve içe kapanıklığın yerini çok yönlü ilişkiler, ulusların çok yönlü karşılıklı bağımlılığı almaktadır". O zamanlar Fransa bile ağırlıklı olarak kırsal bir toplumdu ve on dokuzuncu yüzyılın sonunda İngiltere ve Fransa'nın yanında en çok sanayileşmiş üç ülkeden biri olarak ortaya çıkacak olan Almanya, birleşmiş bir ulus-devleti bile değildi. Benzer şekilde, Marx burada –buharlı gemilerin ve demiryollarının çok yeni olduğu bir zamanda– kapitalizmin yer küreyi ulaştırma "devrimi" aracılığıyla birleştirme dürtüsünden söz eder. İlk buharlı gemi Amerika'dan Avrupa'ya 1819'da hareket etmişti ve 1840'ların sonunda İngiltere'de ancak 843 mil uzunluğunda demiryolu vardı. Ama Marx'ın sanayi, teknoloji, küresel emtia kovalamacası ve "nakit ödeme" yoluyla dünyanın tek bir bütünlüğe dönüştürülmesinden söz ederken kullandığı hız ve sıkıştırma mecazları okuyucunun aklında günümüz dünyasındaki jet seyahatlerini, uluslararası TV kanallarını, küreselleşmiş moda ve hızlı yemek kalıplarını ve milyonlarca doların saniyeler içinde dolaştığı dünyanın her yerindeki bilgisayarlı borsaları çağrıştırır. Marx, böylesine kısa bir metin için gerekli olan hızlı, keskin vuruşlarla, tanımlamayı ve öngörüyü bir çırpıda özetler. Zaten orada olanı görür ve fiilen gördüğünün arkasında ve ötesinde işlerlikte olan uzun erimli dinamikleri kavrar, böylece *Manifesto*'nun bir cümlesi bize 1848'in kapitalizmini sunarken, bir sonraki cümlesi belirsiz gelecekte, bizim zamanımızda ve ilerisinde olacakların görüntüsünü sunar. Burada kilit önem taşıyan nokta, Marx'ın, kaçınılmaz işleyiş

yasalarını kavrayarak kapitalizmin gelecekteki gelişimini algılayabilmede gösterdiği sağlamlık ve doğruluktur.

Ama bu kapitalist mantığın ulusal oluşumlar, sanatlarvs. gibi farklı alanlarda ortaya çıkarması beklenen olası sonuçları hakkında, temel olarak tümdengelimli ve spekülatif nitelikte –yine "küreselleşme" ile ilgili– ikincil formülasyonlardan oluşan bir yapı da vardır. Bu formülasyonlardan bazıları, Avrupa'nın dünyanın geri kalanına yayılmasının ne tür bir dünyaya yapılacağıyla ilgiliydi. Burada, ekonomiden biraz uzak olan alanlarda ve esas olarak siyasal ve kültürel olan alanlarda iki tür problem ortaya çıkar. İlki ve uzun erimde tarihsel ve teorik olarak daha az önemli olanı, en hafif deyimle hoş olmayan bazı miras alınmış kategorilerin eleştirilmeden kullanılmasıdır, örneğin kapitalist Avrupa'nın "uygar" ve kapitalizm öncesi Çin'in "barbar" olarak tanımlanması böyledir. İkinci tür problem, özellikle sömürgeleştirilmiş ülkelerle bağlantılı olarak, sonraki tarihin yanlış olduğunu kanıtladığı beklenti türüyle ilişkilidir. Sömürgecilik tam anlamıyla olgunlaşıp en sonunda Lenin'in "emperyalizm" olarak tanımladığı, hâlâ bizimle olan şeyi ortaya çıkardığında, ulusal farklılıklar, ortadan kalkmak şöyle dursun, gerçekte daha dirençli ve daha hiyerarşik bir yapıya büründü. Nasyonalizmin, *Manifesto*'dan çıkarsayabileceğimizden çok farklı bir tarihi olacaktı. Marx ve Engels daha sonraki yazılarında kendileri birtakım düzeltmeler yaptılar, daha sonraki Marksist kuşak, özellikle Lenin ve Rosa Luxemburg da başka ve daha esaslı düzeltmeler getirdiler.

Marx *Manifesto*'yu hazırlarken pek çok şey üzerinde çalışmıştı, ama bütün karmaşıklığıyla sömürge girişimi üzerinde gerçekten çalıştığına ilişkin çok az kanıt vardır. Marx, ancak daha sonra, 1848 Devrimleri yenilgiye uğradıktan ve bir sonraki yıl Londra'ya yaşam boyu sürgün hayatını yaşamak üzere yerleştikten sonra, özellikle Engels, aslında biraz para kazanması için, onu *New York Herald Tribune*'da düzenli olarak yazı yazmaya ikna ettikten sonradır ki, sömürgecilik üzerine sistematik bir çalışmaya girişti. Yani, Marx ve Engels sömürge tarihinin gerçek olaylarına sonraki otuz-kırk yılda bunlar gerçekleşirken gittikçe daha fazla ilgi gösterir oldular ve bunu, İngiliz basınında bu olaylarla ilgili olarak anlatılanlardan öğrenebildikleri ölçüde yaptılar. Bir başka yerde daha ayrıntılı tartıştığım gibi, bu sonraki yıllarda Marx, önceleri, gençliğinde sömürgecilikten beklediği "ilerici" sonuçların hayal olduğunu çok daha iyi anladı ve hem Marx hem de Engels sömürgeleştirilmiş halkların direnme hakkını kabul edip onaylamaya

başladılar.[9] Yüz elli yıl sonra, yaşananlardan öğrenilenler sayesinde, dört nokta bir dereceye kadar kesinlikle söylenebilir. Birincisi, Marx ve Engels'in sonraki yıllarda sömürgecilik fenomenini *Manifesto*'nun yazıldığı zamankinden çok daha iyi anlayacaklarıdır; 1847-48'de Marx ve Engels, kapitalist biçimin küresel olarak yayılmasında sömürgeciliğin kilit rolünü tam olarak anlamışlardı, ama sömürgeciliğin, yerküreyi siyasal olarak birleştirmek şöyle dursun, dünyayı büyüklü küçüklü pek çok birime böleceğini ve onları da alt bölümlere ayıracağını, dolayısıyla "ulusal özgüllüğün" genel olarak azalacağına artacağını o kadar iyi anlamamışlardı.[10] İkincisi, sonraki yıllarda sömürgeciliği çok daha iyi anlasalar da yapının kendisi çok köklü biçimde değişecekti ve o zaman, bütünüyle daha karmaşık, bazı bakımlardan da oldukça farklı bir teorik donanım gerekecekti. Ki sonraki Marksist kuşağın, en belirgin olarak Lenin'in, aynı zamanda da Buharin'in, Luxemburg'un, Hilferding'in ve Otto Bauer gibi bazı Avusturyalı Marksistlerin ilgi odağı bu olacaktı; bunlar, sömürgecilik ve ulusal sorun teorisine yepyeni ufuklar açan katkılarda bulunacaklar-

9 Aijaz Ahmad, *In Theory: Classes, Nations, Literatures*, Londra 1992; Delhi 1994; s.228-29. [*Teoride: Sınıf, Ulus, Edebiyat*, Alan Yayınları, 1995] Sırasıyla Marx ve Engels'ten iki pasaj bu noktayı netleştirecektir. Marx'a ait olan birincisi, yaşamının oldukça geç yıllarında yazılmış bir mektupta (Danielson'a, 1881'de) geçiyor:

"Hindistan'da İngiliz hükümetini genel bir patlama değilse de ciddi zorluklar bekliyor. İngilizler'in kira adı altında yıllık olarak aldıkları şey, Hindular için yararsız olan demiryollarından aldıkları kâr payları, Afganistan ve diğer savaşlardaki askeri ve sivil hizmet elemanlarının ikramiyeleri vb. –*herhangi bir eş değeri olmadan* ve Hindistan *içerisinde* kendilerine yıllık olarak tahsis ettiklerinden *oldukça ayrı olarak* onlardan aldıkları– salt Hintliler'in her yıl karşılıksız olarak İngiltere'ye *göndermek* zorunda oldukları *emtianın değerinden* bahsedersek *Hindistan'daki 60 milyon tarım ve sanayi emekçisinin kazancının toplamından daha fazla* bir meblağ tutuyor. Bu, son derecede kanlı bir süreç." [özgün metinde italik yazılmış]

Ve Marx'ın sömürgecilikten 'son derecede kanlı bir süreç' olarak söz etmesinden epey önce Engels, bunu, şimdi bizim 'ulusal kurtuluş' dediğimiz şey için söyleyecekti:

"Şimdi açıkça Çinliler arasında farklı bir ruh var.... Halkın çoğunluğu yabancılarla mücadelede aktif, hatta fanatik bir şekilde yer alıyor. Hong Kong'da Avrupalı topluluğun ekmeğini zehirliyorlar, ayrım gözetmeden ve en sakin tefekkürle.... Yabancı ülkelere göç eden sömürge insanları bile kazan kaldırıyor ve sanki kararlaştırmış gibi, her göçmen gemisinin güvertesinde, gemiyi ele geçirmek için dövüşüyor... Savunmasız bir şehri topateşine tutan ve cinayete tecavüzü ekleyen uygarlık tacirleri, bu sistemi korkakça, barbarca, zalimce diye adlandırabilirler, ama başarılı olduktan sonra bundan Çinlilere ne?... Bunun bir *pro aris et focis* (kutsal değerler ve yurt için) savaş olduğunu, Çin ulusunu devam ettirmek için bir halk savaşı olduğunu fark etmemiziyi olurdu." ("İran ve Çin", 1857)

10 Emperyalist çekirdekte, bu "ulusal özgüllük", şu andaki çok daha olgun aşamada elbette azalıyor, örneğin Avrupa'nın devam etmekte olan bütünleşmesi bunu gösteriyor. Ama yerkürenin geri kalanı için durum böyle olmadı ve Avrupa'da bile bu çok yeni ve hâlâ çok, çok eşitsiz bir süreçtir.

dı. Üçüncüsü, siyasal sonuçları kesin olarak ölçmek mümkün olamadıysa, kültürel sonuçlar açısından bunun yapılabilmesi daha da zordu; *Manifesto*'da öngörüldüğü gibi anlamlı herhangi bir "dünya edebiyatı"nın doğması şöyle dursun, sömürgecilik kültürel açısından öyle sonuçlar doğurdu ki, sömürgeleştirilmiş halkların edebiyatları bölgesel ve/veya ulusal olmaya devam edecekti, kapitalizmin küresel pazarında ise bu edebiyatlar her zaman ileri metropollerin edebiyatlarına tabi kaldı. Son olarak, kapitalizm koşulları altında değişim oranının ve miktarının önceki tüm biçimlerdekinden daha büyük olduğu ve bu değişim oranının birbiri ardına gelen her evrede artacağı yolunda Marx'ın yaptığı keşif, şimdi dünyanın yalnızca Marx'ın zamanından değil, Lenin'in, hatta Gramsci'nin zamanından beri de çok değişmiş olduğu, öyle ki değişmiş ve şimdiki haliyle dünyayı anlamamız için muazzam ölçüde yeni teorik emek gerektiği anlamına da gelir.

Marx'ın kesin olarak ekonomiyle ilgili alanda temel yapıyı özetlemedeki şaşırtıcı öngörüsü ile siyasal ve kültürel alanların bazılarında olacak değişiklikleri tahmin etmede çok daha az kesinlik sergilemesi arasındaki uyuşmazlığa bir başka açıdan bakılabilir. *Manifesto*'yu yazdıktan yıllar sonra, 1859'da, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'ne Önsöz'deki ünlü formülasyonunda Marx şöyle yazacaktı:

> ... doğal bilimlerin kesinliğiyle belirlenebilecek şekilde üretimin ekonomik koşullarında meydana gelen maddi dönüşüm ile hukuki, siyasal, dinsel, estetik veya felsefi biçimler –kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimler– arasında herzaman ayrım yapmak gerekir.

Bu ayrımın çarpıcı olan yanı, yalnızca "üretimin ekonomik koşullarındaki dönüşümü" bilimsel olarak "kesin bir şekilde belirlemenin" olanaklı olduğunun söylenmesidir. O temel çatışmanın "bilincinin" başka yere ait olduğu –"hukuki, siyasal, dinsel, estetik veya felsefi biçimler"de bulunduğu– söylenir –bunlar, açıkça, insanların gerçekten "sonuna kadar götürdükleri" şeyler olsa bile– ya da daha büyük olasılıkla, *oldukları için* –aynı "kesinlik" ile belirlenemez, öyle ki bu biçimler, varsayıma göre, pek de nesnel yapısal yasaların sonucu değildir ve daha çok, insan öznelerin yalnızca "hukuki, siyasal" biçimler değil, "dinsel, estetik veya felsefi" biçimler de alan toplu savaşımlarda "sonuna kadar götürme" tarzları tarafından "belirlenir". Öyleyse, bu ilkeye göre, Marx'ın kapitalist *ekonomik* üretimin biçiminin küreselleşmesinin izleyeceği seyri genellikle çok daha büyük bir kesinlikte öngörebilmesi, ama bunlardan hangi "siyasal" veya "estetik" biçimlerin doğacağını buna benzer derecede bir kesinlikte tahmin edememesi tamamen mantıklıdır.

Proletarya, "Evrensel Sınıf"

Marx, Asya'daki veya Afrika'daki hiçbir ülkede modern proletaryaya benzer bir oluşumun bulunduğunun düşünülemeyeceği bir zamanda, proletaryayı "evrensel sınıf" olarak kavramlaştırmıştı. Amerika ve Brezilya gibi daha büyük Amerika ülkelerinde köleler proleterlerden çoktu. Rusya serfliğe gömülmüştü; elbette Avrupa'nın Doğusu ve Güneyi tamamen, geri kalanı da büyük ölçüde ağırlıklı olarak tarımla uğraşıyordu. "Evrensel sınıf" teriminin iki anlamda kullanıldığına inanıyorum. Birincisi kısmen felsefi bir önermeydi: Yaşadıkları sömürü deneyimi ve kolektif olmanın yanı sıra gayrışahsi de olan üretim süreçlerinde sahip oldukları konum tüm proleterlerin ortak yönü olduğu için, böylesi bir sömürü sistemine karşı gerçekleşecek bir devrimde proleterlerin doğal olarak (sınıf içinde, evrensel) çıkarı vardı; ve sömürü sistemi parça parça ortadan kaldırılamayacağı gibi, *hem* sermaye *hem de* "ücretli kölelik", o sömürü temeli üstünde yükselen tüm siyasal, toplumsal ve ideolojik üstyapılarıyla birlikte eşzamanlı olarak yok edilmeden ortadan kaldırılamayacağı için, proletarya, bir bütün olarak sistemi ortadan kaldırmaksızın, bütün olarak toplumu özgürleştirmeksizin kendisini özgürleştiremezdi; o, evrensel özgürlüğün *mükemmellik derecesindeki* sınıfıydı.

İlk anlam buydu ve daha önce işaret edildiği gibi, ilk başta, Hegel'in *bürokrasiyi* "evrensel sınıf" olarak tanımlamasına karşı konulmuş felsefi bir önermeydi. Ama sermaye, küreselleşmeye, yani dünyanın tüm köşelerinde hâkimiyet kurma yönünde doğası gereği bir dürtüye sahip olduğu için, dünyanın her yanındaki proleter sayısını sürekli artırmak durumundaydı, öyle ki, en sonunda, proletarya insanlığın büyük çoğunluğunu oluşturacak, dünyanın her yerine evrensel olarak yayılacaktı: Başka bir deyişle, tüm ulusal bağların üzerinde bir dünya proletaryası oluşacaktı. *Ölçek* olarak da evrensel! Bu, aynı zamanda, çoğunluğun mutlak olarak yoksullaştırılması yanında, daha büyük sınıf kutuplaşması (*Manifesto*'da denildiği gibi "sınıf yapısının basitleşmesi") süreci olarak öngörülüyordu

Tarihte ilk defa şimdi, Marx'ın zamanında değil, Lenin'in zamanında değil, bizim zamanımızda olan şey *budur.*

Dünya Bankası'nın hesaplamalarına göre 1965 ile 1995 arasındaki otuz yılda proleterlerin sayısının iki katına çıktığını daha önce söylemiştim. Bu rakamın şimdi kabaca iki buçuk milyar (yani, iki bin beş yüz milyon) olduğu söyleniyor, bunun 120 milyonunun şu anda işsizolduğu söyleniyor, yaklaşık bir milyarının günde bir dolardan düşük ücretle yaşamaya çalıştığı söyleniyor ve daha milyonlarcasının iş aramayı bıraktı-

ğı söyleniyor. Bu yoksullaştırılmış kitlenin ezici çoğunluğunun Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın daha yoksul ülkelerinde yaşadıklarını eklemeye gerek yok. Dünya Bankası, yalnızca Çin'de bile, tam zamanlı ve yarı zamanlı bir işi olan proletaryanın yanı sıra, köylülükten çıkmış ama henüz modern sektörün bir parçası haline gelmemiş 80 milyonluk bir "yüzer-gezer nüfus"un olduğunu ve yüz milyondan fazla köylünün daha gelecek on yılda Çin kırsal alanını şehirlerde iş bulmak için terkedeceğini hesaplıyor. Benzer süreçler Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde de işlerliktedir. Aynı istatistikler, şimdi emek aktivitesinin en fazla yüzde 12 ile 15'inin, şu veya bu şekilde, doğrudan veya uzaktan dünya pazarıyla bağlantılı olmaksızın bu yeryüzünde kaldığını; yüzde 80'inden epey fazlasının bu bütünleşik pazar için üretim yapmakta olduğunu da göstermektedir –bu da başlı başına yepyeni bir "evrenselleşme"dir. Artan yoksullaşmaya gelince, *Monthly Review*'un Mayıs 1998 tarihli sayısında, 1965 ve 1990 arasındaki kısa zaman diliminde yoksullardan ve orta tabakadan zenginlere olan servet akışlarına ilişkin aşağıdaki istatistiksel tabloyu yayınlamıştır:

DÜNYA GELİRİNDEN ALINAN PAYLAR, YÜZDE

	1965	1990
En yoksul yüzde 20	2.3	1.4
İkinci yüzde 20	2.9	1.8
Üçüncü yüzde 20	4.2	2.1
Dördüncü yüzde 20	21.2	11.3
En zengin yüzde 20	69.5	83.4

Uzun lafın kısası, yerküredeki insanların yüzde 80'inin servetten aldıkları pay yalnızca 25 yılda ya da kabaca bir kuşakta yarıya indirilirken, daha alttaki yüzde 40'ın payı sonraki bir noktada toplamın yalnızca yüzde 3'ünün biraz üstüne inmiştir. İkinci en yüksek yüzde 20'nin –varsayıma göre, "orta sınıf" veya hatta belki "üst orta sınıf" denilenlerin –toplam servetteki payının neredeyse yarıya düşmesi de anlamlıdır. "Orta sınıfın" genişlemesi veya parasal güvenliği işte buraya kadar! Ortalama payın böylesine çarpıcı biçimde düşmesiyle, en azından epey bir sayı "düşük gelirli" kategorisine ya da "yoksul" kategorisine inmiştir ve pek çoğunun yaşam standartları keskin bir şekilde düşmüş ve belki borçlanma düzeyleri bununla orantılı olarak artmıştır. Her halükarda çarpıcı olan şey mutlak kutuplaşmadır: İnsanların yüzde 40'ına gelirin kabaca yüzde 3'ü ve en üstteki yüzde 20'sine servetin yüzde 83'ü gitmektedir.

Dolayısıyla, artan kutuplaşma, yoksullaşma, proleterleşme ve ilkel birikim, zamanımızda da devam eden süreçlerdir. En yüksek birikmiş sermaye konsantrasyonunu yaşamış, proleterleşme ve ilkel birikim süreçlerini daha önce tamamlamış dünyanın emperyalist merkezlerinde, vurgu, daha ileri teknolojilere dayalı olarak göreceli artı-değerin yoğun olarak sömürülmesine ve biriktirilmesine yönelmiştir. Geri kalmış sermaye oluşumlarında, sermaye yoğunluğundan çok emek yoğunluğu hâlâ esas olarak "küreselleşme"nin kalbinde yer almaktadır; ihracatını genişletmekte göz kamaştırıcı ama şimdi düşüşe geçmiş bir başarı gösteren Çin'de, tüm ihracatın neredeyse dörtte üçü şimdi emek-yoğundur, oysa on yıl önce ihracat hacmi çok daha sınırlıyken, yüzde kırktan azı emek-yoğundu. Başka bir deyişle, ihracattaki büyük artış üretim sürecinde yapılan herhangi bir teknolojik "modernizasyon"a dayanmaktan çok, emeğin daha yöntemli, daha yoğun sömürülmesine dayanıyor.

Yalın olarak küresel genişleme açısından, proletarya şimdi her zamankinden çok daha sınırsız bir şekilde "evrensel"dir, öyleyse bunun anlamı, nesnel bakımdan, tüm dünya işçilerinin birleşme zorunluluğunun her zamankinden daha büyük olduğudur. Ama bu evrensel proleterleşme de kendine özgü problemler doğurmadan gerçekleşmiyor. David Harvey'in dediği gibi:

> İş gücü şimdi coğrafi olarak çok daha fazla yayılmış, kültürel olarak heterojen, etnik ve dinsel olarak çeşitli, ırksal olarak tabakalaşmış ve dilsel olarak bölünmüş durumdadır..... Küresel işçi sınıfı içinde ücretler ve toplumsal haklar açısından var olan (hem coğrafi hem toplumsal) farklar da, benzer şekilde, her zamankinden daha büyüktür.[11]

Öyleyse, işçi sınıfının birliğini sağlamayı zorlaştıran işçi sınıfı içindeki tabakalaşma ile ilgili bu türden problemleri, daha güvenli tam zamanlı istihdam yerine tesadüfi ve geçici istihdam oranının artması; "örgütlenmemiş" kesimin "örgütlenmiş" kesime göre artan ağırlığı; iş gücünün büyük devingenliği ve geçiciliği yanında sermayenin kendisinin de devingenliği vb. gibi faktörler daha da zorlaştırıyor.

O halde, özetle, sermaye bir zamanlar tarihsel misyonu olarak kavranan şeyi çoktan tamamlamıştır: Tek bir dünya pazarı yaratmış ve proleterleştirme sürecini bu yerkürenin en kuytu köşesine kadar derinleştirmiştir. Yerleşim ve üretim birimlerinden başlayıp ulusal düzeylere ve ulus-devletlere sarmal şekilde yayılarak, emekçi sınıfın birliğini sağlamak, gelecekteki sosyalizmin militanlarının en zorlu görevi olacaktır. *Manifesto* bize "tüm sınıf mücadeleleri özünde siyasal bir müca-

11 David Harvey, "The Geography of Class Power" (Sınıf İktidarının Coğrafyası), *The Socialist Register* 1998, Merlin Press (İngiltere'de) ve Monthly Press (ABD'de), 1998.

deledir" diye anımsatırken, Marx'ın 1859 yılında *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'ne Önsöz'de yaptığı formülasyonun yardımıyla az önce açıklık getirmeye çalıştığım aynı ayrımı kavramamız için çağrıda bulunuyor. Bu formülasyonu üzerine daha çok vurgu yapmak için tekrarlıyorum:

> ... doğal bilimlerin kesinliğiyle belirlenebilecek şekilde üretimin ekonomik koşullarında meydana gelen maddi dönüşüm ile hukuki, siyasal, dinsel, estetik veya felsefi biçimler –kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimler– arasında her zaman ayrım yapmak gerekir.

"Üretimin ekonomik koşullarının maddi dönüşümünde" sonsuz biçimde süregiden sınıf mücadelesini layıkıyla "politik bir mücadeleye" dönüştürmek için, "insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimler"in –hukuki, siyasal, dinsel, estetik veya felsefi biçimlerin– tümünün birlikte ele alınması gerekir. Aksi takdirde, dünya işçi sınıflarını bölen bu öznel bilinç ve nesnel tabakalaşma sorunları ele alınamaz. Proleterleştirilen halklar ne kadar farklıysa, bu birliği sağlamak için tasarlanan biçimler de zorunlu olarak o kadar farklı olacaktır. Çünkü proleterleştirmenin boyutu hızla büyüdüğünden, siyasal mücadeleler de buna uygun olarak daha karmaşıklaşmış, çok daha fazla çeşitlilikte biçimleri (dinsel, estetik vs.) kapsar hale gelmiştir. Çünkü, bu süreç boyunca öğrendiğimiz acı bir ders, başlı başına yoksullaşmanın sınıf birliği bilincini üretmediği gerçeğidir. Bu nedenle, bilinç alanı, tam da bilincin dünyayı algılayış biçimleriyle ele alınmalıdır ve bu biçimler sosyal ve ideolojik niteliktedir.

İngilizceden Çeviren
Şükrü Alpagut

★

★

Manifesto Hakkında Değerlendirmeler

Türkiye'den

★

MANİFESTO: 160 YIL ÖNCESİ VE GÜNÜMÜZ

★

Metin Çulhaoğlu

Geriye dönüp *Manifesto*'ya (tam adı *Komünist Parti Manifestosu*) bakarken, sağlıklı yargılar için üç temel noktanın dikkate alınmasının mutlak gereklilik olduğunu düşünüyorum.

Birincisi, *Manifesto,* adı üstünde, bir bildirgedir. Siyasal bir bildirge. Bu bildirgeyi okuyan sıradan bir kişi bile, bir yanda çok açık dillendirilmiş saptamalar ve komünistlerin yapacakları hakkında somut açılımlar, diğer yanda da bütün söylenenlerin geri planında yatan, "müthiş" denebilecek bir entelektüel birikim görecektir. Vurgulanması gereken nokta şudur: Dünyada en zor işlerden biri, inanılmaz zenginlikteki bir düşünsel birikimin açık siyasal bildirgeye dönüştürülmesidir. Bu uğraşta, "ara düzlemi" yakalamak gerçekten çok güçtür. Düşünsel birikimin daha derinlere götürücü, deyim yerindeyse "baştan çıkarıcı" göz kırpmalarıyla, siyasal bir bildirgede olması gereken açıklık ve yalınlık arasında çok geniş bir alan vardır. Bu alanda, düşünsel birikim insanı titizliğe, ayrıntılara, olasılıklara, eğilimlere ve yanıtı tam verilemeyecek sorulara sürükler. Diğer tarafta ise, açıklık ve yalınlık gerekliliği, genellemeleri, peşin sözleri ve kimi mutlak öngörüleri davet eder.

Marx ve Engels *Manifesto*'da "ara düzlemi" yakalama anlamında yapılabileceğin en iyisini yapmıştır. "Yapılabileceğin en iyisi" ikili bir anlam taşıyor. Birincisi, böyle yaptıkları için *Manifesto* 160 yıl sonra bile eskimemiştir; bugün, bırakın komünizmde direnenleri, burjuvazinin safında yer alanlar bile zaman zaman bu bildirgeye atıfta bulunma gereği duymaktadır. İkincisi, "yapılabileceğin en iyisi", aynı zamanda, somutluk ve açıklık adına yapılan kimi genellemelerin sorgulan-

ması ve irdelenmesi gerekliliğini de ima etmektedir. Özetle, ciddi bir entelektüel birikimin siyasal bildirgeye dönüştürülmesinin bir "bedeli" vardır; Marx ve Engels, *Manifesto*'da bu bedeli ödenmesi gerektiği gibi ödemiştir.

İkincisi, *Manifesto*'nun kaleme alındığı yılın Avrupa'sını ve yaşanan süreçleri mutlaka dikkate almak gerekmektedir. *Manifesto,* örneğin *Kapital*'in Avrupa'sında ve koşullarında kaleme alınmamıştır. 1830'un ardından gelen 1848 Devrimleri'nin şafağı, *Manifesto*'nun siyasal ortamını belirlemiştir. *Manifesto* kaleme alınırken, başlayan, ancak henüz sonuçlanmamış devrimci bir süreç Avrupa'ya damgasını vuruyordu. Yaşananlar, tarihin tekerleğinin artık daha hızlı döndüğü, burjuva devrimin kendi dinamikleriyle ve "kesintisiz devrim" sürecinde bir proleter devrime dönüşmesi olasılığını ciddi biçimde gündeme getiriyordu.

Şöyle de söylenebilir: İnsanlık tarihi, bir bakıma, patikalardan, köy yollarından, şoselerden ve karayollarından geçtikten sonra artık "otoyola" ulaşmıştı ve menziline doğru tam hız yol alıyordu....

Manifesto, döneminin yarattığı bu atmosfer ve kurgunun etkisinde kaleme alınmıştır.

Üçüncüsü, *Manifesto*'da söylenenlerden neyin "doğrulandığı" neyinse "doğrulanmadığı" ile ilgilidir. Önce de söylendi: *Manifesto*'nun siyasal bir bildirge olduğu da, bu siyasal bildirgenin geri planında çok ciddi bir düşünsel birikimin yattığı da açıktır. Bu birikime "kuram" demekte hiçbir sakınca yoktur. O zaman, bir kuramın "nasıl test edilebileceğine" ilişkin bir anlayış, belirli bir yaklaşım gereklidir. Unutulmasın: Ortada doğa bilimi değil, tarih, sosyoloji ve siyaset vardır.

Bu durumda, söylenmesi gereken şudur: Bir kuramın öngördüklerinden doğrulanmamış olanları, gene aynı kuramın çizdiği çerçeve içinde kalarak ve onun sağladığı araçlarla çözümleyebiliyorsak; başka bir deyişle, geri plandaki düşünsel birikim bize "siyasal bildirge" özelliğinden kaynaklanan kimi genellemeleri ve peşin sözleri tartışma ve sorgulama imkânları tanıyorsa, o zaman ortada gerçekten "mükemmel" bir kurgu vardır.

Manifesto, bir de bu gözle değerlendirilmelidir.

• • •

Az önce "doğrulananlar" ve "doğrulanmayanlar" denildi. Bakalım:

> Burjuvazi, dünya pazarını sömürerek, her ülkede üretime ve tüketime kozmopolit

bir karakter vermiştir. Gericilerin iyice canını sıkarak, sanayinin altından dayandığı o ulusal zemini çekip almıştır. Yerleşik bütün ulusal sanayiler yıkılmıştır veya gün be gün yıkılmaktadır. Onların yerini yeni sanayiler almaktadır. Bu yeni sanayilerin sahneye çıkışı, dünyadaki bütün uygar uluslar için hayat memat meselesi haline gelmiştir. Yeni sanayiler artık yerli hammaddeleri değil, dünyanın en ücra yerlerinden getirilen hammaddeleri işlemektedir. Gene bu sanayilerin ürünleri artık yalnızca üretildikleri yerde değil, yerkürenin her yerinde tüketilmektedir. Bir ülkenin kendi üretimiyle karşılanan eski ihtiyaçların yerini, artık uzaklardaki ülkelerin ve iklimlerin ürünlerinin karşılayabileceği yeni ihtiyaçlar almaktadır. Geçmişin yerel ve ulusal yalıtılmışlığının ve kendi kendine yeterliliğinin yerine, her yönde gelişen ilişkileri, ülkelerin uluslararası karşılıklı bağımlılığını buluyoruz. Maddi üretimde olduğu gibi düşünsel üretimde de durum böyle. Tek tek ülkelerin düşünsel yaratıları artık ortak mal haline gelmektedir. Ulusal tek yanlılık ve dar görüşlülük artık daha da olanaksızlaşmakta, çeşitli yerel ve küresel yazın ürünlerinden bir dünya yazını türemektedir.

Burjuvazi, bütün üretim araçlarını hızla geliştirerek ve pek çok şeyi kolaylaştıran iletişim araçlarıyla, bütün ulusları, en barbar olanları bile uygarlığın içine çekmektedir. Üretilen ürünlerin ucuzluğu, ortadaki bütün Çin setlerini yıkan, barbarların inatçı yabancı düşmanlığını bile teslim olmaya zorlayan silah donanımı olarak işlev görüyor. Burjuvazi, bütün ulusları, yok etme tehdidiyle kendi üretim tarzını benimsemeye zorluyor, kendisinin uygarlık dediği şeyi onların da zihinlerine yerleştiriyor, onları da burjuva yapıyor. Kısacası, kendi düşündeki dünyayı yaratıyor.[1]

"Barbarlık" sıfatını kafaya takmaya hiç gerek yok ve düşünmek gerek: Günümüzün "en büyük gerçekliği" diye ikide bir önümüze sürülen, sanki yepyeni bir olguymuşçasına insanları "vay canına" demeye zorlayan şu ünlü "küreselleşmenin" ipuçlarını da değil bizatihi kendisini bu satırlarda bulmuyor muyuz?

Devam edelim.

"Burjuva toplumunun koşulları, bu toplumun yarattığı zenginlikleri massedemeyecek kadar dardır. Peki, burjuvazi bunun yarattığı krizlerin üstesinden nasıl geliyor? Bir yanda, üretici güçler kitlesinin bir bölümünü zorla yıkarak, diğer yanda da yeni pazarları fethederek ve elindeki eski pazarları daha yoğun biçimde sömürerek."[2]

1 K. Marx-F. Engels, *Manifesto of the Communist Party*, Marx-Engels, *Collected Works*, cilt. 6, s. 488, Progress Publishers, Moskova, 1976 (*Manifesto*'dan bütün alıntılar bu baskıdandır ve çeviriler bana aittir).

2 a.g.e. s.490.

Yukarıdaki saptama, öyle zorlamayla falan da değil, daha sonraki "emperyalizm kuramının" altlığını oluşturmaktadır. Dahası, sermayenin, kaçınılmaz krizlerini aşma çabasıyla, bir, "genişleme yoluyla birikim", iki, "ele geçirme yoluyla birikim" süreçlerine yöneleceği zamanında Marx ve Engels taraf ından saptanmıştır.[3]

Ve saptama son derece günceldir, "bugüne dairdir": Örneğin, özelleştirmeler, kamu alanlarının sermayeye açılması, büyük şirketlerin kırsal kesimde "sözleşmeli üreticilere" yönelmeleri, öyle cin fikirli burjuva politikacılarının veya iktisatçıların güncel ve dahiyane buluşu değil, *Manifesto*'da söylenenin mantıksal uzantısıdır. Sermaye, kendi krizlerini atlatabilmek için, şimdi tarihsel olarak kendisine kapalı tutulan alanlara giriş yapmaktadır.

• • •

> Üretimin sürekli olarak devrimcileştirilmesi, bütün toplumsal koşulların ha bire bozulup dağıtılması, sürüp giden belirsizlik ve hareketlilik, burjuva dönemini önceki diğer bütün dönemlerden ayırt eden özelliktir. Sabit ve donmuş bütün ilişkiler, kadim ve saygın önyargılar ve görüşler hep süpürülüp gidiyor; yeni oluşanlar ise, yerleşiklik kazanamadan eskiyor. Katı olan her şey buharlaşıyor ve kutsal sayılan ne varsa değerini yitiriyor...[4]

İki noktaya değinmek gerekiyor: Birincisi, 1848'den bu yana, kapitalizmi ve çeşitli dönemlerini tanımlamada "belirsizlik" (uncertainty) kavramı defalarca kullanılmıştır. Dahası, kapitalizmin günümüzdeki yeniden yapılanması, bu üretim tarzına ve getirdiği toplumsal ilişkilere içkin "belirsizlikleri" belki de Marx'ın dönemine göre kat be kat artırmıştır. "Belirsizlik" ve "hareketlilik" günümüz kapitalizminin başat özelliğidir.

Ne var ki, Marx ve Engels, "bozulup dağılma", "süpürülüp gitme", "yerleşiklik kazanmadan eskime", "değer yitirme" ve "buharlaşma" saptamalarını rezervsiz vurgulamış, belirli eklemlenmelerle birlikte sözü edilen dinamizme eşlik eden "sedimantasyonu" (dibe çökme) ve bu sedimantasyonun yarattığı yerleşikliği ve sabitleşmeyi yeterince öngörememiştir.

Burjuvazi veya kapitalizm, özellikle *Manifesto*'nun yazıldığı tarihten bu yana, hiç-

3 Prabhat Patnaik, "Emperyalizmin Yeni Evresinde Ekonomi", *Küreselleşmeye Güneyden Tepkiler* içinde, Türk Sosyal Bilimler Derneği yayını, Derleyenler: Ceyhun Gürkan, Özlem Taştan ve Oktar Türel, Ankara 2006, s. 93-94.

4 Marx-Engels, a.g.e. s.487.

bir yerde ve hiçbir zaman Marx ve Engels'in betimlediği ölçüde değiştirici, dönüştürücü, eskitici ve süpürücü olmamıştır. Kapitalizm, gerçekten *Manifesto*'da öngörüldüğü gibi kendi ilk sınırlarını aşmış, tüm dünyaya yayılmış, en ücra coğrafyaları ve toplumları bile "kendine katmış", ancak uzanım alanı genişledikçe ve günümüze doğru gelindikçe, dinamik ve dönüştürücü burjuvazinin yerini geri olan ne varsa onunla eklemlenmeye, onunla en azından bir *modus vivendi* bulmaya yönelen burjuvazi almıştır. Şöyle de söylenebilir: Kapitalizmin, üretim tarzının, üretim araçlarının ve üretim ilişkilerinin değiştirilip dönüştürülmesinde sergilediği süpürücülük ve "devrimcilikle", üstyapılar alanının değiştirilip dönüştürülmesinde ortaya koyduğu "süpürücülük" arasında her zaman bir açı olmuştur ve bu açı günümüze doğru giderek büyümüştür.

Konuya, süreklilik-kopuş diyalektiği açısından yaklaşılması da mümkündür ve çıkarsama şudur: Kapitalizmin, maddi üretim alanında sergilediği dönüştürücülüğü, toplumsal ilişkilerde, yerleşik değerlerde, siyasal kurumlarda, kültürel normlarda vb., özetle üstyapılar alanında *aynı ölçüde* sergilemesi nesnel olarak mümkün değildir. Başka bir deyişle, maddi üretim alanındaki kopuşçuluk ile diğer alandaki kopuşçuluk arasında hep bir açı olagelmiştir ve maddi üretim alanında hiçbir sınır tanımayan kopuşçuluk, diğer alanda, daha titiz, ayıklayıcı ve seçici bir süreç içinde *süreklilikliere* alan açmıştır.

En başa dönecek olursak, mesele şudur: Genel olarak Marksist kuram, özel olarak da *Manifesto*, bize, örneğin "es geçilen" süreklilikleri ve nedenlerini irdeleme araç ve imkânlarını da sunuyor mu?

Bu sorunun yanıtı ikirciksiz bir "evet"tir.[5]

• • •

Liberal kimi yazarlar bile söylerler: "*Manifesto*'da yazılanlar asıl şimdi gerçekleşiyor.

5 "Dönemimizin, burjuvazinin döneminin ayırt edici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını basitleştirmiştir. Bir bütün olarak toplum giderek daha fazla büyük ve birbirine düşman, tam karşı karşıya duran iki kampa ayrılmaktadır: Burjuvazi ve Proletarya." (s. 485) Burada da dikkatli bir bakış gerekmektedir. Evet, burjuvazi ile proletarya arasında kalan sınıf(lar) Marx'ın kimi öngörüleri doğrultusunda zamanla erimemiş, üyelerinin maddi anlamda burjuvalaşması veya proleterleşmesiyle ortadan kalkmamıştır. Ne var ki, iki temel sınıf arasında kalanlar varlığını korusalar bile, konumları düne göre bugün daha fazla burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişki tarafından, yani sermaye-emek çelişkisi tarafından belirlenmektedir.

Bu söylenende gerçek payı vardır.

> Modern devletin yürütme erki, tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden öte değildir.[6]

Dün belki bu kadar değildi; ama bugün çok daha fazla böyledir.

Bugünün Türkiye'sinde iyiden iyiye böyledir. 1980'lerde Özal ile başlayan sürecin bugün geldiği noktada, örneğin AKP iktidarı, gerçekten "tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten" bir komitedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar, İmar İskan, Tarım ve Ormancılık ve benzeri bakanlıklar, tam tamına, "sermayenin elde etme yoluyla birikimi" adına uğraşvermekte (daha önce sermayeye kapalı tutulan alanları ona alabildiğine açma anlamında); Milli Eğitim Bakanlığı, tüm reform hamlelerini "sermayenin ihtiyaç duyduğu eleman" ve "girişimci birey yetiştirme" hedefine göre şekillendirmekte; ilgili Devlet Bakanlıkları sermayeye ülke dışından "iş bağlamakla" uğraşmakta; Kültür Bakanlığı sermayeye "sponsorluk" davetiyeleri çıkarmaktadır.

Ne var ki, iş burada da bitmemektedir.

Bugün gündemde "yerelleşme" vardır, "kalkınma ajansları" vardır. Öngörülen ise şudur: Yerel yönetimlerin ve bölgesel kalkınma ajanslarının, bu kez "siyasal temsilci" kanalıyla da değil, sermayenin temsilcilerinin bizzat katılımıyla "yerel sermayenin ortak işlerini yöneten" komitelere dönüşmesidir.

• • •

> Komünistler, diğer işçi sınıfı partilerine karşı duran ayrı bir parti oluşturmazlar.
>
> (Komünistlerin) bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarından ayrı ve farklı çıkarları yoktur.[7]

Bu açık ve ilk ağızda karşı çıkılması mümkün olmayan sözlerin berisinde ve ötesinde, "tartışmaya değer" pek çok yan vardır.

Olmasaydı, *Manifesto*'dan 50 yıl sonra Lenin diye biri ortaya çıkmaz, Lenin Lenin olmazdı.

6 a.g.e., s.486.
7 a.g.e., s. 497.

Komünist Manifesto: Teorinin Pratiği, Pratiğin Teorisi*

★

Ertuğrul Kürkçü

Karl Marx, 1848 Devrimleri'nin başarılı bir proleter devrimine dönüşmesine ilişkin sonuncu umudunun da Fransa'da III. Napoléon'un darbesi ile yıkılmasının ardından giriştiği bir genel muhasebe olan *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde şunları yazmıştı:

> İnsanlar, tarihlerini kendileri yaparlar, ama bunu, kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan verili olan ve geçmişten miras kalan koşullar içinde yaparlar. Ölü kuşakların bütün geleneği, olanca ağırlığıyla yaşayanların zihinleri üzerine çöker ve onlar kendileriyle birlikte kendi dışlarındaki dünyayı bir başka biçime dönüştürmekle, yepyeni bir şey yaratmakla uğraşır göründükleri zaman bile, özellikle devrimci bunalım dönemlerinde, korkuyla geçmişteki ruhları kafalarında canlandırırlar...
>
> ...Proletarya devrimleri, 19. yüzyıl devrimleri olarak durmaksızın kendilerini eleştirir, ilerleyişleri boyunca kendi gelişmelerini sürekli yarıda keser, tamamlanmış olana geri dönerek onu tazelemek ve canlandırmak için ilk girişimlerinin kararsızlık, zaaf ve zavallılığını acımaksızın didik didik ederler... kendi amaçlarının muazzam sonsuzluğu karşısında her türlü geri çekilişi artık olanaksız kılıncaya kadar her seferinde yeniden gerilerler ve sonunda bizzat koşullar kendilerine haykırır: 'Hic Rhodus, Hic salta!'

Marx'ın burada yaptığı dökümün yalnızca "1848 Devrimleri"nin bir genel muha-

* Bu yazıda daha önce *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (İletişim Yayınları 1987-88) için kaleme aldığım üç yazı –*Teorinin Pratiği, Pratiğin Teorisi: Marx, Engels ve 1848 Devrimleri, Komünizm Hâlâ Mümkün mü?* ve *Devlet ve Devrim*– ile *bianet.org*'da yayınlanan *Kolektif Sermaye*'nin *Zayıf Halkası*'nın yanı sıra, SEH kolektifinin, yazarları arasında olduğum bildirgesi *Hayat Bizi Sosyalizme Çağırıyor*'dan yeniden yararlandım.

sebesiyle ilişkili olmadığını; "kendisini eleştiren devrim" metaforu ile kastedilenin, aslında, Engels'le birlikte kendisinin, "1848 Devrimleri"nin gidişat ve sonucuna ilişkin öngörüleriyle, bu devrim süreci içindeki pratiklerinin bir eleştirisi olduğunu düşünmek mümkün görünüyor.

Örneğin, "ölü kuşakların bütün geleneğinin olanca ağırlığıyla yaşayanların zihinleri üzerine çökmesi"nin, yalnızca, Paris'te, Viyana'da, Berlin'de ayaklanan kitlelerin 1789 ve 1830'da olduğu gibi, başlarında burjuvazileriyle bir devrim yapabileceklerine dair hayallerinin edebi bir anlatımı olduğunu düşünmekle yetinilebilir mi? Bu gözlemin, en az bu kitlelerin hayalleri kadar, Marx ve Engels'in 1848 Devrimleri'nin gidişatının her evresinde yıkıma uğratılan beklentileri için de doğru olduğunu, Engels'in kendisi 1895'te yazdığı, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'ne "Giriş"te şöyle dile getirmişti:

> Şubat Devrimi patlak verdiği zaman hepimiz, koşulları ve devrimci hareketlerin gidişini kavrama bakımından, geçmiş tarihsel deneyimin, özellikle de Fransız deneyiminin büyülü etkisi altındaydık. Genel altüst oluş işareti bu sefer de, 1789'dan bu yana tüm Avrupa'nın tarihine hükmetmiş olan Fransa'dan gelmemiş miydi? Bu yüzden Şubat 1848'de Paris'te ilan edilen 'toplumsal' devrimin, proletarya devriminin, nitelik ve gidişatı hakkındaki fikirlerimizin, 1789 ve 1830 modellerinin anılarının damgasını taşıması, aşikar olduğu kadar kaçınılmaz bir şeydide.

Aynı şekilde, "kendilerini eleştiren... ilk girişimlerinin kararsızlık, zaaf ve zavallılığını acımaksızın didik didik edenler", herhalde, Engels'in, "henüz, zaferden sonra izlenecek yol hakkında kesinlikle hiçbir fikirleri bulunmadığını", "kendi İhtiyaçlarının ne olduğunu idrak edeme[diğini], bunları ancak belirsiz bir duygu hâlinde hissettiğini" yazdığı (*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*) Paris ve Berlin proletaryası olamazdı. Bu eleştiri pratiğinin öznesinin, *Manifesto*'da "hareket hattını, koşulları ve proleter hareketinin nihai genel sonuçlarını açıkça kavrama üstünlüğüne sahip" olduğunu yazdıkları komünistler, yani en başta Marx ve Engels olduğunu düşünmek hem mantığa hem tarihsel gerçeğe uygun düşer.

1848 Devrimleri'nin bir genel bilançosu, Marx ve Engels'in faaliyetlerinin değerlendirilmesi bakımından paradoksal sonuçlar verir. Kesin olan iki şeyden söz edilebilir: Marx ve Engels, "proleter hareketinin nihai genel sonuçlarını" gerçekten de herkesten iyi kavradıklarını, *Komünist Manifesto*'da kanıtlamışlardı; ancak "1848 Devrimleri", bunun pratikte doğrulanması için pek fazla kanıt sunmadı, *Manifesto*'da öngörülenin tersine, kapitalizmin gelişmesi 1848'den sonra daha da

hızlandı. *Manifesto*'da sergilenen, kapitalist toplumun yerini bir devrimle komünist topluma bırakmasının diyalektiği, "1848 Devrimleri"nden sonra da, henüz sadece bir teorik hakikatti. Kapitalizm, yıkılacağına dair hiçbir pratik işaret vermiş değildi. Almanya ve Polonya'daki devrimin "hareket hattını ve koşulları"nı ise, doğru tespit edememişlerdi. 1848 Devrimi, Engels'in deyişiyle "onları ve onlar gibi düşünenleri" haksız çıkardı.

Manifesto'dan Talepler'e

"Proleter hareketinin nihai genel sonuçları"na ilişkin görüş, *Komünist Parti Manifestosu*'nda dile getirilmişti. "Avrupa'da bir heyula kol geziyor, komünizm heyulası", cümlesiyle başlayan, başlıca dört bölümden oluşan bu metnin "Burjuvalar ve Proleterler" başlığını taşıyan birinci bölümü, maddeci tarih anlayışının bakış açısından dünya tarihi üzerinde hızla gözgezdirdikten sonra, kapitalizmin gelişmesinin, bugün de parlaklık ve canlılığını koruyan, edebi bakımdan son derece güzel bir anlatımını verir. Proleterler ve burjuvalar arasındaki sınıf mücadelesinin doğasını, işçi sınıfını bir devrime götüren "tahammül edilmez" koşulları açıklar.

"Proleterler ve Komünistler" başlığını taşıyan ikinci bölüm, komünistlerin, devlet, toplum, aile, mülkiyet, toplumsal ilişkiler hakkındaki düşüncelerini açıklar ve devrimle egemen sınıf konumuna sıçrayacak olan proletaryanın burjuvaziyi mülksüzleştirerek, üretim tarzında bir devrim meydana getirmesinin programını, bir sosyalist programı ortaya koyar.

"Sosyalist ve Komünist Literatür" başlığını taşıyan üçüncü bölüm, Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan çeşitli sosyalist eğilimlerin karşılıklı ilişkilerini; proleter sosyalizmi ile, küçük burjuva, burjuva, gerici ve ütopyacı sosyalist hareketler arasındaki karşıtlıkları dile getirir.

"Komünistlerin Varolan Çeşitli Muhalefet Partileri Karşısındaki Durumu" başlıklı dördüncü bölümde de, komünistlerin öteki işçi sınıfı partileriyle olan ilişkilerini ve devrimin arefesinde özü demokratlarla ittifak olan, taktiğini formüle eder.

Marx, 1848 Devrimleri'nden çıkarken, *Manifesto*'nun dördüncü bölümünü, askeri diktatörlüklerin darbeleriyle çökertilen parlamentoların yıkıntıları altında bırakacak, ama henüz bir nebula hâlindeki siyasal kavramlar donanımını da bu darbeler altında biçimlendirecekti.

Manifesto'nun ilk üç bölümünü yazarken, Marx ve Engels'in zihinlerinin gerisinde kapitalizmin en gelişmiş biçimlerini barındıran İngiltere vardı. Sonuncu bölümü yazarlarken de geri, feodal-bürokratik bir rejim altında yaşayan Almanya'yı bir an olsun akıllarından çıkarmamış oldukları söylenebilir. Bütün ülkeleri bir devrimci kaynaşma haline sokan Avrupa devrimi içinde, gene de doğrudan eyleme girişebilecekleri tek ülkenin Almanya'dan başkası olamayacağı düşünülürse, *Manifesto*'nun kurgusundaki bu asimetriyi anlamak kolaylaşır.

Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri

Komünist Manifesto'nun taktik planının ayrıntılı bir reprodüksiyonu olan *"Talepler"* metni, Marx ve Engels'in Almanya'da yaklaşmakta olan devrimin karakteri hakkındaki görüşlerinin temel belgesidir. Bu taktik plan, bir burjuva devriminde proletaryanın en uç muhalefet partisi olarak kapitalizm çerçevesindeki taleplerinin bir formülasyonunu içerir.

*"Talepler"*in en çarpıcı yönü, *Manifesto*'da bir burjuva devrimini, proleter devrimine bağlayacak halka olarak kaydedilen "mülkiyet sorunu"nun herhangi bir biçimde dile gelmemiş olmasıdır. *Manifesto*'da komünistlerin devrimci demokratik hareketler içinde "o andaki gelişme derecesi ne olursa olsun başlıca sorun olarak mülkiyet sorununu öne çıkarmaları"nın gerekliliği özellikle vurgulanmış olduğuhalde, *"Talepler"*de hiçbir biçimde bireysel özel mülkiyet ile toplumsal mülkiyet arasındaki çatışmanın sözünün edilmediği görülür. Öne çıkartılan sorun, Almanya'nın bir demokratik cumhuriyet altında birleştirilmesi ve feodal ilişkilere son verilmesidir. Bütün bunlar, Marx'ın *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'ne Giriş*'te yazdıklarıyla karşılaştırılacak olursa daha da çarpıcı hale gelir. Marx, bu metninde, Almanya için hiçbir burjuva kurtuluş programı olamayacağını şöyle kaydetmişti:

> Almanya için bir ütopyacı düşolan şey, radikal devrim, insanın genel kurtuluşu değil, kısmi, sırf siyasal bir devrim, yapının temellerini ayakta bırakan bir devrimdir. (...) kısmi bir kurtuluş (...) sivil toplumun bir kesiminin kendisini kurtararak genel egemenliğe ulaşmasıdır. (...) Ama Almanya'da hiçbir sınıf, onu toplumun yıkıcı temsilcisi yapacak cüret, kararlılık ve acımasızlığa sahip değildir... Almanya sonuna kadar giden bir devrim yapmadıkça, devrim yapmış olamaz. Almanya'da Ortaçağdan kurtuluş Ortaçağ üzerindeki kısmi zaferlerden de kurtuluşla mümkündür.

Oysa *"Talepler"*de kısmi kurtuluş'un, yani burjuva devriminin, nihai kurtuluş'un, yani proleter devriminin ön şartı hâlinde ele alındığı görülür.

Bütün bunlara karşılık, çelişik gibi görünen bu belirlemeler arasında bir iç bağlantının bulunduğunu söylemek mümkün. Üzerinde durulması gereken birinci nokta, tarihsel tecrübeyle ilgili. Bir proleter devriminin imkânları üzerindeki bütün teorik spekülasyonlara rağmen, 1848 Devrimleri patlak verene kadar dünya tarihinde bağımsız bir proleter devrimi gerçekleşmiş değildi. Engels'in yukarıda atıfta bulunulan pasajında dile getirildiği gibi, elde bulunan yegane model, burjuva devrimlerine ilişkindi.

Bu tecrübeye dayalı varsayım şuydu: Bu azınlık devrimleri, mantıki sonuçlarına ulaşmak için hamle yaptıklarında bir tutucu ve bir radikal kanada bölünürler; radikal kanat, son bir çırpınışla, yüzünü pleblere döner, onların taleplerinin sözcüsü haline gelerek yeni güçler derlemeye çalışırdı. İlk tarihsel eylemi, mutlakiyetçi rejimleri devirmek olan ve bu yüzden burjuvaziyi siyasal sahnenin merkezine doğru sürüklemesi beklenen 1848 Devrimleri'nde de, devrim mekanizması aynı şekilde çalışacak olursa, burjuva kampı eski düzenle çatışması sırasında bu şekilde bölündüğünde, Almanya'da 17. yüzyıl İngilteresi'ne ve 18. yüzyıl Fransası'na göre çok daha gelişmiş olan proletarya, "Avrupa uygarlığının çok daha ileri koşullarında", küçük burjuvazi ve köylülerin başına geçerek radikal kanada düşen rolü oynayabilirdi. Sonuç olarak, yeni imkânlar ancak eski model içinde tasarlanabiliyordu. Yeni bir model, ancak yeni bir tecrübeden çıkabilirdi. Bunun için ise, proletaryanın bağımsız eylemiyle tarih sahnesinde yerini alması gerekliydi. Dolayısıyla, modelin zaafının mantıksal değil, tarihsel olduğu söylenebilir.

İkinci nokta, kapitalizmin eşitsiz gelişmesinden doğan kendine özgü özelliklerdir. Almanya, uluslararası ticaretten beslenen bir ticaret burjuvazisi ve mali burjuvaziye sahip olmadığı halde, özellikle Ren ve Saksonya bölgelerinde yeni mekanize sanayi teknolojisi temeli üzerinde bir sanayi burjuvazisi gelişmişti. Proletaryanın, Marx'ın tabiriyle "doksan dokuz parçaya bölünmüş" olan Almanya'da merkezî bir güç haline gelebilmesi ve ulusal ölçekte bir nüfuz edinebilmesi için ihtiyaç duyduğu her şey, bu sanayi burjuvazisinin feodal rejime karşı talepleriyle bütünüyle örtüşüyordu. Proletaryanın gerçek bir toplumsal güç oluşturabilmesi, sanayinin gelişmesini, sanayinin gelişmesi ise monarşik rejimin parçalanmasını gerektiriyordu.

1848 Devrimleri'nin gidişatı, Marx ve Engels'in bu varsayımlara dayalı taktik çizgilerini sonuçsuz bıraktı. Fransa'daki "Haziran Ayaklanması", Avrupa tarihinde ilk kez bir proleter devriminin pratik bir imkân haline geldiğini gösterir göstermez, Alman burjuvazisinin proletaryadan duyduğu içgüdüsel korku, dolaysız bir siyasal

davranışı geliştirdi. Daha en baştan monarşi ile uzlaşma kapılarını açık tutmayı benimsemiş olan Alman burjuvazisi, kendisini gericiliğin, militarizmin ve despotluğun kollarına attı.

> Prusya burjuvazisi, eski toplumun temsilcileri olan monarşi ve soylular karşısında bütün modern toplumu temsil eden 1789'un Fransız burjuvazisine benzemiyordu. Bir tür zümre konumuna düşmüş... daha en baştan halka karşı ihanete meyletmişti... çünkü kendisi zaten eski topluma ait bulunuyordu.

Neue Rheinische Zeitung'da Aralık 1848'de yayınlanan Marx'ın bu satırları, eski taktiğin sonunun geldiğinin de ilanıydı.

Devrimin bundan sonraki hikayesi biliniyor. Önce Fransa'da, ardından Almanya, Avusturya, Macaristan ve her yerde her milletin "paşaları", kılıçlarını burjuvazinin emrine verdiler, bir proleter devrimi korkusuyla titremekten kurtardıkları burjuvalar da "kılıç hakkı" olarak onlara burjuva toplumunun yekpare siyasal egemenliğini kullanma hakkını bağışladılar. Bütün Avrupa başkentleri proleterlerin kanıyla yıkandı.

Sürekli Devrim ve Proletarya Diktatörlüğü

Modern toplumun iki sınıfının bütün ulusu iki kampa bölerek birbirlerine karşı giriştikleri ilk çatışma olan 1848 Devrimleri, yeni bir maddi tecrübe mirası oluşturdu. Marx ve Engels'in bu tecrübenin üzerinden daha bir yıl geçmeden *Merkez Komitesi'nin Tebliği*'nde inanılmaz bir zeka kıvraklığı ile çıkarttıkları sonuçlar, proleter devrimlerinin daha sonraki gelişme yollarının perspektif ve taktiğini *Manifesto*'nun nihai genel sonuçlarına ekledi.

Bu teorik faaliyetin iki ürünü, –sürekli devrim ve proletarya diktatörlüğü– proleter devrimin politik cephaneliğinin başlıca iki kavramı olarak teorinin ve sosyalist hareketin gelişimi bakımından büyük önem taşıdılar. Sosyalist hareketin tarihinde uğradığı her bölünme, bu iki kavram çevresinde bir teorik tartışma külliyatının birikmesine yol açtı.

Sürekli devrim taktiği, önceki taktik çizgiden, burjuvaziye hiçbir devrimci rol atfetmemesiyle, öte yandan, eski rejim karşısında anlık olarak devrimci roller oynayabilecekleri varsayılan sınıflarla kesin bir örgütsel ayrım öngörmesiyle ve "bütün az ya da çok mülk sahibi olan sınıfların egemenlik mevkiinden uzaklaştırılmalarına,

proletaryanın devlet iktidarını fethetmesine kadar devrimi sürekli kılmak" görevini gündeme getirmiş olmasıyla ayırt edilir. Marx, bütün Alman Devrimi boyunca Komünistler Birliği'nin "*Talepleri*" içinde ifade edilmiş olmayan şeyi, Mart 1850'de *Merkez Komitesi'nin Tebliği*'nde sürekli devrim taktiğinin hedefi kılar:

> Bizim için mesele, özel mülkiyetin şekil değiştirmesi değil, yok edilmesi; sınıf uzlaşmazlıklarının yumuşatılması değil; sınıfların ortadan kaldırılması; varolan toplumun iyileştirilmesi değil, yeni bir toplumun kurulması olabilir ancak.

Sürekli devrim taktiği, hâlâ, burjuva toplumun genel çerçevesi içinde kalabilecek bütün devrimci talepler gerçekleşmeksizin proleterlerin gerçek kurtuluş yoluna giremeyeceklerini öngörmekle birlikte, Alman Devrimi'nin tecrübesinden çıkan en önemli sonuçlardan biri olarak proletaryanın bu devrimde burjuva kurumların yanı sıra, bir hareket üssü ve ikinci bir iktidar merkezi olarak yerel egemenlik organları oluşturmalarını öngörür ve modern proleter devrimin örgütlenmesi için de yepyeni bir gerçekleşme modeli sunar.

Marx, 1848 Devrimleri'nin izini Fransa'da sürerken *Fransa'da Sınıf Mücadeleri*'nde sürekli devrim kavramını, yalnızca gecikmiş burjuva devrimlerinin sınıf mevzilendirilmesine ilişkin bir problematik içinde görmediğinin bir açıklamasını da vermiş olur. Marx, ilk kez 1848 Devrimi'nde kendisini fiilen öteki sosyalizmlerden ayrıştıran proleter sosyalizminin, tarihsel tecrübenin belirlediği niteliklerini sıralarken şöyle der:

> Bu sosyalizm, genel olarak sınıf farklılıklarının; bu sınıf farklılıklarının dayandıkları bütün üretim ilişkilerinin; bu üretim ilişkilerine tekabül eden bütün toplumsal münasebetlerin ortadan kaldırılmasına; bu toplumsal münasebetlerden çıkan bütün düşüncelerin alaşağı edilmesine varana kadar devrimin sürekliliğinin ilanıdır ve, zorunlu bir geçiş uğrağı olarak proletaryanın sınıf diktatörlüğüdür.

Böylece, *Manifesto*'da "egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletarya" formülasyonuyla, henüz bu örgütlenmenin somut biçimlerinin tecrübeye dayalı bilgisi ortada bulunmaksızın belirlenmiş olan iktidar uğrağı da tarihsel formülüne kavuşur. Sanki bir kere daha 1844'te, Hegel eleştirisi sırasında elde edilmiş olan teorik pozisyona geri dönülmüş gibidir; bir kere daha Almanya'da "genel kurtuluş, herhangi bir kısmi kurtuluşun *sine qua non*'u" ilan edilmektedir. Ancak aradaki pratik momentin zengin bilgisinin yarattığı muazzam fark göz önünde tutulduğunda, bunun eski saf teorik pozisyonlara çekiliş olmayıp o teorik konumun sağladığı dayanakla tecrübenin zihinde yeniden üretilmesi ve böylelikle ileriye doğru

atılan bir adım olduğu anlaşılır. Marx'ın, "yerine getirilmiş gibi görünene geri dönmek"le kastettiğinin bu olduğu düşünülebilir.

"Eleştiri silahı", teorik bir imkân olarak bir proleter devriminin bilgisini sağlamıştı, "silahların eleştirisi" ise imkânın gerçeğe dönüşme momentinin bilgisinin teoriye kazanılmasını mümkün kıldı. Böylece modern sosyalizm, maddeci tarih anlayışıyla geliştirilmiş siyasal donanımının en elemanter unsurlarını tıpkı kendi bilgisini oluştururken olduğu gibi akıldan değil, tarihten çıkarttı. 1848 Devrimleri, teoride spekülatif olan her şeyi toprağa gömerken, dolaysız tecrübeyi teori katına çıkarmanın tarihsel imkânını sundu.

Marx ve Engels'in 1848 Devrimleri'nin gerçekleşmesine ilişkin yanılgıları bir bakıma teorinin doğruluğunun kanıtları olarak da kabul edilebilir. Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler"inin 2.'sinde " ... insan, hakikati, yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu yanlılığını (*Diesseitigkeit*) pratikte kanıtlamalıdır", demişti. Ancak bir devrim, Marx'ın devrimin taktik anına ilişkin görüşlerinin, hakikatle ilgisini kurabilirdi. Marx ve Engels, tutarlı maddeciler olarak, Almanya'da devrim pratiğinin doğrulamadığı düşüncelerini bir yana bırakmakta duraksamadılar.

Aynı şekilde, "silahların eleştirisi"nin ulaştığı bütün sonuçları da teoriye dahil ederek 1848'den çıktıklarında, modern sosyalizm, devrimin bilgisi ve kavramsal araçlarıyla donanmış bulunuyordu. Modern sosyalizmin sonraki bütün tarihi, bu bilginin bütün ülkelerin işçileri tarafından mülk edinilmesi için her somut durumda yeniden uygulanmasının tarihi oldu. Her seferinde öğrenilen, teorinin birçok değişkeni içermekle birlikte bir sabit unsurunun da bulunduğudur –her devrimin bilgisi ancak o devrimin kendisinden elde edilebilir.

Manifesto'dan Devlet ve Devrim'e: Devrimin Bilgisini Mülk Edinmek

Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i *Komünist Manifesto*'nun ruhunun ve perspektiflerinin 20. yüzyıla taşınmasının başlıca teorik kaldıracı sayılabilir.

Yazılmasının üzerinden 90'ı aşkın yıl geçmiş olmasına, bir devrimci dönemin ortasında yazılmış olmasının dışarıda bırakılmasına yol açtığı, devletin birçok görünüşüne ilişkin bilgi ve deneyimin eksikliğine rağmen devlet, devrim ve sosyalizm arasındaki temel bağlantıların daha mükemmeli yazılmış olmayan bir açıklanışı olan *Devlet ve Devrim*'in başlıca amaçlarından biri de gelişmekte olan devrim karşısında

burjuva devletinin koruyuculuğunu üstlenen "oportünist"lerin devlet ve devrim bahsinde Marksizmle bir ilgilerinin kalmadığını sergilemek ve önderliğinin Rus proletaryasınadüşeceğisezilen devrimin bilgisinin mülk edinilmesini sağlamaktı.

Devlet ve Devrim'in birinci bölümü Marksizmin maddeci tarih anlayışına dayanarak geliştirdiği devlete ilişkin görüşlerini bir arkeolojik kazı yapar gibi, kaynaklarına kadar giderek ortaya çıkartır ve bir araya getirir. Marx ve Engels'in devletin, toplumun sınıflara bölünmesinin sonucu olarak ortaya çıkan bir baskı aygıtı olduğuna ve sınıfların ortadan kalkmasıyla birlikte "söneceği"ne ilişkin düşüncelerini yeniden kurar. Çünkü, Marx ve Engels'in "söneceği"ni öne sürdükleri, yani ortadan kalkması için bir devrime gerek olmadığını düşündükleri devlet, proleter devriminden doğacak bir işçi devleti olduğu halde, II. Enternasyonal sosyalizmi, bir devrimle yıkılmasına gerek kalmaksızın burjuva devletinin de "sönebileceği" düşüncesine gelmişti. Lenin, böyle bir yorumun eğer "devrimi inkar etmiyorsa bile, onun önünü karartan en kaba bir çarpıtma" olduğunu ortaya koyar.

İkinci bölüm, 1848-51 Avrupa devrimlerinin tecrübesinin Marx ve Engels tarafından çözümlenip yorumlanmasına ayrılmıştır. Lenin, Marksizmin devlete ilişkin teorisinin gelişmesini pratik tarihsel tecrübenin kavramlaştırılması süreci olarak izlemeye başlar ve 1848'in "devlet olarak örgütlenecek" proletaryasının bulduğu biçimi, Marx'tan yeniden edinir: Proletarya diktatörlüğü. Ve burada Kautsky'nin bir kere daha Marksizmi "çarpıttığı"nı belirler. Kautsky, proletarya diktatörlüğünün Marx'ta bir sınıf egemenliği biçimi olduğunu kabule yanaşmaz.

Üçüncü bölüm, 1871 Paris Komünü tecrübesinden Marx ve Engels'in çıkarttıkları sonuçların biraraya getirilmesine, devlet ve devrim arasındaki ilişkinin belirlenmesine ayrılmıştır. Birincisi, devrimin varolan "devlet makinesini olduğu gibi alıp kullanamayacağı, bu bürokratik askeri makineyi parçalaması" gerektiğidir. Bu ise, zora dayanan bir devrimi şart koşar.

Lenin, burada yalnızca Marx'ı devralmakla yetinmez, militarizm ve bürokrasinin her yerde devletin asli karakteri halini aldığı emperyalizm çağında artık egemen sınıfların barışçı yoldan egemenliklerini devretme imkânlarının son bulduğunu belirler. İkincisi, bu parçalanmış makinenin yerine ancak "daha tam bir demokrasi"nin geçebileceğidir: Düzenli ordunun lağvı, görevlilerin seçimle gelmesi ve geri çağrılabilir olması. Burada devlet artık, "bir azınlığın özel baskı aygıtı" olmaktan çıkar, büyük çoğunluğun baskı aygıtına dönüşür. Burada artık

özel bir aygıta gerek yoktur. Böylece devlet sönmeye başlar. Üçüncüsü, bu yeni türden devlette parlamentarizmin son bulmasıdır.

Marksist literatürün başlıca kaynakları arasında yer alan pek az eserin konusu *Devlet ve Devrim*'inki kadar içinde yazıldığı koşullarla örtüşmüş olabilir. Lenin ilk kez 1918'de yayınlanan *Devlet ve Devrim*'i Ağustos-Eylül 1917'de Finlandiya'da saklandığı sırada yazmıştı. Kamenev'e Temmuz'da yazdığı bir mektuptan iki satır, bu şartları kavrayabilmek için başka bir açıklamaya gerek bırakmaz: "Entre nous (aramızda, Fr.): Eğer başıma bir şey gelecek olursa, senden 'Devlet Konusunda Marksizm' defterimi (gelirken Stockholm'de kalmıştı) yayınlamanı istiyorum." Kitabın ilk baskısına 30 Kasım'da düştüğü notta ise şunlar yazılıdır: "Yedinci bölüm olan, 1905 ve 1917 Rus Devrimleri'nin Tecrübesi'nin planını çıkartmıştım. Ancak başlık dışında bölüm için tek bir satır bile yazamadım; bir siyasal bunalım –1917 Ekim Devrimi'nin arefesi– kesintiye yol açtı. Devrim tecrübesinden geçmek, devrim hakkında yazmaktan daha hoş ve daha yararlı."

Devrim Pratiğinin Teoriye Ettiği Kötülük!

Bir devrim sürecinin orta yerinde, burjuva devletinin ölüm tehdidi altındaki bir devrim önderi olarak başladığı kitabını bitirdiğinde Lenin, bir işçi devletinin başındaydı. Buna bakarak, kimsenin konusunu kendisinden daha iyi bilemeyeceği ileri sürülebilir. Ama Lenin'in yapıtının önemi, dolaysız tecrübenin ürünü olmasında değildir, hatta belki de bütün bu şartlardan ötürü kitabın, kapsadığı alan üzerinde yalnızca en temel olanı ele almakla yetinmek zorunda kaldığı söylenebilir: Sınıf egemenliğinin siyasal düzeyi. Devletin ne iktisadi, ne de ideolojik aygıtları ve bunların işleyiş mekanizmaları; ne burjuva devlet biçimlerinin birinden diğerine geçişin diyalektiği; ne de devletin göreli özerkliği sorunu, *Devlet ve Devrim*'in çözümlemeleri arasında önemli bir yer tutar.

Üstelik, Lenin'in kitabını ele aldığı dönemin atmosferi bütün bunlar üzerinde uğraşılmasını neredeyse gereksiz kılar gibidir: Burjuva egemenliğinin ve kapitalizmin sonu gelmiş, savaştan bir dünya devrimiyle çıkışın imkânları doğmuş bulunmaktadır. Bizzat Lenin, *Devlet ve Devrim*'in "önsöz"ünde Şubat Devrimi'nin "emperyalist savaşın yol açtığı sosyalist proleter devrimleri zincirinde bir halka" olarak kavranabileceğini yazar. Bu bakış açısından, artık tükenmiş, kendi zamanını doldurmuş olduğunun bütün işaretlerini vermekte olan bir üretim tarzının üstyapılarının işleyişi ile ilgilenmenin ne bir gereği ne de bir değeri olabilir.

Bugün, Ekim Devrimi'nin üzerinden 90'dan fazla yıl geçtikten sonra bile kapitalizmin dünya ölçeğindeki egemenliğinin hâlâ sürmekte olduğuna bakarak Lenin'in bu perspektiflerinin sahiciliğine karşı kuşkular ileri sürülebilir. Ne var ki, emperyalist savaşın devrimci bir bunalımın içine sürüklediği bütün Avrupa'da kapitalizmin son bulmamış olmasının, bu devrimin imkân ve şartlarının II. Enternasyonal'e bağlı proleter kitle partilerince idrak edilmemiş olmasıyla da çok yakın bir ilgisi olduğu gözardı edilmeksizin böyle bir hükme varılamaz.

Parlamentarizmin Sınırları; Çalışan Bir Meclisin Gerekliliği

Marx, Paris Komünü'nün sonuçlarını özetlerken, üzerinde en çok durduğu yönlerinden biri Komün'ün "parlamenter değil, çalışan bir kurul", hem yasa yapan hem de yaptığı yasaları yürüten bir kurul olmuş olmasıydı. Bütün Avrupa'da bunun anlamını Lenin'den daha iyi kavrayabilmiş bir başka Marksistin bulunabileceğini düşünmek zordur. Çünkü 1905 Devrimi sayesinde Lenin, Komün'e yaklaşan bir gelişmeye, 1905-1907 sovyetlerinin imkânlarına ve bunların kudretine tanık olabilmişti. Lenin'in, Marx'la birlikte parlamentarizme itirazı, parlamentonun temsili bir kurum olmasından kaynaklanmaz. Tersine, "temsili kurumlar proletarya diktatörlüğü altında da vazgeçilmez"dir. İtiraz, parlamentoların yetkilerini hükümetlere devrederek, çıkarttıkları yasaların yürütülmesi üzerindeki bütün denetimlerini fiilen yitirmeleri ve bütün iktidarın "bürokratik-askeri makine"yi elinde tutan güce aktarılmasınadır. Bu, en tam burjuva demokrasisinde bile demokrasinin bir hayale dönüşmesinin başlıca nedenidir. Yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması ve her ikisinin de toplum karşısında birimtiyaz kaynağı haline getirilmesinin karşısına Komün, halk temsilcilerinin ücretlerinin sıradan bir işçinin ücretiyle aynı olacak şekilde belirlenmesini geçirir.

Böylelikle halka kendi üstünde durmayan, lafta kalmayan bir "hizmetkarlık" kurumu sağlanmış, daha doğrusu halkın gerçekten kendi kendisini yönetmesi ve yönetenlerle yönetilenler arasındaki farklılaşmanın sona erdirilmesini sağlayacak bir mekanizma kurulmuş olur. Böylesi bir demokrasi, parlamentarizmin biçimsel demokrasisinden çok daha derine giden bir temsil imkânı sağlar. Çünkü birinci olarak o, işçilerin seçme ve seçilmelerinin önündeki ilk engeli, kapitalist özel mülkiyeti ortadan kaldırarak, ezilen sınıfı egemen sınıf haline sokan bir devrimin ürünüdür. İkincisi, yönetenleri halk, halkı yöneten haline getiren bir ilkeye

dayanır: Temsilcilere işçiler kadar ücret vermek, onları her an geri çağırabilmek. Bu parlamentarizm eleştirisinin eksenini parlamentonun anti-demokratik karakterinin eleştirisi oluşturur. Demokrasiyi yönetilenler için bir hayale dönüştüren parlamentonun yerine, nüfusun asıl emekçi çoğunluğunun seçilmiş temsilcilerine dayalı meclisler işçi devletinin karakteristiğidir Lenin'e göre.

Lenin, Marx ve Engels'ten devraldığı çok daha önemli bir noktanın altını durmadan çizer. Geçiş döneminden sonra, proletaryanın diktatörlüğü "sönme"ye başlar. Özgür emekçilerin birbirleriyle ve bütün toplumla kurdukları ilişki sınıflararası bir dolayımdan kurtulur, her bireyin birbiriyle ilişkisi toplum aracılığıyla olmaya başlar. Böylece devlet de onun bütün şekilleri de söner gider. Bu çözümleme demokrasinin fetişleştirilmesine de son verir. Özgürce birleşmiş emekçilerin özgür toplumunda en demokratik olanı da dahil olmak üzere bütün devlet biçimleri "tarih müzesine" kaldırılırlar. Ancak, Lenin bu arada önemli bir belirleme yapar, sınıfsız toplumun "sosyalizm" olarak adlandırılan alt evresinde, yani sınıfsız toplumun kapitalizmden çıktığı şekliyle geliştiği evrede, "henüz burjuva hukukunun dar ufku" içinde kalınır. "Tüketim mallarının dağıtımı bakımından burjuva hukuku kaçınılmaz olarak burjuva devletini şart koşar, çünkü hukukun standartlarına uyulmasını gözetecek bir aygıt olmaksızın hukukun da anlamı olmaz." Böylece, "sınıfsız toplumda bir zaman için yalnızca burjuva hukuku değil, burjuvazisiz burjuva devleti de sürer."

Şu halde devlet ne zaman söner? "Toplumun bütün üyeleri, ya da en azından geniş bir çoğunluk devleti kendileri yönetmeyi öğrendiklerinde, bu işi kendi ellerine aldıklarında, sayıları önemsiz kapitalist azınlık üzerinde denetimi örgütledikleri rinde, işte bu andan başlayarak herhangi bir hükümet biçimine duyulan ihtiyaç da ortadan kalkmaya başlar. Demokrasi ne kadar tam olursa, onu gereksiz kılan an da o kadar yaklaşır. Zor aygıtı silahlı işçilerden oluşan, artık 'kelimenin alelade anlamında devlet olmayan devlet' daha çok demokratikleştikçe, her türden devlet biçimi hızla sönmeye başlar." Burada Lenin için demokrasinin ölçülebilir, nesnel bir tek temeli vardı: Gittikçe daha çok sayıda işçinin, gittikçe daha çok devlete ait alana müdahale ederek kendilerini yönetmeye başlaması. İşçileri sınıfsız topluma götürecek tek devlet biçimi buydu.

Bugünün Manifesto'su?

Proletarya dikatörlüğü "sönmedi". Yozlaştı ve yıkıldı. Marx ve Engels'in Ocak 1848'de birlikte yazdıkları *Komünist Manifesto*, "Avrupa'da bir heyula kol geziyor –komünizm heyulası" diye başlıyor ve bir meydan okumayla sürüyordu:

> Eski Avrupa'nın tüm güçleri: Papa ve Çar, Metternich ve Guizot, Fransız Radikalleri ve Alman polis ajanları bu heyulayı kovmak üzere bir kutsal ittifak kurdular. Komünistlerin, tüm dünyanın yüzüne karşı, kendi görüşlerini, amaçlarını, eğilimlerini, açıkça duyurmalarının ve bu Komünizm Heyulası masalına partinin kendi *Manifesto*'suyla karşılık vermelerinin zamanı gelmiş bulunmaktadır.

Yepyeni bir dünya görüşü olmanın coşkusuyla, bu düşüncelerin varoluşlarının ifadesi olduğu geleceğin yeni toplumsal güçlerine aidiyetin verdiği cüretkarlıkla, tarihsel gelişmenin sırrını keşfetmiş olmanın güveniyle dolu bu cümleler, yazılmalarının üzerinden daha bir buçuk yüzyıl geçmeden sanki tarihin istihzasına uğramış gibi görünüyor.

Bugün, "Avrupa'nın tüm güçleri" –şimdi buna ABD ve Japonya'yı da eklemek gerekiyor– "heyulayı kovalamış" olmanın rehavetine kapılmış gibiler. Bush ve Putin, Sarkozy ve Merkel, İslam fundamentalistleri ve yeni-sağcılar "kutsal ittifak"ın yeni "masal"ını anlatıyorlar: "Komünizm öldü!" Muhalefetteki hiçbir parti, artık iktidardaki hasımları tarafından "Komünist" diye damgalanmıyor, hatta "Komünist Partiler" bile.

Çin'de, Rusya'da, Japonya'da, Fransa'da "Komünistler", "tüm dünyanın yüzüne karşı, kendi görüşlerini amaçlarını, eğilimlerini değil, hasımlarının amaçlarını dile getiriyorlar: Piyasa, sosyal (!) piyasa.

Oysa, günümüz dünyası, Marx ve Engels'in *Manifesto*'da tasvir ettiği, modern komünizmi müjdeleyen dünyayı bugün 1848'de olduğundan çok daha fazla andırmıyor mu? Birkaç pasaja bakmak yeter de artar bile:

> Burjuvazi, insanla insan arasında öz-çıkardan, vicdan tanımayan 'peşin para'dan başka bağ bırakmadı. Dinsel tutkunun, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın yarattığı ilahi yücelişleri 'bencil hesap'ın buzlu sularında boğdu. İnsan kıymetini değişim değerine çevirdi ve sayısız çiğnenemez fermanla kayıt altına alınmış özgürlüğün yerine tek, vicdandan yoksun özgürlüğü: Serbest ticareti geçirdi. Tek kelimeyle, dinsel ve siyasal yanılsamalarla örtülü sömürünün yerine çırılçıplak, utanmasız, doğrudan, kaba sömürüyü koydu.

> Burjuvazi, bugüne kadar şerefli addedilen ve önünde eğilinen ne kadar meslek varsa, hepsinin üzerindeki haleyi kaldırıp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını kendi ücretli emekçilerine çevirdi. (...)
>
> Burjuvazi, ailenin üzerindeki duygusal örtüyü üzerinden çekip aldı ve aile ilişkisini sırf bir para ilişkisine indirgedi. (...)
>
> Üretimin sürekli devrimcileştirilmesi, tüm toplumsal koşulların kesintisiz altüst edilmesi, sonu gelmez bir belirsizlik ve kaynaşma burjuva çağını tüm önceki çağlardan ayırdeder. Tüm sabit, kaskatı ilişkiler, peşlerinde sürükledikleri eski ve saygıdeğer önyargı ve görüşlerle birlikte savrulup gider, yeni ortaya çıkanlar daha yerine yerleşemeden eskir. Katı olan her şey eriyip buharlaşır, kutsal olan ne varsa lanetlenir ve nihayet İnsan aklını başına toplayıp kendi gerçek yaşam koşulları ve kendi soyuyla olan ilişkileriyle yüzleşmeye mecbur kalır.

Bu "yüzleşme", modern burjuva toplumunun maddeci tarih görüşüyle eleştirisi, modern sosyalizmin fikir mirasını oluşturdu. Ancak, bugün Marx'tan yüz altmış yıl sonra dünyanın tüm burjuvalarıyla birlikte tüm "resmî komünistler" de bu eleştirinin nesnesi olan kapitalizmin yaşar kalacağı üzerinde hemfikir görünüyorlar. Burjuva toplumunun eleştirisi, kapitalist üretim tarzının kendisine değil, onun bazı görünümlerine hasredilmiş gibi: Emperyalizm, savaş, faşizm, terör, militarizm, "aşırı" sömürü, "aşırı bireysel zenginlik", adaletsizlik.

Hepsi giderildiğinde bile burjuva toplumun tastamam kendisi olarak kalmaya devam edeceği bu görünümlerin gerisinde yatan toplumsal ilişkilerin –iş bölümü, çalışma, özel mülkiyet, devlet, yabancılaşma– ise, tüm dünyaya ait evrensel sabitler olarak eleştiri dışı kılındığına tanık oluyoruz.

Komünizm, Marx'ın zamanında ancak felsefi ve teorik bir eleştiriyle karşılaşabilecek kadar soyut bir gelecek tasavvurunu ifade eden bir kavramdı. Hiçbir yerde, komünizm adına kurulmuş bir toplumsal formasyon yoktu; dolayısıyla bu tasavvur, ancak onun gerçekleştirilmesinin öznesi olan işçilerin devrimci eyleminde cisimleşebilir, yalnızca bir imkân olarak işçilerde umudun, mülk sahiplerinde korkunun kaynağı olabilir, komünizmle devrim yapmakta olan işçilerin bedenleri üzerinde savaşılabilirdi. Marksist komünizm teorisiyse, bu imkânın kapitalizmin içsel çelişmelerinden doğup çıkışının bilimsel bir açıklanışı olduğu kadar, modern sınıf mücadelelerinin içinde sonuçlanacağı toplumsal formasyonun muhtemel ilişkilerinin de ilk zihinsel modeliydi.

"Komünizm" Komünizm Miydi?

1917'den "sosyalist blok" tarih sahnesinden çekilinceye kadarki evredeyse komünizm, Marx'ın tasavvurunu, ancak bir "geçiş devleti"nin varlığı dolayısıyla andırdığı söylenebilecek "sosyalist blok" ülkelerindeki toplumsal ilişkilerin tarihini adlandırır oldu. Hem dünyanın bütün burjuvaları, özel mülkiyetin olmadığı ya da sınırlandığı tüm rejimlerde komünizmden başka bir şey göremeyecek kadar özel mülkiyet hırsıyla belirlenmiş olduklarından, hem de bu devletlerin yöneticileri için komünizm, Marx ve Lenin'den sonra ulus-devlet çerçevesine hapsolacak ölçüde daraldığından, dostları da düşmanları da bu ülkelerden "komünist" olarak söz etmekte bir sakınca görmediler. Burada öncelikle halledilmesi gereken bir tanım sorunu var gibi görünmektedir: Hâlâ Marksist teorinin çerçevesinde kalınarak bu toplumlar komünist olarak adlandırılabilirler mi?

Öncelikle, komünizm Marx'ın teorisinde onu mümkün kılan koşullardan bağımsız keyfi bir tasavvur olarak değil, kapitalist toplumun bir devrimle dönüştüğü tarihsel bir süreç olarak tanımlanır. *Komünist Manifesto*'nun felsefi ve tarihsel arka planını oluşturan en temel metinlerden *Alman İdeolojisi*'nde Marx ve Engels muazzam teorik öneme sahip şu saptamalardan yola çıkarlar:

> Kapitalist toplumun 'katlanılamaz', yani kendisine karşı devrim yapılan bir güç haline gelmesi için yabancılaşmanın insanlığın büyük kitlesini "mülksüz" kılması ve bunu üstelik varolan bir zenginlik ve kültür dünyasına karşı yapması gerekir; her iki öncül de üretici güçte büyük bir artışı, üretici güçte yüksek derecede bir gelişmeyi şart koşar. Ve öte yandan, üretici güçlerin (daha bugünden yerel değil dünya tarihsel varlıkları içindeki insanların gerçek tecrübede varoluşlarını gerektiren) bu gelişmesi mutlak olarak gerekli bir öncüldür, çünkü bu olmazsa yalnızca yoksulluk ve kıtlığın genelleştirilmesinden başka birşey yapılmış olmaz ve kıtlıkla birlikte ihtiyaçlar uğruna mücadeleye yeniden başlar ve tüm 'eski pislik' canlandırılmış olur; ve çünkü, insanlar arasında evrensel bir ilişki ancak üretici güçlerin bir evrensel gelişmesiyle kurulmuş olur. Bu evrensel ilişki, bir yandan bütün ülkelerde eş zamanlı olarak 'mülksüz' kitleyi (evrensel rekabeti) doğurarak, her ülkeyi ötekilerin devrimlerine bağımlı hale getirir ve sonunda yerel bireylerin yerine dünya-tarihsel, tecrübede evrensel bireyleri geçirir. Bu olmaksızın 1) Komünizm ancak yerel bir fenomen olabilir; 2) İlişki güçlerinin kendileri evrensel, dolayısıyla katlanılmaz güçler olarak gelişmez; boş inançlarla kuşatılmış güdük koşullar olarak kalır ve 3) ilişkilerin her genişleyişi yerel komünizmi ortadan kaldırır. Ampirik olarak komünizm ancak hâkim halkların "hep birlikte" ve eş zamanlı eylemi olarak mümkündür, bu da üretici güçlerin evrensel bir gelişmesini ve bunların kuşattığı dünya ilişkilerini şart koşar.

Kapitalizmi bu koşullar altında yıkan komünizmin gelişme süreci ve bir üretim tarzı olarak temel özellikleri de Marx ve Engels tarafından şöyle belirlenmişti:

> Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında birinden ötekine devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Buna da bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, devlet burada, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka birşey olamaz. (Marx, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*)
>
> Proletarya devlet iktidarını ele geçirir ve öncelikle üretim araçlarını devlet mülkiyetine devreder. Ama böylelikle proletarya olarak kendisini ortadan kaldırır, bütün sınıfları ve sınıf ayrımlarını ortadan kaldırır ve devlet olarak devleti ortadan kaldırır... Devletin onun aracılığıyla hakikaten tüm toplumun temsilcisi olarak öne çıktığı ilk eylemi –toplum adına üretim araçlarının mülkiyetine el koymak– aynı zamanda onun devlet olarak son eylemidir de. (Engels, *Anti-Dühring*)

Buradan komünist toplumun ilk evresine, daha çok, sosyalizm olarak adlandırılan evresine, "uzun ve sancılı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekli ile" komünizme geçilir; bu evrede, "işçi topluma sunmuş olduğu aynı emek miktarını ondan başka bir biçimde geri alır", "eşit hak burada hâlâ –ilke olarak– burjuva haktır, "komünist toplumun ikinci evresinde, bireylerin iş bölümüne kölece boyun eğmesinin ve onunla birlikte kafa ve kol emeği arasındaki çelişkinin ortadan kalkmasından sonra, emek yalnızca yaşama aracı değil, yaşamanın birincil ihtiyacı haline gelmesinden sonra, ancak o zaman burjuva hukukunun dar ufukları tümüyle aşılmış olacak ve toplum bayraklarının üzerine şunu yazabilecektir: "Herkesten yeteneğine göre herkese ihtiyacına göre!" (Marx, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*)

Kapitalizmin tahlili ve eleştirisi üzerine kurulu bu tanımdan yola çıkılıp "reel sosyalizmlerin" incelenmesinin ulaştırabileceği tek yargı, bunların komünist toplumlar olmadıklarıdır. Çünkü birinci olarak, bu toplumların hiçbirinde, birer devrimle işçi devletleri kurulduğunda "evrensel olarak gelişmiş" bir üretici güçler kitlesi bulunmuyordu. İkincisi, bu ülkelerin hiçbirinde proletarya "sönen bir devlet"i yönetmedi. Üçüncüsü, bu ülkelerin hiçbirinde, üreticiler kendi emeklerinin koşullarına egemen olmadılar. Nihayet dördüncüsü bu ülkelerin tümünde de kurulduğu kadarıyla komünizmin ilk evresi kısmi kaldı.

Toplumun üzerinde durmaksızın büyüyen bürokratik aygıtlarıyla gelişmenin kösteği halini alarak bunalıma giren bu devletler kendi kurdukları "milli komünizm"lerinin içsel çelişmelerinin altında kalarak çökerken, hem egemenliklerini ve onun aygıtlarını ellerinde tutmak, hem de ekonomik çöküntüden

kurtulmak gibi imkânsız bir hedefe yönelmiş olan bürokrasilerin, "her ne pahasına olursa olsun" üretim artışı sağlayarak, işçi kitlelerinin huzursuzluklarını yatıştırma istekleri, onları tekeli burjuvazilere bırakılmış özgürlükleri savunmaya, beri yandan da kapitalist çalışma ve üretim yöntemlerini sisteme eklemlemeye yöneltince, "kutsal ittifak" komünizmin sona erdiğini söylemekte haklı olabilirdi –tek bir koşulla, bu rejimlerin eskiden komünist olmuş olmaları koşuluyla.

Tarihsel tecrübenin gösterdiği, yeryüzünde kurulmuş, bütün "kısmi komünizm"lerin bir dünya sistemi haline gelmedikçe "eski pisliği" yeniden ürettikleridir. Böylelikle 20. yüzyıl sona ererken Marksist komünizm teorisi iki bakımdan da doğrulanmış görünüyor. Birinci olarak, kapitalizmin "büyük çoğunluğu kendisine karşı bir devrim yapmaya sürükleyen" sömürüsü ve yabancılaştırıcı tabiatı kendisini olduğu gibi korumaya devam ediyor ve bir komünist devrimin imkânını teşkil ediyor. İkinci olarak yerel ve kısmi bir komünizm, komünizm olmuyor.

Bugün komünizm Marksist teoride öngörüldüğü muhtevasıyla çok daha mümkün görünüyor: Üretim kapitalist küreselleşmenin bağrında hiçbir zaman olmuş olmadığı ölçüde bir dünya üretimi halini aldı, bütün ülkelerin işçileri şimdi, kapitalist özel mülkiyeti yıkmanın toplumsal gelişme için sağladığı imkânların daha çok farkında ve nihayet bürokratik rejimlerin komünist gelişmenin engeli olduğu daha çok aydınlandı.

Bu üretici güçler ve bu tarihsel tecrübe üzerinde komünizmin hâlâ değil, artık mümkün olduğu söylenebilir. Çünkü dünya hiçbir zaman *Kapital*'de ve *Manifesto*'daki tanımına bu kadar çok yaklaşmamıştı.

Kapitalizmin Doğal Sınırları

Kapitalizmin bugünkü küresel yayılışı koşullarında insanlık, üstelik dünya üzerindeki etkinliğini anlamlandırmak bakımından yalnızca felsefi/teorik değil varoluşsal bir sorunla da yüz yüze. Bütün göstergelerin işaret ettiği gibi, varlığına dünya çapında bir devrimle son verilmediği takdirde kapitalist üretim tarzı, insanlığı ve yerküreyi kendiyle birlikte yok oluşa sürüklemekle tehdit ediyor. Tarihsel bir atılımla kaderine sahip çıkamazsa, insanlığın önümüzdeki yüzyılda sermaye boyunduruğu altında yaşamayı sürdürmesi bile iyimser bir öngörü sayılabilir.

Doğayı, kendini yeniden üretme gücünden daha büyük bir güçle bozunmaya götüren

kapitalist üretim yordamlarının bugünkü işleyişi, yeryüzünde canlı yaşamın sürekliliğini ve varlığını tehdit ediyor. Bütün yerküreyi kasıp kavuran, seller, yangınlar, kuraklıklar; dondurucu soğuklar, kavurucu sıcaklar, susuzluk, toprağın, havanın, suyun zehirlenmesi ve türlerin yok oluşu ile bütün kıtalarda yaşayan bütün insanlara kendisini bir felaketler silsilesi olarak her gün daha çok duyuran ekolojik kriz, uygarlıktan kaçışı değil onu dönüştürmeyi, yeni ve daha ileri bir uygarlığa sıçramak için, insan-insan ve insan-doğa ilişkilerini bir ve aynı anda değiştirmeyi zorunlu kılıyor. Kapitalizm, emek gücüne ya da canlı emeğe karşı nasıl davranıyorsa doğaya da öyle davranıyor: Daha çok kâr için iliğine kadar sömürmek! Ekolojik dengenin süregitmesi dahi üretim tarzında bir devrimi şart koşuyor: *Yaşamak için devrim gerekiyor!*

Kapitalizm Uygarlığı Tehdit Ediyor

"Kalkınma", "gelişme", "büyüme", "refah" ve "ilerleme" gibi "daha iyi bir gelecek" vaat eden kavramlar sermaye dinamiği ve birikimiyle bağlantılı anlamlarından sıyrılıp insanlığın kurtuluşunun gerçek ve maddi imkânlarıyla ilişkilendirilmedikçe hepsinin başına bir "sürdürülebilirlik" eklemek yaklaşan felaketi durdurmak açısından "postmodern" bir duadan fazla bir anlam taşımıyor.

Kapitalist miyopluk insanı, doğa karşısında dediğim dedik ve başına buyruk bir efendi gibi konumlandırıyor. Kapitalizm, bilim insanlarının bütün uyarılarına kulaklarını tıkıyor, on yıllardır "geliyorum" diyen felaketin aslında artık gelmiş olduğunu gösteren bütün işaretlere gözlerini yumuyor. Doğanın milyarlarca yıl alan kimyasal ve biyolojik evrimle oluşmuş karmaşık bir üretim örüntüsü gibi işlediğini, bunun her türden toplumsal üretim sisteminin verili önkoşulu olduğunu yok sayıyor: Onun nobranlığı despotların binlerce yıldır değişmeyen ilkesinde özetlenebilir: "Benden sonra tufan!"

Uzağı görmek, insanı doğanın bilinci, doğanın kendisi üzerine düşünme kapasitesi, doğanın evriminin doruğu ve tarih sahnesinde yer aldığı andan bu yana bu evrime bilinciyle de dahil olan bir öğesi olarak algılamak tarih boyunca hep olageldiği gibi bu kez de ezilenlerin ve sömürülenlerin düşünürlerinin omuzlarına yüklenen bir görev. Artık bir ikilemin kapısındayız: Uygarlığın doğa ile barışarak ilerlemesi ya da kendisiyle birlikte biyolojik evrimi de geriye sürükleyerek yozlaşıp çözünmesi! Toplumsal tarihimizi doğanın tarihinin bir bileşeni olarak gören daha derin bir tarih bilinci insanlığa egemen olmadıkça yok oluş bir matematik

denkleminin sonucu kadar kaçınılmaz ve kesin bir akıbet. Kapitalizm doğal sınırlara gelip dayanıyor, sürdürülemez! *Uygarlığı sürdürmek için devrim gerekiyor.*

Sermaye sahipleri ve devlet adamları daha düne kadar, özellikle ulus-devlet ölçeğinde işlerin iyi gitmediği, krizlerin patlak verdiği ve emekçileri kemer sıkmaya ikna etmenin büyük önem kazandığı zamanlarda "hepimiz aynı gemideyiz" derlerdi. Şimdiyse, kapitalist küreselleşmenin tellalları yeni bir terane tutturdular: "Dünya artık büyük bir köy!"

Gerçekten de ilişki, iletişim ve bağlantı şebekelerinin çeşitlenip güçlenmesine, zaman ve mekan algısının bir kez daha köklü biçimde farklılaşmasına, enformasyonun dolaşımında mekana bağımlılıktan büyükölçüde kurtulmuş olunmasına bakarak, herkesin birbirini tanıdığı, derdiyle dertlendiği, sevincini paylaştığı yeni bir toplumsal ilişki biçiminin imkânlarının belirdiğini söyleyebilirdik. Tek bir koşulla: Bütün bunlar yalnızca sermayenin akışkanlığına hizmet eden olanaklar olarak kalmasaydı.

Milyarların ulusal çitler içine hapsedildiği, bir tür küresel sıkıyönetim altında hanesinden çıkıp serbestçe komşusuna gidemediği, buna yeltenmesinin suç olarak tanımlandığı bir dünyada bu "köy" mecazı somut gerçekliği karartıp çarpıtan koca bir yalan! Servet ve kudret sahipleri yeryüzünün değneksiz gezdikleri bir "köy" olmasını ne kadar özleseler de, hemen yanı başımızda Schengen anlaşmasıyla takviye edilmiş bir Avrupa kalesi dikilir, bir utanç duvarı Filistin'i boydan boya kat eder, emeğin yeryüzünde serbest dolaşımı dikenli teller, köpekler, detektörler, sonsuz sayıda kırtasiye, vize ve diktatör gücüyle donatılmış sınır muhafızlarıyla sıkı sıkıya engellenir ve pek çok ülkede milyonlarca göçmen "illegal" olarak anılırken bu dünyanın "bizim [de] köyümüz" olduğuna, hepimizin aynı "küresel köy"ün sakinleri olduğumuza nasıl inanabiliriz.

"İnsanlık" kavramını sözlüklerimize sokan Aydınlanma ve Fransız Devrimi'ydi. Devrimin henüz gürbüzce geliştiği; kendi ilkelerini gerçeklemek için çocuksu bir heyecanla çırpındığı dönemin yurttaşlık anlayışında "yabancı" kavramına yer yoktu. Aydınlanmanın soyut ve türdeşleştirici evrenselliği, sömürge fetihleriyle kendi coğrafyasının dışına çıktığında Batı merkezci düşünüşün ve sömürgeciliği meşrulaştırmanın dayanağı haline geldi. Evrensel insanlık ve dünya yurttaşlığı ideali, Sovyet devrimiyle birlikte yeniden ihya oldu. Bir dünya devrimiyle sonuçlanmadıkça tamamlanmış olamayacağının bilgisiyle devrim, evrenselliğe ve yurttaşlığa her düzeydeki somut eşitsizlikleri aşmayı hedefleyen yeni bir içerik kattı.

Maddi ve teknolojik olanaklar, üretimin her yerde bir dünya üretimi halini almış olması, tarih içinde 1917 devrimiyle gelinen bu en ileri düzeyin ötesine geçmeyi gerçekten de mümkün kılıyor. İnsan, evet, yerküreyi kendi yurdu olarak deneyimleyebilir, toplumsallığını türsel varlığıyla örtüşen bir kapsama eriştirerek "evrensel insan"ın doğuşunu müjdeleyebilir. Yeryüzü, ırkların, ulusların, kültürlerin, dillerin, uygarlığın farklı birikimlerinin, yepyeni kaynaşma ve çaprazlamalarla serpildiği rengarenk bir bahçeye, yaşamak bir şenliğe dönüşebilir.

Bununla birlikte içine girdiğimiz yeni çığırın *Manifesto*'su henüz ortada yok.

Gene de küreselleşme ile birlikte güç kazanan, beliren ya da zuhur eden ve bir önceki dönemin başka koşullarda tekrarıymışçasına basitleştirilemeyecek kadar özgün olan yeni üretim, birikim ve dolaşım biçimlerinin varlığı ve bunların ima ettiği yenimücadele ve örgütlenme biçimlerinin üzerinde düşünmenin sunduğu birçok ipucundan, Latin Amerika deneyimlerinden doğan bir dizi yeni pratiğin sağladığı esin kaynaklarından söz edebiliriz.

Buçağdönümünün *Manifesto*'sunun dünya kapitalizminin "yenilmiş devrimler"in ardından edindiği daha önce görülmedik tümleşiklik düzeyi ve çok daha yüksek bir teknolojik temel üzerinde kendisini yeniden kurmuş olmasına, bununla birlikte edindiği yüksek denetim kapasitesi ve bunu meşrulaştıran küresel mekanizmalara, bunlar üzerinde yükselen toplumsal ilişkilere, bunlardan doğan yeni sınıf mücadelesi dinamiklerine ve bu dinamiklerin uyardığı yeni örgütlenme olanaklarına ışık tutmasını umabiliriz.

Bunlar yokmuşçasına ve hiç olmamışçasına X X. yüzyıl başlarının iklimi ve sosyal coğrafyası üzerine bina edilmiş varsayımları tekrarlamaktansa, küreselleşme karşıtı muhalefetin deneyimlerinin içinden yeni devrimin ipuçlarını aramaya girişmek bugünün Marksistine daha çok yakışır, *Manifesto*'nun ruhuna daha çok uyardı.

Tarihin gösterdiği gibi, devrim hiçbir zaman mantıklı bir yol izlemez, çoğu kez, en önce tarihsel olarak onu gerçekleştirmekle yükümlü gücün bilincinde parlamaz. Kendiliğindenliğin teorizasyonu her zaman bilinçli ve örgütlü faaliyeti önceler. Küreselleşme karşıtlığının reflekslerini aşan bir derinlik ve kapsamda bir kitle hareketi ve ancak onunla bağlantıları içinde dillendirildiğinde gerçeklik kazanabilecek bilinçli devrimci bir faaliyet teorisi bu görevi üstlenecek aklı, kendi Marx'ını bekliyor henüz. Eğer kehanet iddiasında bulunmak sayılmayacaksa, denebilir ki, küreselleşme çağında Marx, bir kişi değil bir kolektif olabilir ancak.

Çağdaşımız Komünist Manifesto[1]

★

Sungur Savran

Tarih boyunca yazılmış metinler arasında en yoğun, en verimli ve en şaşırtıcı metinlerden biri olan *Komünist Manifesto*'nun her yeni edisyonu hem bir sevinç kaynağıdır hem de bir kanıt. Neyin kanıtı? Tarihin bitmediğinin kanıtı. Komünizmin iflas etmediğinin kanıtı. Marksizmin güncelliğinin kanıtı. *Komünist Manifesto* bugün de okunmaktadır. En önemlisi genç kuşaklar tarafından okunmaktadır. Onların bir bölümü için geleceğin daha iyi dünyasının programı olacaktır.

Oysa 1989-1991 diliminde Doğu Avrupa'nın çöküşünden ve Sovyetler Birliği'nin çözülüşündenbuyanakomünizminiflasettiği,Marksizmintarihselolarakyanlışlandığı yolunda yoğun bir propaganda bombardımanı yaşıyoruz. İşin acıklı yanı, burjuva aydınlarının ve politikacılarının bu bombardımanına paralel olarak, sosyalist hareketin çeşitli akımları içinde komünizm (ya da sosyalizm) ve Marksizm konusunda derin kuşkular gelişmiş durumda. Hatta daha ileri giderek diyebiliriz ki, proleter devriminin, komünizmin ve bunların bir teorisi ve programı olarak Marksizmin dünya çapında sol aydınlar nezdindeki prestiji en az bir yüzyıldır hiç bu kadar düşük olmamıştı. Liberalizmin pratik politikada, postmodernizmin ve post-Marksizmin düşünce alanında bu kadar hâkim olduğu bir dönemde, Marksizmi bir yanılgılar manzumesi olarak görenler, bırakalım burjuva safları, solda bile bugün çoğunluktadır. Teorinin ve programın bütününü reddetmeyenler ya da reddetmediğini söyleyenler dahi, en önemli, en belirleyici unsurları (sınıf mücadelesi, mülkiyet sorunu, devlet iktidarı vb.) ya yadsımakta, ya tanınmaz hale

1 Bu yazı, *Komünist Manifesto*'nun 150. yılı dolayısıyla *Sınıf Bilinci* dergisinde yayınlanmış olan bir yazımız ("Geçmişten geleceğe tutulan ayna: 150. yılında Komünist Manifesto", *Sınıf Bilinci*, sayı: 20, Bahar 1998) temel alınarak yazılmıştır.

getirmektedir. En kötüsü, hâlâ Marksist olduğunu söyleyenler arasında çoğunluğun Marksizmin ruhunu terk etmiş olduklarını söylemek mümkündür.

Ekim Devrimi'nin ve onu izleyen devrimlerin tarihsel kaderi göz önüne alındığında ne kadar anlaşılabilir olsa da, bu durum aslında son derece ironiktir. Çünkü, yalın bir şekilde ifade edecek olursak, Marksizmin bütün temel önermeleri ve öngörüleri doğru çıkmıştır. Sadece kapitalizmin tarihsel gelişmesi konusunda değil. İlk bakışta tersi doğru gibi görünse bile, sosyalizmin yaşanan deneyimleri de Marksizmin temel önerme ve öngörülerinin doğrulandığını göstermektedir. Eğer bu doğru ise, sosyalistler açısından bugün yapılacak şey, panik ve utanç içinde Marksizmin teorisini ve programını terk etmek değildir. Yapılması gereken, tarihsel gelişmenin önümüze getirdiği yeni sorunları (ekolojik tahribattan genetik mühendisliğin ve bilişim teknolojisinin olanak ve tehlikelerine kadar) teorik ve programatik olarak ele almak, ama bunu yaparken var olan teori ve programın kazanımlarını bir sıçrama tahtası haline getirmektir.

Marksizmin modern dünyayı teorik bakımdan nasıl doğru kavradığını ve bu dünyanın sorunlarına programatik bakımdan nasıl isabetli çözümler önerdiğini ortaya koymanın en iyi yollarından biri, *Komünist Manifesto*'yu temel tezleri ve önermeleri bakımından tahlil etmektir. Bugünlerde 160. yılını kutladığımız bu metnin önemi elbette Marksist temellerde gelişen komünist hareketin ilk programatik metni olmasından ve 160 yıl boyunca Marksizmin en çok okunan temel yapıtı olmasından kaynaklanıyor.

Aslına bakılırsa, Marksizmin tarihsel haklılığını sınamak bakımından *Manifesto*'nun seçilmesinin bazı dezavantajları olduğu söylenebilir. Bir düşünce akımının gelişmesinde ilk metinler genellikle belirli vurgu çarpıklıklarının yanı sıra ayrıntılar konusunda eksiklikler içerir (*Manifesto*'da da böyle ikincil noktalar olduğunu aşağıda göreceğiz). Üstelik, *Manifesto* yazıldığında yazarı (Marx) henüz 30 yaşında genç bir adamdı, düşüncelerinden yararlandığı çalışma arkadaşı (Engels) ise daha da gençti, 28 yaşındaydı. Bunun önemini anlamak için metnin yayınlandığı 1848 yılında Marx'ın henüz ne artı-değer teorisini, ne de kriz teorisini geliştirmiş olduğunu hatırlatmak yeter bile. İşte böyle dezavantajlı bir hareket noktasından başlansa bile, Marksist teori ve programın kapitalizmin tarihsel gelişmesini tahlil etmek ve öngörmek bakımından 160 yıllık sınavdan başarıyla çıktığını göstermenin mümkün olduğunu ortaya koymak, bu yazının temel amacıdır.

Kapitalizm

Manifesto kaleme alındığında kapitalizm henüz dünyanın çok küçük bir köşesinde hâkimiyet sağlamış durumdaydı: Başta Britanya olmak üzere Batı Avrupa. Bunun dışında, Avrupa'nın geri kalan bölgelerinde bile piyasanın hâkimiyeti ve sermayenin üretim alanına girişi sınırlıydı. Örneğin Marx ve Engels'in doğduğu ülkede, Almanya'da büyük toprak sahipleri hâlâ hâkim sınıftı. Kapitalizmin henüz hâkim olmadığı bölge ve kıtalarda cemaat tarzı yaşam ve politik ve dinsel hâkimiyet biçimleri sosyo-ekonomik ilişkilere damgasını vuruyordu. Dahası, kapitalizmin hâkimiyetine giren toplumlarda dahi, henüz dar anlamda ekonomik alan dışında herşey alınıp satılabilen, piyasanın ölçütlerine göre değerlendirilen bir emtia haline gelmemişti. Ayrıca bu ülkelerde nüfusun küçümsenmeyecek bir oranı (özellikle tarımsal alanda) hâlâ kendi üretim araçlarıyla çalışıyor, Marksist sınıf tahlilinin terimleriyle ifade edecek olursak küçük burjuva bir var oluş tarzını sürdürüyordu.

Kapitalizmi tarihsel olarak özgül bir üretim tarzı olarak kavrayışıdır ki, Marx'a daha böylesine erken bir aşamada bu toplumun temel sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya koyma ve geleceğini öngörme olanağını vermiştir. Marx bir yandan kapitalist toplumda bütün ilişkilerin birer alışveriş ilişkisine dönüşeceğini açıkça görmüştür:

> [Burjuvazi] insanı tabii mafevkine bağlayan karmakarışık feodal bağları acımasızca kesip atmış ve insan ile insan arasında katıksız çıkardan, katı "nakit ödeme"den başka bir bağ bırakmamıştır. Dinî bağnazlığın, şövalye ruhunun, küçük burjuva duygusallığının ilahî vecde gelişlerini bencil hesabın buzlusularında boğmuştur.

Sanatın, kültürün, basının bütünüyle piyasanın kaprislerine teslim edildiği, çocuk fahişelerin, bebeklerin, hatta insan vücudunun organlarının birer piyasasının oluştuğu günümüz dünyası bundan daha iyi betimlenebilir miydi? Kuşkusuz Marx her şeyin metalaşacağını ileri sürerken kapitalizmin geçmişin ürünü olan bütün kurumları (din, aile, patriyarkal ve feodal ilişkiler vb.) bütünüyle süpürüp ortadan kaldıracağını böylesine vurgulu biçimde ileri sürmekle tezini aşırıya taşımaktadır. Thatcher İngiltere'sinde ailenin öneminden köktendinciliğin sadece İslam aleminde değil bütün dünyada yükselmesine, emperyalizme bağımlı ülkelerde, hatta gelişmiş kapitalist toplumlarda geçmişten kalma sosyo-ekonomik biçimlerin modern kapitalist ilişkilerle nasıl eklemlendiğine baktığımızda, Marx'ın vurgusunun tek yanlı olduğunu söylemek kolaydır. Ancak unutmayalım ki, burada Marx yeni olanın altını çizmeye çalışıyor: Bu satırların yer aldığı bölüm "burjuvazi(nin) tarihte son derece devrimci bir rol" oynadığını

kanıtlamaya hasredilmiş bölümdür. Üstelik günümüz dünyasında dinin, ailenin ya da kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinin kendilerinin, Marx'ın belirttiği gibi, paranın tutsağı haline gelmiş olduğunu unutmamak gerekiyor.

Öte yandan Marx emekçilerin var oluşunun doğrudan doğruya sermayenin ihtiyaçlarına bağımlı hale geleceğini erkenden ilan etmiştir:

> Burjuvazi, yani sermaye geliştikçe ancak iş buldukları sürece yaşayabilen ve ancak emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulabilen modern emekçiler sınıfı olan proletarya da gelişir.

Kapitalizmin gelişmesinin erken aşamalarında işçiler bile bir ölçüde toprağa bağlıdırlar; dolayısıyla geçim koşulları sadece iş bulmaya bağlı değildir. Ama kapitalizm geliştiği ölçüde, özellikle büyük kentlerde işçiler geçimleri açısından bütünüyle ücretlerine bağımlı hale gelirler. Günümüzde sadece gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, Türkiye gibi ülkelerde bile işçi sınıfının büyük bölümü bu anlamda bütünüyle proleterleşmiştir.

İkincisi, Marx kapitalizmin en acımasız eleştirmeni olduğu halde, bu üretim tarzının üretici güçleri sürekli olarak geliştirme, dolayısıyla üretimin maddi temelini sürekli olarak altüst etme yönünde içkin bir eğilimi olduğunu erkenden saptayabilmiştir:

> Burjuvazi üretim araçlarını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve bunlarla birlikte bütün toplumsal ilişkileri durmadan devrimcileştirmeksizin var olamaz.

Marx bu bakımdan kapitalizmin kendinden önceki üretim tarzlarından çok farklı olduğunun altını çizer. Bu özelliğin nedenleri Marx'ın daha sonra başta *Kapital* olmak üzere, ekonomi politiğin eleştirisi alanında yaptığı çalışmalarda derinlemesine ortaya konulacaktır. Günümüzde telekomünikasyon, bilgi işlem, ulaştırma, sanayi (yeni malzemeler, bilgisayar kontrol teknolojileri) ve tarımda (biyoteknoloji) ortaya çıkan gelişmeler kapitalizmin bu temel özelliğinin doğrudan bir ürünüdür.

Burada elbette bir sorunu da ele almak gerekiyor. *Manifesto*, kapitalizmin aynen kendinden önceki üretim tarzları gibi, tarihsel gelişmenin bir aşamasında kendi geliştirmiş olduğu üretici güçlerin önünde bir *engel* haline geleceğini de vurgulamaktadır. Üstelik bununla yetinmemekte, üretici güçler ile kapitalist mülk edinme biçimi arasındaki çelişkinin daha 1848 yılında dahi ortaya çıkmış olduğunu ileri sürmektedir. *Manifesto*, feodal üretim tarzının bir aşamada kendi bağrında

gelişmekte olan üretici güçlerin önünde nasıl ayakbağı haline geldiğini anlattıktan sonra şu satırlarla sürüyor:

> Gözlerimizin önünde buna benzer bir hareket yaşanıyor. ... On yıllardır sanayinin ve ticaretin tarihi modern üretici güçlerin modern üretim ilişkilerine karşı, burjuvazinin ve onun hâkimiyetinin yaşam koşulları olan mülkiyet ilişkilerine karşı isyanının tarihinden başka bir şey değildir.

20. yüzyıl başında Marksizmin büyük teorisyenlerinin bu iddiayı daha da öteye götürdükleri, Lenin'in emperyalizm aşamasını "çürüyen kapitalizm" olarak nitelediği biliniyor. Bugün üretici güçlerin kapitalizmin bağrında yeniden bir atılım yapıyor olması, gerek Marx'ın, gerek izleyicilerinin bu konuda yanılmış olduğunu düşündürüyor. Gerçekten de Marx'ın 1848 yılında kapitalist mülkiyetin "on yıllardır" üretici güçlerin önünde bir engel haline gelmiş olduğunu söylemesinde yadırganması gereken bir yan var. Sonuç olarak, doğumu 16. yüzyıla kadar gerigitse de, özgül olarak kapitalist bir üretim tarzı ilk vatanı olan Britanya'da bile esas olarak "sanayi devrimi" olarak anılan makineli üretime geçildikten sonra, yani 18. yüzyılın sonlarında hâkim duruma gelmiştir. Dolayısıyla, 1848 yılında kapitalizmin "on yıllardır" üretici güçlere ayakbağı haline gelmiş olduğunu söylemek, kapitalizmin neredeyse doğuşundan itibaren üretici güçlerin gelişmesiyle çeliştiğini söylemekle eşanlamlıdır. Ayrıca, kapitalizmin 20. yüzyıl tarihi boyunca üretici güçleri nasıl geliştirdiği göz önüne getirilirse, değil 1848'de Marx'ın, bu yüzyılın başında aynı önermeyi daha da güçlü olarak ileri süren Marksistlerin bile yanıldığını söylemek mümkündür.

Ancak Marx'ın üretici güçlerin kapitalist mülkiyete "isyan"ından ne anladığına biraz daha yakından bakınca, meselenin bu kadar basit olmadığını görüyoruz:

> Dönem dönem tekrarlanarak her seferinde bütün burjuva toplumunun varoluşunu daha da korkutucu bir biçimde tehdit eden ticari bunalımları belirtmek yeter. Ticari bunalımlar sırasında yalnızca eldeki ürünlerin büyük bir bölümü değil, daha önce yaratılmış üretici güçlerin büyük bir bölümü de yok olur.

Görülüyor ki, Marx kapitalist üretim ilişkilerinin üretici güçlerle çelişkiye girmiş olduğunu söylediği zaman, aslında mutlak bir olgudan değil kendini dönemsel olarak tekrarlayan krizler (bunalımlar) aracılığıyla ortaya çıkan bir *eğilimden* söz etmektedir. Krizler sırasında üretici güçleri tahrip eden kapitalizm, canlı sermaye birikimi ve büyüme dönemlerinde ise tam tersine üretici güçleri hızla geliştirir. Aynı şeyi Lenin de *Emperyalizm* kitabında ifade eder: Emperyalizmin "çürü-

yen kapitalizm" olması, bazı dönemlerde hızlı bir büyümenin gerçekleşmesinin önündebir engel değildir.[2] Marx'ın üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkiye ilişkin teorik önermesinin mekanik ve mutlak bir biçimde yorumlanmasıdır ki, kapitalizmin özellikle 20. yüzyılda artık hiçbir ekonomik ve teknolojik gelişme sağlayamayacağı türünden temelsiz öngörülere dayanak olmuştur.

Ama burada başka bir soru ile karşılaşıyoruz. Marx'ın daha 1848'de var olduğunu ileri sürdüğü bu eğilimin kapitalizmin geleceği açısından bir anlam taşıyabilmesi için, kapitalizm geliştikçe daha da güçlü bir eğilim haline gelmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında yukarıdaki alıntıda anahtar bölüm "her seferinde bütün burjuva toplumunun varoluşunu daha da korkutucu bir biçimde tehdit eden" ifadesidir. Marx burada kapitalizmin üretici güçlerin gelişmesi önünde bir engel olmasının ifadesi ve ortamı olan krizlerin, kapitalizm geliştikçe şiddetlenmekte olduğunu söylüyor. Tarih bunu doğrulamış mıdır? Bu soruya tek bir sözcükle cevap verilebilir: evet. Kapitalizmin tarihinde varlığı saptanabilen ve genişleme dönemleriyle durgunluk dönemlerini içeren uzun dalgaların gelişmesine bakıldığında, son 160 yıl boyunca krizlerin şiddetlenme eğilimini saptamak mümkündür. Uzun dalgaların kriz dönemlerinin her birinin bir öncekinden daha şiddetli etkiler yarattığını görüyoruz. 1872-1896 arasında yaşanan kriz tarihte ilk kez Büyük Depresyon olarak anılan dönem olmuştur. Ama 1929-1945 arasındaki ikinci Büyük Depresyon bu ilkini gölgede bırakacak kadar derin yaşanmıştır. Üstelik bu kriz aynı zamanda kapitalizmin emperyalist aşaması içinde yer aldığından doğrudan doğruya bir dünya savaşı ile sonuçlanmış ve başta Avrupa'da olmak üzere üretici güçler üzerinde tarihte görülmemiş ölçüde bir tahribata neden olmuştur. Öyleyse, geride bıraktığımız 160 yıl Marx'ın bu konudaki öngörülerini doğruluyor.

Ama ulaştığımız bu sonuç tartışmaya nokta koymuyor. Esas tartışma bu noktadan sonra başlıyor. Marksizmin üretici güçler ile kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkisi konusundaki önermesinin kaba yorumlarını, yani önermeyi gelişen bir *eğilim* olarak değil, mutlak ve mekanik bir *durum* olarak ele alan yorumlarını karşısına alan bir yaklaşım, günümüzün teknolojik yenilenmesine yaslanarak, Marx'ın tezinin yanlışlanmış olduğunu ileri sürmekte. Görünürde çok ikna edici

2 Lenin, *Emperyalizm* kitabında şöyle diyor: "Bu çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı büyümesini dışladığını düşünmek bir hata olacaktır. ... Bir bütün olarak bakıldığında, kapitalizm eskisinden çok daha hızlı büyümektedir..." (V.I. Lenin, *Collected Works*, cilt 22, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 300.)

olan bu görüşün ne derece tehlikeli olduğunu anlayabilmek için bir tek gerçeği hatırlamak gerekiyor: Kapitalizm 1974-75 resesyonundan bu yana yeniden ağır bir ekonomik bunalım yaşamakta. En son ABD'de riskli konut kredilerinden başlayarak bütün ekonomiye yayılan finansal kriz ve ABD ve Avrupa ekonomilerinde görülen yavaşlama dünya ekonomisini uçurumun eşiğine getirdiğinde bu bunalımın bütün derinliğiyle sürmekte olduğu burjuvazinin en ateşli savunucuları için bile açıklığa kavuştu. Üretici güçler ile kapitalist üretim ilişkileri arasında krizlerle dolayımlanan bir çelişkinin giderek güçlendiğine ilişkin önermeyi yadsıyanlar, aslında yaşanmakta olan krizin bir depresyona, hatta bir üçüncü dünya savaşına yol açması olasılığını görme olanağından yoksun kalıyorlar. Bir bakıma Marksizmin bu temel önermesi asıl bugün, 21. yüzyılın başında sınanacak.

Bu temel noktaya, başka şeyler de eklenmeli. Kapitalizm en büyük üretici güç olan insan emeğinin önünü çeşitli biçimlerde kapatıyor. Bunun en çarpıcı ifadesi iş gücünün atıl kalmasında ortaya çıkıyor: Bugün emperyalist ülkelerde bile on milyonlarca, dünya çapında ise yüz milyonlarca insan yedek sanayi ordusunun bir parçası olarak yaşıyor. Çalışma yaşında ve kapasitesindeki yüz milyonlarca insan toplumsal bakımdan yararlı olamıyor, çünkü kapitalizm işçiyi ancak kârlı olduğu takdirde istihdam ediyor.

Öte yandan üretici güçlerdeki gelişmeye sermayenin artı-değer açlığı yüzünden doğayı bir süre sonra geri dönülemeyecek bir tahribata uğratması eşlik ediyor. Burada sadece her toplum için içinde yaşanacak bir doğanın gerekli olmasından söz etmiyoruz. Üretici güçler kategorisi, sadece makine ve teçhizatı, teknoloji ve yenilikleri içermez. Yukarıda sözü edilen insan emeğinin yanı sıra doğa da en önemli üretici güçleri bağrında barındırır. Doğanın tahribatı, sermayenin üretici güçleri geliştirirken aynı zamanda gelecekten yemekte olduğunu gösteriyor.

Nihayet, emperyalist çağda özel bir azgınlıkla ortaya çıkan savaş çıkartma eğilimi, insanlığın o güne kadar yaratmış olduğu bütün zenginliğin toptan imha olması tehdidini yaratıyor. 1991 Körfez Savaşı ile başlayan, Yugoslavya savaşları ile devam eden, 11 Eylül'den sonra ise bir sıçrama gösteren emperyalist savaşlar dizisi, bugün de bu tehlikenin somut ve dolaysız biçimde karşımızda olduğunu kanıtlıyor.

Öyleyse bir bütün olarak bakıldığında, *Manifesto*'nun kapitalizmin üretici güçlerin gelişmesine engel olmasına ilişkin bu temel önermesinin burjuva iktisadının (Schumpeter gibi en ileri örneklerinde dahi) kapitalizmin teknolojik kapasitesini tek yanlı biçimde yücelten yaklaşımına üstünlüğünü kavramak mümkün olur.

Marx, kapitalizmin kendi yarattığı büyük ilerleme içinde nasıl büyük bir çelişkiye yol açtığını *Manifesto*'nun şu cümlelerinde mükemmel biçimde özetliyor:

> Bu bunalımlar sırasında daha önceki bütün dönemlerde olsa olsa bir saçmalık olarak görülebilecek toplumsal bir salgın –aşırı üretim salgını– baş gösterir. Toplum ansızın geçici bir barbarlığageri döner; sanki bir açlık, genel bir imha savaşı bütün geçim araçlarının kökünü kurutmuş, sanayi, ticaret yok edilmiştir, peki, neden böyle olur? Çünkü çok fazla uygarlık, çok fazla geçim aracı, çok fazla sanayi, çok fazla ticaret vardır. Toplumun emrindeki üretici güçler artık burjuva mülkiyet ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlayamaz olmuştur; tam tersine artık kendilerini köstekleyen bu ilişkilere göre çok fazla güçlenmişlerdir; bu ayak bağlarından kurtulur kurtulmaz bütün burjuva toplumunu altüst eder, burjuva mülkiyetinin varoluşunu tehlikeye sokarlar.

"Geçici bir barbarlık"! Bu, bir yandan, krizlerin kapitalizmin insanlık için yarattığı barbarlık tehdidinin cisimleşmiş hali olduğunu ortaya koyuyor. Bir yandan da Rosa Luxemburg'un ünlü formülünün ("ya sosyalizm, ya barbarlık!") bir ön biçimlenmesini ifade ediyor. Tarih kapalı ve teleolojik bir süreç değildir. Kapitalizmin kendi bağrında sosyalizmi yaratmaktadır ama kapitalizmin çelişkileri zorunlu olarak sosyalizmle sonuçlanacak değildir. Marx sınıf mücadelelerinin insanlığı daha üst bir üretim tarzına taşıyabileceğini ama aynı zamanda barbarlığa yol açabileceğini açıkça söylemiştir. Daha *Manifesto*'nun ilk sayfasında sınıf mücadelelerinin "ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşüme uğramasıyla ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla" sonuçlandığını belirtmiştir.

Üçüncüsü, Marx kapitalizmin bir dünya ekonomisi yaratacağını en erken gören düşünürdür ve bütün yaklaşımını ve politik programını buna göre oluşturmuştur. *Manifesto*'nun aşağıdaki bölümü bugünün "küreselleşme" olarak anılan sürecini şaşırtıcı bir dakiklikle öngörmüş olması bakımından burjuva dünyasını bile hayretlere düşürüyor:

> Burjuvazi dünya pazarını sömürerek bütün ülkelerdeki üretim ve tüketime kozmopolit bir nitelik kazandırmıştır. ... Köhne ulusal sanayiler yıkılmıştır ve günden güne yıkılmaktadır. ...
>
> Ülke içinde üretilen malların karşılayabildiği eski ihtiyaçların yerini uzak ülke ve iklimlerin ürünlerini zorunlu kılan yeni ihtiyaçların aldığı görülmektedir. Eski yerel ve ulusal kendi kendine yeterliliğin ve içe kapanıklığın yerini çok yönlü ilişkiler, ulusların çok yönlü karşılıklı bağımlılığı almaktadır. Üstelik yalnızca maddi üretimde değil, zihnî üretimde de. Tek tek ulusların yarattığı zihnî ürünler herkesin ortak malı olmaktadır. ...

> Burjuvazi bütün üretim araçlarının hızla iyileşmesi, iletişimin son derece kolaylaşması sonunda bütün ulusları, hatta en barbarlarını bile uygarlığın bağrına çekiyor. Burjuvazinin metalarının ucuz fiyatları bütün Çin setlerini yerle bir eden ... ağır toplardır.

İşte bu sürecin erkenden kavranmasıdır ki, Marksizmin programının zorunlu olarak enternasyonalist karakterinin temelini verir. Bu konuya aşağıda döneceğiz.

Sınıflar

Manifesto'nun kısa giriş bölümünü izleyen birinci bölümünün ilk cümlesi ünlüdür:

> Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir.

Bu genel tarihsel önermeden hareketle Marx modern tarihin merkezine de kapitalizmin iki ana sınıfı olarak nitelediği burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesini yerleştirir. *Manifesto*'dan bu yana yaşanan tarih, gerçekten de bu iki sınıf arasındaki mücadelenin toplumsal yaşama ve politikaya temel eksen olarak damga vurduğunu, kanıtlamaya ihtiyaç olmayacak kadar açık biçimde ortaya koymuştur.

Ama bugün yaygın bir koro, sınıf mücadelesinin, hatta proletaryanın kendisinin dahi tarih sahnesinden çekilmekte olduğunu ileri sürüyor. Bu iddianın elbette uzun uzun incelenmesi gerekir; bu tür kapsamlı bir inceleme ise bu yazının sınırlarını aşar. Ama proletaryanın ortadan kalkmakta olduğuna dair iddiaların temelinde bu sınıfın tanımına ve içerdiği toplumsal katmanlara ilişkin bir anlayış yattığı için *Manifesto*'da proletaryanın nasıl tanımlandığına kısaca değinmekte yarar vardır.

Manifesto'nun metni proletaryayı (yukarıda da aktardığımız gibi) "iş buldukları sürece yaşayan ve emekleri sermayeyi artırdığı sürece iş bulan bir emekçiler sınıfı" olarak tanımlar. Daha açık bir tutumla Engels'in 1888 tarihinde metne eklediği bir dipnotunda karşılaşıyoruz:

> ... proletarya denince kendi üretim araçlarına sahip olmadıklarından emek güçlerini satmaya muhtaç olan modern ücretli işçiler sınıfı anlaşılır.

Bu tanım son derece açıktır: Ekonomik zorunluluk altında emek gücünü satarak yaşamak zorunda kalan her emekçi proleterdir. Bu durumda banka memurlarından otel müstahdemine, kamu emekçilerinin büyük bölümünden hamburger dükkânında çalışan genç insanlara kadar birçok toplumsal katmanın proletaryanın parçası olduğu ortadadır. Oysa proletaryanın sonunu ilân eden teoriler bu sınıfı sanayi proletaryasıyla sınırlı biçimde tanımlar, emperyalist ülkelerde son

dönemde sanayi proletaryasının mutlak ya da göreli ağırlığında bir gerileme görülmesinden hareketle bir bütün olarak proletaryanın ortadan kalkmakta olduğunu ileri sürerler. Buna karşılık, proletarya Engels'in yaptığı gibi geniş bir kapsam üzerinden tanımlandığında, proletaryanın saflarının bugün dünya çapında tarihte hiç görülmemiş ölçekte genişlemiş olduğunu görmemek mümkün değildir. (Ernest Mandel'in 1990'lı yıllarda yaptığı hesaplamalara göre bugün dünya çapında en az bir milyar proleter vardır. Bunlara, ailelerin toplumsal üretim alanında çalışmayan bireyleri de eklendiğinde uluslararası işçi sınıfının boyutlarının baş döndürücü düzeye ulaşmış olduğunu anlamak mümkün olur.)

Geçmişten farklı olarak bugün sınıf mücadelesinin artık toplumların gelişmesinin itici gücü olmadığı da günümüzde yaygın olarak ileri sürülen bir başka tezdir. Bugün kimlik politikasının geçerli olduğu, sınıf kimliğinin ise öteki kimliklere göre özel bir ağırlık taşımadığı iddiası, bu tezin sınıf mücadelesine en hayırhah yaklaşımıdır. Daha aşırı versiyonlar sınıf mücadelesine hiçbir yer tanımaz. Bu tezi (ya da başka versiyonlarını) elbette kapsamlı bir biçimde tartışmak gerekir. Biz sorunu *Manifesto*'nun çerçevesi ile sınırlayarak ele alalım.

Bu çerçevede ilk vurgulanması gereken şudur: Marx *Manifesto*'da çok ayrıntılı biçimde olmasa da, sınıf kategorisi dışında bugün kimlik sorunu çerçevesinde ele alınan başka toplumsal kategorilere de değinmiştir. Bunlar arasında uluslar üzerine yaptığı gözlemler (aşağıda göreceğimiz gibi) ulusal temelde yer alan mücadeleleri dışlamak bir yana açıkça vurgulamaktadır. *Manifesto*, aynı zamanda kadın sorununun burjuva toplumunda büründüğü biçime de bir ölçüde değinmektedir. Elbette (1848'de henüz gerçek bir kadın hareketinin varolmamasının da etkisiyle) bu sorun bir mücadele alanı olarak, kadınlar da bir mücadele öznesi olarak ele alınmamaktadır. Bu ve başka alanların daha bütünsel bir tahlilinin yokluğu *Manifesto*'nun bir eksiği olabilir. Ama *tartıştığımız sorun açısından* önemli olan şudur: Bütün bunlar ayrıntısıyla ele alınsaydı bile çalışmanın ana tezi değişmezdi.

Bunun nedenini anlamak kolaydır. *Manifesto*'nun bütün tahlili, modern dünyanın sermayenin yükselişinin bir ürünü olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, modern çağa damgasını vuran, kapitalizmin sosyo-ekonomik ilişkileridir. Bu ilişkiler ise tanım gereği sınıf ilişkileridir. Yani kapitalizmin hergelişmesi ve nihai olarak ortadan kalkması, yine tanım gereği, bu sınıf ilişkileriyle iç içedir. Bundan dolayı, sınıf mücadelesinin başka toplumsal mücadeleler karşısında önemsizleşti-

ğini ya da onlarla ancak eşit ölçüde önemli olduğunu ileri süren her tezin, modern dünyanın temel belirleyicisinin kapitalizmin sosyo-ekonomik hâkimiyeti olduğu tezini yadsıması gerekir.

"Kapitalizmin her gelişmesi" dedik "sınıf ilişkileriyle iç içedir." Bu yüzdendir ki Marx sınıf mücadelesinin her an devam ettiğini, "kimi zaman gizliden gizliye, kimi zaman açıktan açığa, ama dur durak bilmeyen bir mücadele" olduğunu söyler. Bunun böyle olmasının nedeni, tam da bütün toplumsal hayatın temelinde yatan ekonominin baştan aşağı sınıf ilişkileriyle örülmüş olması, ekonomideki her hareketin bu sınıfların karşıt çıkarlarını etkilemesi ve onlar tarafından belirlenmesidir.

Peki gerçek dünyada bugün, *Manifesto*'nun yayınlanmasından 160 yıl sonra sınıf mücadelesi gerçekten toplumsal hayatın bütününe damgasını vurmakta mıdır? İronik biçimde son otuz yıl içinde sınıf mücadelesinin öneminin gerilemediğini, diyelim ondan önceki otuz yıla göre çok daha büyüdüğünü söylemek gerekir. Bunu kanıtlamak için de, son yıllarda başta Latin Amerika, sonra da Batı Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde işçi sınıfının giriştiği mücadelelere değinmek gerekli değildir. Kanıt çok daha yalındır. Sınıf mücadelesi sadece işçi sınıfı ve emekçiler tarafından burjuvaziye karşı verilmez, burjuvazi tarafından işçi sınıfına ve öteki emekçilere karşı bir taarruz biçimini de alabilir. Günümüzde uluslararası burjuvazi tarafından yürütülmekte olan yeni-liberal, özelleştirmeci, küreselleştirmeci taarruz her şeyden önce bir sınıf taarruzudur. Bunu anlamak için Marx'ın burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesine ilişkin temel görüşlerine kısaca değinelim.

Marx proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesini esas olarak iki temel odak noktasından ele alır: proletaryanın birliği ve mücadelenin politikleşmesi. İkinci noktaya aşağıda geri döneceğiz. Bu aşamada bizi ilgilendiren birlik sorunudur. Burada hareket noktası, işçilerin bireyler olarak birbirleriyle rekabet içinde olduğu, proletaryanın bir sınıf olarak hareketi açısından birliğin bir önkoşul olduğudur. Tarihsel olarak süreç işçilerin yalıtılmış mücadelelerinden birlik içinde mücadelelerine doğrudur:

> Bu aşamada işçiler ülkenin dört bir yanına dağılmış ve kendi içlerindeki rekabetten dolayı parçalanmış, bütünlükten yoksun bir yığın durumundadırlar. ...
>
> Ama sanayinin gelişmesiyle birlikte proletarya yalnızca sayıca artmakla kalmaz; daha büyük kitleler hâlinde bir araya gelir, güçlenir ve bu gücün daha fazla farkına varır.

> ... İşçiler burjuvalara karşı koalisyonlar kurmaya başlarlar; ücretlerini savunmak için omuz omuza verirler. Hatta zaman zaman meydana gelen isyanlara önceden hazırlanabilmek için kalıcı birlikler kurarlar. ...
>
> Kimi zaman işçiler galip gelir, ama yalnız bir süre için. İşçilerin mücadelelerinin gerçek sonucu hemen o anda elde edilen başarıda değil, işçilerin durmadan genişleyen birliğindedir.

Görüldüğü gibi birlik işçi sınıfı için hayati bir önem taşımaktadır. Ama bu birlik bir kez kuruldu mu kalıcı olacak diye birşey yoktur. Çünkü;

> Proleterlerin bir sınıf olarak ... örgütlenmeleri işçilerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden ha bire tökezler.

İşte yeni-liberalizm, tam da özelleştirme, sendikasızlaştırma, sosyal devleti parçalama, esnekleştirme, yalın üretim ve "küreselleşme" aracılığıyla farklı ülkelerin işçi sınıflarını birbirlerine düşürme yoluyla işçi sınıfını böldüğü, rekabet aracılığıyla birliğini bozduğu için, Marx'ın meseleyi ele alış biçimi çerçevesinde burjuvazinin bir sınıf tarruzudur. Bugün yeni-liberalizm dünya çapında belirleyici politika olduğuna göre, tarih, günümüz dünyasında da hâlâ "sınıf mücadeleleri tarihidir"!

Bütün 1980'li ve 1990'lı yıllarda, tam da burjuvazi işçi sınıfına karşı tarihinin en büyük taarruzlarından birini örgütlerken sınıf mücadelelerinin bittiğini söyleyenler, yani postmodern düşünürler, 1970'li yıllardan bu yana içinde yaşadığımız dönemde hiçbir şeyin sabit olmadığını, her şeyin hızla değiştiğini, teknolojinin gelişmesinin yersizleşme ve merkezsizleşme ile sonuçlandığını ileri sürerler. Oysa bütün bu süreçler kapitalist üretim tarzının genel öznitelikleridir ve kapitalizmin tarihi boyunca varolagelmişlerdir. Marx *Manifesto*'da kapitalizmin bu yanını şiirsel bir dille anlatmıştır:

> Bütün kemikleşmiş, donmuş ilişkiler arkaları sıra gelen eskiden beri saygıdeğer tasavvur ve görüşlerle birlikte silinip gider; yeni oluşanlar ise daha kemikleşmeye fırsat bulamadan eskir. Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor...

Bunun temelinde ise sermayenin yukarıda sözünü ettiğimiz bir özelliği yatar:

> Burjuvazi üretim araçlarını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve bunlarla birlikte bütün toplumsal ilişkileri durmadan devrimcileştirmeksizin var olamaz.

Postmodernizmin çağımızın modernizm olarak tanımlanan bir çağdan farklı bir karakter taşıdığı iddiasının çeşitli boyutlarından biri burada çürütülmektedir.

Marx kapitalizmin dur durak bilmeyen değişkenliğini hem erkenden saptamış hem de bunun maddi temelini *üretim ilişkileri* düzeyinde açıklamıştır. Postmodernizmin teknolojik indirgemeciliğine bu yaklaşımda yer yoktur.

Manifesto'nun sınıf mücadelesine ilişkin tezleri arasında tartışma konusu olan başka önermeler de vardır. Bunlardan biri toplumun bütününün sınıf yapısının giderek yalın hale geldiği iddiasıdır:

> ... dönemimizin, burjuva döneminin, ayırtedici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmıştır bu dönem. Bütün bir toplum iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa, yani burjuvazi ile proletaryaya her geçen gün daha fazla bölünmektedir.

Bu önerme proletaryanın içindeki farklı katmanların koşullarının zaman içinde eşitlendiği yolunda bir başka önerme ile de pekiştirilmektedir.

> Makineler çalışmadaki bütün ayrımları silip attıkça ve ücretleri hemen her yerde aynı düşük düzeye indirdikçe proletaryanın saflarındaki farklı çıkarlar, yaşam koşulları da gitgide eşitlenir.

Her iki önerme de yaygın biçimde eleştirilmiş, Marx'ın kapitalizmin gelişmesi konusunda yanlış bir anlayışa sahip olduğu iddiasına dayanak yapılmıştır. Sırayla inceleyelim.

Kapitalizmin, öteki sınıfları adım adım ortadan kaldırarak toplumu iki sınıf arasında kutuplaştırdığı tezi nedense çok yaygın olarak eleştiriye konu olmuştur. Oysa bu tez dikkatli biçimde formüle edildiğinde gerçekliğin yalın bir ifadesidir. Birincisi, bu tez kapitalizmin yapısını çok daha karmaşık ilişkilerden örülü kapitalizm öncesi toplumlarla karşılaştırır. Bağlam bütünüyle budur: Marx kapitalizmin sınıf yapısının daha önceki toplumlarda varolan karmaşıklıkla karşıtlığını ifade etmektedir. Bu sınırlı anlamda tezin geçerliliğini yadsımak mümkün değildir. İkincisi ve daha önemlisi, bu tezle proleterleşme kavramı arasında hiçbir fark yoktur: Söylenen, daha önceki üretim tarzlarının kalıntısı olan sınıfların adım adım proleterleştiği, kapitalist toplumun kendi erken aşamasına özgü ara katmanların da eğilim olarak proletaryanın saflarına katılmak zorunda kaldığıdır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde daha erken, emperyalizme bağımlı, azgelişmiş kapitalist ülkelerde daha geç ortaya çıkan bir süreç burada açık ifadesini buluyor: Bağımsız köylülüğün, esnafın, zanaatkârın proletere dönüşmesi. Marx bunu açıklıkla dile getirir:

> ... küçük orta zümreler, küçük sanayiciler, tüccarlar ve rantiyeler, zanaatkârlar ve köylüler, bütün bu sınıflar ... proletaryanın katına inerler.

On yılda 3 milyona yakın küçük köylünün tarımdan koptuğu ve proleterleşmekte olduğu 21. yüzyıl başı Türkiye'sinde veya kapitalizmin tarihinin herhangi bir aşamasında herhangi bir başka ülkede eski küçük burjuvazinin giderek proleterleşeceğine dair bu önermeyi yadsımak mümkün müdür? Bu önerme yanlış olmak bir yana, müthiş bir öngörü kapasitesini temsil etmekte, diyalektiğin bir yöntem olarak ihtişamını ortaya koymaktadır. 1848'de dünyada bir avuç kapitalist ülke varken, toplumsal yapının en önemli unsurlarından biri kırsal ve kentsel küçük burjuvazi idi. Marx'ın bu önermesi sosyal bilimin bu eski küçük burjuvazinin yok oluş sürecini önceden görmesinden başka bir şey değildir.

Ama üçüncüsü, burada ifade edilen sadece bir eğilimdir. Yoksa Marx orta katmanların derhâl ve hızla ortadan kalkacağına dair herhangi bir hayal taşımaz. Tam tersine:

> Modern uygarlığın geliştiği ülkelerde proletarya ile burjuvazi arasında yalpalayan ve burjuva toplumunun tamamlayıcı bir parçası olarak *kendini durmadan yeni baştan oluşturan*[3] yeni bir küçük burjuvazi oluşmuştur.

Görüldüğü gibi Marx'ın iddiası kapitalist toplumda iki ana sınıfın dışında başka hiçbir sınıfın kalmayacağı değildir. Öyle olsaydı, yeni (yani kapitalizm öncesi toplumun ya da erken kapitalist gelişmenin bir kalıntısı olmayan) bir küçük burjuvazi "kendini durmadan yeniliyor" olamazdı. Marx'ın eski küçük burjuvazinin yok oluşu ile bir yeni küçük burjuvazinin kendini sürekli yeniden üretmesi arasında yaptığı bu ayrım son derecede önemlidir. Küçük burjuvazinin karakterinin nasıl değiştiğini anlayabilmek bakımından hayati önem taşır. Buğday ya da çay üreticisi yoksul bir köylü, bakırcılar çarşısında en fazla bir kalfa ya da çırakla çalışan bir zanaatkâr veya ücretsiz aile içi emekten başka yardım almayan bakkal ile muayenehane sahibi bir tıp doktorunun, büyük kentlerin "mutena" semtlerinde kendi butiğinde çalışan eğitimli genç hanımın veya küçük ölçekli bir yazılım şirketi sahibi bilgisayar uzmanının toplumsal, kültürel ve politik bakımdan ana sınıflar karşısında ne kadar farklı bir konuma sahip olduğunu anlamak için bu ayrım anahtar rolü oynar.

Proletarya içindeki farklı katmanların eşitlenmesine ilişkin önermenin dikkatli bi-

3 Vurgular bize ait. *S. S.*

çimde ele alınması gerekir. Bugün özellikle iş gücü piyasasındaki esnekleşme çağında, tek tek ülkeler içinde dahi çalışma koşulları ve ücretler açısından işçi sınıfının değişik katmanları arasındaki farkların yeniden üretilmekle kalmadığı, bir ölçüde arttığı ortadadır. Ayrıca, "vatanı olmayan" bir sınıf olarak proletaryaya dünya çapında bakarsak bu farklılıkların daha da çarpıcı olduğunu görürüz. Emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfının koşulları ile emperyalizme tabi ülkelerin işçi sınıfının koşullarının çok farklı olması bir yana, geçmişte "Üçüncü Dünya" diye bilinen ülkelerin (mesela Güney Kore ile Nepal'in, Brezilya ile Haiti'nin) kendi aralarında dahi farklılıklar çarpıcıdır. Ne var ki, yukarıda alıntılanan bölüm bütün farklılıkların ortadan kalkacağını, dünya çapında bütün işçilerin aynı hayat standardına, iş güvencesine, çalışma koşullarına vb. sahip olacağını söylemiyor. Söylediği, kapitalizmin tarihsel gelişme süreci içinde, başlangıçta çeşitli işçi katmanları arasında farklılaşan çıkar ve hayat koşullarının iki açıdan eşitlenmekte olduğudur. Bunlardan biri makina kullanımının emek türleri arasında ayrımları ortadan kaldırdığıdır. Bu önerme bütünüyle doğrudur. Bunu anlayabilmek için birkaç örneği hatırlamak yeter. Geçmişin, belirli bir ürünün emek sürecinin başından sonuna bilgisine veya belirli yönleri üzerinde tam kontrole sahip vasıflı işçileri makinalaşma sonucunda zaman içinde vasıfsızlaştırılmış, üretim süreci içindeki bu büyükgücü ortadan kaldırmıştır. Vasıfsızlaştırma, 20. yüzyıl Marksizminin en önemli yapıtlarından birinde, Harry Braverman'ın çalışmasında bütün ayrıntısıyla anlatılan bir süreçtir.[4] Emek süreci araştırmaları sadece sanayi işçileri arasındaki koşul ve çıkar farklılıklarının değil, sanayi işçileri ile büro işçileri arasındaki farkların da kapitalizmin makinalaşma süreci içinde yerleştirdiği düzen çerçevesinde ortadan kalktığını açıkça göstermektedir. Yani *Manifesto*'nun o tek cümlesini eleştiren, aynı zamanda Braverman'ın ve izleyicilerinin ortaya koyduğu o devasa ampirik malzeme ile de uğraşmak zorundadır!

İkinci boyut ise yine makinalaşmanın "her yerde ücretleri aynı düşük düzeye indirmesi" ile ilgilidir. Bu boyut elbette ilk nokta gibi genel bir geçerlilik taşımaz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ücretler ve dolayısıyla yaşam standartları hem ülkeler arasında, hem de tekil ülkeler içinde bölgeler, sektörler, işletmeler vb. arasında büyük farklılıklar göstermeye devam etmektedir. Önermenin bu ikinci boyutunda varolan hakikat payı, sermayenin makinalaşmış üretim yoluyla her yerde ücretleri düşürme konusunda genel bir eğilime sahip olduğudur. İlk bakışta bu

4 Bkz. Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital, The Degradation of Work in the Twentieth Century*, Monthly Review Press, New York, 1998.

neredeyse bir bedahat gibi görünebilir ve tartışılması bile anlamsız bulunabilir. Elbette sermaye işçi ücretlerini düşürmek isteyecektir ki kendi kârları artsın diye düşünülebilir. Ama 20. yüzyılın ikinci yarısında Marksizme Keynesçiliğin nüfuzu ile birlikte işçi ücretlerinin sadece bir "maliyet unsuru" olmadığı, aynı zamanda bir "talep unsuru" olduğu fikri öyle bir hâkim olmuştur ki varılan noktada sermayenin yüksek ücretlere ihtiyacı olduğu önermesi kapitalizmin tahlilinin temel direklerinden biri haline gelmiştir. *Manifesto*'nun böyle yaklaşımlara karşı savunduğu ücretlerin "her yerde" düşürülmesi eğilimi, bu bakımdan bugün bile değerlidir. Bugün neoliberalizm ve "küreselleşme" stratejisinin basıncı altında dünyanın her yerinde ücretler üzerinde muazzam bir aşağıya doğru basınç elle tutulur bir olgudur. Marx'ın işçi sınıfının farklı katmanları arasında postüle ettiği ücretlerde eşitlenme *sadece bu anlamda* doğrudur.

Manifesto'nun sınıflar ve sınıf mücadelesi hakkında ileri sürdüğü görüşler arasında en çok tartışma konusu olanlardan biri, metnin sonunda yer alan şu ünlü cümlelerde saklıdır:

> Varsın hâkim sınıflar bir komünist devrim korkusuyla titresin. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır.

Marx'ın yanıldığını kanıtlamak isteyenler genellikle bu iddianın geçmişte doğru olabileceğini teslim etmekle birlikte proleterlerin *artık* kaybedecekleri şeyler olduğu iddiasındadırlar. Başta emperyalist ülkelerin proletaryası olmak üzere, proleterlerin bugünkü hayat standardının dünden daha iyi olduğu, ayrıca bazı ülkelerin, sektörlerin, bölgelerin proleterlerinin kendilerini başka ülke, bölge, sektörlerin vb. proleterleri ile karşılaştırdıklarında kaybedecekleri birtakım şeyler olduğunu hissettikleri doğrudur. Bu durum aynı zamanda genelleştirilerek kapitalizmin sömürdüğü sınıflara yükselen bir hayat düzeyi sağlayarak onların gözünde kendini meşru kıldığı biçiminde de ifade edilebilir. Bu genel ifade tarzı, bu durumun ciddiye alınması gerektiğini gösterir, çünkü bir üretim tarzı sömürdüğü ve ezdiği kitlelerin durumlarını düzelttikçe kendini ayakta tutabilecek bir kapasiteyi de üretmektedir.

Ancak, Marx'ın bu pasajda sözünü ettiği şey tüketim araçlarıyla ilgili değildir. Proleterlerin üretim araçları ve toplumun öteki sınıfları (burjuvazi ve küçük burjuvazi) ve katmanları (bürokrasi, din adamları vb.) karşısındaki konumları bakımından kaybedeceği bir şey olmadığını söylediği Marksizmin bütün teorik çerçevesinden bellidir. Ayrıca, sorunu sadece tarihin belirli bir aşamasında vardığı noktadan ele al-

mak doğru değildir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen otuz yıl boyunca işçilerin hayat düzeylerinin dünya çapında az ya da çok bir yükseliş gösterdiği doğrudur. Ama ya bugün? Kapitalizm bugün en ileri ülkelerde bile işçi sınıfının bütün kazanımlarını tasfiye etmeye yönelmiştir. Demek ki, işçilerin ellerinde kaybedilecek bir şey olması, bazı tarihsel dönemlerin özgül koşullarında mümkündür, ama kapitalizmin işleyişi içinde bu kazanımlar bir gün mutlaka saldırı konusu haline gelmektedir.

Politika

Manifesto bir devrim programıdır. Dolayısıyla yöneldiği esas amaç proletarya için, kapitalist topluma son vererek sınıfsız bir toplumu yaratma yolunda bir politik hat çizmektir. Bunu yapabilmek için elbette önce kapitalist toplumda devletin karakterinin kavranması gerekir. Marx bu konuyu daha bu erken aşamadan itibaren son derece berrak ve yalın biçimde ele alır.

> Burjuvazinin bu gelişme aşamalarından her birine ona denk düşen siyasi bir ilerleme eşlik etti. ... [B]urjuvazi en sonunda, büyük sanayinin ve dünya pazarının oluşmasından bu yana modern temsili devlette siyasi hâkimiyeti tek başına ele geçirdi. Modern devlet iktidarı bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kuruldan başka bir şey değildir.

160 yıllık tarihsel deneyim pratik hayatın içinde, en demokratik biçimi altında ("temsili devlet") bile kapitalist devletin burjuvazinin bir hâkimiyet aracı olduğunu açıkça kanıtlamıştır. Devletin grevlerdeki evrensel tavrından "sosyal devlet"in çökertilişine, sosyalizmin parlamenter yoldan iktidara gelme girişimlerine karşı tepkisine kadar tarihin bütün deneyimi bu teşhisin doğruluğunu yeniden ve yeniden ortaya koymuştur.

Bir kez bu nokta saptandığında, yani bir kez burjuvazinin kendi hâkimiyetini politik bir araç aracılığıyla sürdürdüğü belirlendiğinde, iki sonuç kendiliğinden ortaya çıkar. Marx her iki noktayı da *Manifesto*'da proletaryanın izlemesi gereken politikanın merkezine yerleştirir.

Devletin sınıf karakterinden türeyen birinci sonuç, sınıf mücadelesinin zorunlu olarak politik bir karakter taşımasıdır.

> Ama her sınıf mücadelesi siyasi bir mücadeledir. ... Proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonunda da bir siyasi parti olarak örgütlenmeleri işçilerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden ha bire tökezler. Ama her seferinde daha güçlü, daha sağlam, daha kudretli olarak doğrulup ayağa kalkar.

Görüldüğü gibi Marx proletaryanın mücadelesinin zorunlu olarak politik bir karakter taşıması gerektiğini belirtmekle yetinmemekte, aynı zamanda proletaryanın bir sınıf olarak örgütlenmesi ile bir proleter partisinin örgütlenmesini birlikte ele almaktadır. Politika ve bir politik partide örgütlenme meselelerinin böyle öne çıkarılmasının işçi sınıfı mücadelesi ve sosyalist düşüncenin gelişimi açısından ne denli önem taşıdığını bugün 160 yıllık tarihten sonra kavramak zordur. Çünkü bu tarih proletaryanın gerçekten de politik mücadelesinin tarihi olmuştur. Ama 19. yüzyılın ortasında Marksizmin esas rakipleri olan sendikalizm ve anarşizm politik sınıf mücadelesini bütünüyle dışlıyorlardı. Bu konu daha sonra Marx'ın ikinci örgütlenme deneyiminde, yani Birinci Enternasyonal içinde temel tartışma konularından biri haline gelecektir. Marx bu temel fikirleri Enternasyonal'e de taşıma başarısını gösterir. Enternasyonal'in Lozan Kongresi (1867), anarşistlerin örgüt içindeki gücüne rağmen, "işçilerin toplumsal kurtuluşu politik kurtuluşlarına ayrılmaz biçimde bağlıdır" kararını alıyordu. Londra Konferansı (1871) ise daha ileri giderek şu tarihsel kararı kabul ediyordu:

> Mülk sahibi sınıfların bu kolektif iktidarına karşı, işçi sınıfı, ancak, kendini mülk sahibi sınıfların oluşturmuş olduğu bütün eski partilerden ayrı ve onlara karşı duracak bir siyasal parti olarak örgütleyebilirse bir sınıf olarak hareket edebilir... İşçi sınıfının kendini böyle bir politik parti olarak örgütlemesi, sosyal devrimin zaferinin ve bu devrimin nihai hedefi olan sınıfların ilgasının garanti altına alınabilmesi için vazgeçilmez bir nitelik taşır.[5]

160 yılın tarihi, politik mücadelenin ve bir partide örgütlenmenin proletarya açısından ne kadar hayati olduğunu, anarşizmin politika düşmanlığının aslında politik hâkimiyeti burjuvaziye terk etmek anlamına geldiğini bütünüyle doğrulamıştır.

Kapitalist devletin sınıf karakterinin ikinci sonucu, proletaryanın iktidara gelmesi için bir devrimin gerekliliğidir. Eğer modern devlet burjuvazinin ortak işlerini görüyorsa, burjuvazinin devlet iktidarını proletaryaya kendiliğinden ve barışçı biçimde teslim etmesi işin doğasına aykırı olurdu. Dolayısıyla,

> Komünistler görüşlerini ve niyetlerini gizlemeye tenezzül etmezler. Amaçlarına ancak şimdiye kadar ki hertürlü toplum düzeninin zorla devrilmesiyle ulaşılabileceğini açıkça ilan ederler.

5 "Documents of the First International: 1871-1872", Karl Marx, *The First International and After*, der. David Fernbach, Penguin, Harmondsworth, 1974, s. 269-70

Ya da:

> Proletaryanın gelişmesinin genel evrelerini resmederken mevcut toplumda hüküm süren az çok üstü kapalı iç savaşı bu savaşın açık bir devrime dönüştüğü ve burjuvazinin zorla al aşağı edilmesi sayesinde proletaryanın hâkimiyetinin temelini attığı noktaya kadar izledik.

Bir politik partide örgütlenen ve devrim yoluyla iktidarı eline geçiren proletarya ne sınıfsız toplumu derhâl kurabilir, ne de devleti akşamdan sabaha ortadan kaldırabilir. Marx daha *Manifesto*'dan itibaren devrim ile sınıfsız toplum arasında bir geçiş döneminin zorunluluğu fikrine ulaşmış durumdadır. Sınıf farklarının ancak zamanla ortadan kalkacağını, bir sınıf hâkimiyeti aracı olarak devletin de ancak bunun sonucunda gereksiz hale geleceğini açıkça ifade eder.

> Gelişimin seyri içinde sınıf farklılıkları ortadan kalktığı ve bütün üretim birleşmiş bireylerin elinde yoğunlaştığı zaman kamu iktidarı siyasi niteliğini yitirecektir. Gerçek anlamıyla siyasi iktidar bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek için kullandığı örgütlü zordur. ... proletarya ... sınıf karşıtlığının varoluş koşullarını, genel olarak sınıfları ve böylelikle sınıf olarak kendi hâkimiyetini ortadan kaldırmış olacaktır.

Marx bu fikri daha sonra geliştirecek, geçiş döneminin devletine proletarya diktatörlüğü adını takacaktır. 20. yüzyılın sosyalizm deneyimi, kapitalizmle sınıfsız toplum arasında bir geçiş döneminin gerekli olduğunu, bu dönem boyunca devletin ortadan kalkamayacağını kanıtlayan bir deneyimdir. Sınıfsız bir toplum olan sosyalizm ile bu tür bir geçiş döneminin birbirine karıştırılmasının, bu sosyalizm deneyimlerinde ortaya çıkan bürokratik yozlaşmayla sıkı bir ilişki içinde olduğu da bugün biliniyor.

Komünist devrimin programı da *Manifesto*'da açık seçik biçimde ele alınır. Bu programın temel taşı elbette özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır. Bugün 75 yıllık başarısız sosyalizm deneyiminden, kamu mülkiyeti temelinde bürokratik merkezî planlamaya dayanan ekonomilerin son aşamada bir çıkmazla karşılaşmasından sonra, sosyalist hareket içinde gelişen yaygın bir eğilim piyasanın yanı sıra özel mülkiyet karşısında da en azından hayırhah bir tavra doğru meyletmiyor. Oysa Marx komünizmin programının temel direğini çok yalın biçimde tanımlar:

> ... Komünistlerin teorisi tek bir ifadeyle özetlenebilir: özel mülkiyete son verilmesi.

Manifesto'nun programı bu nihai amaca birdenbire ulaşılamayacağı anlayışı temelinde, daha sonra Lenin'in "geçiş tedbirleri" adını verdiği, Trotskiy'in ise 1938

Geçiş Programı'nda uyguladığı türden 10 maddelik bir somut iktidar programını da ileri sürer. Bu programın ayrıntılarına girmemiz gerekmez. Yalnızca iki noktayı kaydedelim.

Birincisi, 20. yüzyıl boyunca Sovyet ve daha sonra Çin bürokrasilerinden kaynaklanan "aşamalı devrim" yaklaşımının yarattığı tartışmayla ilgilidir. Bu tartışmada sürekli devrimi savunan devrimci Marksistlere verilen cevaplardan biri geri ülkelerin bütünüyle sosyalist politikalara ve toptan bir kamulaştırmaya hazır olmadığıdır. Oysa sürekli devrim programı iktidarın proleter karakterinin ötesinde ekonominin birdenbire bütünüyle sosyalist yola girmesi türünden bir şey öngörmez. Elbette daha baştan itibaren proleter iktidarı kapitalistlerin toplumsal iktidarının temellerine bir taarruz başlatacaktır, ama bunun derhâl bütünüyle kamu mülkiyetine dayanan bir ekonomiyle sonuçlanması gerekmez. Söylenen, proleter iktidarının daha baştan sosyalist önlemler alması gerektiğidir. *Manifesto*, bırakalım geri ülkeleri, ileri kapitalist ülkelerde bile özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının zamana yayılabileceğini, yeni iktidarın "başlangıçta mülkiyet hakkına ve burjuva üretim ilişkilerine despotik tecavüzler" yapmakla yetinmek zorunda kalabileceğini saptamaktadır.

Elbette bu atakların anlamı ve amacı burjuvazinin maddi temellerini bütünüyle ortadan kaldırmak ve sınıfsız toplumun yolunu açmaktır.

> Proletarya siyasi hâkimiyetini tüm sermayeyi burjuvazinin elinden adım adım söküp almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani hâkim sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştirmek ... için kullanacaktır.

Bu da bizi ikinci noktaya getiriyor. Yukarıdaki alıntı açıkça bütün üretim araçlarını "devletin... elinde merkezileştirme"yi komünistlerin programının temel direği haline sokmaktadır. Devlet mülkiyetinin neden zorunlu bir geçiş biçimi olduğunu başka bir yazımda ayrıntılı olarak açıkladığım için programın bu ana yönelişinin gerekçelerine burada girmiyorum.[6] Ama bir noktayı saptamak yerinde olacaktır: Devlet mülkiyetinin sosyalizmin programında merkezî bir yer tutması, bazılarının bugün genç sosyalistleri inandırmaya çalıştığı gibi, bürokrasinin, Stalinizmin, "devletçi sosyalizm" inf'alan bir ürünü değildir. Marx'ın (ve Engels'in) *Manifesto*'dan, komünist hareketin bu ilk programından itibaren hayatlarının sonuna kadar savundukları bir programatik temeldir. Devlet mülkiyetini tarihe havaleetmek isteyenler, Stalin gibi kolay hedeflerle uğraşmak yerine Marx ile hesaplaşmak zorundadırlar.

6 Bkz. Sungur Savran, "Devlet Mülkiyeti: Toplumsal Mülkiyete Giden Yol", *Sınıf Bilinci*, 19, Kış 1997.

Manifesto'nun 10 maddelik acil programı, dört maddesi açık biçimde olmak üzere, özel mülkiyetin karşısında devlet mülkiyetini hedeflemektedir:

...

4. Bütün göçmen ve isyancıların mülkiyetine el konulması.

5. Kredinin devlet sermayesiyle işletilen ve münhasır tekel uygulayan bir ulusal banka aracılığıyla devlet elinde merkezileştirilmesi.

6. Nakliye işlerinin devletelinde merkezileştirilmesi.

7. Ulusal fabrikaların, üretim araçlarının çoğaltılması, bütün büyük emlak ve arazilerin ortaklaşa bir plan uyarınca tarıma elverişli duruma konması ve iyileştirilmesi.

Manifesto'nun proletaryanın politikası ve programı konusunda söylediği başka birçok önemli şey vardır. Özellikle komünistlerin "öteki işçi sınıfı partileri"ne karşı tavırları üzerine söylenenlerde sosyalist hareketin taktik ve ilkesel sorunlarına ilişkin öğrenilecek çok şey vardır.Bu konuda birkaç noktanın altını çizelim. *Manifesto*, "öteki işçi sınıfı partileri"nin gerçekliğini tanımakla, daha sonra Stalinist bürokrasinin yaratacağı "her sınıfın tek partisi olur" ve "işçi sıfının ancak tek bir partisi olabilir" efsanelerine açık bir reddiye yöneltmektedir. Zaten 160 yıllık tarih bütün pratiğiyle Marx'ın bu yaklaşımının gerçekçiliğini tescil etmiştir

Manifesto'nun komünistlerin öteki işçi sınıfı partileri karşısındaki konumu üzerine söyledikleri yer yer yanlış anlaşılmış, devrimci partilerin inşasına karşı bir koz olarak oynanmıştır. Özellikle şu pasajda söylenenler, Leninist parti anlayışına karşı çıkarılmıştır:

> Komünistler öteki işçi partileri karşısında özel bir parti değillerdir. Komünistlerin bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarından ayrı ve farklı hiçbir çıkarları yoktur. Komünistler proletarya hareketini kalıba dökmek üzere hiçbir özel ilke koymazlar.

Oysa II. Enternasyonal içinde doğan farklılıkların sosyal şovenizmin doğuşu ile taçlanması ve birçok sosyal demokrat partinin I. Dünya Savaşı'nı desteklemesi ile Lenin "öteki işçi sınıfı partilerine karşı ayrı bir parti" oluşturmuştur. Leninizmin mirası içinde, işçi aristokrasisinin ve bürokrasisinin siyasi ifadesi olarak "burjuva işçi partileri"ne karşı mücadele asli bir yer tutar. Bunu Marx'ın söylediklerleriyle telif etmek nasıl mümkün olur?

Aslında bu sorunun cevabı çok basittir. Marx'ın "öteki işçi sınıfı partileri"ni ta-

nımlarken ortaya koyduğu koşullar gerçekleştiği takdirde, komünistlerin kendilerini onlardan ayırmaları gerçekten de gerekli değildir. Marx'a kulak verelim:

> Komünistlerin yakın amacı bütün öteki proletarya partilerininkiyle birdir: proletaryanın bir sınıf olarak oluşması, burjuva hâkimiyetinin yıkılması, proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirmesi.

Lenin'in "burjuva işçi partileri" olarak tanımladığı partilerin hiçbiri bu koşulları yerine getiremez. "Burjuva egemenliğinin yıkılması" ve "siyasal gücün prpletarya tarafından ele geçirilmesi" hedeflerinin sosyal demokrat partilerin gündeminden bütünüyle çıktığı bir aşamadadır ki, Leninizm "burjuva işçi partileri"ne karşı amansız bir mücadele vermeye yönelmiştir. Gerçekte Lenin'in parti konusundaki bütün mücadelesi, reformizm ve oportünizme karşı devrimciliğin ayakta tutulması mücadelesi olarak anlaşılabilir. Bu Lenin sonrası dönemin Leninist parti inşası çabaları için de geçerlidir.

Manifesto'nun programında elbette sadece proletaryanın sorunları ve özel mülkiyetin ilgası yoktur. Program ayrıca aile, eğitim, ulus gibi alanlarda da önüne açık seçik hedefler koymaktadır. Hem ele alınan alanların, hem de bu alanlarda yapılması öngörülenlerin, bir iktidar programı için bütünüyle yetersiz olduğu açıktır, ama bu kısa metnin amacı ayrıntılı bir program geliştirmek değil, komünizmi bütün tarihsel ve sınıfsal temelleriyle birlikte ortaya koymaktır.

Biz bu noktaları tartışmaya girmek yerine kendimizi *Manifesto*'nun temel öngörüleri ve hedefleri ile sınırlayalım. Bu alanda şimdiye kadar temel öngörülerin doğrulanmış olduğunu, hedeflerin ise kapitalist toplumun ve sınıf mücadelesinin koşullarına bağlı olarak gerçekçi olduğunun kanıtlandığını ileri sürdük. Ama 21. yüzyılın başında konuşurken, bu doğrulanma iddiası karşımıza zorunlu olarak kilit bir soruyu çıkaracaktır: Madem temel öngörüler doğrulandı, o zaman sosyalizm deneyimleri neden başarısız kaldı ve çözüldü? Şimdi bu sorunun anahtarı olan bir kavrama donelim.

Enternasyonalizm

Manifesto'nun en önemli boyutlarından birini kapitalist sistem içinde ulusların konumu ve komünizmin uluslar karşısındaki politikası oluşturur. Yukarıda, Marx'ın kapitalizmde saptadığı eğilimleri ele aldığımızda, kapitalizmin dünya

ekonomisini bütünleştirme eğiliminin, ulusları yalıtılmış, kendi içine kapalı bir varoluş tarzından neredeyse zorla koparıp çektiği konusundaki tezini görmüştük. Bu, *Manifesto*'nun uluslar konusundaki temel tezidir.

> Burjuvazi sanayinin üzerinde durduğu ulusal zemini ayaklarının altından çekip alarak gericileri büyük bir yasa boğmuştur. Köhne ulusal sanayiler yıkılmıştır ve günden güne yıkılmaktadır. ... Eski yerel ve ulusal kendi kendine yeterliliğin ve içe kapanıklığın yerini çok yönlü ilişkiler, ulusların çok yönlü karşılıklı bağımlılığı almaktadır.

160 yılın tarihsel gelişmesi tarafından bütünüyle doğrulanmış olan bu önermenin politik sonuçlarını daha sonra ele alacağız. Şimdi üzerinde durmamız gereken nokta Marx'ın kapitalizmin bu tarihsel eğiliminden uluslar arasındaki ilişkiler bakımından çıkardığı sonuçlarla ilgili.

Dünya ekonomisinin uluslar arasında yoğun bir karşılıklı bağımlılık yaratmasının sonuçları konusunda *Manifesto*'da ifade edilen düşünceler belirli bir ikircikliklik taşır. Her şeyden önce Marx'ın, kapitalist dünya ekonomisinin işleyişinin farklı uluslar üzerindeki etkileri konusunda liberalizmin tam karşısında yer aldığını belirtmek gerekiyor. Liberalizmin, hem 19. yüzyılda, hem de günümüzde hâkim görüş niteliği taşıyan bakış açısına göre, kapitalist bütünleşme karşılıklı olarak bütün ulusların çıkarına hizmet eder. *Manifesto* ise, bazı ulusların ötekileri sömürdüğünü ileri sürerek komünist hareketin emperyalizm çağında ısrarla üzerinde duracağı bir temanın açılışını yapmış olur.

Ama bunun ötesinde kapitalist bütünleşmenin uluslar üzerindeki etkileri konusunda *Manifesto*'da çelişkili pasajlar bulmak mümkündür. Marx bir yandan "ulusların karşılıklı sınai imha savaşı" ve ulusların birbirine karşı "düşmanlığı" gibi sert ifadelerle, kapitalist dünya pazarı bağrındaki rekabetin ulusları birbirine düşürdüğünün altını çizerken, bir yandan da şunları söyleyebilmektedir:

> Ulusal bölünmeler ve halklar arasındaki karşıtlıklar burjuvazinin gelişmesiyle birlikte, ticaret özgürlüğüyle, dünya pazarıyla, sınai üretimin ve ona uygun düşen yaşam koşullarının bir biçimliliğiyle birlikte esasen hergeçen gün biraz daha yok oluyor.

Buradaki çelişki, yani Marx'ın bir yandan uluslar arasında bir "imha savaşı"ndan söz etmesi, bir yandan da karşıtlıkların yok olmakta olduğunu ileri sürmesi, Marx'ın 1848'de henüz ulus sorununu derinlemesine düşünmemiş olmasının bir ifadesidir.

Buna karşılık, kapitalizmin tarihsel gelişiminin uluslar alanında sosyalizmin programı açısından ne anlama geldiği konusunda Marx'ta (ve Engels'te) hiçbir ikirciklilik mevcut değildir. Kapitalist dünya ekonomisinin ulaştığı bütünleşme düzeyi, hiçbir ulusun proleterlerinin sadece o ülkenin sınırları içinde sosyalizme geçiş açısından başarı kazanamayacağını ortaya koyar. *Manifesto*, bunu kapitalizmin gelişmiş olduğu kıtaları ve ülkeleri kastederek şöyle özetler:

> En azından uygar ülkelerin birleşik eylemi proletaryanın kurtuluşunun ilk koşullarından biridir.[7]

Bu cümle, hele metindeki bağlamına yerleştirildiğinde, yanlış anlaşılamayacak kadar açıktır. Bağlam, ulusların geleceğini tartışıyor ve proleter iktidarının nasıl uluslar arasındaki farkları bütünüyle ortadan kaldıracağını işliyor. Yani tam tamına farklı uluslardan proleterlerin ilişkileri tartışılmaktadır. Bu bağlam çerçevesinde söylenen şudur: Proletaryanın kurtuluşunun koşullarından biri asgari olarak ileri kapitalist ülkelerin bu amaca birlikte yürümeleridir. Koşul, koşul demektir: Eğer koşul yerine gelmezse, proletarya kurtulamayacak demektir. Öyleyse, Marx'ın, tek tek ülkelerin sınırları içine kapanmış, dış dünyayla ilişkileri yalnızca askeri, ekonomik, politik, hatta kültürel bakımdan korunmak olan işçi devletlerinin proletaryanın kurtuluşunun çerçevesi olamayacağını söylediği açıktır.

Eğer bu yeterli görünmüyorsa, aynı dönemde (Ekim 1847) Engels'in yazdığı bir başka metne bakabiliriz: "Komünizmin İlkeleri". Bu metnin önemi, Marx'ın *Manifesto*'yu kaleme alırken bundan faydalanmış olmasıdır. Engels'in metni çok daha az edebi, çok daha halka hitap eden bir dille, soru-cevap biçiminde yazılmış olduğundan tartıştığımız konuya çok daha berrak bir yanıt getirir. Okuyalım:

> Soru 19: Bu devrimin yalnızca tek ülkede yeralması olanaklı olacak mıdır?
>
> Yanıt: Hayır. Dünya pazarını yaratmış olan büyük sanayi, yeryüzündeki bütün halkları, ve özellikle de uygar halkları öylesine birbirine bağlamıştır ki, her halkın başına

7 Burada bir an durup Muzaffer Erdost çevirisinin (K. Marx / F. Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, 3. Baskı, Sol Yayınları, Ankara, 1993) bu noktada metni nasıl Türkçeleştirdiğine bir göz atmak gerekiyor. Erdost yukarıdaki ilk cümleyi Türkçeye şöyle aktarmış: "Eylem birliği, en azından öndegelen uygar ülkelerinki, proletaryanın kurtuluşunun ilk koşullarından biridir." (*KM*, s. 130) Bir bütün olarak bakıldığında, Erdost çevirisinin belirli yönleriyle mutabık olmasam da, hiçbir bölümde bunun kadar çapraşık bir Türkçe görmedim. Erdost'un kastı bu olsa da olmasa da, cümle bu haliyle *Manifesto*'yu ilk kez okuyan okuyucu için bir enternasyonalizm vurgusu yerine basit bir eylem birliği vurgusu taşıyor. *Manifesto*'nun tam da milli komünizm ile enternasyonalizm, Stalinizmle devrimci Marksizma arasındaki farka engüçlü ışığı tutan cümlesinin bu hale gelmiş olması en azından talihsizlik!

gelecekler, bir ötekine bağlıdır... Komünist devrim, bu yüzden, hiç de salt ulusal bir devrim olmayacaktır; bu, bütün uygar ülkelerde, yani en azından İngiltere, Amerika, Fransa ve Almanya'da, aynı zamanda yeralan bir devrim olacaktır.[8]

Engels'in "aynı zamanda" ifadesi, Marksist metinlerde sosyalist devrimin zorunlu enternasyonalist karakterine ilişkin bölümler arasında çok özel bir vurgudur. Uluslararası devrimin ya da daha genelleştirerek söyleyecek olursak dünya devriminin eşzamanlılığı ne daha başka bir metinde ileri sürülmüştür, ne de gerçekçidir. Ama burada bağlam (metnin 18. sorusu ve cevabı) politik devrimle değil sosyal devrimle ilgili olduğundan Engels'in eşzamanlılık iddiası başka bir ışıkta okunabilir: Bu durumda, "aynızamanda" olacak olan, proletaryanın bütün ülkelerde iktidarı ele alması değil sosyalizmin inşasıdır. Böyle yorumlandığında bile ortada bir abartma olduğu söylenebilir.

İşin bu ikincil yanı bir tarafa bırakıldığında ortaya çıkan tablo son derece açıktır. Komünist hareketin kurucuları Marx ve Engels, daha ilk programatik metinlerden başlayarak sosyalizmin kuruluşunun ancak uluslararası alanda tamamlanabileceğini açıkça ortaya koymuşlardır. Engels'in "tek ülkede... olanaklı olacak mıdır?" sorusuna cevabı yalındır: "Hayır." Bu cümlede sanki bir isyan yatıyor: 20. yüzyılın uzun bir dilimi boyunca yaşamış ve hâkim olmuş "tek ülkede sosyalizm" programına karşı bir isyan. Milli sınırlar içine hapsolmuş "sosyalizm"lerin birer birer çöküşünü Marksizmin tarihsel bir yanlışlanması olarak ilan eden sağ ve sol liberalizme bir isyan. Oysa dikkat edin, ne kadar güçlü bir kehanet saklıdır bu soru ve yanıtta: "olanaklı olacak mıdır?" ve "hayır"! Sanki Engels gelecekte birilerinin tersini savunacağını ve sonunda iflas edeceğini sezmiş gibidir! İşte *Manifesto*'nun öngörüleri ve programı asıl buradan muzaffer çıkmaktadır. Çünkü 20. yüzyılın sosyalizm deneyimi kısaca "milli komünizm"in, "tek ülkede" sınıfsız toplum yaratma iddiasının sınanması olarak özetlenebilir.[9] *Manifesto*'da ilk ifa-

8 Friedrich Engels. "Komünizmin İlkeleri", *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri* içinde, a.g.y., s. 170. Burada, iki metin arasındaki süreklilik ilişkisini filolojik düzeyde bile izlemek mümkündür: "uygar ülkeler" ve daha da önemlisi "en azından" ibareleri *Manifesto*'nun metnine belli ki Engels'in metninden devren alınmıştır.

9 Aynı deneyimin birden çok ülkede yaşanmış olmasının buradaki tartışma açısından hiçbir önemi yoktur. Çünkü bu ülkelerin her biri sosyalizmi kendi ulusal ölçeğiyle sınırlı biçimde inşa modeli temelinde yürümüştür. Yani "tek ülkede sosyalizm" II. Dünya Savaşı'ndan sonra "tek ülkede sosyalizmler" haline gelmiştir, o kadar. Bugün bütün bu deneyimlerin adım adım çöküşü, "tek ülkede sosyalizm"in çöküşünün bir ya da birkaç deneyimin kısmi hatalarıyla değil, kendi *doğasından* kaynaklandığının ek kanıtıdır.

desini bulan, Lenin, Trotskiy ve diğer devrimci Marksistlerce süreklilik içinde savunulan Marksist teori ve program burada sınanmış ve sınavdan geçmiştir: 1991'den beri artık biliyoruz ki, "tek ülkede" sınıfsız toplum yaratma girişimi iflas etmiştir. Marksizm haklı çıkmıştır!

21. yüzyılın başında, emperyalist kapitalizmin dünyayı 20. yüzyıl boyunca olduğundan bile daha bütünleşmiş bir duruma getirdiği bu çağda, *Manifesto*'nun enternasyonalizmi her zamankinden daha fazla geçerlidir. 20. yüzyılda dünya komünist hareketi bir bakıma uzun bir güneş tutulması yaşadı: Milli komünizm programı enternasyonalizmin yerini aldı. 21. yüzyılın Marksizmi eğer kapitalizmi alt edecekse mutlaka *Manifesto*'nun ve klasik Marksizmin emternasyonalizmine geri dönmek zorundadır.

Enternasyonalizme ilişkin bu tartışmaya son vermeden önce, bir başka noktaya daha kısaca değinmemiz gerekiyor. Komünist programın ancak dünya devrimi ile kalıcı ve nihai bir zafere ulaşacağı tezi, son dönemin liberal eğilimlerince tek tek ülkelerde hiçbir şey yapılamayacağına ilişkin bir tez haline dönüştürülmüş bulunuyor. Düne kadar milli komünizmi, yani tek ülkede sosyalizm programını savunmuş olanların bir bölümü, bugün güya enternasyonalizmin tezlerini kabul ederek, tek başına Türkiye'de bir şey yapılamayacağını, dünyanın bir bütün olarak sosyalizme geçmesini beklemek gerektiğini ileri sürüyorlar. Bu, aslında, enternasyonalizmin değil, varolan devletlerin sınırları çerçevesinde hiçbir şey yapılamayacağını iddia eden globalizmin bakış açısına uygun bir yaklaşımdır. Yani, sol liberalizmdir.

Çünkü proleter enternasyonalizmi dünya devrimini soyut ve mekanik bir tarzda ele almaz. Enternasyonalizm ("uluslar*arası*cılık"), tam da adının ima ettiği gibi, uluslar olgusunu ve "ulusal" olduğu iddia edilen mevcut devletleri yok saymak yerine, bu tarihsel olgulardan hareketle bunların nasıl aşılacağını gündemine alır. Bu tarihsel olgulardan hareket etmek zorundadır, çünkü burjuvazinin iktidarı, bugün "küreselleşme" çağında bile, hâlâ tek tek "ulusal" olarak anılan devletlerde cisimleşmiştir. Eğer bir proletarya iktidarı hedefleniyorsa, burjuvazinin bu iktidar odaklarının ele geçirilmesi gerektiği açıktır. Yani proletarya önce tekil "ulusal" devletlerin sınırları içinde iktidara geçecektir.

> İçerikte olmasa bile biçimde proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi ilk önce ulusal bir mücadeledir. Hiç kuşkusuz her bir ülkenin proletaryası önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmak zorundadır.

Ya da

> Proletarya önce siyasi hâkimiyeti ele geçirmek, ulusal sınıf durumuna yükselmek, kendini ulus olarak kurmak zorunda olduğu ölçüde kendisi de hâlâ ulusaldır, ama asla sözcüğün burjuva anlamında değil.

Manifesto'nun tavrı açıktır. Sınıf mücadelesi ve devrim ulusal çerçeveyi başlangıç noktası olarak alır. Yani soyut bir enternasyonalizm anlayışı ile, "nasıl olsa tekil ülkelerde nihai zafer elde edilemez" diyerek beklemeci bir tavra girmek, proleter enternasyonalizminin yaklaşımı değildir. Bu nokta enternasyonalizmi globalizmden ve sol liberalizmden ayırt etmek bakımından çok önemlidir.

Milli komünizmin suçu ise bu başlangıç noktasını sürecin nihai hedefi haline getirmek olmuştur. Oysa her iki alıntıda da vurgulandığı gibi, ulusal çapta mücadele sadece "her şeyden önce" yapılması gereken şeydir. Ve sadece biçimdir, öz değil. Özün ne olduğunu ise Marx ikinci alıntıyı izleyen bölümde açık açık söylüyor:

> Ulusal bölünmeler ve halklar arasındaki karşıtlıklar burjuvazinin gelişmesiyle birlikte, ticaret özgürlüğüyle, dünya pazarıyla, sınai üretimin ve ona uygun düşen yaşam koşullarının bir biçimliliğiyle birlikte esasen her geçen gün biraz daha yok oluyor.
>
> Proletaryanın hâkimiyeti bunların daha da büyük bir hızla yok olmasını sağlayacaktır.

İşte soyut enternasyonalizmin teslimiyetçiliği ile milli komünizmin ihanetinin ötesinde, proletaryanın uluslar arasında bölünmüşlüğüne materyalist ve diyalektik yaklaşım: Verilmiş gerçeklikten yola çıkarak kapitalizmin yarattığı maddi temeller üzerinden yeni bir bütünselliğe ulaşmak.

Manifesto'nun son cümlesi olan savaş çağrısı, bütün bu tahlilin üzerinde yükselir: "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!"

★

Katkıda Bulunanlar

★

Tektaş Ağaoğlu
Yayıncı, yazar ve çevirmen. Türkçeye çok sayıda edebi ve kuramsal eser kazandıran Ağaoğlu, *Kızılcık* dergisinin editörüdür.

Aijaz Ahmad
Nehru Müze ve Kütüphanesi'nde (Yeni Delhi, Hindistan) kıdemli öğretim üyesi ve Hindistan'da yayınlanan *Frontline* gazetesinin editörüdür. Türkçeye çevrilen *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat* yazarın en önemli eseridir.

Şükrü Alpagut
Çevirmen. Başta *Sınıftan Kaçış* (Ellen M. Wood) olmak üzere çok sayıda eseri Türkçeye kazandırdı.

Metin Çulhaoğlu
1970 yılında ODTÜ Ekonomi - İstatistik Bölümü'nden mezun oldu. Üniversite öğrenciliği yıllarında TİP'e girdi (1968), ikinci TİP'te de görev aldı. Yayınlanmış çok sayıda kitabı bulunan Çulhaoğlu, *Gelenek ve Sol*'da yazıyor, Türkiye Komünist Partisi (TKP) Siyasi Komite üyesidir.

İrfan Habib
Hintli Marksist tarihçi. Uzun yıllar Aligarh Müslim Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Çok sayıda eserin sahibi olan Habib, *Essays in Indian History - Towards a Marxist Perception* kitabıyla Marx'ın Hindistan üzerine yazılarının ayrıntılı bir analizini yapmıştır.

Prakash Karat
Hindistan Komünist Partisi (Marksist) Politbüro üyesi. *Manifesto*'nun 150. yılında yayınlanan ve elinizdeki derlemenin içinde de yer alan *A World To Win* kitabını yayına hazırlamıştır.

Rasih Nuri İleri
Türkiye'nin en yaşlı komünistlerinden. 1939'dan bu yana, yaklaşık 70 yıldır sol siyasal mücadele içindedir. İleri, çok sayıda telif ve çeviri esere imza attı, zengin arşivi ve belgeciliği ile dikkat çekti.

Ertuğrul Kürkçü

1968 kuşağının önderlerindendir. Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürüldüğü Kızıldere'de sağ kurtulan tek kişiydi, 14 yıl hapis yattı. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*'nin Genel Yayın Yönetmenliği'ni yaptı. Haber portalı BİA'nın (Bağımsız İletişim Ağı) Koordinatörü, Sosyalist Emek Hareketi (SEH) adlı siyasal oluşumun kurucularındandır.

Ellen Meiksins Wood

Kanada (Toronto) York Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörüdür. Yordam Kitap tarafından yayınlanan *Sınıftan Kaçış ve Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme* eserlerinden bazılarıdır.

Parabhat Patnaik

Hindistanlı Marksist İktisatçı. Yeni Delhi'deki Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Nail Satlıgan

Marksist iktisatçı ve çevirmen. Uzun yıllar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra 2006 yılında emekli oldu. Türkçeye çeşitli kitap ve makaleler kazandırdı.

Sungur Savran

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde on yıl (1973-1983) görev yaptıktan sonra YÖK'ü protesto ederek istifa etti. Yayınlanmış çok sayıda kitabı bulunan Savran, teorik dergi *Devrimci Marksizm* ve *İşçi Mücadelesi* gazetesinin yayın kurulu üyesi, Devrimci İşçi Partisi (DİP) Girişimi'nin sözcüsüdür.

Anwar Shaikh

New School University'nin (Eskiden New School for Social Research diye bilinirdi) lisansüstü fakültesinde iktisat profesörüdür. Çalışma alanları arasında ekonomi politik, uluslararası ticaret, iktisadi düşünce tarihi ve döviz kurları ile hisse senedi piyasasının dinamiği yer alıyor.

Paul Sweezy

20. yüzyılın önde gelen Marksist iktisatçılarındandır. Çok sayıda önemli esere imza atmış olan Sweezy, yaklaşık 60 yıldır yayınını sürdüren *Monthly Review* dergisinin (Leo Huberman'la birlikte) kurucusudur. 27 Şubat 2004'te 93 yaşında öldü.

A

Ağaoğlu, Tektaş 3, 10, 53, 298
Ağırnaslı, Niyazi 16
ahlak 31, 39
Ahmad, Aijaz 7, 11, 168, 170, 173, 213, 221, 236, 298
Alpagut, Şükrü 3, 161, 193, 211, 241, 298
Althusser, Louis 197, 198, 214
Amerika'daki Toprak Reformcuları 50, 74
Anadol, Turgay Zihni 17
Anarşizm, anarşist 15, 69, 78, 215, 289
Antik 36, 121, 204
aristokrasi 41, 43, 146, 201, 224
aşırı üretim 27, 126, 138, 158, 163, 164, 224, 232, 278
Atılgan, Gökhan 11
Aveling, E. 198, 207
Aydınlanma 146, 148, 151, 215, 225, 231, 269

B

Babeuf, François Noel 47, 74, 121, 142, 178
Bakunin, Mikhail 57, 61, 65, 68
Balibar, Etienne 221
barbar(lık) 26, 91, 92, 201, 209, 222, 235, 247, 278
Bauer, Bruno 214
Bauer, Otto 236
Belli, Mihri 16
birikmiş emek 35, 74
Bismarck, Ottovon 71
Blanc, Louis 50, 78
Bonaparte, Louis (III. Napoléon) 71, 217, 251
Braverman, Harry 285
Buharin, Nikolay 236
burjuva ailesi 37, 101
burjuva devrimi 51, 128, 129, 133, 144, 145, 146, 183, 229
burjuva mülkiyeti 27, 33, 37, 58, 66, 98, 100, 126, 278
burjuva toplumu 22, 23, 26, 27, 35, 36, 41, 43, 45, 46, 125, 126, 129, 131, 158, 179, 180, 199, 208, 216, 247, 256, 257, 265, 275, 276, 279, 281, 285

C-Ç

Cabet, Etienne 49, 62, 69, 76, 79
Carlyle, Thomas 42, 221
Çartistler 18, 50, 74, 122, 143, 223
çocuk emeği 40, 93, 104, 160, 161
Çulhaoğlu, Metin 7, 11, 245, 298

D

Danielson 236
Dante, Alighieri 73
Darwin, Charles 63, 200
Dembowski, Edward 76
Disraeli, Benjamin 42, 75
Dönmezer, Sulhi 16
Duhring, Eugene 138
dünyapazarı 23-25, 38, 89, 90, 171, 190, 202, 234, 239, 240, 246, 278, 287, 292, 294, 297

E

Ege, Süleyman 16
eğitim 30, 36, 37, 40, 122, 153, 160, 170, 292
Eleştirel-Ütopyacı Sosyalistler 47, 49, 74-77, 121, 143, 179, 215, 221, 253
Engels, Friedrich 2-4, 7, 15-17, 19, 22, 23, 28, 41, 42, 46, 49, 50, 56, 58-61, 64, 65, 67, 69, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 83, 85, 114, 122-135, 137, 138, 142-145, 149-151, 154, 156, 161, 163-166, 168, 174, 177-183, 195-208, 211, 214, 219, 223-225, 226, 232, 233, 235, 236, 245-249, 251-256, 258, 259, 262, 263, 265, 266, 272, 273, 279, 280, 290, 294, 295
Erdost, Muzaffer 294
eşitlik 116, 210, 225

F
Falanster 49, 74,75
feodalizm, feodal toplum 22, 23, 26, 27, 39,47, 75, 77, 79
Fernbach, David 288
Feuerbach, Ludwig 195, 196, 197,214, 215, 220, 258
Foster, William Z. 136
Fourier, Charles 48, 49, 50, 62, 68, 74, 75, 79, 121, 142
Fransız Meşruiyetçileri 42,75
Fransız Radikalleri 21, 75, 78, 263
Fransız Devrimi (1789) 33, 44, 74, 75, 79, 121, 129, 144-146, 224, 225, 227, 231, 269
Fransız Temmuz İhtilali (1830) 41, 75, 105, 246, 252
Fujimori, Alberto 192

G
Gallagher, John 210
Gandhi, Mahatma 228
Gasper, Phil 74
Genç İngiltere 42, 75
genel oy hakkı 74
Göçmen, Olcay 3, 139
Gramsci, Antonio 197, 218, 227, 228, 237
Grün, Karl 46, 75
Guizot, François 21, 75, 263

H
Habib, İrfan 7, 11, 168, 195, 298
Haçlı Seferleri 24,75
"Hakiki" Sosyalizm 44-46, 76
Harney, George Julian 19, 60
Harvey, David 240
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 177, 197, 198, 214, 215, 217-220, 231, 233, 238, 254,257
Herzen, Aleksandır 57, 61
Hess, Moses 76
Hilferding, Rudolf 236
Hobsbawm, Eric 181, 203, 205, 219
Hristiyanlık 39, 42
Huberman, Leo 137, 299

I-İ
ideoloji 77, 148
İleri, Rasih Nuri 11, 15, 299
İleri, Suphi 16
İkarya 49,69, 76
iş bölümü 23, 27, 28, 76, 93, 198, 206, 208, 264

K
kadınların ortaklaşalığı 37, 38, 76
kalfa 22, 284
Kamenev, Lev 260
Kant, Immanuel 220
kapitalizm, kapitalist 58, 66, 72, 73, 76, 78, 123, 125, 127-129, 132-138, 143-161, 163, 165, 167-171, 173, 177-182, 185, 187-189, 191, 192, 198,203,205, 207, 208, 216, 218, 221-230, 232, 234-237, 248, 253, 261, 262, 264-269, 273-277, 282-284, 287, 290, 292-294
Karat, Prakash 7, 10, 11, 165, 298
kasaba eşrafı 23, 43
Kaşarcı, Hasan (Komsomol Hasan) 15
katı "nakit ödeme" 24, 125, 224, 225, 234, 273
Kautsky, Karl 259
Kerim Sadi 15, 16
Komünistler Birliği 19, 55, 60, 142, 174, 214, 218, 223, 257
komünizm, komünist toplum 21, 39, 62, 69, 74, 76, 79, 87, 103, 156, 157, 205,253, 263-267, 271, 294, 295, 296
köle, kölelik 22, 32, 78, 93, 100,204,208,220, 226, 233, 238
köylüler 28, 75, 78, 79, 96, 144, 183, 284
Krakov Ayaklanması 76
kullanım değeri 77
küçük burjuvazi 43, 46, 76, 78, 79, 106, 255, 284, 286
Kürkçü, Ertuğrul 7, 11, 251, 299

L
Lassalle, Ferdinand 61, 68, 200
Ledru-Rollin, Alexandre Auguste 50
Lenin, Vladimir İlyiç 19, 135, 165, 166, 169, 174, 182-189, 217, 227, 233-238, 250, 258-262, 265, 275, 276, 289, 291, 292, 296
lonca 22, 23, 44, 88, 107, 202, 206, 208
Louis-Phillippe 75
Lukacs, Georg 186
Luxemburg, Rosa 185, 217, 222, 235, 236, 278
lümpen proletarya 31, 77

M
Macfarlane, Helen 55, 60
Mandel 163, 164, 280
manifaktür 23, 24, 206
Mao Zedung 183
Marx, Karl 2-4, 7, 15-17, 19, 28, 56, 58-65, 67-69, 72, 74, 76-78, 83, 122-135, 137, 142-158, 161, 163-168, 174, 177-181, 185, 186, 195-200, 202-211, 214-226, 229-238, 241-249, 251-259, 261-266, 270, 272-284, 286-298
materyalizm 124, 125, 130, 150, 165, 183, 186
Mayer, Gustav 129
McLellan, David 198, 200
Menem, Carlos 192
meşruti monarşi 24, 77
meta 77, 125, 152, 202, 205, 226, 273
Metternich, Klemens Wenzel von 21, 77, 263
Millar, John 178
modernsanayi 28, 31, 77, 142, 203, 234
Moore, Samuel 64, 67, 198, 207
More, Thomas 121
Morgan, Lewis 22, 200
Mustafa Suphi 15
mutlak monarşi 24, 29, 50
mübadele 23, 24, 26, 43, 62, 77, 88, 89, 92, 110, 126, 158, 223
mübadele değeri 24, 77, 263, 223, 300
mülk edinme tarzı 31, 34-36, 77
mülkiyet ilişkileri 26, 33, 77, 126, 158, 177, 198, 228, 275, 278
müterakki vergi 40, 77, 104

N
Nâzım Hikmet 16
Necip Fazıl 16

O
Oğuz, Şeyda 11, 83
Ortaçağ 23, 29, 30, 43, 76, 77, 202, 254
ortakmülkiyet 58, 121
orta sınıflar 76, 229
Owen, Robert 48-50, 62, 68, 76, 77, 79, 121, 142
özel mülkiyet 32-36, 42, 78, 200, 226, 231, 254, 264, 265, 289
özgür ticaret 24, 39, 47
özgürlük 34, 36, 39, 166, 175, 225, 227, 231
özgür yurttaş 22

P
para 24, 44, 49, 77, 78, 90, 189, 190, 206, 235, 263, 264
Patnaik, Prabhat 7, 11, 166, 168, 170, 177, 248, 299
patrisien 22
plebler 22, 202
Plehanov, Georgi 61, 65
proletarya 22, 27, 29-31, 33, 41-43, 48, 51, 57, 58, 60, 63, 65, 66, 73, 77, 86, 93-98, 102, 104-106, 109-111, 113, 128, 133, 144, 156, 178, 180, 183, 198, 219-223, 227, 229-231, 238, 240, 249, 252, 255, 256, 257, 259, 261, 266, 274, 279-281, 284, 287-289, 291, 292, 294, 296
proletarya devrimi 31, 51, 128, 180
Proudhon, Pierre-Joseph 46, 61, 68, 75, 78, 177, 214

R
Reformcular 46, 50
rekabet 26, 28, 29, 30, 92, 94, 95, 97, 106, 157, 189, 224, 228, 281, 282, 287
Restorasyon Dönemi 41, 78
Ricardo, David 206, 208
Riyazanov 219
riyazet 43, 78, 117
Robinson, Ronald 210

S-Ş

Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy 78, 178
Satılgan, Nail 3, 4, 10, 11, 17, 19, 164, 219, 299
Savran, Sungur 7, 11, 271, 290, 299
Schumpeter, J.A. 131, 277
serf 22, 32, 75, 204
sermaye 27, 34, 35, 47, 58, 66, 93, 99-101, 110, 149, 151, 152, 154, 158, 159, 161-164, 170, 181, 185, 189, 191, 193, 202, 205, 206-208, 238, 240, 249, 267, 268, 274, 275, 286
Shaikh, Anwar 7, 11, 163, 164, 299
sınıflar 22, 28, 30, 31, 51, 59, 63, 70, 78, 79, 88, 96, 101, 106, 123, 132, 147, 150, 169, 170, 174, 177, 193, 198, 199, 200, 201, 229, 284, 286
sınıf mücadelesi 30, 33, 48, 49, 59, 95, 98, 130, 155, 169, 171, 178, 183, 201, 205, 216, 230, 232, 270, 271, 281, 286, 287
Sismondi, Jean-Charles 43, 78, 107, 214
Smith, Adam 197, 206, 208
sosyalizm 41, 42, 43, 45, 46, 49, 62, 69, 74, 76, 79, 106, 107, 108, 109, 112, 121, 122, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 142, 160, 166, 174, 179, 211, 215, 221, 222, 257, 258, 262, 266, 271, 278, 289, 290, 292, 295, 296
sömürü 42, 128, 133, 151, 153, 224, 229, 231, 238, 264
Spinoza, Baruch de 220
Stalin, Jozef 290
Stein, Lorenz von 178
Stirner, Max 214
Sweezy, Paul 7, 10, 121, 139, 299
Şefik Hüsnü (Değmer) 11, 15, 83, 86
Şubat Devrimi (1848) 55, 60, 63, 67

T

Teksoy, Rekin 17
Tolstoy, Lev 221
Torr, Dona 198
Trotskiy, Lev Davidoviç 289, 296
Tunçay, Mete 15, 16

Ü

ücretli emek 32, 34, 36, 47, 79, 127, 185, 204, 208
üçüncü zümre 23, 75, 79
üretici güçler 26, 27, 40, 79, 126, 127, 247, 266, 267, 274, 276, 278
üretim aletleri 79, 151
üretim araçları 74, 76, -79, 229, 286
üretim ilişkileri 77, 79, 177, 276, 277, 283
üretim tarzı 24, 25, 28, 36, 42, 78, 150, 157, 223, 247-249, 253, 260, 264, 266-268, 273, 275, 286
ütopyacı sosyalizm/sosyalistler 7, 47, 49, 74, 121, 142, 179, 215, 221

V

vasallar 23, 79, 202
Veneroso, Frank 167

W

Weitling, Wilhelm 62, 69
Wells, H. G. 130
Winstanley, Gerrard 121, 142
Wood, Ellen Meiksins 7, 11, 141, 171, 222, 298, 299

Y

yeni Kudüs 47, 49, 110
Yeni Kudüs 79, 112
Yurt Kolonileri 49

Z

Zasuliç, Vera 61, 65, 181

Komünist Manifesto bilimsel sosyalizmin en önemli program belgelerinden biridir. *"Bu küçük kitapçığın ağırlığı pek çok cilde denktir. Bugüne dek uygar dünyada örgütlü ve mücadeleci proletaryanın tümüne hayat ve hareket veren onun ruhudur."* **(Lenin)**

Karl Marx ile Friedrich Engels tarafından Komünistler Birliği'nin programı olarak kaleme alınan *Komünist Manifesto*'nun ilk basımı 1848 Şubatında Londra'da 23 sayfa hâlinde yayınlandı. O tarihten bugüne belli başlı dünya dillerinde *Manifesto*'nun sayısız basımı yapıldı, bugün de yaygın bir ilginin konusu olmaya devam ediyor. **Yordam Kitap**'ın, yayınlanışının 160. yılında okurlara sunduğu bu derlemede, *Manifesto*'nun Nail Satılgan tarafından yapılan yeni bir çevirisi ile *Manifesto* üzerine yazılar yer alıyor. Paul Sweezy, Aijaz Ahmad, Irfan Habib, Prakash Karat, Ellen Meiksins Wood, Parabhat Patnaik ve Anwar Shaikh'le birlikte Türkiye'den Metin Çulhaoğlu, Ertuğrul Kürkçü ve Sungur Savran bu tarihsel belgeyi bugünün gözüyle değerlendiriyorlar. *Manifesto*'nun Şefik Hüsnü tarafından yapılan ilk Türkçe çevirisinin de tarihi bir belge olarak yer aldığı kitap, Türkiye'nin kıdemli sosyalistlerinden Rasih Nuri İleri'nin önsözüyle sunuluyor.

ISBN 978-9944-122-29-0

Yordam Kitap